

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK
ÖNYARGININ DERECEİ, ÖNYARGIYLA İLİŞKİLİ
DEĞİŞKENLER VE ÖNYARGININ AZALTILMASI**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
İlknur TAYINMAK**

**Danışman
Prof. Dr. Habibe Tuğba EROL KORKMAZ**

Mart-2024, MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK
ÖNYARGININ DERECEİ, ÖNYARGIYLA İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER
VE ÖNYARGININ AZALTILMASI**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
İlknur TAYINMAK
ORCID No: 0000-0003-1120-8950**

**Danışman
Prof. Dr. Habibe Tuğba EROL KORKMAZ
ORCID No: 0000-0002-0696-931X**

Mart-2024, MERSİN

ÖZET

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK ÖNYARGININ DERECESİ, ÖNYARGIYLA İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER VE ÖNYARGININ AZALTILMASI

Mevcut tez çalışmasının amacı, mevcut örneklemede çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik önyargı derecesini, bu önyargıyla ilişkili sosyal psikolojik değişkenleri ve önyargıyı azaltma yöntemlerinden biri olan hayali temasın etkisini incelemektir. Bu amaçlar doğrultusunda tezde üç araştırma yürütülmüştür. Birinci Çalışmada Kürt, Alevi, LGBT ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar, Duygu Termometresi, Sosyal Mesafe Ölçeği, Önyargısal Tutumlar Ölçeği ve kalıpyargıları incelemek amacıyla sunulan açık uçlu bir soru aracılığıyla ölçülmüş ve karşılaştırılmıştır. Birinci Çalışmaya Karabük Üniversitesi'nde ön lisans, lisans veya lisans üstü eğitim gören ve yaşları 17 ile 42 aralığında değişen 418 birey katılmıştır. Bu çalışmada Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların, diğer üç gruba kıyasla anlamlı şekilde daha olumsuz olduğu bulunmuş ve ikinci ve üçüncü çalışmada göçmenlere yönelik tutumlar incelenmiştir. İkinci çalışmada adalet duyarlılık, sistemi meşrulaştırma, ahlaki uzaklaşma ve sosyal temasın, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ile ilişkisi bir Yapısal Eşitlik Modeli çerçevesinde test edilmiştir. Bu çalışmaya 18-41 yaş aralığındaki 443 ön lisans, lisans ve lisans üstü öğrenci katılmıştır. Bu çalışmada mağdur duyarlılığının, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma aracılığıyla göçmenlere yönelik önyargıyı etkilediği; gözlemci duyarlılığının ise ahlaki uzaklaşma aracılığıyla önyargıyı yordadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada ahlaki uzaklaşmanın, önyargıyı pozitif yönde, sistemi meşrulaştırmanın ise negatif yönde yordadığı saptanmıştır. Ayrıca göçmenlere sosyal temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile göçmenlere yönelik genel duygu arasında düzenleyici rolde olduğu bulgulanmıştır. Üçüncü Çalışmada ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltmada hayali temasın etkisi sınanmıştır. Bu çalışma, 117 lisans ve lisans üstü öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada 2 (grup: deney x kontrol) x 3 (zaman: Zaman 1 x Zaman 2 x Zaman 3) tekrar ölçümlü grup deseni kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre deney ve kontrol grubunun tutumlarında, zaman içerisinde anlamlı bir farklılık mevcut değildir. Ancak bu araştırmada Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar üzerine zamanın temel etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Önyargı, Adalet duyarlılık, Ahlaki uzaklaşma, Sistemi meşrulaştırma, Hayali temas

Danışman: Prof. Dr. Habibe Tuğba EROL KORKMAZ, Psikoloji, Mersin Üniversitesi, Mersin

ABSTRACT

THE DEGREE OF PREJUDICE AGAINST DISADVANTAGED GROUPS IN TURKEY, VARIABLES RELATED TO PREJUDICE AND REDUCING PREJUDICE

The aim of the current thesis is to examine the degree of prejudice towards various disadvantaged groups in the current sample, the social psychological variables associated with this prejudice, and the effect of imaginary contact as one of the methods to reduce prejudice. In line with these objectives, three studies were conducted in the thesis. In the first study, attitudes towards Kurdish, Alevi, LGBT and Syrian immigrants were measured and compared through the Emotion Thermometer, Social Distance Scale, Prejudicial Attitudes Scale and an open-ended question to examine stereotypes. In the first study, 418 individuals aged between 17 and 42 years old and studying at Karabük University as associate, undergraduate or graduate students participated. In this study, attitudes towards Syrian immigrants were found to be significantly more negative compared to the other three groups, and attitudes towards immigrants were examined in the second and third studies. In the second study, the relationship between sensitivity to justice, system justification, moral disengagement and social contact with prejudice towards Syrian migrants was tested within the framework of a Structural Equation Model. In this study, 443 associate, undergraduate and graduate students between the ages of 18-41 participated. In this study, it was determined that victim sensitivity affects prejudice against immigrants through system legitimization and moral distancing, while observer sensitivity predicts prejudice through moral disengagement. In this study, moral disengagement predicted prejudice positively, while system legitimization predicted prejudice negatively. In addition, it was found that the amount of social contact with immigrants played a moderating role between moral disengagement and general feelings towards immigrants. In the third study, the effect of imaginary contact on reducing prejudice against Syrian immigrants was tested. This study was conducted with the participation of 117 undergraduate and graduate students. In this study, 2 (group: experimental x control) x 3 (time: Time 1 x Time 2 x Time 3) repeated measures group design was used. According to the findings, there is no significant difference in the attitudes of the experimental and control groups over time. However, in this study, it was determined that the main effect of time on attitudes towards Syrian immigrants was significant.

Keywords: Prejudice, Justice sensitivity, Moral disengagement, System justification, Imagined contact

Advisor: Prof. Dr. Habibe Tuğba EROL KORKMAZ, Psychology Department, Mersin University, Mersin

TEŞEKKÜR

Doktora eğitim sürecimde 100/2000 Doktora Bursu ile beni destekleyen Yüksek Öğretim Kurulu'na (YÖK) teşekkür ederim. Tez danışmanım Prof. Dr. H. Tuğba EROL KORKMAZ'a benim her soruma yanıt verdiği, her zaman ulaşılabilir olduğu, akademik anlamda gelişmeye katkı sağladığı, tez sürecim boyunca yaptığı rehberliği ve emekleri için sonsuz teşekkür ederim. Prof. Dr. Serap AKGÜN ve Prof. Dr. Aslı ASLAN'a tez izleme komitemde yer alarak tezime yaptıkları katkının yanı sıra doktora eğitimimde bana kattıkları için teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanı sıra Prof. Dr. Arzu AYDIN ACI, Prof. Dr. Ünsal YETİM ve Dr. Öğr. Üyesi Emre Han ALPAY'a lisans üstü eğitimime katkıları için teşekkürü borç bilirim. Karabük Üniversitesi Psikoloji Bölümü hocalarımdan Dr. Öğr. Üyesi Kadir YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Ecem OLÇUM, Dr. Öğr. Üyesi Yeşim YAVAŞLAR DOĞRU'ya tez sürecimde bana verdikleri destek, stresli ve yoğun olduğum zamanlarda iş yükümü hafifletme çabaları ve ayrıca öğrencileriyle temasa geçerek veri toplama sürecime yaptıkları katkıdan dolayı teşekkür ederim. Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKİN'e tezime ilgili verdiği geri bildirimler ve veri toplama sürecine yaptığı katkının yanı sıra akademik ve kişisel olarak hep yanımda olduğu ve bana kattıkları için minnettarım. Arş. Gör. M. Talha TÜREL'e derin istatistik bilgisi ile her sıkıştığımda yardımına koştuğu, Örtük Çağrışım Testi hazırlama sürecinde verdiği destek ve ayrıca destekleyici dostluğu için çok teşekkür ederim. Ayrıca Arş. Gör. Sevim ADALI'ya tezimin son veri toplama sürecinde sunduğu bilgisayar desteği ve odamızı işgalime gösterdiği sabır için teşekkürü borç bilirim. İsmi saymadığım ama tez sürecimde her zaman yanımda olduklarını hissettiğim Karabük Üniversitesi Psikoloji Bölümü ailesine çok teşekkür ederim. Tez veri toplama sürecime katkısı olan başta Dr. Öğr. Üyesi Selim GÖK olmak üzere Dr. Öğr. Üyesi Nesrin GEZİCİ, Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ, Dr. Öğr. Üyesi Mesut DOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KURNAZ, Dr. Öğr. Üyesi Samet GÜVEN, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE ve ismi saymadığım tüm hocalarıma teşekkür ederim. Mersin'de kaldığım süre boyunca bana evinin kapılarını açan, doktora eğitimim süresince bana maddi, manevi her anlamda destek olan ve hayatımda yeri ayrı olan Mualla Teyzem'e sonsuz teşekkür ederim. Lisans üstü eğitim sürecinde tanıştığım, doktora derslerine giderken birbirimizi motive ettiğimiz ev arkadaşım, dostum ve "ablam" Aras TÜRKELİ'ye her şey için çok teşekkür ederim. Sena DOĞRUYOL'a dostluğu, bana yaptığı akademik ve bireysel katkılar için teşekkür borçluyum. Tanıştığım zamandan bu yana yaşamımın bir parçası olan, çok sevdiğim ve değer verdiğim, her zorlukta bana destek olan dostum İmran SEZGİN başta olmak üzere Aziz KUZU, Çağla TÜTÜNEN, Büşra DEMİRER, Sude Miray YARDİBİ, Halime KILIÇ, Fatma ÖKSÜZ, Nesrin GEZİCİ ve Gözde TÜREL'e çok teşekkür ederim. Fatih SEL'e ihtiyaç duyduğumda hep acele geldiği için teşekkür ederim. Bunun yanı sıra oda arkadaşlarım, tez sürecindeki tüm zorluklarda benden desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Fatih SAMRAY, Sevim ADALI ve M. Talha TÜREL'e çok teşekkürler. Her zaman yanımda olan, beni bugünlere getiren, yıllarca süren ve uzadıkça uzayan öğrencilik yaşamım boyunca her daim beni maddi ve manevi olarak destekleyen, bana sevgilerini her zaman derinden hissettiren sevgili aileme; anneme, babama, kardeşlerime ve yeğenime sonsuz teşekkürler. Bunun yanı sıra neşe kaynağım Köpük ve Keynoş, iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	x
GİRİŞ	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR	4
1.1. Türkiye'de Önyargıya Maruz Kalan Gruplar ve Bu Önyargıları Sosyal Psikoloji Kavramları Açısından İnceleyen Araştırmalar	6
1.1.1. Alevilere Yönelik Tutumlar	6
1.1.2. Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar	9
1.1.3. Kürtlere Yönelik Tutumlar	11
1.1.4. LGBT Bireylere Yönelik Tutumlar	13
1.2. Önyargı ve Ayrımcılıkla İlişkili Sosyal Psikolojik Değişkenler	15
1.2.1. Adalete Duyarlılık (Justice Sensitivity)	16
1.2.2. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (System Justification Theory)	20
1.2.3. Ahlaki Uzaklaşma (Moral Disengagement)	22
1.2.4. Sosyal Temasın Niceliği ve Niteliği	25
1.3. Önyargıyı Azaltmanın Bir Yolu Olarak Hayali Temas	26
1.3.1. Sosyal Temas Kuramları	27
1.3.2. Hayali Temas Kuramı (Imagined Contact Theory)	29
1.3.3. Türkiye'de Yürütülen Hayali Temas Çalışmaları	30
1.4. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	31
1.5. Araştırma Soruları	33
1.6. Araştırmanın Önemi	33
2. ÇALIŞMA 1 (BİRİNCİ ÇALIŞMA)	35
2.1. Çalışmanın Amacı	35
2.2. Yöntem	35
2.2.1. Katılımcılar	35
2.2.2. Veri Toplama Araçları	35
2.2.3. İşlem	37
2.3. Bulgular	38
2.4. Tartışma	43
3. ÇALIŞMA 2 (İKİNCİ ÇALIŞMA)	48
3.1. Çalışmanın Amacı	50
3.2. Hipotezler	50
3.3. Yöntem	52
3.3.1. Katılımcılar	52
3.3.2. Veri Toplama Araçları	52
3.3.3. İşlem	55
3.4. Bulgular	56
3.5. Tartışma	68
4. ÇALIŞMA 3 (ÜÇÜNCÜ ÇALIŞMA)	81
4.1. Çalışmanın Amacı	84
4.2. Hipotezler	85
4.3. Yöntem	85

4.3.1. Katılımcılar	85
4.3.2. Araştırma Deseni	86
4.3.3. Hayali Temas Senaryosu ve Kontrol Grubu Yönergesi	87
4.3.4. Veri Toplama Araçları	87
4.3.5. İşlem	91
4.4. Bulgular	93
4.5. Tartışma	99
TARTIŞMA VE SONUÇ	110
KAYNAKLAR	114
EKLER	142
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	168
ÖZGEÇMİŞ	169

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	38
Tablo 2.2. Katılımcıların Hedef Gruplara Yönelik Genel Duygu, Negatif Duygu, Pozitif Duygu ve Sosyal Mesafe Puanları Arasındaki Farka Dair Tekrar Ölçümlü ANOVA Sonuçları	40
Tablo 2.3. Grup Üyeleri Analize Dahil Edilmeden Hesaplanan Ortalama ve Standard Sapma Değerler	41
Tablo 2.4. Hedef Gruplara Dair En Sık Kullanılan İfadeler ve Frekansları	42
Tablo 2.5. Dört Gruba Yönelik Kullanılan İfadelerin Kategorizasyonu	43
Tablo 3.1. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	56
Tablo 3.2. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri	57
Tablo 3.3. İlk ölçme modeline ait faktör yükleri, standart hata ve t değerleri	59
Tablo 3.4. İkinci ölçme modeline ait faktör yükleri, standart hata ve t değerleri	59
Tablo 3.5. Sınanan Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin β , t ve Standart Hata Değerleri	61
Tablo 3.6. Temas Kalitesinin, Ahlaki Uzaklaşma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular	62
Tablo 3.7. Temas Kalitesinin, Sistemi Meşrulaştırma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular	64
Tablo 3.8. Temas Miktarının, Ahlaki Uzaklaşma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular	65
Tablo 3.9. Temas Miktarının, Sistemi Meşrulaştırma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular	67
Tablo 3.10. Çalışma 2 kapsamında test edilen hipotezler ve onların desteklenip desteklenmediğine ilişkin bilgi	67
Tablo 4.1. Üçüncü Çalışmaya Katılım Sağlayan Birey Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı	86
Tablo 4.2. Üçüncü Çalışmanın Araştırma Deseni	86
Tablo 4.3. Örtük Çağrışım Testinde Yer Alan İsim ve Sıfatlar	89
Tablo 4.4. Üçüncü Çalışma Ölçümlerine ve Sürelerine İlişkin Bilgi	93
Tablo 4.5. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Tüm Katılımcılar)	94
Tablo 4.6. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Deney Grubu)	94
Not: D-Skor, Örtük Çağrışım Testi kapsamında Uyumsuz Blokta Kişinin Ort./Uyumsuz Blok Std. Sapma-Uyumlu Blokta Kişinin Ort./Uyumlu Blok Std. Sapma ile hesaplanmıştır.	95
Tablo 4.7. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Kontrol Grubu)	95
Tablo 4.8. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri (Zaman 1 ölçümleri)	96
N: 112, SED: Sosyoekonomik Durum, **p<.01, *p<.05	96
Tablo 4.9. Deney Grubu ve Kontrol Grubuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar	97
Tablo 4.10. Deney ve Kontrol Gruplarının Farklı Zaman Dilimlerinde Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Örtük Önyargı, Önyargı ve Sosyal Mesafe Düzeyine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	99

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 3.1. İkinci Çalışmada Sınanması Planlanan Model	48
Şekil 3.2. Sınanan Yapısal Eşitlik Modeli	61
Şekil 3.3. Temas Miktarının, Ahlaki Uzaklaşma ile Genel Duygu Arasındaki Düzenleyici Rolü	66
Şekil 4.1. Örtük Çağrışım Testi Akış Şeması	89
Şekil 4.2. Örtük Önyargının Zaman İçerisindeki Değişimi	98
Şekil 4.3 Sosyal Mesafe Düzeyinin Zaman İçerisindeki Değişimi	99

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simgesi	Tanım
LGBT	Lezbiyen, Gay, Biseksüel ve Trans bireyler
Vd.	Ve diğerleri
Örn.	Örneğin
ÖÇT	Örtük Çağrışım Testi

GİRİŞ

İnsanlar, belirli bir sosyal çevrenin içerisinde doğmaktadır. Bu sosyal çevre eğitim, meslek, hobiler, romantik ilişkiler, arkadaşlık, çevresel koşullar gibi birçok faktörün etkisiyle gittikçe genişlemekte ve yaşam boyu insanların fiziksel ve duygusal sağlığına katkıda bulunmaktadır (örn., Dai vd., 2021; Norstrand vd., 2012). Bireylerin sosyalleşme, fiziksel ve duygusal güvenliğini sağlama, benlik saygısını artırma, psikolojik destek sağlama gibi birçok farklı ihtiyacına yanıt veren bu sosyallik, bireylere aynı zamanda bir grubun üyesi olma, o gruba ait hissetme duygusunu da yaşatmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979). Bireyler arkadaş çevreleri, doğdukları şehir, yaşadıkları ülke, etnik kimlikleri, cinsel yönelimleri, cinsiyetleri, dini tercihleri, okudukları üniversite, meslekleri, yapmaktan hoşlandıkları faaliyetler (kitapseverler, doğa yürüyüşçüleri vb.), taraftar oldukları futbol takımı gibi birçok durum kapsamında çeşitli gruplara üyedir. Kimi zaman içine doğduğumuz kimi zaman ise sonradan seçerek benlik kavramımıza dahil ettiğimiz bu grup üyelikleri, diğer gruplara yönelik duygu, düşünce ve davranışlarımıza etki etmektedir (Tajfel, 1974).

Bireylerin grup üyelikleri kapsamındaki duygu, düşünce ve davranışlarının tümü gruplar arası ilişkiler kapsamında değerlendirilmektedir. Saldırganlık (örn., Spanovic vd., 2010), yardım (örn., Cuddy vd., 2007), önyargı ve ayrımcılık (örn., Guimond, 2019) bireysel düzeyde ele alınabildiği gibi gruplar arası ilişkiler kapsamında sıklıkla çalışılan konulardan bazılarıdır. Bu tez çalışmasının ana konusu ise gruplar arası ilişkilerin bir yönü olarak karşımıza çıkan önyargı ve ayrımcılıktır. Geçmişten günümüze araştırmacılar, toplumsal bir problem olan ve maruz kalan bireyleri birçok açıdan etkileyen önyargılı tutumlar ve ayrımcı davranışlarla ilişkili değişkenleri incelemiş (örn., DeSteno vd., 2004; Wang vd., 2022) ve önyargıların nasıl azaltılabileceğine dair öneriler sunmuş ve araştırmalar yürütmüştür (örn., Allport, 1954; Verkuyten vd., 2020). Birey ve çevre (toplum) etkileşimini inceleyen bir bilim dalı olan sosyal psikoloji (Kağıtçıbaşı, 2013) ise önyargı ve ayrımcılık konusunda birçok araştırmacının (örn., Badaan ve Jost, 2020; Kanamori vd., 2022; Roberto vd., 2020) yürütüldüğü alandan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu tez çalışmasında önyargı, sosyal psikoloji bağlamında incelenecektir.

Önyargıya maruz kalan grupların belirlenmesi, bu grupların önyargıya maruz kalma boyutu, önyargıyla ilişkili değişkenlerin ele alınması, önyargıya maruz kalmanın bireye ve topluma verdiği zararlar ve nihayetinde önyargıları azaltmanın yolları, sosyal psikoloji literatüründe oldukça kapsamlı bir yere sahiptir. Örneğin; bu kapsamda dünyanın birçok bölgesinde araştırmacılar, çeşitli dış grupların önyargıya maruz kalma derecesini, çeşitli ölçekler, gözlemler, medya analizleri, nefret söylemleri çözümlenmeleri yardımıyla belirleyebilmiştir (örn., Coffey vd., 2018; Mondal vd., 2017). Buna ek olarak araştırmacılar, dış gruba yönelik önyargıları sosyal kimlik (örn., Barlow vd., 2010; Kaiser, 2006), sistemi meşrulaştırma (örn., Chambers vd., 2012), sosyal baskınlık yönelimi (örn., McFarland, 2010), engellenme ve günah keçisi arama (örn., Bilewicz ve Krezeminski, 2010; Han vd., 2023), sosyal temas (örn., Barni vd., 2020; Scacco ve Warren, 2018) gibi birçok kavram çerçevesinde incelemiş ve önyargıyla ilişkili değişkenler hakkında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlamıştır. Yine bu bağlamda

önyargıların azaltılması için dış grup üyesiyle olumlu bir sosyal temas sağlama, grup üyeleri arasında ortak bir sosyal kimliğe vurgu yapma, önyargıları azaltmaya yönelik psikoeğitim programları geliştirme gibi çeşitli yöntem ve öneriler geliştirilmiş ve uygulanmıştır (örn., Dale ve Moyer-Guse, 2021; Scacco ve Warren, 2018). Bu tez çalışmasında ise alan yazında çok incelenmemiş olan bazı değişkenlerden olan adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin önyargıyı yordama gücü bir yapısal eşitlik modeli çerçevesinde test edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada dolaylı bir temas türü olan ve Türkiye’de fazlaca çalışılmayan hayali temas yönteminin, önyargıları azaltma üzerindeki etkisi test edilmiştir. Bu çalışmaların, literatüre ve önyargı araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Mevcut tez çalışmasında önyargıyı, mevcut örnekleme çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik önyargının derecesi, bu önyargıyla ilişkili sosyal psikolojik değişkenler ve önyargının azaltılması kapsamında geliştirilen yöntemlerden biri olan hayali temas çerçevesinde incelemek amaçlanmıştır ve bu doğrultuda 3 çalışma yürütülmüştür. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse; mevcut tez çalışmasının 1. aşaması kapsamında LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli sığınmacı bireylere ilişkin önyargının boyutunu mevcut örnekleme incelemek; bu önyargıyı çeşitli ölçekler yardımıyla ölçmek ve aralarında bir karşılaştırma yaparak en yüksek önyargının hedefi olan grubu belirleyerek tezin diğer aşamalarında bu gruba ilişkin tutumları ele almak amaçlanmıştır. Tezin 2. aşaması doğrultusunda bir dezavantajlı gruba (1. Çalışma sonucunda belirlenen grup) yönelik önyargıyı, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın niteliği ve niceliği ile ilişkili olarak incelemek ve bu değişkenlerin önyargıyı yordama gücünü test etmek amaçlanmıştır. Tezin 3. aşaması çerçevesinde ise hayal temas kuramını, ön test-son test yöntemi aracılığıyla hedef dış gruba yönelik önyargıyı azaltma noktasında test etmek amaçlanmıştır.

Önyargı literatüründe bir model çerçevesinde adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kavramlarının bir arada değerlendirildiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’de yürütülen hayali temas çalışmaları (örn., Küçükkömürler, 2013; Tümer, 2021) ise görece sınırlıdır. Bu bağlamda hayali temas yönteminin önyargılar üzerindeki etkisine dair daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Mevcut tez çalışmasının, alan yazındaki eksikliğe ve önyargıların azaltılması konusunda geliştirilebilecek programlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda yürütülen 3 çalışmaya dair yöntem bilgisi hakkında bilgi vermeden önce aşağıda tezin kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla alt başlıklar halinde çeşitli kavramlara, kuramlara ve görgül araştırma bulgularına yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak önyargı tanımı yapılmış ve önyargıya maruz kalmanın olası sonuçlarına dair bilgi sunulmuştur. Daha sonra ise tez çerçevesinde ele alınan dört gruba (LGBT, Kürt, Suriyeli sığınmacı ve Alevi bireyler) yönelik tutumlar ve bu tutumlarla ilişkili değişkenlere dair Türkiye’de yürütülen çalışmalar, ayrı bir alt başlık çerçevesinde sunulmuştur. Ardından adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın niteliği kavramlarına ve bu kavramların önyargıyla ilişkisi kapsamında yürütülen çalışma

bulgularına yer verilmiştir. Son olarak tezin son araştırması kapsamında incelenen hayali temas yöntemi hakkında bilgi verilmiş, Türkiye'de ve dünyanın çeşitli bölgelerinde hayali temas kuramı çerçevesinde yürütülen araştırmalar hakkında detaylı bilgi sunulmuştur.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de bazı gruplara (etnik kimlik, cinsel yönelim, dini inanç temelinde) yönelik önyargının derecesi, önyargıyla ilişkili sosyal psikolojik değişkenler ve önyargının azaltılması konusunda detaylı bilgiye ve çeşitli araştırma bulgularına geçiş yapmadan önce şu temel soruları yanıtlamak yararlı olacaktır: "Önyargı nedir? Önyargıya maruz kalmanın olası sonuçları nelerdir?"

Önyargı yaygın, maruz kalan bireylerin iyilik haline olumsuz etki edebilen (örn., Bağcı ve Canpolat, 2020; Guerra vd., 2019) bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte çok daha bariz şekilde ifade bulan önyargılar, günümüzde daha az veya daha seviyeli bir şekilde ifade edilse de önyargının hedefi olan kişilerin sırtında büyük bir yük olmayı sürdürmektedir. Bir gruptan sadece hoşlanmamak bile büyük bir nefrete, o gruba üye olanları daha “değersiz” algılamaya, şiddete ve nihayetinde soykırımlara dek uzanabilmektedir. Her önyargılı tutum, fiziksel şiddetle, soykırımla sonuçlanmasa dahi maruz kalanlara başka şekillerde (örn., benlik saygısını, psikolojik sağlığı zedeleme yoluyla) zarar verme potansiyeli taşımaktadır (Aronson vd., 2012).

Önyargı (prejudice), “grup üyelerinin gerçek veya kurgulanan özelliklerine dayanarak bir gruba yönelik yanlı değerlendirme” olarak tanımlanmaktadır (Nelson ve Olson, 2023). Başka bir şekilde ifade edilecek olursa önyargı, yeteri kadar bilgi sahibi olmayarak veya yanlış bilgi ile bir bireye, gruba veya topluma karşı olumlu veya olumsuz bir tutuma sahip olmaktır (Erdoğan ve Vatandaş, 2020). Önyargı bir tutumdur ve tutumların üç bileşeni mevcuttur; duygusal, bilişsel ve davranışsal. Önyargı, genel tutum yapısını ve bunun duygusal bileşenini ifade etmektedir. Önyargı ile yakından ilişkili bir diğer kavram *kalıpyargı*dır ve kalıpyargılar, önyargının bilişsel bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Aronson vd., 2012). *Kalıpyargı* (stereotip), bireylere ve gruplara ilişkin genelgeçer inançları ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle kalıpyargı, bir grup insanın özellikleri hakkında sahip olduğumuz inanç şemasıdır (Nelson ve Olson, 2023). *Ayrımcılık* (discrimination) ise bir grubun üyelerine karşı çeşitli önyargılardan beslenen eylemlerde bulunmayı içermektedir ve aynı zamanda önyargının davranışsal bileşenini oluşturmaktadır (Göregenli, 2012).

Önyargılı tutumların hedefi olmak ve ayrımcı davranışlara maruz kalmak, maruz kalan bireyler açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen araştırmalarda çeşitli özellikler temelinde (örn., ırksal, yaşa dayalı, cinsel yönelime dayalı) ayrımcılığa uğradığını düşünen katılımcılarda, depresyon (örn., Shallcross ve Spruill, 2017; Yoon vd., 2018) ve travma sonrası stres bozukluğu semptomlarının (örn., Bogart vd., 2011), kronik sağlık problemlerinin (örn., Carter vd., 2016), madde kötüye kullanımının (örn., Salama, 2019) ve kaygı düzeyinin arttığı (örn., Lowe vd., 2019), öznel iyi oluş seviyesinin (örn., Itzick vd., 2017; Hashemi vd., 2020) ise azaldığı bulgulanmıştır. Yürütülen bazı çalışmalarda ise (örn., Recio vd., 2020; Urzua vd., 2018) katılımcıların gruplarına yönelik algıladıkları ayrımcılık düzeyi ile benlik saygısı seviyesi arasında negatif yönde korelasyon bulgulanmıştır. Nefret söylemleri ve nefret suçları, önyargılardan beslenen (Green vd., 2001), birçok grubun fiziksel ve psikolojik sağlığını ve güvenliğini tehdit eden bir diğer durumdur. Dünyanın birçok

bölgesinde bireyler, ırk (örn., Craig-Henderson ve Sloan, 2003), din (örn., O'Neil, 2017), cinsel yönelim (örn., Elçi, 2018; Karataban, 2018) gibi bazı kategoriler temelinde çeşitli nefret suçlarına maruz kalmaktadır.

Önyargı ve ayrımcılık, yalnızca onun hedefi olan bireyler ve gruplar açısından değil, onu uygulayan bireyler, gruplar ve toplumlar açısından da yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Kısa vadede bireyler, önyargılara dayalı ayrımcı davranışlarının herhangi bir negatif sonucunu gözlemese dahi uzun vadede bunun yıkıcı sonuçları olabileceği görülmektedir. Güncel olarak ABD'de yaşanan olaylar (George Floyd'un polis tarafından öldürülmesi üzerine yaşananlar), ayrımcılığa maruz kalmanın ve birikmiş bir kolektif öfkenin, nasıl işyerlerini yağmalama, çatışmalara katılma gibi kolektif ve yıkıcı davranışlara zemin hazırlayabildiğinin en iyi örneklerinden biri olarak da düşünülebilir. Yıllarca toplumsal düzeyde ayrımcılığa, ötekileştirilmeye, dışlanmaya, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan grup üyeleri, bu duruma karşı kendileri de öfkeyle, nefretle karşılık verebilmektedirler. Dış grubun bireysel veya kolektif öfkesine zemin hazırlayan önyargı ve ayrımcılık, yıkıcı ve şiddet içeren bireysel veya kolektif eylemlere-yani isyanlara, yağmalara, linçlere-dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Literatürde grup temelli öfke duygusu ile kolektif eylem ve kolektif eylem niyeti arasında pozitif ilişki bulgularan araştırmalar (örn., Borders ve Wiley, 2019; Miller vd., 2009) bu görüşü desteklemektedir.

Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık, yukarıdaki araştırma bulguları ve örneklerden görüldüğü üzere bireyler ve gruplar için yıpratıcı ve yıkıcı sonuçlara zemin hazırlayabilmektedir. Önyargı ve ayrımcılık, doğrudan ona maruz kalan bireylere zarar vermesinin yanı sıra toplumsal çatışmaların, maddi ve manevi kayıpların artışına neden olarak toplumsal güven ve barış ortamını da zedeleyebilmektedir. Tüm bu nedenlerle önyargıların azalmasına katkıda bulunmanın oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Önyargıları azaltmak için bilimsel veriler ışığında, önyargılarla ilişkili faktörleri de kapsayan çok yönlü çözümlerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu tez çalışması kapsamında önyargıları azaltma noktasında hayali temas yönteminin etkisini test etmenin yanı sıra önyargıyla ilişkili bazı sosyal psikoloji kavramları (adalete duyarlılık, sistemi meşrulaştırma, ahlaki uzaklaşma ve sosyal temas) ele alınmıştır. Böylece önyargıyı hem ona zemin hazırlayan faktörleri hem de azaltılması konusunda çözüm önerilerini barındıracak şekilde kapsamlı olarak incelemek amaçlanmıştır. Önyargıyla ilişkili değişkenleri ve bu doğrultuda hayali temas yönteminin etkisini test etmeden önce ise mevcut örneklemede hangi dış gruba yönelik daha yüksek önyargı olduğunu belirleyebilmek amacıyla bir ön çalışma (Çalışma 1) yürütülmüştür. Aşağıda ayrı alt başlıklar halinde Türkiye'de dezavantajlı gruplara yönelik önyargının derecesi, önyargıyla ilişkili değişkenler ve önyargının azaltılması bağlamında hayali temas yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve bu kapsamda yürütülen araştırma bulguları sunulmuştur.

1.1. Türkiye'de Önyargıya Maruz Kalan Gruplar ve Bu Önyargıları Sosyal Psikoloji Kavramları Açısından İnceleyen Araştırmalar

Türkiye birçok dini, etnik ve kültürel gruba ev sahipliği yapmaktadır. Bu çok kültürlü, çok uluslu, çok mezhepli ve etnik kimlikli yapısı nedeniyle Türkiye, gruplar arası ilişkilerin incelenmesi konusunda önemli bir bağlam oluşturmaktadır. Türkiye'de yürütülen çalışmalar incelendiğinde genel olarak Türk (örn., Ok, 2011), Kürt (örn., Saraçoğlu, 2007), Ermeni (örn., Bağcı ve Çelebi, 2017), Alevi (örn., Demir ve İpek, 2015), Sünni (örn., Polat, 2018), Roman (örn., Uğurlu, 2013), Suriyeli sığınmacı (örn., Dilaver, 2020), LGBT (örn., Dondurucu, 2018), fiziksel ve/ya zihinsel engelli (örn., Şahin ve Bekir, 2016), HIV+ (örn., Oran ve Şenuzun, 2008), psikopatolojik tanı almış (örn., Arkan, Bademli ve Duman, 2011), vücut ağırlığı yüksek (örn., Uğurel, 2017), eski hükümlü (örn., Topper ve Özdemir, 2019), Yahudi (örn., Öztekin, 2015) ve ileri yaştaki bireylere (örn., Temiz ve Öztürk, 2019) yönelik önyargı ve ayrımcılık çerçevesinde araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca kadınların toplumsal cinsiyet temelinde maruz kaldıkları şiddet, fırsat eşitsizliği ve ayrımcılığın da Türkiye'de sıklıkla araştırıldığı gözlenmektedir (örn., Özaydınlık, 2014; Tuskan, 2012). Ancak mevcut tezin 1. Çalışması kapsamında Kürt, LGBT, Suriyeli sığınmacı ve Alevi bireylere yönelik önyargı incelendiği için aşağıda ayrı alt başlıklar halinde bu gruplar hakkında yürütülen araştırmalar daha detaylı şekilde aktarılmıştır.

Türkiye'de önyargıya maruz kalan birçok grup arasından bahsi geçen dört grubun seçilme nedeni çalışmanın kapsamını daraltarak belli bir çerçeve içerisine oturtmaktır. Bu gruplara dair önyargıların ele alınmasının bir başka nedeni ise bu gruplara yönelik tutumların sosyal psikoloji perspektifine göre incelenme seviyesinin görece az olmasıdır. Alevilere ve Kürtlere yönelik tutumların görece az sayıda çalışmada ele alındığı görülmektedir (örn., Karaca Aykotalp, 2019; Balkanlıoğlu, 2012; Uğur, 2017). LGBT ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı, diğer iki gruba kıyasla daha fazla ele alınmış olmakla birlikte (örn., Çakır, 2018; Çiftçi, 2018; Gök, 2019; Şentürk, 2019) bu önyargıların adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma kavramları çerçevesinde analiz edildiği araştırmaya rastlanmamıştır. Mevcut tez çalışmasında bahsi geçen 4 gruba yönelik önyargı, farklı ölçüm araçlarıyla ölçülerek kıyaslanmış ve en yüksek önyargının hedefi grup seçilerek Çalışma 2 ve Çalışma 3'te bu gruba yönelik önyargılar incelenmiştir. Burada bahsi geçen gruplara yönelik önyargılı tutumların derecesi ve bu grupların hangi tür ayrımcı davranışlara maruz kaldığı ve ayrıca bu önyargı ve ayrımcılığın ilişkili olduğu sosyal psikolojik değişkenlere dair Türkiye'de yürütülen araştırmalar aşağıda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

1.1.1. Alevilere Yönelik Tutumlar

Türkiye birçok farklı dine, mezhebe, inanca sahip birey ve grubun bir arada yaşadığı bir ülke konumundadır. Türkiye'de Hıristiyanlık, Musevilik, Budizm, Hinduizm gibi farklı dinlere mensup bireyler yaşamakla beraber Türkiye nüfusunun %89.5'i Müslüman olarak tanımlanmakta; bu nüfusun %74'ünün Sünni, %12.5'inin Alevi ve geriye kalan %3'ünün ise Caferi, Nusayri ve On İkiçiler olarak adlandırılan farklı mezheplere üye olduğu bilinmektedir (Wikipedia, 2021). Bu birden fazla dini inancı

ve mezhebi barındıran yapısıyla Türkiye, dini inanışlar çerçevesinde bazı birey ve grupların çatışmasına ve birbirlerine yönelik olumsuz tutum ve davranışlarına da sahne olabilmektedir (örn., Demir ve İpek, 2015; Karşlı, 2013).

Bir çoğunluk grup olan Sünni bireylerin dini, siyasi ve kültürel önyargılar temelinde Alevilere yönelik önyargılı tutum ve davranışlarının, geçmişte çok daha şiddetli ve yıkıcı (Sivas Madımak, Çorum ve Maraş Olayları gibi) olmakla birlikte (Çavdar, 2017; Poyraz, 2013) günümüzde de süregeldiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda Türkiye örneğinde yürütülen çalışmalar, bu tutum ve davranışlara dair bilgi sunmaktadır. Örneğin; bu bağlamda yürütülen bir saha çalışmasında kendilerini Alevi olarak tanımlayan 17 kişi ile derinlemesine görüşme yürütülmüştür. Sonuçlara göre bazı katılımcılar, kendilerinin dini inançlarını bilen bazı bireylerin onlarla teması azalttığı veya tamamen kesebildiğini, onlarla ilgili çeşitli olumsuz kalıpyargıların varlığı nedeniyle genel bir olumsuz tutumla karşılaşabildiklerini, bazı komşularının onların verdikleri yemekleri yemediğini, askerlik ve iş hayatında eğer dini inançlarını belirgin hale getiren bir durum söz konusu ise (bir türkü, bir resim gibi) çeşitli şekillerde ayrımcılığa ve cezaya maruz kalabildiklerini, din dersine dahil edilen Alevilikle ilgili ders ünitesinin, hocaları tarafından işlenmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada bazı katılımcıların *artık Alevi olduklarını daha rahat şekilde çevrelerine açabildiklerini* belirtmeleri de aslında geçmişte çok daha belirgin şekilde deneyimlenen önyargı ve ayrımcılığın boyutunu daha iyi bir şekilde ifade etmektedir (Demir ve İpek, 2015). Benzer şekilde yürütülen ve hem Alevi hem de Sünni katılımcıların birbirlerine yönelik algılarının ve dini inançlarına bağlı olarak maruz kaldıkları baskıların incelendiği bir çalışmada ise Sünni katılımcıların Alevileri genel olarak daha ılımlı değerlendirdikleri ancak Alevi katılımcıların çoğunluğunun Sünnileri *bağnaz, çağdışı* olarak nitelendirdikleri; Alevi katılımcıların bazılarının, geçmişte çok daha fazla baskı yaşandığı için kimliklerini gizleyerek Sünni imiş gibi davrandıklarını, günümüzde çok yüksek düzeyde bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ama özellikle bir miting veya siyasi bir tartışma söz konusu ise bazı olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldıklarını belirttikleri raporlanmıştır (Polat, 2018).

Bu kapsamda yürütülen bir diğer çalışmada Alevi-Sünni bireyler arasındaki evliliklerde eşlerin birbirinin inancı hakkındaki ilk yorumları ve ailelerin bu birlikteliğe tepkileri incelenmiştir. Analizler sonucunda katılımcıların %25'inin eşlerinin mezheplerinin farklı olduğunu ilk öğrendikleri zaman olumsuz bir tepki verdikleri, ailelerinin %50'sinin bu birlikteliğe olumsuz tepki verdiği, %35'inin ailelerinin tanışmaları esnasında sorun yaşadığı ve ailelerin %71'inin katılımcıların evliliğine karşı çıktıkları raporlanmıştır (Çatak, 2012). Bir başka araştırmada da benzer şekilde Alevi veya Sünni inancını benimseyen evli çiftlerin, aileleriyle çok ciddi sorunlar yaşadıkları ve çevreleri tarafından sosyal damgalanmaya maruz kaldıkları bulunmuştur (Balkanlıoğlu, 2012). Alevilerin Türkiye'de yaşadıkları temel problemlerin ve taleplerinin incelendiği bir diğer araştırmada ise Alevilerin, Cemevinin resmi statülü bir ibadethane konumunda olmasını istedikleri ve zorunlu din derslerinde çok büyük oranda Sünni görüşlerin yer almasını asimilasyon olarak değerlendirdikleri ifade edilmiştir

(Tombak, 2012). Görüldüğü üzere dini inançları çerçevesinde Alevi bireylere yönelik geçmişte görece daha yoğun olmakla birlikte günümüzde de devam eden olumsuz tutumların mevcut olduğu söylenebilir. Ayrıca bu araştırmalar incelendiğinde bazı Alevilerin, çeşitli haklar açısından eşitlik taleplerinin ve asimilasyon kaygılarının da olduğu görülebilmektedir.

Türkiye'de Alevilere yönelik tutumların, hangi değişkenlerle ilişkili olduğuna dair görgül araştırma bulgusu sınırlıdır. Yürütülen sınırlı sayıdaki araştırmada *sosyal kimlik*, *sosyal temas* ve *sosyal baskınlık yönelimi* kavramlarının, bu tutumlarla ilişkili sosyal psikolojik değişkenler olarak araştırmacılar tarafından incelendiği görülmektedir (örn., Durmaz, 2015; Yılmaz, 2012). Literatür incelendiğinde bazı araştırmalarda (örn., Bükün, 2014) Alevi bireylerin iç grup özdeşimine dayalı ayrımcılık algılarının ve bu algıyla ilişkili değişkenlerin ele alındığı görülmektedir. Bazı araştırmalarda (örn., Polat, 2018) ise hem Alevi hem Sünni katılımcılardan veri toplanarak dış gruba yönelik tutumlar arasında bir karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Bu tez çalışması kapsamında yalnızca Alevilere yönelik tutumlar ele alınmış olmasına rağmen literatür bilgisini daha eksiksiz ve bütüncül vermek için her iki grubu karşılaştıran çalışma bulgularına da kısaca değinilmiştir. Örneğin; bu bağlamda yürütülen bir çalışmada Alevi ve Sünni bireylerin dini kimlik özdeşimleri, iç ve dış gruba atfettikleri kalıpyargılar, sosyal temas ve sosyal mesafe düzeyleri incelenmiştir. Yürütülen analizler sonucunda her iki grubun birbirine karşı yüksek düzeyde sosyal mesafe sergilediği, Alevi katılımcıların kendi gruplarını olumlu, Sünnileri ise daha olumsuz kalıpyargılarla değerlendirdikleri, Sünni katılımcıların ise iki gruba da daha olumlu nitelikler atfettiği, Alevilerin dini kimlik özdeşimi arttıkça Sünnilere ilişkin önyargı düzeylerinin arttığı ve her iki grupta da sosyal temasın önyargı puanlarını azalttığı bulgulanmıştır (Durmaz, 2015). Başka bir çalışmada Alevi-Sünni evliliklerinin, kültürel ortaklıkları ve olumlu teması artırma, önyargı ve ayrımcı kimlik kategorilerini sorgulama potansiyeli barındırdığı raporlanmıştır (Özateşler-Ülkücan vd., 2019). Bu bağlamda yürütülen bir başka araştırmada Alevilerin ayrımcılık ve sosyal baskı algısı ile dini kimlik özdeşleşmesi düzeyleri incelenmiş; özdeşim düzeyi ile sosyal baskı ve ayrımcılık algısı arasında pozitif korelasyon olduğu bulgulanmıştır (Yılmaz, 2012). Bir başka çalışmada da benzer şekilde ayrımcılık algısı, özdeşim düzeyi gibi faktörler her iki grup açısından incelenmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre Alevi katılımcıların dini mezhep özdeşim düzeyleri, Alevilere yönelik ayrımcılık algıları ile pozitif ilişkiliyken; Sünni katılımcılarda bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki mevcut değildir. Ayrıca bu çalışmada Sünni katılımcıların sosyal baskınlık yönelimi düzeylerinin, Alevi ve Sünnilere yönelik ayrımcılık algısını anlamlı şekilde yordadığı ve gruplar arası temas kalitesinin, iki grubun da dış gruba karşı tutumları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulgulanmıştır (Akbaş, 2010). Bu çerçevede yürütülen bir diğer araştırmada ise Alevi katılımcıların bir olumlu ve bir olumsuz tarihi olayla ilgili toplumsal bellekleri, sosyal kimlikleri ve kolektif eylemlilikleri incelenmiş; inceleme sonucunda özdeşim düzeyi, iç grup kayırmacılığı ve kolektif eylem arasında Madımak olayına dair toplumsal belleğin aracı rolde olduğu belirlenmiştir (Bükün, 2014).

Özetlenecek olursa; Türkiye birçok farklı dini inancı, dini geleneği barındıran bir yapıya sahiptir. Bilhassa Türkiye'de mezhep farklılığı çerçevesinde Sünni ve Alevi bireylerin birbirine yönelik tutumlarının zaman içerisinde değişim gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ele alınan çalışmalara (örn., Akbaş, 2010; Çatak, 2012; Demir ve İpek, 2015) dayanarak geçmişte Alevilere yönelik yüksek olumsuz tutum ve davranışların görülebildiği ancak günümüzde görece daha ılımlı tutumların mevcut olduğu; Alevi ve Sünni bireylerin evlilik gibi yakın ilişki kurma noktasında sorunlarla, damgalamayla karşılaşabildikleri; dini kimlikle özdeşim düzeyinin, her iki grubun birbirine yönelik tutumlarını ve iç gruba yönelik ayrımcılık düzeyini etkileyebildiği ve gruplar arası temasın, Alevilere yönelik önyargıyı azaltabildiği söylenebilir. Ancak bu bağlamda elde edilen veri oldukça sınırlıdır. Literatür incelendiğinde Alevi kültürünü inceleyen ve Alevi-Sünni ilişkisinin siyasi, tarihi, sosyolojik alt yapısını irdeleyen araştırma sayısının görece fazla olduğu (örn., Demircioğlu, 2020; Şişman ve Şahin, 2019) görülmekte iken, Alevilere yönelik tutumları ve bu tutumlarla ilişkili psikolojik değişkenleri inceleyen görgül araştırma bulgusunun çok daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle mevcut tez çalışmasında Alevilere yönelik tutumları, önyargının farklı boyutları açısından değerlendirmenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1.2. Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar

Türkiye'ye ülkelerinde yaşanan savaş nedeniyle göç etmiş milyonlarca Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Mülteciler Derneği (2023) tarafından yayınlanan güncel bir rapora göre Türkiye'de kayıtlı ve geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeli sığınmacı sayısı 3.214.780'dir ve sığınmacıların %70.8'ini kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Ülkelerinde yaşanan savaş sebebiyle birçok ülkeye zorunlu olarak göç eden milyonlarca Suriyeli sığınmacı, savaşın neden olduğu maddi, manevi ve insani kayıpların yanı sıra göç ettikleri bölgelere uyum sürecinde çeşitli zorluklar yaşayabilmektedirler (örn., Kiremit ve Akfırat, 2021; Taş, 2021). Suriyeli göçmenlerin ekonomik, kültürel ve psikolojik entegrasyon sürecine etki eden faktörlerden birinin ağırlayan ülke vatandaşlarının sığınmacılara yönelik olumsuz tutum ve davranışları olabildiği söylenebilir. Zira dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen çalışmalarda (örn., Jasperse vd., 2012; Kaltman vd., 2010; Kim vd., 2019) göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcı davranışların ve önyargılı tutumların, onların göç ettikleri bölgelere uyum sürecini zorlaştıran, fiziksel ve psikolojik zorluklar yaşamalarına zemin hazırlayan önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Türkiye'de yürütülen çalışmalar, diğer ülkelerde elde edilen araştırma bulgularına benzer olarak ülke vatandaşlarının Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarının, göçmenlerin psikolojik sağlıkları, ülkeye adaptasyon süreçleri, çeşitli imkanlara erişimleri ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir çalışmada Suriyeli göçmen katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yürütülmüştür. Bu görüşmeler sonucunda göçmenlerin çalışma hayatının yanı sıra sosyal hayatta ayrımcılığa maruz kaldıkları, eşitsizliklerle karşılaştıkları ve kendilerine yönelik olumsuz tutumların gün geçtikçe arttığını düşündükleri ve bunlardan rahatsızlık duydukları raporlanmıştır (Yıldırım alp vd., 2017). Bir başka çalışmada ise Suriyeli sığınmacı katılımcılardan elde edilen verilerin analizi

sonucunda sığınmacıların toplum tarafından kabul görme düzeyi ile iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı pozitif korelasyon bulgulanmıştır (Bağcı ve Canpolat, 2019). Bu çerçevede yürütülen bir diğer araştırmada Suriyeli çocukların okullaşmasına engel teşkil eden faktörler incelenmiş ve bunlardan birinin ayrımcılığa maruz kalma olduğu belirlenmiştir (Karakaya, 2020). İzmir’de yaşayan Suriye göçmeni kadınların kültürleşme ve psikolojik iyi oluşlarının görüşmeler aracılığıyla incelendiği bir diğer araştırmada, göçmen kadınların göçmen kimlikleri temelinde alay edilme, haksızlığa uğrama ve ayrımcılığa maruz kalmaya yönelik kaygılarının olduğu belirlenmiştir (Kiremit ve Akfırat, 2021).

Yukarıda örneklendirildiği üzere yürütülen araştırmalar, göçmenlere yönelik tutumların, göçmenlerin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebildiğini, eğitim gibi bazı temel haklara erişme noktasında sıkıntılara maruz bırakabildiğini göstermektedir. Peki göçmenler açısından önemli bir stres faktörü olan bu olumlu/olumsuz tutumlar, Türkiye’de ne düzeydedir? Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli göçmenlere yönelik tutum ve davranışları, hangi sosyal psikoloji değişkenleri bağlamında incelenmiştir? Bu soruların cevaplanmasına yönelik yürütülen araştırmaların bulguları aşağıda sunulmuştur.

Türkiye’de Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları ele alan birçok çalışma yürütülmüştür ve elde edilen bulgular incelendiğinde Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumların genel olarak olumsuz olduğu görülmektedir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir çalışmada çeşitli yaş ve meslek grubundan bireyle görüşülmüş ve Suriyeli sığınmacılara yönelik genel tutumun olumsuz olduğu ve katılımcıların, sığınmacıların şehirde bulunmasından rahatsızlık duydukları raporlanmıştır (Dilaver, 2020). Benzer şekilde beş ayrı ilde yürütülen kapsamlı bir araştırmada katılımcıların %60-70’inin Suriyeli sığınmacılarla ilgili olumsuz algılara sahip olduğu ve onlara yönelik genel tutumun da olumsuz olduğu bulgulanmıştır (Gök, 2019). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan 1614 kişi ile yürütülen bir diğer araştırmada ise katılımcıların, Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık hakkı verilmesi ve göçmenlerle birlikte yaşama konusunda negatif tutumlara sahip oldukları tespit edilmiştir (Çiftçi, 2018). Bir diğer araştırmada üniversite öğrencilerinin Suriyeli öğrencileri ötekileştirme pratikleri incelenmiş ve yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın bulguları incelendiğinde, katılımcıların Suriyeli sığınmacılara olumsuz özellikler atfettikleri, sosyal dışlama olgusunun yaygın olduğu, insanlıkta alçaltma/insanlık dışına itme durumunun görülebildiği, siyasal etiketleme ve dış grubu zayıf görme eğilimlerinin olduğu raporlanmıştır (Polat ve Kaya, 2017). Bunlara ek olarak Suriyeli sığınmacıların Türkiye medyasındaki temsilinin ve sosyal medyada dile getirilen görüşlerin de büyük oranda olumsuz olduğu yönünde araştırma bulguları (örn., Alp, 2018; Toprak, 2018) mevcuttur.

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara yönelik bu olumsuz tutumlarla ilgili psikolojik değişkenleri inceleyen araştırmalar incelendiğinde ise ekonomik ve kültürel tehdit algısı, ulusal kimlik ile özdeşim düzeyi, sosyal baskınlık yönelimi, günah keçisi haline getirme, empati düzeyi, gruplar arası temas ve gruplar arası kaygı değişkenlerinin çalışıldığı ve ön plana çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda tehdit algısı

temelinde yürütülen araştırmalarda (örn.; Güler, 2019; Hürriyetoğlu, 2019; Yanbolluoğlu, 2018; Yiğitoğlu ve Vural, 2019) Suriyeli göçmenlerin ülkenin ekonomisine zarar vereceği, var olan işsizlik sorununu arttıracacağı, sağlık, eğitim gibi çeşitli alanlara ve kaynaklara erişimi zorlaştıracakları gibi algıların (gerçekçi tehdit algısı); kültür, ahlak, değer ve inançların sığınmacı bireylerle uyuşmadığına dair algıların (sembolik tehdit algısı); sığınmacılarla gruplar arası temasa dair kaygının, sığınmacılara yönelik önyargılı tutumlar üzerinde etkili olduğu bulgulanmıştır. Sosyal kimlik özdeşimi çerçevesinde yürütülen çalışmalarda (örn., Fırat, 2019; Yanılmaz, 2019) ise ulusal kimlik özdeşleşmesinin Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargıyı anlamlı şekilde yordadığı saptanmıştır. Bu kapsamda yürütülen bir başka çalışmada da benzer şekilde ulusal ve etnik kimlik özdeşleşme yüksekliğinin sığınmacıları insandışılaştırmayı anlamlı şekilde yordadığı ve siyasi görüş ile dindarlık düzeyinin de bu ilişkide rol oynadığı raporlanmıştır (Özdemir, 2017). Bu bağlamda yürütülen diğer araştırmalarda (örn., Karamete, 2019; Ünür, 2018) ise sığınmacıların meydana gelen birçok olumsuz durumla ve suçlarla ilişkilendirildikleri ve günah keçisi olarak görüldükleri yönünde bulgular sunulmuştur. Bir grup araştırmada ise empati düzeyi ve sosyal baskınlık yönelimi değişkenleri çerçevesinde göçmenlere yönelik tutumlar incelenmiştir. Örneğin; bu doğrultuda yürütülen bir çalışmada empati düzeyi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafenin azaldığı, sosyal baskınlık yönelimi düzeyi ile sosyal mesafenin ise pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır (Ekşi vd., 2020). Benzer şekilde yürütülen bir diğer araştırmada ise sosyal baskınlık yöneliminin, Suriyeli göçmenleri bir tehdit olarak algılama düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir (Köse vd., 2018).

Bu başlık altında ele alınan çalışmaları değerlendirerek bir özetleme yapılacak olursa katılımcılarla yürütülen yüz yüze görüşmeler, uygulanan anketler ve medya analizleri sonucunda elde edilen bulgulara (örn., Ankaralı vd., 2017; Bayram, 2021) dayanarak Türkiye'de yaşayan Suriye göçmeni bireylere yönelik görece yüksek düzeyde olumsuz tutumların mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bu olumsuz tutumlar, göçmenlerin savaş, kayıp ve göç sürecinde yaşadıkları sıkıntılara ve travmalara ek bir stres kaynağı olabilmekte ve nihayetinde ülkeye entegrasyonlarını zorlaştırabilmektedir (örn., Şen, 2020). Yürütülen araştırmalara göre Suriyeli göçmenlere yönelik bu tutumların sosyal kimlik, sosyal baskınlık, sosyal temas, empati, tehdit algısı kavramları çerçevesinde değerlendirildiğini ve şekillendiğini söylemek mümkündür (örn., Gülüm, 2019; Şimdi, 2021; Üsten, 2018). Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının derecesi, bu gruba yönelik önyargılarla ilişkili değişkenleri belirlemenin ve önyargıyı azaltma yolları geliştirmenin önemine işaret etmektedir. Bu nedenle mevcut tez çalışmasında Suriye göçmenlerine yönelik önyargının ele alınmasına karar verilmiştir.

1.1.3. Kürtlere Yönelik Tutumlar

Türkiye'de yürütülen araştırmalar incelendiğinde bilhassa Türk ve Kürt etnik kimliğine sahip bireylerin birbirlerine yönelik tutumlarının incelendiği görülmektedir. Bu bağlamda yürütülen araştırmalar incelendiğinde ise tarihi olaylardan ve çatışmalardan beslenerek büyüyen ve günümüzde

her iki grubun bazı üyelerinin birbirlerine yönelik davranışlarını şekillendirebilen bir önyargının var olduğu söylenebilir (örn., Yılmaz vd., 2018). Bu tez kapsamında bir çoğunluk grup olan Türk etnik kimliğine sahip bireylerin, Kürtlere yönelik tutumları ele alındığı için yalnızca bu çerçevedeki araştırma bulgularına yer verilmiştir. Literatür incelendiğinde Türk katılımcıların Kürtlere yönelik tutumları ve bu tutumların boyutunu inceleyen araştırmaların yanı sıra Kürt katılımcılarla görüşmeler yapılarak bu çerçevede deneyimledikleri ayrımcı davranışlara dair bilgi sunan çalışmalar mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir çalışmada Kürt katılımcıların çeşitli alanlardaki algılarının değerlendirilmesi sonucunda, katılımcıların %10'u yaşadıkları şehirlerde etnik kimlikleri ve anadillerini konuşmaları nedeniyle sıklıkla yadırgandığını düşündüğünü, %34'ü ise etnik kimliğini gizlediğini belirtmiştir (Alacahan ve Duman, 2011). Benzer şekilde yürütülen, anadili Kürtçe olan öğrenciler ve onların velileriyle görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin incelendiği bir başka araştırmada ise katılımcıların, dil konusunda utanma, yadırganma, resmi kurumlarda anadilini konuşamama, yasaklarla karşılaşma, öğretmenle iletişim kurmakta zorlanma, azarlanma, alay edilme, dersleri etkin şekilde takip edememe ve anadilini unutma gibi sorunlar yaşadıklarını beyan ettikleri raporlanmıştır (Uğur, 2017). Bu çerçevede yürütülen bir diğer çalışmada Türk katılımcılarla görüşmeler yapılmış ve katılımcılarda Kürtlerin buldukları şehri “işgal ettikleri” yönünde bir algı olduğu ve yaşanan suçların Kürtlerle eşleştirildiği bulunmuştur (Saraçoğlu, 2007). Medyada Kürtlere yönelik ifadelerin analiz edildiği bir araştırmada, bazı haber metinlerinde Kürtlere yönelik ötekileştirici ve ayrımcı dilin daha örtük ifade bulduğu ifade edilirken; bazı metinlerde ise Kürt kimliğinin nefret söylemine doğrudan maruz kaldığı veya Kürt kimliğinin olumsuzlukların taşıyıcısı olarak genellendiği belirtilmiştir (Güvengeç vd., 2019).

Türkiye'de Kürt etnik grubuna yönelik tutumlarla ilişkili psikolojik değişkenlerin ele alındığı araştırmalar incelendiğinde sosyal kimlik, sosyal baskınlık yönelimi, tehdit algısı ve sosyal temas kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada katılımcıların, Kürt etnik kimliğine ilişkin olumsuz kalıpyargılara sahip olduğu, Türk kimliğiyle özdeşim düzeyi ve milliyetçi tutumların dış gruba yönelik önyargıyı anlamlı şekilde yordadığı tespit edilmiştir (Ok, 2011). Bir başka çalışmada Türk katılımcıların, Kürtlere yönelik önyargı düzeyini etkileyen bazı değişkenler incelenmiş ve bu inceleme sonucunda katılımcıların Türk kimliğiyle özdeşleşme düzeyinin ve sosyal baskınlık yönelimi düzeyinin bu önyargıyı anlamlı şekilde yordadığı ve bu ilişkide Kürtleri tehdit olarak algılamının aracı değişken olduğu bulgulanmıştır (Balaban, 2013). Benzer çerçevede yürütülen bir diğer araştırmada katılımcıların Kürt etnik grup üyeleriyle sosyal temas düzeyinin, gruplar arası kaygı aracılığıyla Kürtlere yönelik sosyal mesafeyi negatif yönde yordadığı ve kolektif benlik değerinin iç grup yanlılığını artırma aracılığıyla sosyal mesafeyi arttırdığı raporlanmıştır (Güler, 2013). Bir diğer araştırmada Türk katılımcıların, Kürtlere yönelik tutumlarında gruplar arası kaygı, sosyal temas, algılanan tehdit ve algılanan çatışma değişkenlerinin yordayıcı olduğu saptanmıştır (Bağcı ve Çelebi, 2017). Bu bağlamda yürütülen bir tez çalışmasında, katılımcıların buldukları bölgeye göç eden Kürtlere yönelik tutumları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yerli nüfusun,

Kürtlerle olumlu sosyal teması bir istisna olarak gördüğü ancak olumsuz teması Kürt kimliğine genelleme eğiliminde oldukları, bu durum üzerinde güçlü negatif kalıpyargıların ve resmi söylemlerin rolünün olduğu raporlanmıştır (Yürek, 2014). Etnik gruplara yönelik tutumlar çerçevesinde yürütülen bir başka çalışmada ise Kürtlere yönelik önyargının en iyi yordayıcılarının etnik kimlikle özdeşim düzeyi ve sağ kanat politik yönelim olduğu bulunmuştur (Yılmaz vd., 2018). Bir diğer araştırmada da benzer şekilde Türk etnik kimliğine sahip bireylerin, etnik kimlik özdeşim düzeyi ve Kürtlere dair gerçekçi ve sembolik tehdit algısının, bu gruba yönelik önyargıyla pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır (Fırat, 2019). Aynı yurttan yaşayan Türk ve Kürt etnik kimliğine sahip katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin analiz edildiği bir araştırmada ise katılımcıların olumlu sosyal temasta bulunmaları ve arkadaşlık kurmaları durumunda dış gruba yönelik empati düzeylerinin arttığı ve önyargıların azaldığı bulgulanmıştır (Karazor, 2019).

Kısacası literatür bilgisine dayanarak şunları söylemek mümkündür: Türkiye'de Kürt etnik kimliğine yönelik olumsuz tutum ve davranışlar söz konusu olabilmektedir (örn., Güvengez vd., 2019). Bu durum bazı Kürt bireylerin, kimliklerini çevrelerine rahatça açamamaları, yadırganacaklarını düşünmeleri gibi bazı olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir (örn., Uğur, 2017). Kürtlere yönelik olumsuz tutum ve algıları sosyal psikoloji çerçevesinde inceleyen araştırmalar incelendiğinde ise bu tutumların, etnik kimlik özdeşim düzeyi, sosyal baskınlık yönelimi, sosyal temasın niteliği ve niceliği, gerçekçi ve sembolik tehdit algıları ve milliyetçi tutumlarla ilişkisine dair bulguların (örn., Balaban, 2013; Şen, 2017; Taşdemir, 2019) mevcut olduğu görülmektedir. Mevcut tez kapsamında Kürtlere yönelik tutumların ele alınma nedeni bu tutumları, literatürde Kürtlere önyargı bağlamında incelenmeyen adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma kavramları çerçevesinde analiz fırsatı sunmasıdır. Türkiye'deki yüksek nüfuslu azınlık gruplardan biri olan Kürtlere yönelik önyargıyı farklı değişkenler çerçevesinde ele almanın önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1.4. LGBT Bireylere Yönelik Tutumlar

LGBT (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel) bireyler, cinsel yönelimleri veya cinsel kimlikleri nedeniyle neredeyse tüm dünyada önyargı ve ayrımcılığa maruz kalan bir grubu oluşturmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen araştırmalar (örn., McGonigal vd. 2023; Santana ve Tognasso, 2018) LGBT bireylerin büyük oranda bir ötekileştirilmeye, ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve cinsel tercihleri nedeniyle olumsuz tutumlarla karşılaşabildiklerini göstermektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de LGBT bireylere ilişkin tutumların büyük oranda olumsuz olduğu yönünde araştırma bulguları mevcuttur. Örneğin; bu bağlamda yürütülen bir araştırmada üniversite öğrencilerinin eşcinsel bireyler hakkındaki görüşleri incelenmiş ve katılımcıların eşcinselliğe ilişkin genel tutumlarının olumsuz olduğu bulgulanmıştır (Güney vd., 2004). Bir başka çalışmada Türkiye'deki çeşitli meslek gruplarından bireylerin, eşcinsel bireylere yönelik tutumları incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu analizler sonucunda çalışmaya katılan çeşitli meslek gruplarına üye katılımcıların, eşcinsel bireylere dair görece olumsuz tutumlara sahip oldukları saptanmıştır (Akdaş ve Tevhide, 2008).

Bu çerçevede yürütülen bir diğer araştırmada ise Türkiye'de yaygın olarak kullanılan bir e-sözlükte eşcinsellere ilişkin içerikler analiz edilmiş ve bu içeriklerin %86'sının olumsuz olduğu raporlanmıştır (Dondurucu, 2018). Türk medyasında eşcinselliğe ilişkin tutumların ele alındığı bir başka çalışmada özellikle bazı haberlerde eşcinselliğin bir tür hakaret ve küfür olarak kullanıldığı, bazı haber içeriklerinde ise eşcinselliğe doğrudan “sapıklık” dendiği belirtilmiştir (Çınar, 2013). Bir diğer araştırmada lezbiyen kadınların, heteroseksüel kadınlara kıyasla sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında eşitsizlikler yaşadığı ve büyük oranda ayrımcılığa maruz kaldıkları ifade edilmiştir (Hotun Şahin ve Bilgiç, 2016). Elçi (2018), 1980 sonrasında trans kadınların şiddete maruz kalma oranının arttığını ve trans cinayetlerine doğru hızlı bir ilerleme yaşandığını, trans kadınların bazı illerde yaşadıkları bölgelerden kovulduklarını ve linç edilmeye çalışıldıklarını raporlamıştır.

Kaos GL Derneği (2023) tarafından yayınlanan rapora göre bir yıl içerisinde LGBT bireylere yönelik cinsel şiddet, fiziksel şiddet ve cinayete teşebbüs olmak üzere birçok nefret suçu işlenmiştir. Bu bağlamda yürütülen bir başka çalışmada LGBT bireylerle görüşmeler yapılmış ve maruz kaldıkları ayrımcılığın boyutu ve hangi alanlarda ayrımcılığa uğradıkları değişim gösterse dahi görüşülen her bir katılımcının en az bir alanda ayrımcılık deneyimlediği tespit edilmiştir (Özer, 2019). Benzer şekilde bir başka çalışmada transseksüel katılımcılarla görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler sonucunda katılımcıların sağlık çalışanlarının olumsuz tutum ve ayrımcı davranışları nedeniyle sağlık hizmeti alma konusunda olumsuz deneyimler yaşadıkları ve hastane başvurularında rahatsızlık hissettikleri raporlanmıştır (Karataş ve Buzlu, 2018).

Türkiye'de LGBT bireylere yönelik tutumların niteliğine ve boyutuna dair elde edilen ve yukarıda sunulan araştırma bulgularının yanı sıra bu tutumların, LGBT bireylerin psikolojik sağlığı üzerindeki negatif etkileri de incelenmiştir. Örneğin; ayrımcılığa maruz kalmanın negatif etkilerinin incelendiği bir araştırmada travma sonrası stres bozukluğunun, ayrımcılığa uğradığını, eşit yurttaşlık hakları ile sosyal ve ekonomik haklardan yararlanamadığını düşünen ve kendini toplumda güvende hissetmeyen LGBT bireylerde daha yüksek düzeyde olduğu bulgulanmıştır (Derli, 2020). Bu kapsamda gay, lezbiyen ve biseksüel bireylerle yürütülen bir başka araştırmada algılanan ayrımcılık düzeyinin, depresyon ve kaygı seviyesini anlamlı şekilde yordadığı ve bu ilişkide kendini saklama ve yansıtma (cinsel yönelimini saklama ve açma) düzeyinin düzenleyici rolü olduğu saptanmıştır (Bulutlu, 2019).

LGBT bireylere yönelik bu olumsuz tutum ve davranışlarla ilişkili değişkenlere dair yürütülen araştırmalar incelendiğinde cinsiyetçilik düzeyi, sosyal temasın niceliği ve niteliği, sistemi meşrulaştırma eğilimi, sağ kanat otoriteriyenlik ve sosyal baskınlık yöneliminin ele alındığı görülmektedir. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir araştırmada LGBT bireylere yönelik önyargı düzeyini, medyadan edinilen olumlu izlenim, tanışıklık düzeyi, sosyal temas kalitesi, sağ kanat yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve toplumsal cinsiyete ilişkin meşrulaştırma düzeylerinin anlamlı şekilde yordadığı bulgulanmıştır (Serbes, 2017). Bir diğer araştırmada toplumsal cinsiyet algısı ile eşcinsellere yönelik tutumlar arasında pozitif yönde ilişki saptanmıştır (Demirkoparan, 2018). Çeşitli

gruplara (LGBT, Yahudi, ateist ve Suriyeli) yönelik önyargı ve ayrımcılık seviyesi ile bu tutum ve davranışların belirleyicilerinin incelendiği bir araştırmada; yüksek eğitim seviyesi, sol siyasi görüşe yakınlık ve düşük dindarlık seviyesinin, ayrımcılık seviyesinin azalmasıyla ilişkili olduğu ve gruplar arası olumlu temasın bu gruplara karşı olumlu duygulara etki ettiği bulunmuştur (Geurts, 2017). Yürütülen bir diğer araştırmada da benzer şekilde homofobi düzeyinin, eğitim, LGBT bireylerle tanışıklık seviyesi ve dini inanca göre anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir (Çakır, 2018). Sosyal temasın öneminin vurgulandığı bir diğer araştırmada ise eşcinsel bireylerle tanışıklık düzeyi arttıkça homofobi düzeyinin azaldığı raporlanmıştır (Arık, 2017). Bu kapsamda yürütülen bir başka çalışmada medyanın toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına uygun ve ayrımcı dilinin, LBGT bireylere yönelik ayrımcılıkla ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Şentürk, 2019). Sağlık çalışanlarının LGBT bireylere yönelik tutumlarının incelendiği bir başka araştırmada, ailesinde LGBT birey bulunmayan, daha önce herhangi bir LGBT bireyi tedavi etmemiş olan ve bu yönelim/kimliklere dair “hastalık” algısına sahip katılımcıların, LGBT bireylere yönelik olumsuz tutumlara sahip oldukları bulunmuştur (Akhan, 2011). Bir diğer araştırmada ise eşcinselliğe ilişkin bilgi seviyesi arttıkça eşcinsel bireylere yönelik önyargıların azaldığı saptanmıştır (Borlu, 2018).

Bu başlık altında incelenen araştırmalara dair genel bir özetleme yapılacak olursa; LGBT bireylerin, dünyanın diğer birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye'de de yüksek düzeyde olumsuz tutum ve davranışın hedefi olabildiği (örn., Chakravarthi vd., 2022; Erdur ve Özgünlü, 2020; Taskiran Eskici vd., 2021); bu olumsuz tutum ve davranışların LGBT bireylerin psikolojik iyilik halini etkilediği (örn., Bulutlu, 2019; Yüksel Şahin ve Evrensel, 2022) ve LGBT bireylere yönelik negatif tutum ve davranışların cinsiyet sistemini meşrulaştırma, sosyal baskınlık yönelimi, LGBT bireylerle sosyal temasın niceliği ve/ya niteliği, medyanın ayrımcı dili, sağ kanat otoriteriyenlik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği hakkında yeterli bilgiye sahip olmama ile ilişkili olduğu (örn., Çakır, 2018; Şentürk, 2019) görülmektedir. Türkçe literatür incelendiğinde LGBT bireylere yönelik önyargıyla ilişkili değişkenlerin sınırlı sayıda araştırmada (örn., Serbes, 2017) ele alındığı görülmüş ve bu nedenle mevcut tez çalışmasında LGBT bireylere yönelik tutumlar ele alınmıştır.

1.2. Önyargı ve Ayrımcılıkla İlişkili Sosyal Psikolojik Değişkenler

LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutum ve davranışlarla ilgili Türkiye'de yürütülen çalışmalara yukarıda değinilmiştir. Türkiye, birçok farklı gruba ev sahipliği yapması nedeniyle gruplar arası ilişkilerin incelenmesi noktasında önemli bir bağlam oluşturmaktadır. Bu çerçevede araştırmacılar birçok farklı gruba yönelik tutum ve davranışların boyutunu, bu tutumların maruz kalan grup üyeleri üzerindeki psikolojik etkilerini, bu önyargıların hangi değişkenlerle ilişkili olduğunu incelemiştir. Mevcut tez çalışmasında ise adalete duyarlılık, sistemi meşrulaştırma, ahlaki uzaklaşma ve sosyal temas kavramları, dış gruba yönelik önyargı bağlamında incelenmiştir. Bahsi geçen kavramlar bu başlık altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Önyargı ve ayrımcılığa zemin hazırlayan faktörler incelendiğinde, bireysel ve toplumsal birçok değişkenin önyargı ve ayrımcılıkla ilişkili olduğu görülmektedir. Bireylerin, sosyal kategorizasyon, şemalar oluşturma ve zihinsel kestirme yollara başvurma eğilimleriyle ilişkili olarak çeşitli gruplar hakkında negatif kalıpyargılar oluşturabildikleri ve bunlara bağlı olarak ayrımcı davranışlarda bulunabildikleri görülmektedir (Aronson vd., 2012). Önyargı, bireylerin sınırlı kaynak algısıyla (iş, para, statü, güç vb.) ilişkili olarak çeşitli gruplara yönelebilmektedir (Sherif vd., 1961; Sherif, 1966). Önyargı ekonomik, sosyal birçok nedene bağlı olarak engellenen/kısıtlanan gruplar tarafından başka bir gruba yöneltilebilmektedir (Öğretir ve Özçelik, 2005). Önyargılar, bireylerin adil bir dünyada yaşadıklarına ve içinde buldukları sistemin meşru olduğuna dair inançlarını korumanın bir yolu olarak da ortaya çıkabilmekte ve sürdürülmektedir (Aronson vd., 2012). Önyargılar ayrıca bireylerin otoriteriyenlik, muhafazakarlık ve katılık düzeyleriyle ilişkili olabilmektedir (Göregenli, 2013). Bunlara ek olarak önyargının bilişsel kapalılık ihtiyacı ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi yüksekliği ile ilişkili olduğuna dair bulgular mevcuttur (örn., Bianco vd., 2022; Kossowska vd., 2017). Görüldüğü üzere önyargı, bireysel ve toplumsal birçok değişkenle ilişkili olarak incelenmiştir. Temel olarak önyargının, bireysel ve toplumsal olarak birçok değişkenin birleşimi ve etkileşimi ile ortaya çıkan ve süregelen kompleks bir tutum olduğu söylenebilir. Mevcut araştırmada ise önyargı, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve dış grup üyeleriyle sosyal temasın nicelik ile nitelik düzeyine göre incelenmiştir.

Önyargının ilişkili olduğu değişkenleri belirlemek, bu önyargıların mevcut örneklerde önyargıyla ilişkisinin derecesini saptamak, onu azaltma yolları geliştirme noktasında da önemli bir yol sunmaktadır. Bu nedenle mevcut tez çalışması kapsamında önyargıyla ilişkili olarak birkaç kavram ve kuram ele alınmış ve bu değişkenlerin önyargılarla ilişkisinin düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen değişkenler adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma, sosyal temasın niceliği ve niteliğidir. Aşağıda bu kavramlar hakkında detaylı bilgi verilmiş ve araştırmacıların bu kavramlar çerçevesinde yürüttükleri çalışmalardan elde ettikleri bulgular sunulmuştur.

1.2.1. Adalete Duyarlılık (Justice Sensitivity)

İlk olarak Schmitt, Neumann ve Montada (1995) tarafından "Dispositional sensitivity to befallen injustice (maruz kalınan adaletsizliğe hassasiyet eğilimi)" şeklinde ifade edilen *adalete duyarlılık* kavramı, daha sonra araştırmacılar tarafından farklı boyutlarıyla ele alınarak sıklıkla incelenmiştir. Schmitt ve diğerlerine (1995) göre adalete duyarlılık, bireylerin adil olmayan bir duruma verdikleri tepkiyi ifade eden bir kavramdır. Adalete duyarlılık, bireylerin haksız bir duruma yönelik verdikleri tepkidir ve adalete duyarlılık düzeyi bireyden bireye değişim göstermektedir (Schmitt vd., 1995). Adalete duyarlılık, tıpkı belirsizliğe toleranssızlık, engellenmeye toleranssızlık, ödüle veya cezaya duyarlılık gibi bireysel bir eğilim ve farklılık olarak ele alınmaktadır (Schmitt vd., 2005). Schmitt ve arkadaşlarına (1995) göre adalete duyarlılığın dört göstergesi mevcuttur. Bunlardan ilki; *maruz kalınan adaletsizliğin sıklığıdır*. Ancak araştırmacılar bu noktada bireyin adaletsizliğe ilişkin algısına dikkat

çekmektedir. Şöyle ki; adalete duyarlılığı yüksek olan bireyler, belirsiz bir durumu adaletsiz olarak algılayabilmekte ve adaletsizliğe maruz kaldıklarına ilişkin algıları da bu doğrultuda değişebilmektedir. Adalete duyarlılığın ikinci göstergesi, *öfke yoğunluğu*dur. Öfke, adaletsizlik durumunda en sık görülen duygu olarak ele alınmaktadır ve öfkenin yoğunluğu, adalete duyarlılık için bir ölçüt olarak ele alınmaktadır. Adalete duyarlılığın üçüncü göstergesi, *zihinsel zorlamadır* (intrusiveness). Adalete duyarlılığı yüksek olan bireylerin, düşük olanlara kıyasla, adaletsiz bir durumla karşılaştıklarında daha güçlü duygusal reaksiyonlar verdikleri ve bu konuya ilişkin daha fazla tekrarlayıcı düşünceye sahip oldukları belirtilir. Adalete duyarlılığın son göstergesi ise *cezalandırıcılıktır* (punitivity). Bu kavram, adaletsizliğe neden olanların cezalandırılma istemini ifade etmekte ve adalete duyarlılık boyutuna göre değişim göstermektedir (Schmitt vd., 1995; Schmitt vd., 2005).

Schmitt ve arkadaşları (1995), kavramı ilk kez incelediklerinde adalete duyarlılığı, yalnızca bireyin kendisinin maruz kaldığı bir adaletsizliğe ilişkin hassasiyeti noktasında ele almışlardır. Ancak daha sonra bu kavram bireyin maruz kaldığı adaletsizliğe duyarlılığının yanı sıra adil olmayan bir davranışın faili, gözlemcisi veya yararlanıcısı olduğu durumları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Adalete duyarlılığın günümüzde ele alınan ve incelenen boyutları şunlardır: *Mağdur duyarlılığı* (victim sensitivity), *gözlemci duyarlılığı* (observer sensitivity), *fail duyarlılığı* (perpetrator sensitivity) ve *yararlanıcı duyarlılığı* (beneficiary sensitivity) (Baumert ve Schmitt, 2016; Schmitt vd., 2010).

Adalete duyarlılığın mağdur boyutu, bireylerin adil olmayan bir duruma maruz kalmalarına ilişkin hassasiyetlerini ifade etmektedir (Schmitt ve ark., 1995). Mağdur duyarlılığı yüksek bireyler, mağdur duyarlılığı düşük olanlara kıyasla, başkalarına yapılan haksızlıktan ziyade kendilerine yönelik haksız durumlarla ilgilidir (Schmitt ve ark., 2005). Mağdur duyarlılığı, bireylerin çevresel ipuçlarıyla tetiklenen ve bilgi işleme süreçlerine ve davranışlarına rehberlik eden şüpheli bir düşünce yapısına sahip olmalarına zemin hazırlamaktadır (Maltese vd., 2016). Mağdur duyarlılığı yüksek bireylerin, iş birlikçi olmayan davranışlar sergileyebildikleri (örn., Maltese vd., 2016; Rothmund vd., 2011) ve empati düzeylerinin nispeten daha düşük olduğu (örn., Schmitt vd., 2005) yönünde bulgular mevcuttur. Bu çerçevede yürütülen bir diğer araştırmada mağdur duyarlılığının, başkalarının dezavantajını değiştirme sorumluluğunun reddedilmesi ve dezavantajlı bireylerin durumunu geliştirmeye yönelik isteksizlik gibi değişkenlerle ve "*ben-yönelimi*" ile ilişkili olduğu raporlanmıştır (Gollwitzer vd., 2005). Ayrıca mağdur duyarlılığının, öfke ve kaygı duygularıyla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (örn., Bondü ve Elsner, 2015). Mağdur duyarlılığı yüksek bireylerin, düşük olanlara kıyasla, düşmanca atıf yanlılığının, reddedilmeye ilişkin hassasiyet düzeylerinin ve saldırganlık eğiliminin daha yüksek olduğuna dair bulgular mevcuttur (örn., Bondü, 2018; Bondü ve Krahe, 2015). Bu kapsamda yürütülen bazı araştırmalarda (örn., Baumert vd., 2014; Schmitt vd., 2005) mağdur duyarlılığının, kıskançlık, şüphencilik, intikam arzusu ve nevrozizm ile pozitif ilişkiliyken; bireyler arası güven duygusuyla negatif ilişkili olduğu raporlanmıştır. Bu bulgulara ek olarak mağdur duyarlılığı ile bireylerin iyi oluş düzeyi

arasında da negatif yönde ilişki olduğunu saptayan çalışmalar mevcuttur (örn., Baumert vd., 2014; Stavrova vd., 2014).

Adalet duyarlılığın fail ve yararlanıcı boyutu, bireylerin aktif veya pasif olarak adaletsiz durumdan çıkar sağlamları ile ilişkili bir kavramdır (Schmitt vd., 2010). Fail, adil olmayan bir duruma aktif şekilde katkı sağlayan kişiye referans ederken; yararlanıcı ise adil olmayan durumdan pasif şekilde çıkar sağlayan bireyi ifade etmektedir. Yararlanıcı veya fail duyarlılığı, adaletsizliğin faili veya yararlanıcısı olduğu durumlarda bireylerin yaşadıkları hassasiyeti ifade etmektedir (Baumert ve Schmitt, 2016; Schmitt vd., 2010). Fail duyarlılığı yüksek olan bireyler, düşük olanlara kıyasla, kendilerinin neden olduğu bir adaletsizlik durumundan daha fazla rahatsızlık duymakta iken; yararlanıcı duyarlılığı yüksek olan bireyler ise adaletsizlik durumundan dolayı bir yoldan faydalanma noktasında daha yüksek bir hassasiyet sergilemektedir. Yararlanıcı ve fail duyarlılığının, "*diğeri-yönelimli*" adalet duyarlılığını temsil ettiği ifade edilmektedir (Schmitt vd., 2010; Şaklar, 2015). Bu bağlamda yürütülen bazı çalışmalar (örn., Gollwitzer vd., 2005; Bondü ve Elsner, 2015), fail/yararlanıcı duyarlılığı ile prososyal davranışların pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Fail/yararlanıcı duyarlılığı yüksek bireylerin, empati ve sosyal sorumluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu ve saldırganlık düzeylerinin ise daha düşük olduğu yönünde bulgular mevcuttur (örn., Edele vd., 2013; Strauß vd., 2021). Ek olarak Schmitt ve diğerleri (2005) tarafından yürütülen geniş kapsamlı araştırmada fail duyarlılığı ile kıskançlık, şüphecilik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; fail duyarlılığı ve intikam isteği arasında anlamlı negatif bir ilişki raporlanmıştır.

Adalet duyarlılığın gözlemci boyutu, fail ve yararlanıcı duyarlılığı gibi "*diğeri-yönelimli*" adalet duyarlılığı temsil etmektedir. Bu kavramsal çerçeve içerisinde gözlemci, adil olmayan duruma tanıklık eden ve adaletsizliğe doğrudan bir katkısı olmayan bireyleri tanımlamaktadır. Gözlemci duyarlılığı adil olmayan bir duruma tanıklık eden bireylerin, bu duruma ilişkin hassasiyet derecelerini ifade etmektedir. Gözlemci duyarlılığı yüksek olan bireyler, düşük olanlara kıyasla, başkalarına yönelik haksız bir durum karşısında daha fazla rahatsızlık duymaktadır (Schmitt vd., 2005). Schmitt ve arkadaşları (2005) mağdur duyarlılığı ile gözlemci duyarlılığı arasındaki ilişkinin, mağdur ve fail duyarlılığı arasındaki ilişkiye kıyasla daha güçlü olduğunu bulgulamıştır. Ancak bu kapsamda yürütülen bir diğer araştırmada gözlemci duyarlılığı ile fail duyarlılığı arasındaki korelasyon, gözlemci ile mağdur duyarlılığı arasındaki korelasyondan daha yüksek bulunmuştur (Bondü ve Krahe, 2015). Yürütülen bazı çalışmalarda (örn., Schmitt vd., 2005) gözlemci duyarlılığı ile empati, rol alma (role-taking) ve sosyal sorumluluk arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur. Gözlemci duyarlılığı yüksek bireylerin, düşük olanlara kıyasla, prososyal ve işbirlikçi davranışlarının da yüksek olduğu yönünde bulgular mevcuttur (örn., Gollwitzer vd., 2009). Adalet duyarlılığı çerçevesinde yürütülen bir diğer araştırmada ise gözlemci duyarlılığının saldırganlık düzeyini etkilediği saptanmıştır (örn., Bondü ve Krahe, 2015).

Kısacası yukarıda belirtildiği üzere adalet duyarlılık, bireylerin çeşitli durumlarda adaletsiz bir durumla karşılaştıkları zaman verdikleri tepkiyi ve adil olmayan durumlara ilişkin hassasiyetlerini ifade

etmektedir (Schmitt vd., 1995). Literatürde adalete duyarlılık kavramı; mağdur, fail, yararlanıcı ve gözlemci olmak üzere dört boyutlu olarak ele alınıp değerlendirilmektedir (Schmitt vd., 2010). Literatürde yer alan araştırmalar (örn., Bondü ve Elsner, 2015; Gollwitzer vd., 2009; Strauß vd., 2021) incelendiğinde adalete duyarlılığın öfke, kaygı, saldırganlık, empati, anti-sosyal davranış, prososyal davranış, kişilik özellikleri ve psikopatoloji ile ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca mağdur duyarlılığının "ben-yönelimli" olduğu; fail, yararlanıcı ve gözlemci duyarlılığının ise "diğeri-yönelimli" adalete duyarlılığı temsil ettiği ifade edilmektedir (Schmitt vd., 2010). Görüldüğü üzere adalete duyarlılık, literatürde daha ziyade bireysel değişkenlerle ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Ancak çok sınırlı sayıda dahi olsa gruplar arası ilişkiler ve daha spesifik olarak ise önyargı çerçevesinde adalete duyarlılık kavramının incelendiği görülmektedir.

Adalete duyarlılığın, mevcut tez çalışmasının konusu olan önyargı çerçevesinde ele alındığı çalışma sayısının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Bondü, Schwemmer ve Pfetsch (2021) tarafından yürütülen bir araştırmada mağdur duyarlılığının, muhafazakar tutumlar ve anti-sosyal davranışlarla ilişkisi bağlamında önyargı ve ayrımcılık ile pozitif ilişkili olacağı öngörülmüştür. Fail, yararlanıcı ve gözlemci duyarlılığının ise prososyal davranışlar ve diğerinin dezavantajına duyarlılık bağlamında dış gruba yönelik önyargı ve ayrımcılıkla negatif ilişkili olacağı öngörülmüştür. Araştırmacılar, bu varsayımlarını test etmek için adalet duyarlılığının yanı sıra cinsiyetçilik, homofobi ve İslam dinine yönelik önyargı düzeyini ve ayrımcılığı ölçmüşlerdir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, mağdur duyarlılığı ile önyargı ve ayrımcılık arasında pozitif ilişki olduğunu; fail, yararlanıcı ve gözlemci duyarlılığı ile önyargı ve ayrımcılık arasında ise negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra Köhler ve Gollwitzer (2024) tarafından yürütülen güncel bir çalışmada katılımcıların adalete duyarlılık algıları ile göçmen karşıtı tutumları arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yönelimi ve sağ kanat otoriteriyenliğinin rolü incelenmiştir. Literatürde adalete duyarlılığın boyutları ile önyargı ve ayrımcılık ilişkisine dair başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak adalete duyarlılıkla yakından ilişkili bir kavram olan adil dünya inancı ile önyargı arasında anlamlı ilişki bulguların çalışmaları mevcuttur (örn., Sakallı-Uğurlu vd., 2007; Thomas vd., 2016; Valor-Segura vd., 2011). Görüldüğü üzere bireylerin adalete ilişkin görüşleri ve hassasiyetleri, diğer gruplara yönelik önyargılı tutumlarla ilişkili olabilmektedir.

Türkiye'de de adalete duyarlılığı ele alan çalışmalar mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada adalete duyarlılığın farklı boyutları ile dini tutumlar, psikolojik iyi oluş ve ahlaki yüreklilik değişkenleri arasında anlamlı ilişki bulgulanmıştır (Ayhan, 2019). Bir diğer araştırmada mağdur duyarlılığı, narsisizm, oç alma ve bağışlamaya yönelik arzu değişkenleri çerçevesinde ele alınmıştır (Çoklar ve Dönmez, 2019). Şaklar (2015) ise adalete duyarlılığın mağdur, yararlanıcı ve gözlemci boyutu ile gönüllülük, sosyal sorumluluk ve öz-yeterlik arasındaki ilişkileri incelemiştir. Mehmetoğlu Cömert (2023) tarafından yürütülen araştırmada mağdur, gözlemci ve fail duyarlılığı, etnik ve dini kimlikle özdeşim düzeyi, gruplar arası empati ve ahlaki uzaklaşma mekanizmaları çerçevesinde

incelenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, grupla özdeşim düzeyi ve gruplar arası empatinin düzeyine göre adalete duyarlılık ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkinin gücünün değiştiğini göstermiştir. Ancak Türkçe literatürde adalet duyarlılığı, önyargı çerçevesinde ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Mevcut tez çalışmasında adalete duyarlılığın farklı boyutları ve önyargı arasındaki ilişkiyi incelemenin, literatüre ve gelecekte bu çerçevede yürütülecek çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.2.2. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (System Justification Theory)

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (Jost ve Banaji, 1994), gruplar arası ilişkilere dair önemli bilgiler sunan, gruplar arası ilişkiler dinamiğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayan ve geliştirildiği zamandan bu yana birçok araştırmaya (örn., Osborne vd., 2019; Öztömür ve Toplu-Demirtaş, 2023; Sainz ve Jimenez-Moya, 2023) konu olan bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, bireylerin kişisel veya grup çıkarları pahasına var olan düzeni/sistemi muhafaza etmelerine zemin hazırlayan sosyal ve psikolojik süreçlere odaklanmaktadır (Jost ve Banaji, 1994). Kurama göre bireylerin üç eğilimi mevcuttur: *Egoyu meşrulaştırma*, *grubu meşrulaştırma* ve *sistemi meşrulaştırma*. Egoyu meşrulaştırma eğilimi, bireyin kendi davranışlarını ve pozisyonunu korumasına yardımcı olmaktadır. Grubu meşrulaştırma eğilimi, bireyin sosyal grubunun statüsünü ve davranışlarını olumlu ve meşru algılaması ile ilişkilidir. Sistemi meşrulaştırma eğilimi ise var olan sosyal, politik, ekonomik sistemlerin, mevcut kaynakların paylaşımının ve toplumsal rollerin meşru algılanması eğilimini tanımlamaktadır (Jost, Banaji ve Nosek, 2004). Kurama göre hem yüksek statülü/baskın gruplarda hem düşük statülü ve dezavantajlı konumdaki gruplarda, sistemi meşrulaştırma eğilimi gözlenmekte ve böylece mevcut sistemin/sistemlerin devamı sağlanmaktadır. Jost ve arkadaşlarına (2004) göre sistemi meşrulaştırma eğilimi, bireylerin belirsizlik hissinden, bu durumun yarattığı tehditte kaçınmalarına yardım eden bir psikolojik ihtiyaçtır.

Bireylerin belirsizlikten, tehditte kaçınmalarına yardım ederek yatıştırıcı bir işlevle iyi oluşlarına katkı sağlayan (Jost ve Hunyady, 2003) sistemi meşrulaştırma eğilimi, gruplar arası ilişkiler düzeyinde olumsuz tutum ve davranışlara zemin hazırlayabilmektedir. Göregenli'ye (2012) göre sistemi meşrulaştırma aracılığıyla insanlar, çeşitli gruplara kalıpyargılar atfetmekte, gruplar arası eşitsizlikleri ve ayrımcılığı meşrulaştırmaktadırlar. Bu kuram çerçevesinde yürütülen araştırmalar, sistemi meşrulaştırma düzeyinin bireylerin dış gruba yönelik olumsuz algı, tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada sistemi meşrulaştırma ile korumacı ve düşmanca cinsiyetçi tutumlar arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (Connely ve Heesacker, 2012). Bu bağlamda yürütülen bir diğer araştırmada katılımcıların cinsiyet sistemini meşrulaştırma motivasyonlarının, tecavüz mağdurunu suçlama düzeyini anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur (Stahl vd., 2010). Benzer şekilde bir diğer araştırmada ise kadınların çalışması ve annelik ile ilgili mitlerin (cinsiyet ayrımcılığını meşrulaştıran mitler), cinsiyetçilik düzeyi ve kadının çalışmasına karşı çıkma arasında aracı değişken olduğu raporlanmıştır (Verniers ve Vala, 2018).

İrksal tutum ve ayrımcılıkla ilgili 57 araştırmanın ele alındığı bir meta-analiz çalışmasında duygusal bileşenler ve kalıpyargılar aracılığıyla ayrımcılığın meşrulaştırıldığı bulunmuştur (Talaska vd., 2008). Bu bağlamda yürütülen bir başka çalışmada ise sistemi meşrulaştırma düzeyinin, kente göç eden gruplara yönelik ayrımcılık düzeyini anlamlı düzeyde yordadığı raporlanmıştır (Kuang ve Liu, 2012). Bir başka çalışmada Asya kökenli Amerikalı bireylere yönelik önyargılı ve reddedici tutumların sürdürülmesinde kalıpyargıların meşrulaştırıcı rolü olduğu bulunmuştur (Lin vd., 2005). Sistemi Meşrulaştırma Kuramı çerçevesinde yürütülen bir diğer çalışmada katılımcıların, sistemi meşrulaştırma eğilimi düzeylerine göre farklı vücut ağırlığına sahip çiftlere yönelik tutumlarının da değişim gösterdiği belirlenmiştir. (Collisson vd., 2017). Benzer şekilde kuram çerçevesinde üç farklı çalışmanın yürütüldüğü deneysel bir çalışmada ise katılımcıların, dış gruba atfettikleri kalıpyargılar aracılığıyla önyargıyı meşrulaştırdıkları bulgulanmıştır (Crandall vd., 2011).

Türkiye'de sistemi meşrulaştırma çerçevesinde incelenen değişkenler çeşitlilik göstermektedir. Sistemi meşrulaştırmanın, sosyal kimlik (örn., Özdemir, 2015; Sezen, 2019), sosyal baskınlık yönelimi (örn., Yıldırım ve Akgün, 2013), yetkecilik (örn., Balçıklı, 2018), tutumlar (örn., Hasta ve Sözen, 2017), değerler (örn., Sönmez, 2014), kolektif eylem (örn., Özkan, 2014) ve ahlaki temeller (örn., Bulut, 2017) gibi birçok değişken çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra sistemi meşrulaştırmanın, cinsiyetçilik düzeyi, kalıpyargılar ve önyargı çerçevesinde ele alındığı araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir çalışmada Kürt katılımcıların sistemi meşrulaştırma düzeyi ile Türklere yönelik önyargıları arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur (Yılmaz vd., 2018). Bu bağlamda yürütülen bir diğer çalışmada homofobi düzeyi ile genel sistemi meşrulaştırma ve toplumsal cinsiyet sistemini meşrulaştırma arasında anlamlı pozitif ilişki bulgulanmıştır (Serbes, 2017). Benzer şekilde eşcinsel bireylere yönelik tutumlarla ilgili yürütülen bir başka çalışmada ise sistemi meşrulaştırma eğiliminin, eşcinsel insan haklarına verilen desteği negatif yönde yordadığı saptanmıştır (Erdem, 2016). Kadınlara ve erkeklere yönelik kalıpyargılar ile sistemi meşrulaştırma arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada ise kadınlara ve erkeklere yönelik "yetkin, ahlaklı ve namuslu" kalıpyargılarının, cinsiyet sistemini meşrulaştırma düzeyini güçlü bir şekilde etkilediği bulgulanmıştır (Kaşdarma, 2020).

Özetlenecek olursa; sistemi meşrulaştırma eğilimi, toplumsal, ekonomik, siyasi sistemlerin, rollerin, statülerin meşru algılanma eğilimini ifade etmektedir (Jost ve Banaji, 1994). Sistemi meşrulaştırma aynı zamanda önyargı ve ayrımcılığın meşrulaştırılmasıyla da ilişkilidir (Göregenli, 2012). Gerek Türkiye'de gerek dünyanın farklı bölgelerinde sistemi meşrulaştırma ile önyargı ve ayrımcılık arasında anlamlı ilişkiler saptayan çalışmalar mevcuttur (örn., Essien vd., 2021; Mandalaywala, 2020). Bu tez çalışmasında sistemi meşrulaştırma, mevcut örnekleme önyargı ile ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Türkiye'de yürütülen çalışmalar incelendiğinde sistemi meşrulaştırmanın daha ziyade toplumsal cinsiyet rolleri temelindeki tutumlarla ilişkisinin ele alındığı görülmektedir (örn., Ercan, 2009; Özkan, 2014). Mevcut tez çalışmasında ise literatürdeki çalışmalardan

farklı olarak, genel sistemi meşrulaştırma eğilimi ile önyargı arasındaki ilişki, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ve sosyal temas ile ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sistemi meşrulaştırmayı bahsi geçen değişkenlerle incelemenin ilgili alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.2.3. Ahlaki Uzaklaşma (Moral Disengagement)

Ahlaki uzaklaşma kavramı, Bandura (1986; 1999; 2002) tarafından tanımlanmıştır ve bu tez çalışmasında önyargıyla ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Bandura'nın sosyal bilişsel yaklaşımı çerçevesinde bir öz düzenleme yöntemi olarak ele aldığı ahlaki uzaklaşma, bireylerin ahlaki olmayan davranışlarda bulunmalarına zemin hazırlayan sosyal bilişsel bir süreci nitelemektedir. Sosyal bilişsel yaklaşıma göre ahlaki standartlar, sosyalleşme sürecinde kazanılır veya sürdürülür; ödül, ceza ve taklit ahlaki standartların oluşmasına veya sürdürülmesine katkı sağlar. Ahlaki standartlarımız, ahlaki eylemlerimizle yakından ilişkilidir. Sosyal bilişsel yaklaşıma göre ahlaki standartlar, bireylerin öz düzenleme mekanizmalarıyla ilişkili olarak ahlaki eylemlere dönüşebilmektedir (Bandura vd., 1996). Ahlaki uzaklaşma ise bireylerin ahlaki olmayan bir davranışı nasıl meşrulaştırabildiklerini ifade eden sosyal bilişsel bir öz düzenleme sürecini ifade etmektedir (Bandura, 2011; Bandura vd., 1996). Başka bir şekilde ifade edilecek olursa ahlaki uzaklaşma, birey ahlaki standartlara uymayan bir davranışta bulunduğu anda, bu davranışın kendisinde ve çevresinde yaratacağı olumsuz duygu ve düşüncelerden sıyrılabilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Sosyal bilişsel yaklaşıma göre bireyler, ahlaki standartlarına uygun düşünce ve davranışlara sahip olmak ister ve bunun aksi bir durum psikolojik olarak rahatsız edicidir. Bu nedenle ahlaki uzaklaşma, bireylerin ahlaki olmayan davranışlarını meşrulaştırmasını sağlayarak bireyleri olumsuz duygulardan, düşüncelerden ve tutarsızlık hissinden kurtarmaya yarayan bir öz düzenleme mekanizması olarak işlev görmektedir (Bandura vd., 1996; Bandura, 1999; 2001; 2002).

Ahlaki uzaklaşmanın, bireyin ahlaki olmayan davranışlarının yarattığı olumsuz duygu ve düşüncelerden kurtulabilmesinin bir yolu olarak işlev gördüğü yukarıda belirtilmiştir. Bireyler, çeşitli ahlaki uzaklaşma mekanizmaları aracılığıyla ahlaki olmayan davranışları için meşrulaştırıcı açıklamalarda bulunmaktadır. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa bireyler, çeşitli ahlaki uzaklaşma stratejileri kullanarak ahlak dışı eylemleri için açıklamalarda bulunur ve böylece ahlaki olmayan eylemin meydana getirdiği olumsuzlukları etkisiz hale getirmiş veya hafifletmiş olur (Bandura vd., 1996; Kağan ve Yazıcıoğlu, 2021).

Bandura'ya (1986) göre sekiz ahlaki uzaklaşma mekanizması mevcuttur. Bunların ilki *ahlaki meşrulaştırma* (moral justification). Ahlaki meşrulaştırma, ahlaki olmayan davranışların toplumsal veya kişisel olarak kabul edilebilir ahlaki ve sosyal amaçlara hizmet ettiğinin düşünülmesini ifade etmektedir. İkinci mekanizma *örtük etiketleme* (euphemistic labeling) olarak adlandırılmaktadır. Örtük etiketleme yoluyla bireyler, etik olmayan davranışlarını dolaylı yollarla aktararak ve farklı şekillerde ifade ederek kişisel sorumluluk duygusundan kurtulabilmektedirler. Ahlaki uzaklaşmanın üçüncü mekanizması *hafifletici kıyaslamadır* (palliative comparison). Hafifletici kıyaslama yoluyla bireyler,

davranışlarını ahlaki olmayan başka bir davranışla karşılaştırarak ahlak dışı davranışları için hafifletici bir açıklamada bulunmuş olmaktadır. Dördüncü mekanizma olan *sorumluluğun dağılması* (diffusion of responsibility) bireyin, ahlak dışı eylemin sorumluluğunu, bu eylemi gerçekleştiren diğer bireylere yüklemeye ve böylece sorumluluğu yayma durumunu ifade etmektedir. Beşinci mekanizma ise *sorumluluğun yer değiştirmesi* (displacement of responsibility) olarak adlandırılmaktadır. Bu mekanizma bireylerin, ahlaki olmayan eylemleri diğer insanların, otoritenin veya mevcut koşulların baskısı altında yaptığını belirterek sorumluluktan kaçma durumuna referans etmektedir. Altıncı mekanizma *sonuçların önemsenmemesi veya çarpıtılmasıdır* (disregarding or distorting the consequence). Bu kavram, bireylerin ahlaki olmayan eylemlerinin yarattığı zararlı sonuçlarla yüzleşmekten kaçınması veya bu sonuçları minimize etme çabasını ifade etmektedir. Yedinci ahlaki uzaklaşma mekanizması *insandışılaştırma* (dehumanization). İnsandışılaştırma yoluyla bireyler, zarar gören mağdurların insani özelliklerini minimize ederek ahlaki olmayan eylemleri meşrulaştırmaktadır. *Suçlama* (attribution of blame) olarak adlandırılan son mekanizma ise bireylerin ahlaki olmayan davranışlarının sebebini başkalarına atfetmesi, kendisinin koşulların veya karşı tarafın etkisiyle bu davranışta bulunduğunu ifade etmesi ile ilişkilidir (Bandura, 1990; Bandura vd., 1996; Bandura, 2011; Kağan ve Yazıcıoğlu, 2021; Saylık, 2016).

Literatür incelendiğinde ahlaki uzaklaşmanın, birçok farklı kavram ve değişkenle ilişkisinin incelendiği görülmektedir. Örneğin; ahlaki uzaklaşma düzeyi ile saldırganlık (örn., White-Ajmani ve Bursik, 2014), akran zorbalığı (örn., Pozzoli vd., 2012; Wang vd., 2017) ve anti-sosyal davranışlar (örn., Hyde vd., 2009; Traclet vd., 2011) arasında pozitif ilişki bulgularan çalışmalar mevcuttur. Ahlaki uzaklaşma bazı araştırmalarda empati, perspektif alma ve prososyal davranış ile ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir (örn., Bussey vd., 2015; Hodge ve Gucciardi, 2015; Kokkinos ve Kipritsi, 2018). Bunların yanı sıra ahlaki uzaklaşmanın, narsisizm, uyumluluk, deneyime açıklık gibi bazı kişilik özellikleri (örn., Kapoor vd., 2021; Rengifo ve Laham, 2022) temelinde incelendiği çalışmalar mevcuttur. Ahlaki uzaklaşma ile mevcut tez çalışmasının konusu olan önyargı arasındaki ilişki ise aşağıda örneklendirildiği üzere birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Ahlaki uzaklaşma, tıpkı sistemi meşrulaştırma gibi önyargıları meşrulaştırmanın bir yolu olarak işlev görebilmektedir. Nitekim bu çerçevede yürütülen araştırmalar, ahlaki uzaklaşmanın önyargıyla yakından ilişkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir çalışmada ahlaki uzaklaşmanın eşcinsel bireylere yönelik önyargı ile pozitif ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Camodeca vd., 2019). Bu bağlamda yürütülen bir başka çalışmada araştırmacılar, meydana gelen bazı ırkçı olayları destekleyen ve bunlara karşı çıkan bireylerin görüşlerini incelemiş ve ahlaki uzaklaşma çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bu inceleme sonucunda araştırmacılar, ahlaki uzaklaşma stratejilerinin ırkçı söylemler için güçlü bir teorik çerçeve oluşturduğunu raporlamışlardır (Faulkner ve Bliuc, 2016). Önyargı çerçevesinde yürütülen bir diğer araştırmada ahlaki uzaklaşmanın, göçmenlere yönelik ırkçılığı ve modern cinsiyetçiliği anlamlı şekilde yordadığı saptanmıştır (Passini, 2019).

Literatürde ahlaki uzaklaşma mekanizmalarından biri olan insandışılaştırma ile önyargı ilişkisini ele alan birçok araştırma bulunduğu görülmektedir (örn., Bruneau vd., 2020; Chen ve Dang, 2023; Fousiani vd., 2016).

Türkiye'de yürütülen çalışmalar incelendiğinde ise ahlaki uzaklaşmanın, saldırganlık (örn., Parladıcı, 2020), ahlaki kayıtsızlık ve ahlaki temeller (örn., Kavadar, 2021; Köklü, 2019), riskli davranışlar (örn., Yazıcıoğlu, 2020), olumlu sosyal davranış (örn., Parladıcı, 2020), kontrol odağı (örn., Keskin, 2021), bağlanma (örn., Saylık, 2016), sportmen davranışlar (örn., Eriş, 2020), etik liderlik (örn., Ekmekçioğlu, 2019), narsisizm (örn., Özkan, 2019) gibi çeşitli kavramlar çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Ek olarak ahlaki uzaklaşmanın dış gruplara ilişkin tutumlar çerçevesinde ele alındığı araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; bu bağlamda yürütülen bir araştırmada nefret suçu ahlaki uzaklaşma çerçevesinde incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre ahlaki uzaklaşma eğilimi arttıkça Suriyeli göçmenlere ilişkin tehdit algısının ve göçmenlere yönelik nefret suçunu adil bulma düzeyinin de artış gösterdiği bulgulanmıştır (Koçak, 2019). Bir diğer araştırmada ahlaki uzaklaşma düzeyinin ve akran zorbalığına maruz kalan mağdurun sosyal kimliğinin (Suriyeli göçmen veya yerli), yardım davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre mağdurun sosyal kimliğine bağlı olarak ahlaki uzaklaşma ve yardım arasındaki ilişkinin düzeyi ve yönü değişim göstermektedir (Kaya, 2018). Bir diğer araştırmada ahlaki uzaklaşma mekanizmalarından biri olan insandışılaştırmanın, iç grup özdeşim düzeyi, sosyal baskınlık yönelimi, gruplar arası kaygı, Suriyeli göçmenlere ilişkin akli meleke algısı ve iç-dış grupla işbirliği niyeti ile ilişkisi incelenmiştir (Gündüz, 2023).

Kısacası ahlaki uzaklaşma, bireylerin ahlaki olmayan davranışlarını meşrulaştırmalarına ve böylece ahlak dışı davranışların neden olduğu olumsuz duyguların etkisinin azalmasına zemin hazırlayan bir öz düzenleme mekanizmasıdır (Bandura, 1986; Bandura vd., 1996). Bireylerin etik çerçevede insandışılaştırma, sorumluluğu yayma, ahlaki meşrulaştırma, suçlama, sonuçları çarpıtma gibi çeşitli stratejiler aracılığıyla diğer bireylere veya gruplara yönelik tutum ve davranışlarının şekillenebildiğini söylemek mümkündür (örn., Chan vd., 2023; D'Errico vd., 2023). Mevcut tez çalışmasında dış gruba yönelik önyargı, ahlaki uzaklaşma kavramı ve mekanizmaları çerçevesinde incelenmiştir. Daha spesifik olarak ifade edilecek olursa ahlaki uzaklaşmanın, adalete duyarlılık, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasla ilişkisi çerçevesinde önyargıyı etkileme gücü test edilmiştir. Türkiye'de önyargı ve ahlaki uzaklaşmayı bir arada değerlendiren sınırlı sayıda çalışma (örn., Koçak, 2019; Ünal ve Doğan, 2020) mevcuttur. Ayrıca alan yazında ahlaki uzaklaşmayı, sistemi meşrulaştırma, sosyal temas ve önyargı çerçevesinde ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle mevcut tez kapsamında ahlaki uzaklaşmayı önyargı ve bahsi geçen diğer değişkenler çerçevesinde incelemenin literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1.2.4. Sosyal Temasın Niceliği ve Niteliği

Farklı gruplar arasında kurulan olumlu ve nitelikli bir iletişim, önyargıların azalması ve gruplar arasında daha olumlu tutum ve davranışların gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Allport (1954) bu konuyu ilk kez kuramsal bir çerçeveye içine oturtmuş ve *Sosyal Temas Hipotezini* (Social Contact Hypothesis) geliştirmiştir. Ancak daha sonra Sosyal Temas Hipotezindeki bazı noktalar geliştirilerek ve detaylandırılarak Pettigrew (1998) tarafından *Gruplar Arası Temas Kuramı* (Intergroup Contact Theory) geliştirilmiştir. Bu iki kurama göre farklı grup üyeleri arasında bazı koşullar (grup üyelerinin ortak amaçlara sahip olması, bu ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği yapması, otoritelerin bu temasa ilişkin desteği ve bu sosyal etkileşimin bireylere arkadaşlık fırsatı tanınması) altında sağlanan olumlu bir sosyal temas, gruplar arası önyargıların ve ayrımcı davranışların azalmasına yardımcı olmaktadır (Allport, 1954; Pettigrew, 1998). Bu kuramlardan beslenerek gruplar arası doğrudan temasın mümkün olmadığı durumlarda da önyargıları azaltmak ve yerine daha olumlu tutum ve davranışların gelişmesini sağlamak amacıyla *dolaylı temas* türünü öneren iki kuram geliştirilmiştir: *Yayılmacı Temas Kuramı* (Wright vd., 1997) ve *Hayali Temas Kuramı* (Turner vd., 2007). Dolaylı temas, grup üyeleri arasında doğrudan temasın mümkün olmadığı veya temasın olumsuz olduğu durumlarda önyargıları azaltmak için önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut tez çalışması kapsamında dolaylı temas türlerinden biri olan hayali temas yöntemi incelendiği için ayrı bir başlık altında temas kuramları ve hayali temas hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Grup üyeleri arasında doğrudan veya dolaylı olarak olumlu bir temas sağlamanın, var olan gruplar arası olumsuz tutum ve davranışları azaltabildiği ve yerine daha olumlu tutumların gelişmesini sağladığı yönünde birçok araştırma bulgusu mevcuttur. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir çalışmada Müslümanlarla sosyal teması daha fazla olan katılımcıların, sosyal teması görece daha az olanlara kıyasla, Müslümanlara yönelik önyargısının daha düşük olduğu bulgulanmıştır (Ahmed, 2017). 19 farklı Avrupa ülkesinden katılımcıyla yürütülen geniş kapsamlı bir çalışmada katılımcıların göçmenlerle sosyal temas miktarının ve sosyal temasın pozitifliğinin, dış gruba yönelik önyargıyla negatif ilişkili olduğu saptanmıştır (Barni vd., 2020). Sosyal temas çerçevesinde yürütülen bir diğer çalışmada dolaylı bir temas türü olan yayılmacı temasın ve doğrudan temasın göçmenlere ve homoseksüel bireylere yönelik sosyal mesafe, algılanan tehdit düzeyi ve olumsuz duygular ile negatif bir ilişkisi olduğu raporlanmıştır (Kim ve Wojcieszak, 2018). Bu bağlamda yürütülen bir başka çalışmada ise göçmenlere yönelik zenofobik tutumları, gruplar arası temas kalitesinin anlamlı şekilde yordadığı bulgulanmıştır (Bozdağ, 2020).

Yukarıda ele alınan araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere grup üyeleri arasında sağlanan etkileşimin, önyargıları azaltabilmesi için sosyal temasın olumlu bir nitelikte olması gerekmektedir. Zira literatürde gruplar arası temasın olumsuz olduğu, temas kalitesinin düşük olduğu veya temasın çok az olduğu durumlarda sosyal temasın önyargıları azaltmadığı ve aksine mevcut olumsuz tutum ve davranışları arttırabildiği yönünde bulgular mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda

yürütülen ve üç farklı örnekleme üç farklı gruba yönelik önyargının incelendiği bir araştırmada olumsuz sosyal temasın, çalışmada ele alınan üç dış gruba yönelik önyargı düzeyini de anlamlı şekilde arttırdığı bulunmuştur (Techakesari vd., 2015). Bir başka araştırmada negatif gruplar arası temasın, önyargının bilişsel bir bileşeni olan olumsuz kalıpyargıları anlamlı ve güçlü bir şekilde yordadığı saptanmıştır (Aberson, 2015). Gruplar arası negatif temasın, duygu ve davranışlarla ilişkisinin incelendiği bir diğer araştırmada ise negatif temasın, öfke ve korku duygularını pozitif, mutluluğu ise negatif yönde yordadığı ve bu duyguların da dış gruba yönelik saldırgan davranış niyetini anlamlı şekilde etkilediği bulgulanmıştır (Kauff vd., 2017). Bir başka çalışmada, beş farklı ülkeden katılım sağlayan bireylerden elde edilen verilerin analizine göre olumlu temasa kıyasla olumsuz gruplar arası temas, dış gruba yönelik tutumları şekillendirmede daha etkilidir (Graf vd., 2014). Görüldüğü üzere araştırma bulguları sosyal temasın, niceliğine ve niteliğine göre önyargılar üzerindeki etkisinin de değişebildiğini göstermektedir.

Türkiye'de yürütülen araştırmalar incelendiğinde sosyal temasın önyargıyla ilişkisi çerçevesinde çok sayıda araştırmaya konu olduğu görülmektedir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada gruplar arası temasın, Türk ve Kürt etnik grubuna yönelik önyargıları ve sosyal mesafeyi anlamlı şekilde etkilediği bulunmuştur (Güler, 2013). Bir diğer çalışmada ise Suriyelilere yönelik tutumlar üzerinde sosyal temasın etkisi incelenmiş ve analizler sonucunda sosyal temasın niteliğinin Suriyelilere yönelik tutumları pozitif yönde yordadığı saptanmıştır (Çalışkan Sarı, 2021). Benzer çerçevede yürütülen bir başka araştırmada ise sosyal temas niteliğinin, Suriyeli göçmenlere ilişkin tehdit algısı ile zenofobi arasında aracı değişken rolünde olduğu raporlanmıştır (Padır, 2019). Ancak Türkiye'de sosyal temasın birçok çalışmada önyargı bağlamında incelendiği görülmesine rağmen ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve önyargı ilişkisi çerçevesinde ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sosyal temasın niceliği ve niteliğini mevcut tez çalışmasında ele almanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Önyargıyı Azaltmanın Bir Yolu Olarak Hayali Temas

İkinci temel başlık çerçevesinde önyargı ve ayrımcılıkla ilişkili olarak adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kavramları ele alınmıştır. Kuramsal çerçeveyi tamamlayabilmek için ele alınan bu son başlıkta ise şu sorular yanıtlanmıştır: Birçok farklı psikolojik değişkenle ilişkili olan ve maruz kalanlara pek çok açıdan zarar veren önyargılı tutum ve ayrımcı davranışları azaltmak mümkün müdür? Önyargıları azaltma noktasında hangi yollara başvurulmaktadır? Bu kapsamda geliştirilen kuramlar nelerdir? Türkiye'de önyargıları azaltmak için yürütülen çalışma bulguları ne yöndedir?

Dünyada ve Türkiye'de çeşitli gruplara yönelik önyargılı tutumlar ve ayrımcı davranışların azaltılması kapsamında birçok araştırmanın (örn., Alrababah vd., 2019; Birtel vd., 2019; Killen vd., 2022) yürütüldüğü görülmektedir. Bu araştırmalarda önyargıların azalması için birçok yöntem ve öneri mevcut olsa da gerek dünyanın diğer bölgelerinde gerekse Türkiye'de bu bağlamda dört kavramın ve yöntemin ön plana çıktığı söylenebilir: *Empati, eğitim, gruplar arası temas ve üst kimlik oluşturma.*

Farklılıklara saygı eğitimleri (örn., King vd., 2010; Polat ve Yıldız, 2018; Topçubaşı, 2015) ve farkındalık eğitimleri (örn., Şener Özel, 2019), çeşitli gruplara yönelik önyargıları eğitim yoluyla azaltmak ve yerine daha olumlu tutumlar geliştirmek için başvurulan yöntemlerdendir. Empatinin önyargıyla negatif ilişkisine dair bulgular (örn., Boag ve Carnelley, 2016; Ekşi vd., 2020; Temiz ve Öztürk, 2019), empati becerileri kazandırmanın/geliştirmenin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca ortak bir sosyal kimliğe (üst kimliğe) yapılan vurgunun, gruplar arası olumlu tutum ve davranışları geliştirmede etkin olduğuna dair bulgular (örn., Dovidio vd., 2007; Karazor, 2019) mevcuttur. Ancak bu tez çalışmasında temel olarak gruplar arası hayali temas yönteminin etkisi test edildiği için bu yöntem hakkında daha fazla bilgi verilmiş ve bu çerçevede yürütülen araştırmalardan elde edilen bulgular sunulmuştur. Ancak hayali temas kavramına ve bu kapsamda yürütülen araştırmalara geçiş yapmadan önce Hayali Temas Kuramının (Turner vd., 2007) öncülü olan diğer gruplar arası temas kuramları hakkında kısaca bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.3.1. Sosyal Temas Kuramları

Gruplar arası temas, Sosyal Temas Hipotezi (Allport, 1954) ile başlayan ve günümüze değin geliştirilerek ve çeşitlenerek gelmiş olan sosyal temas kuramlarının önyargıları azaltmak için önermiş olduğu bir yöntemdir. Sosyal temas kuramlarının farklılaşan yönleri bulunmakla beraber ortak vurguları "*iki farklı grup üyesi arasında kurulan olumlu bir sosyal etkileşim ve iletişim, dış gruba yönelik olumsuz tutumların azalmasına katkı sağlar*" şeklindedir diyebiliriz (Allport, 1954; Pettigrew, 1998). Sosyal temas, geçmişten günümüze psikoloji literatüründe önyargıları azaltma noktasında etkisi en çok sınıranan yöntemlerden biridir. Bu bağlamda sosyal temas, araştırmacılar tarafından birçok yönden geliştirilerek ve değişimlenerek farklı kuramsal çerçeveler oluşturulmuştur. Sosyal temasın önemini vurgulayan bu kuramlar, Sosyal Temas Hipotezi (Allport, 1954), Gruplar Arası Temas Kuramı (Pettigrew, 1998), Yayılımacı Temas Kuramı (Wright vd., 1997) ve son olarak Hayali Temas Kuramıdır (Turner vd., 2007). Kısaca aşağıda her biri hakkında bilgi verilmiş ve ardından Hayali Temas Kuramı ayrı bir başlık altında detaylandırılmıştır.

Allport (1954) "*The Nature of Prejudice (Önyargının Doğası)*" adlı eserinde "Sosyal temas önyargıyı hangi koşullarda azaltabilir?" sorusunu ele almış ve yanıtlamıştır. Allport'a göre önyargı, belli koşullar sağlandığında önyargılı tutumları azaltabilir. O'na göre bu koşullar şunlardır: "*Grup üyelerinin eşit statüye sahip bir iletişimde bulunmaları, iki grubun aynı amaç çerçevesinde buluşması ve bu ortak amaç doğrultusunda iş birliği yapması ve gruplar arasında kurulan bu sosyal temasın, kurumsal (gelenekler, hukuk ve/veya otoriteler vb.) olarak desteklenmesidir*" (Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017; Pettigrew, 1998).

Pettigrew (1998) ise Sosyal Temas Hipotezinin bazı eksiklikleri olduğunu belirtmiş ve bu eksikleri belirlemek ve tamamlamak amacıyla çeşitli araştırmalar yürüterek Gruplar Arası Temas Kuramını (Intergroup Contact Theory) geliştirmiştir. Pettigrew (1998), temasın önyargıları hangi değişkenlerle ilişkili olarak azalttığına odaklanmış ve bu bağlamda farklı grup üyeleri arasında olumlu

bir temas geliştiği takdirde grup üyelerinde meydana gelen duygusal ve düşünsel değişimleri incelemiştir. Böylece "Sosyal temas, önyargıyı nasıl azaltmaktadır?" sorusuna yanıt vermiştir. O'na göre gruplar arası temas, iç grup üyesinin dış grup hakkında bilgi edinmesine olanak sağlar; sosyal temas meydana geldiğinde davranış değişikliği yaşanır ve bu durum dış gruba dair tutumların değişimine de kaynaklık eder; iki grup üyesinin sosyal teması empati düzeyini artırma, kaygıyı azaltma gibi duygusal sonuçlar meydana getirebilir ve nihayetinde sosyal temas, bireylerin iç gruplarına dair yeni bir değerlendirmede bulunmalarını sağlar. Pettigrew (1998), temasın önyargıları nasıl azaltabildiğine dair sunduğu bilgiler haricinde, Allport tarafından ele alınan dört optimal koşula bir ekleme yaparak sosyal temasa dair kuramsal çerçeveyi genişletmiştir. Gruplar arası temasın iki grup üyesinin arkadaşlık kurmasına olanak sunmasının, daha yakın etkileşimlere ve böylece önyargıların azalmasına katkı sağlayacağını belirten araştırmacı, beşinci koşul olarak "arkadaşlık potansiyeli"ni sunmuştur.

Sosyal Temas Hipotezi ve Gruplar Arası Temas Kuramı, aynı zamanda literatürde "*doğrudan temas kuramları*" olarak nitelendirilerek kategorilendirilmektedir (Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017). Ancak kimi zaman grup üyeleri arasında yüz yüze olumlu temas çok olası olmamakta ve kimi zaman ise gruplar arasında olumsuz sosyal etkileşimler meydana gelebilmektedir. Bu durumlarda önyargılı tutumları azaltma noktasında doğrudan temas, sınırlı bir etkiye sahiptir. Miles ve Crisp (2014), son yıllarda yapılan çalışmalar ile temasın yüz yüze etkileşimi aşan bir durum olduğunun tespit edildiğini dile getirmişlerdir. Bu problemi minimuma indirmek amacıyla araştırmacılar, olası bir çözüm yolu olarak gruplar arası olumlu temasın "dolaylı" olarak sağlanmasının mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Turner vd., 2008). Bu bağlamda karşımıza "dolaylı temas kuramları" olarak adlandırılan iki kuram çıkmaktadır: Yayılmacı Temas Kuramı (Wright vd., 1997) ve Hayali Temas Kuramı (Turner vd., 2007). Bu kuramlar, dış gruba yönelik önyargılı tutumları ve ayrımcı davranışları azaltmak, grup üyeleri arasında daha pozitif tutum ve davranışların oluşmasını ve sürdürülmesini sağlamak amacıyla geliştirilen kuramlardır. Yayılmacı Temas Kuramı (Extended Contact Theory) bireylerin, iç grup ve dış grup üyeleri arasında yakın ilişkiler kurulduğu bilgisine sahip olmalarının, dış gruba yönelik önyargıları azaltabileceğini önermektedir (Wright vd., 1997).

Yukarıda bahsi geçen kuramlar çerçevesinde yürütülen araştırmalar (örn., Abrams vd., 2017; Barni vd., 2020; Visintin vd., 2017), dış grup üyesiyle ister doğrudan ister dolaylı olsun, olumlu bir sosyal temasta bulunmanın dış gruba yönelik önyargılı tutumları azalttığını, gruplar arası kaygıyı düşürdüğünü, empati düzeyini ve olumlu duyguları ise arttırdığını göstermektedir. Mevcut tez çalışmasında dolaylı temasın bir türü olan hayali temas yöntemi sınındığı için bu konu, aşağıda ayrı bir başlık çerçevesinde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.3.2. Hayali Temas Kuramı (Imagined Contact Theory)

Hayali Temas Kuramına (Turner, Crisp ve Lambert, 2007) göre gruplar arası hayali temas, “*dış grup üyesi/üyeleri ile sosyal etkileşimin zihinsel simülasyonu*” olarak nitelendirilen bir dolaylı temas türüdür. Bu kurama göre iki farklı grubun üyesi arasında gerçekleşen pozitif bir iletişime dair zihinsel kurgu-yani başka bir ifadeyle hayali temas- gruplar arası tutum ve davranışlar üzerinde etkilidir. Hayali Temas Kuramını temellendirmek ve etkisini sınamak için Turner ve diğerleri (2007) üç farklı çalışma yürütmüştür. Bu araştırmaların ilk ikisinde araştırmacılar, *hayali temas senaryoları* aracılığıyla katılımcıların, geç yetişkinlik çağındaki bireylere yönelik tutumlarını ele almışlardır. Bu ilk iki çalışma sonucunda hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol koşuluna kıyasla, ileri yaştaki bireylere yönelik önyargı düzeyinin anlamlı olarak azaldığı bulgulanmıştır. Kuramı desteklemek amacıyla araştırmacıların yürüttüğü üçüncü çalışmada ise kendilerini heteroseksüel olarak tanımlayan katılımcıların, eşcinsel bir bireyle olumlu etkileşim hayal etmeleri sağlanmıştır. Bunun sonucunda ise hayali temasın gruplar arası kaygıyı azalttığı ve katılımcıların dış gruba yönelik daha olumlu değerlendirmelerde bulunmasını etkilediği saptanmıştır. Görüldüğü üzere araştırmacıların, üç ayrı örnekleme yürüttükleri üç farklı araştırmanın ortak bulgusu, dış gruba yönelik olumsuz tutumları azaltma noktasında hayali temas yönteminin etkili olduğu yönündedir.

Hayali Temas Kuramı kavramsallaştırıldığı zamandan bu yana birçok farklı bölgede pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda hayali temasın önyargıları azaltma ve gruplar arası olumlu tutum ve davranışların gelişmesini sağlamada etkili olduğuna dair destekleyici bulgular elde edilmiştir. Örneğin; bu bağlamda yürütülen bir araştırmada göçmenlerle hayali bir temasta bulunan katılımcıların, kontrol koşuluna kıyasla, göçmenlere yönelik empati düzeyinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu raporlanmıştır (McWaters ve Hawkins, 2018). Bir diğer çalışmada araştırmacılar, hayali temasın, kontrol koşuluna nazaran, dış gruba yönelik olumlu tutumları anlamlı düzeyde arttırdığını bulgulanmıştır (Yetkili vd., 2018). Hayali temasın etkisinin sınındığı bir başka araştırmada katılımcılar, göçmen bireylerle ortak bir sosyal kimliği vurgulayan bir hikayeye ve hayali temas senaryosuna maruz kaldıktan sonra katılımcıların dış gruba yönelik tutumlarının gelişim gösterdiği ve gruplar arası temasa verdikleri desteğin arttığı saptanmıştır (Igartua vd., 2019). Bir diğer çalışmada duyuşsal ve zihinsel engelli akranlarına yönelik tutumlar noktasında çocuklar, hayali temas uygulamasına maruz bırakılmıştır ve bunun sonucunda çocukların dış gruba temas kurma niyetinin, duygularının ve tutumlarının olumlu yönde değiştiği bulgulanmıştır (Ginevra vd., 2021). Benzer şekilde çocuklarla yürütülen bir başka araştırmada, destekleyici iç grup normlarının dahil edildiği hayali temas senaryolarına maruz kalan çocukların, kontrol koşulundakilere oranla, mülteci karşıtı tutumlarının anlamlı bir şekilde daha az olduğu tespit edilmiştir (Smith ve Minescu, 2021). Bu bağlamda yürütülen bir başka araştırmada ünlü eşcinsel bireylerle kurulan hayali bir temasın, katılımcıların cinsiyete ilişkin önyargılarını ve *yanlış tanımlanma (misidentification) kaygılarını* azalttığı saptanmıştır (LaCosse ve Plant, 2018).

Hayali temas dair yürütülen birçok diğer araştırmada (örn., Ioannou vd., 2017; Hodson vd., 2015; Schuhl vd., 2019) da yukarıdaki bulgulara benzer olarak hayali temasın, dış gruba yönelik olumsuz tutumları azalttığı ve daha olumlu tutum ve duygularla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Hayali temas çalışmalarının etkililiğini inceleyen bir meta-analiz çalışmasına göre ise dış grup ile kurulan hayali temas, gruplar arası duygular ve tutumlar üzerinde büyük, gruplar arası davranış ve davranış niyeti üzerinde ise orta büyüklükte bir etkiye sahiptir (Miles ve Crisp, 2014). Görüldüğü üzere hayali temasın, birçok farklı gruba yönelik etkililiği sınanmıştır. Hayali temas yönteminin, uygulama kolaylığı ve önyargılı tutumları azaltma noktasındaki etkililiği nedeniyle araştırmacılar tarafından oldukça fazla çalışıldığı düşünülmektedir. Peki Türkiye'de hayali temas çalışmaları mevcut mudur? Eğer mevcut ise hangi gruplara yönelik tutumlar üzerindeki etkisi sınanmıştır ve bu çerçevede elde edilen bulgular nelerdir? Bu sorular, aşağıda bir alt başlık çerçevesinde yanıtlanmıştır.

1.3.3. Türkiye'de Yürütülen Hayali Temas Çalışmaları

Grup üyeleri arasında hayali bir şekilde kurulan etkileşimin, diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli gruplara yönelik tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi sınanmıştır. Ancak Türkiye'de yürütülen görece az sayıdaki araştırma sonucunda elde edilen bulgular karmaşıktır. Bazı araştırmalarda hayali temasın dış gruba yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulgulanırken, bazı çalışmalarda bu etkinin sınırlı olduğu veya deney grubu ile kontrol grubu arasında herhangi bir anlamlı farklılık meydana gelmediği saptanmıştır. Örneğin; bu çerçevede yürütülen bir araştırmada hayali temasın eşcinsel bireylere yönelik önyargı üzerindeki test edilmiştir. Bu çalışma sonucunda hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol grubuna kıyasla, eşcinsellere yönelik önyargı düzeyinin anlamlı şekilde daha düşük olduğu saptanmıştır. Ek olarak bu çalışmada hayali temasın önyargılar üzerindeki etkisinin 1 ay sonraki ölçümlerde de devam ettiği raporlanmıştır (Küçükökmürler, 2013). Bir başka çalışmada katılımcılardan Suriyeli bir göçmen ile olumlu bir etkileşimde bulduklarını hayal etmeleri istenmiştir. Göçmenlerle hayali temas koşulundaki katılımcıların, kontrol grubuna nazaran, Suriyeli sığınmacılara yönelik tehdit algısının, gruplar arası kaygı ve sosyal mesafe düzeylerinin anlamlı olarak daha az olduğu ve sığınmacılarla gelecekte temas etme niyetlerinin ise anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur (Yurtbakan, 2019). Hayali Temas Kuramı çerçevesinde yürütülen bir başka çalışmada kendilerini Türk veya Kürt olarak tanımlayan katılımcıların bir dış grup olarak Türk/Kürt etnik grup üyelerine yönelik tutumları incelenmiştir. Hem Türk hem de Kürt katılımcılardan hayali temas koşulunda bulunanların, kontrol grubuna kıyasla, dış gruba yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları, daha az gruplar arası kaygı ve tehdit algısı deneyimledikleri bulgulanmıştır (Bagci vd., 2018a). Hayali temas bağlamında yürütülen bir diğer araştırmada ise hayali temas senaryolarına, Gruplar Arası Temas Kuramı çerçevesinde ele alınan bir kavram olan arkadaşlık potansiyelini vurgulayan eklemeler yapılmış ve bağımlı değişken olarak Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlar incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda arkadaşlık potansiyeli koşulunda bulunan katılımcıların, kontrol koşulunda bulunanlara kıyasla, Suriyeli

sığınmacılara daha fazla güven duydukları ve daha olumlu tutumlara sahip oldukları saptanmıştır (Bağcı vd., 2018b).

Türkiye'de yürütülen bir başka araştırmada bir azınlık grup üyesi olarak Kürt katılımcıların, Türk ve Suriyeli sığınmacılarla hayali olarak temaslarının, dış grup tutumlarına ve iç grup özdeşim düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda Kürt katılımcıların, Suriyeli bireylerle hayali temas sonucunda iç grup özdeşimlerinin arttığı ve Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarının daha olumlu hale geldiği bulunmuş; ancak Türklerle hayali temas koşulunda böyle bir etkinin görülmediği raporlanmıştır. Bazı katılımcılarla yürütülen yüz yüze görüşmeler sonucunda özellikle Türklerle hayali temastan sonra Kürt katılımcıların bazılarında iç grup özdeşim düzeyi ve ayrımcılık algısının yüksek olduğu belirlenmiştir (Tümer, 2021). Bu çalışma bulgusuna benzer bir sonuç, Bağcı ve diğerleri (2018a) tarafından yürütülen bir araştırmadan elde edilmiştir. Bu çalışma sonucunda, Kürt etnik kimliğiyle yüksek düzeyde özdeşim kuran katılımcılarda, dış grupla hayali temasın olumsuz tutumları azaltıcı etkisinin sınırlı olabileceği ifade edilmiştir. Türkiye'de yürütülen bir diğer araştırmada ise Türk etnik kökenli katılımcıların, Kürtlere ve Suriyelilere yönelik önyargısı üzerinde hayali temasın etkisi sınırlı ve hayali temasın, bu iki gruba yönelik önyargıyı azaltıcı bir etkisi olmadığı saptanmıştır (Fırat, 2019).

Yukarıda ele alınan çalışmalarda görüldüğü üzere hayali temas yöntemi, Türkiye örneğinde Kürt, Türk, eşcinsel ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar bağlamında incelenmiştir. Bu araştırmaların bir kısmında (örn., Küçükkömürler, 2013; Bağcı vd., 2018) hayali temasın dış gruba yönelik önyargılı tutumları azaltıcı ve olumlu tutumları artırıcı bir etkisi olduğu bulgulanmıştır. Ancak bir kısım çalışmada (örn., Fırat, 2019) ise hayali temasın dış gruba yönelik önyargılar üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğu veya anlamlı bir etkiye sahip olmadığı raporlanmıştır. Bu çalışmalarda dikkat çeken bir nokta, hayali temasın, iç grup özdeşiminin yüksek olduğu bazı durumlarda etkisinin az olduğunun bulgulanmış olmasıdır (örn., Bağcı vd., 2018a; Tümer, 2021). Ayrıca bir diğer önemli nokta Türkiye'de hayali temas çalışmalarının görece az yürütülmüş olmasıdır. Türkiye'nin çok kimlikli yapısı nedeniyle hayali temas çalışmaları için oldukça uygun bir bağlam oluşturduğu düşünülmektedir. Bu nedenle mevcut tez çalışmasında dış gruba yönelik önyargılar üzerinde hayali temasın etkisini test etmenin literatüre ve gelecekte yürütülecek çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Mevcut tez çalışmasının temel amacı, mevcut örneklem çerçevesinde Suriyeli sığınmacı, Kürt, Alevi ve LGBT bireylere yönelik önyargının derecesine, bu gruplardan birine (ilk çalışma sonucunda belirlenen gruba) yönelik önyargılarla ilişkili sosyal psikolojik değişkenlere ve nihayetinde önyargıların azaltılması noktasında hayali temas yönteminin etkisine dair kapsamlı bir araştırma yürütmek ve böylece psikoloji alanına ve önyargı literatürüne katkı sağlamaktır. Bu temel amaç doğrultusunda tez çalışması kapsamında üç araştırma yürütülmüştür. Aşağıda her bir araştırmanın amacına ve kapsamına dair daha detaylı bilgi verilmiştir.

Mevcut tez çalışması kapsamında yürütülen Çalışma 1’de dört gruba yönelik önyargının derecesi ele alınmış ve gruplar arası karşılaştırma yapılmıştır. Bu dört grup Kürt, Alevi, LGBT ve Suriyeli göçmenlerdir. Birinci araştırmanın amaçlarından biri, bahsi geçen dört gruba yönelik önyargı düzeyini belirleyebilmektir. İkinci amaç ise bu dört gruba yönelik önyargı puanlarını karşılaştırmak ve önyargı düzeyinin daha yüksek olduğu grubu tespit edebilmektir. Birinci çalışma sonucunda en yüksek önyargının hedefi olan grubu belirleyerek 2. ve 3. çalışmada bu gruba yönelik önyargıyı ele almak amaçlanmıştır. Kısacası bu araştırma, bir ön çalışmadır. Çalışma 1’de bu amaçlar doğrultusunda Alevi, Kürt, LGBT, Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargı, çeşitli ölçekler aracılığıyla ölçülmüş ve elde edilen önyargı puanları arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu dört gruba yönelik önyargının boyutu, önyargının farklı bileşenlerini ele alan farklı ölçekler yardımıyla ölçülmüş ve böylece karşılaştırma geniş boyutlu şekilde ele alınmıştır.

Mevcut tez çalışmasının birinci çalışması sonucunda LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargı düzeyi noktasında bir karşılaştırma yapılmış ve en yüksek önyargının hedefi olan grup, ikinci ve üçüncü araştırma için seçilmiştir. Çalışma 2 çerçevesinde ise seçilen hedef dış gruba yönelik önyargı düzeyi, adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma, sosyal temasın niteliği ve niceliği açısından incelenmiştir. 2. Araştırmanın amacı, ele alınan dış gruba yönelik önyargılarla ilişkili yukarıda bahsi geçen sosyal psikolojik değişkenleri incelemek, bu değişkenlerin önyargı ile ilişkisinin derecesini saptamaktır. Adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın, önyargı ile ilişkisi bir model çerçevesinde ele alınmıştır. Literatürde bu değişkenleri önyargı bağlamında bir arada inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle mevcut çalışmanın önyargı literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tezin üçüncü çalışması kapsamında ise hedef dış gruba (Çalışma 1 sonucunda seçilen gruba) yönelik açık ve örtük önyargı düzeyi üzerinde *hayali temas* yönteminin etkisi sınanmıştır. Türkiye’de yürütülen bazı araştırmalarda (örn., Küçükkömürler, 2013; Yurtbakan, 2019) hayali temasın önyargılar üzerinde anlamlı azaltıcı bir etkisi olduğu bulgulanırken, bazı çalışmalarda (örn., Fırat, 2019) ise hayali temasın önyargılar üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Bu farklı bulgulara ek olarak hayali temasın Türkiye örneğinde çok sınırlı sayıda araştırmaya konu olduğu görülmektedir. Bireylerin bir dış grup üyesi ile zihinsel bir temas kurabilmesini sağlamanın uygulama kolaylığı ve birçok araştırmada (örn., Turner ve Crisp, 2010; Vezzali vd., 2012) hayali temas konusunda başarılı sonuçlar elde edilmesi, bu yöntemin etkisinin Türkiye’de de daha fazla test edilmesinin yararlı olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenlerle Üçüncü Çalışmanın amacı, önyargı düzeyini azaltmada dış grup üyesi ile kurulan hayali bir sosyal temasın, dış gruba yönelik açık ve örtük önyargı puanları üzerinde azaltıcı bir etkisi olup olmadığını, azaltıcı bir etkisi varsa bu etkinin gücünü belirleyebilmektir. Bu doğrultuda diğer iki araştırmadan gelen bilgilerden de yararlanarak hayali temasın, önyargıları azaltma üzerindeki etkisi ön test-son test deney ve kontrol gruplu karşılaştırma yöntemiyle test edilmiştir. Bu çalışmada bir deney ve bir kontrol grubu olmak üzere iki ayrı katılımcı grubundan veri

toplanmıştır. Hayali temas grubu olarak adlandırılan deney grubunda yer alan katılımcılardan, hayali temas senaryosu aracılığıyla bir dış grup üyesi ile olumlu bir sosyal temasta bulduklarını hayal etmeleri istenmiştir. Kontrol grubundaki katılımcılar ise yalnızca ön test ve son test ölçümlerini tamamlamıştır. Üçüncü Çalışmanın gelecekte hayali temas çerçevesinde yürütülecek çalışmalara ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.5. Araştırma Soruları

Mevcut tez çalışması kapsamında yanıtlanması hedeflenen sorular aşağıda yer almaktadır. Birinci Çalışmada yanıtlanması beklenen sorular şunlardır:

- Mevcut örneklemede, ele alınan dört gruba (LGBT, Kürt, Alevi, Suriyeli göçmen) yönelik önyargının düzeyi nedir? Hedef gruplara yönelik sosyal mesafe, kalıpyargı ve duygu düzeyleri nedir?
- Bu dört gruba yönelik önyargı düzeyi farklılaşmakta mıdır? En yüksek önyargı düzeyi hangi gruba yöneliktir?

İkinci Çalışmada yanıtlanması beklenen sorular şunlardır:

- Çalışma 2’de hedef dış gruba (birinci çalışma sonucunda belirlenen dış grup) yönelik önyargı ile ilişkili değişkenler nelerdir? Adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın niteliği, dış gruba yönelik önyargıyı anlamlı şekilde yordamakta mıdır?
- Bu değişkenlerin önyargı ile ilişkisinin gücü ne düzeydedir? Bahsi geçen hangi değişken, bu önyargıların en güçlü yordayıcısıdır?
- Adalet duyarlılık ile önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırmanın aracı rolü mevcut mudur?
- Sosyal temasın nitelik ve niceliğine göre bahsi geçen değişkenlerle dış gruba yönelik önyargı ilişkisi değişmekte midir?

Üçüncü Çalışmada yanıtlanması beklenen sorular şunlardır:

- Üçüncü Çalışma kapsamında hayali temas oturumu öncesi ve sonrası dış gruba yönelik önyargı puanında anlamlı bir farklılık mevcut mudur? Başka bir ifadeyle deney yöntemi, önyargıları azaltma noktasında etkili midir?

Tez kapsamında sınıanan araştırma hipotezleri ise her bir çalışma başlığı çerçevesinde (çalışmaların alt başlığı olarak) detaylı şekilde ifade edilmiştir.

1.6. Araştırmanın Önemi

Tezin 1. çalışması kapsamında LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi ele alınmış ve karşılaştırılmıştır. Bu gruplara yönelik önyargı düzeyini belirlemek ve gruplar

arası karşılaştırmalar yapmak, tezin sonraki iki çalışmasına katkı sağlamasının yanı sıra bu gruplara yönelik önyargı düzeyine uygun çözüm yolları aranması noktasında diğer araştırmacılara yardımcı olma olasılığı da barındırmaktadır. Daha detaylı şekilde ifade edilecek olursa; bir gruba yönelik önyargı düzeyi hakkında bilgi sahibi olmak, mevcut örnekleme bu önyargıların boyutu hakkında diğer araştırmacılara bir fikir sunma ve bu önyargılarla mücadelenin boyutunu gösterme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışma 2’de ele alınan değişkenler adalete duyarlılık, sistemi meşrulaştırma, ahlaki uzaklaşma, sosyal temasın miktarı ve temas kalitesidir. Sistemi meşrulaştırma (örn., Serbes, 2017) ve sosyal temasın niteliği (örn., Güler, 2013), önyargı çalışmalarında görece daha sık ele alınmasına karşın adalete duyarlılığın ve ahlaki uzaklaşmanın (örn., Yavuz Birben, 2018), Türkçe literatürde önyargı bağlamında ele alındığı çalışma sayısı çok sınırlıdır. Bu nedenle bu değişkenleri hedef gruba yönelik önyargı çerçevesinde incelemenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca İkinci Çalışma kapsamında bahsi geçen bu değişkenler arasındaki aracı ve düzenleyici ilişkilerin test edildiği bir Yapısal Eşitlik Modeli sınanmıştır. Bu model kapsamında adalete duyarlılığın, önyargı üzerindeki etkisinde ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırmanın aracı rolü; ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında ise sosyal temasın niceliği ve niteliğinin düzenleyici rolü incelenmiştir. Test edilen bu modelin, önyargı ile ilişkili değişkenler hakkında bilgi vererek ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üçüncü Çalışmanın amacı önyargı düzeyini azaltma noktasında dış grup üyesi ile kurulan hayali temasın, dış gruba yönelik açık ve örtük önyargı puanları üzerinde azaltıcı bir etkisi olup olmadığını ve azaltıcı bir etkisi varsa bu etkinin gücünü saptamaktır. Bu doğrultuda diğer iki araştırmadan elde edilen bilgilerden de yararlanarak hayali temasın, önyargıları azaltma üzerindeki etkisi ön test-son test deney ve kontrol gruplu karşılaştırma yöntemiyle test edilmiştir. Hayali temas yöntemi ile ilgili Türkiye’de görece az sayıda çalışma yürütülmüştür (örn., Fırat, 2019; Tümer, 2021). Türkiye çok kültürlü, çok uluslu yapısıyla hayali temas yönteminin etkisinin test edilmesi konusunda önemli bir bağlam oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de hayali temas çalışmalarının artmasının ve hayali temasa ilişkin daha farklı uygulamaların gelişmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Mevcut tez çalışmasında önyargıları azaltmanın bir yolu olarak hayali temas yöntemini ele almanın, literatüre ve bu kapsamda geliştirilecek önleme ve müdahale programlarına/projelerine katkı sunabileceği düşünülmektedir.

2. ÇALIŞMA 1 (BİRİNCİ ÇALIŞMA)

2.1. Çalışmanın Amacı

Birinci çalışma kapsamında LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar incelenmiştir. Bu çalışmanın amaçlarından biri mevcut örnekleme bahsi geçen 4 gruba yönelik tutumları değerlendirmektir. Bu doğrultuda LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar kalıpyargı, sosyal mesafe ve duygu boyutunda incelenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise bu dört gruba yönelik tutumlar arasında bir karşılaştırma yapmak, hangi gruba yönelik tutumların daha olumsuz/olumlu olduğunu belirleyebilmektir. Bu çalışma sonucunda en yüksek önyargının hedefi olan grup belirlenmiş ve tezin ikinci ve üçüncü aşamalarında bu gruba yönelik önyargı ile ilişkili değişkenler analiz edilmiştir. Bu araştırma, keşifsel bir amaçla yürütülmüş ve bu bağlamda hipotez oluşturulmamıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için aşağıda detayları aktarılan bir metodoloji izlenmiştir.

2.2. Yöntem

2.2.1. Katılımcılar

Çalışma 1'e Karabük Üniversitesi'nde ön lisans, lisans veya lisans üstü eğitim görmekte olan ve yaşları 17 ile 42 aralığında değişen (Ort.= 21.64, SS=2.48) 418 birey katılım sağlamıştır. Katılımcıların %74.2'si (310 katılımcı) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %4'ü Çocuk Gelişimi, %35'i Edebiyat, %11'i Sosyoloji, %10'u Coğrafya, %4'ü Mimari Restorasyon, %14'ü İngiliz Dili ve Edebiyatı, %6'sı Radyo ve Televizyon Programcılığında, geriye kalanlar ise İktisat, Batı Dilleri ve Edebiyatları, Diş Hekimliği, Tarih, Beslenme ve Diyetetik, Ebelik ve Sanat Tarihi bölümlerinde eğitim görmektedir. Katılımcıların sosyoekonomik durumları incelendiğinde % 73.2'sinin orta, %20'sinin iyi veya çok iyi düzeyde, %6'sının ise kötü veya çok kötü bir sosyoekonomik duruma sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların cinsel yönelimleri incelendiğinde 347 katılımcı heteroseksüel olduğunu belirtirken; 8 katılımcı biseksüel/eşcinsel olduğunu belirtmiş ve 51 kişi ise bu soruya yanıt vermeyi tercih etmediğini beyan etmiştir. Katılımcıların etnik kökenleri incelendiğinde katılımcıların %88.5'inin Türk, % 6.7'sinin Kürt, %1.2'sinin Arap olduğunu belirttikleri görülmüş, katılımcıların %3'ü ise diğer seçeneğini işaretlemiştir. 396 katılımcının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu, 3 katılımcının Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı olduğu belirlenmiştir. Son olarak katılımcıların %77.5'i Sünni, %4'ü Alevi ve %9'u ise ateist, agnostik veya deist olduklarını beyan etmiştir.

2.2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışma 1'de katılımcılara Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu (EK 1), *Duygu Termometresi*, *Önyargısal Tutumlar Ölçeği*, *Sosyal Mesafe Ölçeği*, *Kalıpyargı Ölçümü* ve *Kişisel Bilgi Formu*'ndan oluşan bir anket formu uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların etnik kimlikleri, dini tercihleri/mezhepleri, cinsel yönelimleri, yaş, eğitim ve sosyoekonomik durumları hakkında bilgi edinmek amacıyla *Kişisel Bilgi Formu* kullanılmıştır (EK 2).

Duygu Termometresi. Bir önyargı ölçümü olan *Duygu Termometresi* (Haddock vd., 1993; akt. Özkeçeci, 2017) (EK 3) tek bir soruyla katılımcıların LGBT, Alevi, Kürt, Suriyeli bireyler (her bir grup için yönerge değişmiştir ve böylece katılımcılar her bir gruba yönelik duygularını ayrı ayrı değerlendirmiştir) hakkındaki genel hislerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin; katılımcıların, Aleviler hakkındaki duygularını değerlendirmek için “*Alevi bireylere karşı hislerinizi tek bir cevap ile belirtecek olsaydınız ne derdiniz? Cevabınızı bir ısı termometresi gibi düşünün*” sorusuna 0 (Çok Soğuk-Çok Olumsuz) ile 10 (Çok Sıcak-Çok Olumlu) aralığında değişen bir yanıt vermesi istenmiştir. Yüksek puanlar, hedef dış gruba yönelik daha olumlu duygu duruma işaret etmektedir.

Önyargısal Tutumlar Ölçeği (Dış Gruba Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği). Katılımcıların önyargı düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan bu ölçek (EK 4), Stephan ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiş ve Balaban (2013) tarafından revize edilerek Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek 12 maddeden oluşmakta ve çeşitli duygu kelimeleri içermektedir. Bu kelimelerin bir kısmı olumlu (sevgi, şefkat, onaylama, benimseme gibi) bir kısmı ise olumsuz (antipati, düşmanlık, nefret gibi) duygu durumları değerlendirmektedir. Ölçekte yer alan ifadeler, “*Hislerimi hiç yansıtıyor*” ile “*Hislerimi tamamen yansıtıyor*” aralığında değişen 7’li likert türü bir skala üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışma kapsamında bahsi geçen her bir grup için yönerge değişmiş ve katılımcıların ilgili gruba yönelik önyargılı tutumlarının seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Balaban’ın (2013) kendi çalışmasında uyguladığına benzer olarak bu çalışmada da ölçekte yer alan olumlu ifadeler “*Pozitif duygu*” değişkeni olarak, olumsuz ifadeler ise “*Negatif duygu*” değişkeni olarak ele alınarak iki ayrı puan hesaplaması yapılmıştır. Her bir gruba yönelik puanlar, ortalama puan üzerinden hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, bahsi geçen duygu durumunun (pozitif/negatif) yüksekliğine işaret etmektedir

Ölçeğin LGBT bireylere yönelik önyargı noktasında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu için .93, negatif duygu için .88 olarak belirlenmiştir. Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargı bağlamında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu için .82 iken, negatif duygu için .82’dir. Kürtlere yönelik önyargı açısından ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu için .91 iken, negatif duygu için .77 olarak hesaplanmıştır. Son olarak Alevilere yönelik önyargı bağlamında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu için .93, negatif duygu içinse .80 olarak belirlenmiştir.

Kalıpyargı Ölçümü. Katılımcıların her bir gruba yönelik kalıpyargılarını belirlemek amacıyla açık uçlu bir soru sorulmuştur. Örneğin; “*Lütfen Kürt denince aklınıza gelen ilk 5 kelimeyi yazınız*” şeklinde yöneltilen ifade, her bir grup için değişimlenmiş ve katılımcılar tarafından her bir grup için ayrı ayrı yanıtlanmıştır (EK 5). Bu ölçüm, araştırmacı tarafından kelimelerin kategorilenmesi ile değerlendirilmiştir. Her bir grup için kullanılan ifadeler, *olumlu*, *olumsuz*, *nötr* ve *herhangi bir kategoriye dahil edilemeyen* (olumlu/olumsuz veya nötr olarak kodlanamayan) şeklinde 4 ayrı başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Her bir kelimenin frekansı alınmış ve her kelime, bu 4 kategoriden birine dahil edilmiştir. Böylece her bir gruba ilişkin kullanılan toplam kelime sayısının kaç olduğu, bu

kelimelerin kaçının olumlu/olumsuz/nötr olduğu veya kaçının bu üç kategoriye dahil edilemediği hesaplanmıştır.

Sosyal Mesafe Ölçeği. Bogardus (1925; akt. Balaban, 2013) tarafından geliştirilen *Sosyal Mesafe Ölçeği* (EK 6), Balaban (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek bireylerin, farklı grupların üyeleriyle farklı sosyal etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır. Bahsi geçen ölçek ile katılımcıların, her bir gruba çeşitli türde etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler şu şekildedir: "*Suriyeli bir patronunuz olsa*", "*Suriyeli biri ile aynı sokakta yaşıyor olsanız*", "*Suriyeli biri ile aynı yerde çalışıyor olsanız*", "*Suriyeli bir yakın arkadaşınız olsa*" *Suriyeli bir kapı komşunuz olsa*" ve "*Suriyeli biri ile evlenseniz*". Ölçek maddelerine verilen yanıtlar 1 (*Hiç rahatsız olmam*) ile 7 (*Çok rahatsız olurum*) aralığında değişen 7'li Likert türü bir değerlendirmeyi içermektedir. Burada dile getirilen her bir ifade, her bir hedef grup için değiştirilerek sunulmuştur. Ancak ölçeğin 6. maddesi olan dış grup ile evlenme ifadesi, heteroseksüel bir bireyin cinsel yönelimine uygun bir ifade olmadığı için LGBT bireylere yönelik sosyal mesafe ölçümü içerisinde yer almamıştır. Yani kısacası LGBT bireylere yönelik Sosyal Mesafe Ölçeği, 5 madde olarak katılımcılara sunulmuştur. Her bir katılımcı için ölçek puanı, yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, her bir gruba karşı daha yüksek sosyal mesafe düzeyine işaret etmektedir.

Ölçeğin LGBT bireylere yönelik sosyal mesafe bağlamında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .98; Suriyeli sığınmacılara yönelik Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .88; Kürtlere yönelik ölçüm noktasında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .88 ve son olarak Alevilere yönelik sosyal mesafe çerçevesinde ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. İşlem

Araştırma için Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan gerekli onay alındıktan sonra çalışmanın ölçek ve sorularının yer aldığı anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun başlangıcında katılımcılara çalışmanın amacı, araştırmacıların isimleri ve gerekli iletişim bilgileri, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcıların istedikleri zaman çalışmaya katılmaktan vazgeçebilecekleri bilgisinin yer aldığı "*Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu*" sunulmuştur. Çalışma Karabük Üniversitesi'nde yürütülmüştür. Etik Kurul onayına ek olarak Karabük Üniversitesi Rektörlüğü'nden çalışmayı yürütmek ve öğrencilerden veri toplayabilmek için izin alınmıştır. Daha sonra mevcut çalışma için Karabük Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde eğitim vermekte olan öğretim üyeleri ile görüşülmüş, kendilerine araştırmanın amacı anlatılmış ve öğrencilerine uygulama yapmak için izinleri alınmıştır. Çalışmanın kendi ders saatlerinin bitiminde veya başlangıcında öğrencilerine duyurularak uygulanmasına izin veren öğretim üyelerinin belirledikleri saatlerde, dersin yapıldığı amfilere gidilmiştir. Amfilerde katılımcılara araştırmacı tarafından çalışmanın amacı, katılımın gönüllülük esasına dayandığı, soruları yanıtlamanın yaklaşık 10-15 dakika süreceği ve nihayetinde eğer soruları olursa mail yoluyla araştırmacıyla iletişime geçebilecekleri bilgisi

sözlü olarak da dile getirilmiştir. Ardından katılımcılara anket formu verilmiştir. Anket formunun bitiminde katılımcılara teşekkür edilmiş, soracakları sorular var ise veya daha fazla bilgi edinmek isterlerse araştırmacıya e-mail yoluyla ulaşabilecekleri bilgisi tekrar edilmiştir. Bu uygulamalardan sonra çalışma sonlandırılmıştır.

2.3. Bulgular

Mevcut çalışmada katılımcıların LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları, çeşitli ölçekler yardımıyla ölçülmüştür. Burada ele alınan değişkenler, sosyal mesafe, genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve kalıpyargıdır. Katılımcıların üye oldukları etnik grup, dini grup, vatandaşlık ve cinsel yönelim bilgisine göre bir ayırım yapılmadan- kısacası tüm katılımcıların dahil edilmesiyle- hesaplanan ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2.1'de sunulmuştur.

Tablo 2.1. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	Ort.	SS
Yaş	417	21.64	2.48
Alevilere Yönelik Genel Duygu	418	6.55	2.56
Alevilere Yönelik Pozitif Duygu	418	3.46	1.80
Alevilere Yönelik Negatif Duygu	418	1.35	.64
Alevilere Yönelik Sosyal Mesafe	418	1.88	1.08
Kürtlere Yönelik Genel Duygu	418	6.98	2.33
Kürtlere Yönelik Pozitif Duygu	418	3.78	1.75
Kürtlere Yönelik Negatif Duygu	418	1.52	.76
Kürtlere Yönelik Sosyal Mesafe	418	1.92	1.15
Suriyelilere Yönelik Genel Duygu	418	3.21	2.41
Suriyelilere Yönelik Pozitif Duygu	418	2.25	1.15
Suriyelilere Yönelik Negatif Duygu	418	2.43	1.32
Suriyelilere Yönelik Sosyal Mesafe	418	3.75	1.70
LGBT Bireylere Yönelik Genel Duygu	418	4.10	3.50
LGBT Bireylere Yönelik Pozitif Duygu	418	2.76	1.89
LGBT Bireylere Yönelik Negatif Duygu	418	1.97	1.44
LGBT Bireylere Yönelik Sosyal Mesafe	418	3.45	2.42

Not: Tüm katılımcıların dahil olmasıyla hesaplanan ortalama ve standart sapma değerleri

Katılımcıların LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe, genel duygu, pozitif duygu ve negatif duygu puanlarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla Tekrarlı Ölçümlü ANOVA (Repeated Measures ANOVA) analizleri yürütülmüştür. Tekrarlı Ölçümlü ANOVA sonuçları Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Katılımcıların bahsi geçen dört gruba yönelik genel duygu puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülen analizde küresellik varsayımının test edilmesi için yürütülen Mauchly's Sphericity Test anlamlı çıkmıştır, $W = .67$, $c^2(2) = 163.86$, $p < .001$. Küresellik varsayımının

ihlali sebebiyle Huynh-Feldt düzeltmesi kullanılmıştır, $\epsilon = 82$. Yürütülen Tekrarlı Ölçümlü ANOVA sonucunda katılımcıların hedef gruplara yönelik genel duygu puanlarında anlamlı bir değişim olduğu bulunmuştur, $F(2.47, 1028.64) = 212.99, p < .001$. Bonferroni çoklu karşılaştırma testi kullanılarak yürütülen karşılaştırmalara göre; Suriyelilere yönelik genel duygu ($Ort = 3.21, S = 2.41$), Kürtlere ($Ort = 6.98, S = 2.33$), Alevilere ($Ort = 6.55, S = 2.56$) ve LGBT bireylere ($Ort = 4.10, S = 3.50$) yönelik genel duyguya nazaran anlamlı ölçüde daha olumsuzdur. Alevilere yönelik genel duygu, LGBT bireylere yönelik genel duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha olumlu iken; Kürtlere yönelik duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha negatiftir. Kürtlere yönelik genel duygu, LGBT ve Alevilere yönelik genel duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha olumludur. Sonuç olarak yukarıda belirtildiği üzere LGBT bireylere yönelik genel duygu, Kürt ve Alevilere yönelik duyguya kıyasla anlamlı olarak daha negatif iken; Suriyeli göçmenlere yönelik duyguya kıyasla daha olumludur.

Katılımcıların bahsi geçen dört gruba yönelik sosyal mesafe puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülen Tekrarlı Ölçümlü ANOVA analizinde küresellik varsayımının test edilmesi için yürütülen Mauchly's Sphericity Test anlamlı çıkmıştır, $W = .40, c^2(2) = 377.47, p < .001$. Küresellik varsayımının ihlali sebebiyle Greenhouse-Geiser düzeltmesi kullanılmıştır, $\epsilon = 67$. Yapılan Tekrarlı Ölçümlü ANOVA sonucunda katılımcıların hedef gruplara yönelik sosyal mesafe puanlarında anlamlı bir değişim olduğu bulunmuştur, $F(2.01, 841.58) = 171.37, p < .001$. Bonferroni düzeltmesi kullanılarak yürütülen karşılaştırmalara göre; Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ($Ort = 3.75, S = 1.70$), Kürtlere ($Ort = 1.92, S = 1.15$) ve Alevilere ($Ort = 1.88, S = 1.08$) yönelik sosyal mesafeye kıyasla anlamlı şekilde daha yüksekken; Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe ile LGBT bireylere ($Ort = 3.45, S = 2.42$) yönelik sosyal mesafe arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Alevilere yönelik sosyal mesafe düzeyi, LGBT bireylere ve Suriyelilere yönelik sosyal mesafeye kıyasla anlamlı şekilde daha düşük iken; Kürtlere ve Alevilere yönelik sosyal mesafe düzeyi arasında anlamlı bir farklılık mevcut değildir. Kürtlere yönelik sosyal mesafe düzeyi, Suriyeli ve LGBT bireylere yönelik sosyal mesafeye nazaran anlamlı şekilde daha düşüktür.

Katılımcıların bahsi geçen dört gruba yönelik negatif duygu puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülen analizde küresellik varsayımının test edilmesi için yürütülen Mauchly's Sphericity Test anlamlı çıkmıştır, $W = .31, c^2(2) = 492.42, p < .001$. Küresellik varsayımının ihlali sebebiyle Greenhouse-Geiser düzeltmesi kullanılmıştır, $\epsilon = 68$. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların hedef gruplara yönelik negatif duygu düzeylerinde anlamlı bir değişim olduğu bulunmuştur, $F(2.03, 847.07) = 105.79, p < .001$. Bonferroni kullanılarak yürütülen karşılaştırmalara göre; Suriyelilere yönelik negatif duygu ($Ort = 2.43, S = 1.32$), Kürtlere ($Ort = 1.51, S = .76$), Alevilere ($Ort = 1.35, S = .64$) ve LGBT bireylere ($Ort = 1.97, S = .44$) yönelik negatif duyguya nazaran anlamlı ölçüde daha yüksektir. Alevilere yönelik negatif duygu, Suriyeli, Kürt ve LGBT bireylere yönelik negatif duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha düşüktür. Kürtlere yönelik negatif duygu, LGBT bireylere yönelik negatif duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha düşüktür.

Katılımcıların bahsi geçen dört gruba yönelik pozitif duygu puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülen Tekrarlı Ölçümlü ANOVA analizinde küresellik varsayımının test edilmesi için yürütülen Mauchly's Sphericity Test anlamlı çıkmıştır, $W = .79$, $c^2(2) = 95.30$, $p < .001$. Küresellik varsayımının ihlali sebebiyle Huynh-Feldt düzeltmesi kullanılmıştır, $\epsilon = 87$. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların hedef gruplara yönelik pozitif duygu düzeylerinde anlamlı bir değişim olduğu bulunmuştur, $F(2.59, 1086.78) = 105.29$, $p < .001$. Bonferroni kullanılarak yürütülen karşılaştırmalara göre; Suriyelilere yönelik pozitif duygu ($Ort = 2.25$, $S = 1.15$), Kürtlere ($Ort = 3.78$, $S = 1.75$), Alevilere ($Ort = 3.46$, $S = 1.80$) ve LGBT bireylere ($Ort = 2.77$, $S = 1.89$) yönelik pozitif duyguya nazaran anlamlı ölçüde daha düşüktür. Alevilere yönelik pozitif duygu, Suriyeli ve LGBT bireylere yönelik pozitif duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek iken; Kürtlere yönelik pozitif duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha düşüktür. Kürtlere yönelik pozitif duygu, Suriyeli, LGBT ve Alevilere yönelik pozitif duyguya kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Ve nihayetinde yukarıda belirtildiği üzere LGBT bireylere yönelik pozitif duygu, Kürt ve Alevilere yönelik pozitif duyguya kıyasla anlamlı olarak daha düşük iken; Suriyeli göçmenlere yönelik pozitif duyguya kıyasla daha yüksektir.

Tablo 2.2. Katılımcıların Hedef Gruplara Yönelik Genel Duygu, Negatif Duygu, Pozitif Duygu ve Sosyal Mesafe Puanları Arasındaki Farka Dair Tekrar Ölçümlü ANOVA Sonuçları

VaryansKaynağı	KarelerToplamı	sd	Kareler Ort.	F	p	η^2
GenelDuygu	4252.94	2.47	1724.09	212.99	.00	.34
Hata	8326.23	1028.64	8.09			
Sosyal Mesafe	1223.01	2.01	606.00	171.37	.00	.29
Hata	2976.07	841.58	3.54			
Negatif Duygu	297.28	2.03	146.35	105.79	.00	.20
Hata	1171.83	847.07	1.38			
Pozitif Duygu	600.46	2.59	230.39	105.29	.00	.20
Hata	2377.95	1086.79	2.19			

Tablo 2.2'te katılımcıların grup aidiyetleri hesaba katılarak yapılan değerlendirmeye ait sonuçlar sunulmuştur. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa Alevi olduğunu belirten katılımcıların puanları analize dahil edilmeden Alevilere yönelik genel duygu, negatif duygu, pozitif duygu ve sosyal mesafe düzeyleri incelenmiştir. Kürt katılımcıların yanıtları analize dahil edilmeden Kürtlere yönelik sosyal mesafe ve duyguların ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Eşcinsel ve biseksüel olduğunu dile getiren katılımcıların yanıtları analize dahil edilmeden LGBT bireylere yönelik duygu ve sosyal mesafe puan ortalamaları hesaplanarak sunulmuştur. Suriyeli olduğunu belirten katılımcıların yanıtları analize dahil edilmeden Suriyeli göçmenlere yönelik ortalama puanlar hesaplanarak Tablo 2.3'te aktarılmıştır.

Tablo 2.3. Grup Üyeleri Analize Dahil Edilmeden Hesaplanan Ortalama ve Standard Sapma Değerler

	N	Ort.	SS
Alevilere Yönelik Genel Duygu	401	6.45	2.55
Alevilere Yönelik Pozitif Duygu	401	3.37	1.75
Alevilere Yönelik Negatif Duygu	401	1.34	.64
Alevilere Yönelik Sosyal Mesafe	401	1.91	1.09
Kürtlere Yönelik Genel Duygu	390	6.85	2.31
Kürtlere Yönelik Pozitif Duygu	390	3.69	1.67
Kürtlere Yönelik Negatif Duygu	390	1.54	.77
Kürtlere Yönelik Sosyal Mesafe	390	1.98	1.17
Suriyelilere Yönelik Genel Duygu	415	3.19	2.40
Suriyelilere Yönelik Pozitif Duygu	415	2.24	1.15
Suriyelilere Yönelik Negatif Duygu	415	2.43	1.32
Suriyelilere Yönelik Sosyal Mesafe	415	3.76	1.70
LGBT Bireylere Yönelik Genel Duygu	410	4.00	3.45
LGBT Bireylere Yönelik Pozitif Duygu	410	2.71	1.86
LGBT Bireylere Yönelik Negatif Duygu	410	1.98	1.45
LGBT Bireylere Yönelik Sosyal Mesafe	410	3.49	2.42

Not: Her bir grubun üyeleri (örn., Alevi katılımcılar dahil edilmeden) analize dahil olmadan o gruba dair hesaplanan ortalama ve standart sapma puanları

Katılımcılardan bahsi geçen her bir grup için zihinlerine gelen ilk 5 kelimeyi yazmaları istenerek kalıpyargı ölçümü yapılmıştır. Aşağıda her bir gruba ilişkin en sık kullanılan 10 kelimenin ve bu kelimelerin frekansının yer aldığı bir tablo sunulmuştur (Bkz.Tablo 3.4). Ayrıca kalıpyargı sorusuna verilen yanıtlar "olumlu, olumsuz, nötr ve herhangi bir kategoriye dahil edilemeyen" şeklinde 4 gruba ayrılmıştır (Bkz.Tablo 2.5). Bazı kelimelerin, olumlu, olumsuz veya nötr bir anlam ifade edip etmediği tam olarak belirlenememiş ve bu nedenle kategorilendirilememiştir. Örneğin; Suriyeli göçmenlere yönelik kullanılan "eşitsizlik, ayrımcılık, haksızlık" kelimelerinin, göçmenlere yönelik bir eşitsizliği ve ayrımcılığı mı yoksa bireylerin iç gruplarına yönelik eşitsizlik ve ayrımcılığı mı ifade ettiği net olarak belirlenememiştir. Buna benzer şekilde Suriyeli göçmenlere, Kürtlere ve Alevilere yönelik "farklı, farklılık" kelimeleri de belli bir kategori içerisine dahil edilememiştir. Bu ve benzeri kelimeler, Tablo 2.5'te "herhangi bir kategoriye dahil edilemeyen kelimeler" başlığı altında yer almıştır. Ek 7'de ise her bir grup için kullanılan her bir kelimenin yer aldığı bir frekans tablosu sunulmuştur.

Tablo 2.4. Hedef Gruplara Dair En Sık Kullanılan İfadeler ve Frekansları

	Frekans
<u>Suriyeli göçmenlere yönelik</u>	
1.Savaş	81
2.Mülteci	62
3.Çocuk	52
4.Nargile	31
5.Korkak	30
6.Taciz-Tecavüz	22
7.Mağdur	21
8.Ekonomi-Ekonomik Sorunlar	20
9.Yardım	19
10.Kalabalık	18
<u>Kürtlere Yönelik</u>	
1.Doğu-Doğu Anadolu-Güneydoğu Anadolu	86
2.Kardeş-Kardeşlik	57
3. Aşiret	49
4.İnsan	42
5.Kürtçe	25
6.Ayırım-Ayrımcılık	24
7.Kalabalık	24
8.Birlik-Berberlik	24
9.Misafirperver-Misafirperverlik	24
10.Yemek	24
<u>Alevilere Yönelik</u>	
1. Hz. Ali	85
2.Cem-Cemevi	79
3.Din	48
4.Farklı (İnanç-Kültür)	32
5.Arkadaş-Dost-Dostluk	29
6.Mezhep	25
7.Kardeş-Kardeşlik	19
8.İnsan	18
9.Saygı	18
10.Kültür-Kültür Farkı	15

Tablo 2.4. (devamı)

<u>LGBT Bireylere Yönelik</u>	
1.Özgür-Özgürlük	41
2.Tercih	33
3.Saygı	27
4.Aşk-Sevgi	26
5.İnsan	23
6.Dışlanma	23
7.Gökkuşluğu	22
8.Yönelim-CinselYönelim	16
9. Normal	12
10.Eşitlik	10

Tablo 2.5. Dört Gruba Yönelik Kullanılan İfadelerin Kategorizasyonu

	Toplam Kelime Sayısı	Olumlu Kelime Sayısı	Olumsuz Kelime Sayısı	Nötr Kelime Sayısı	Herhangi Bir Kategoriye Dahil Edilemeyen Kelime Sayısı
Suriyeli Göçmenlere Yönelik	896	37	427	284	148
Kürtlere Yönelik	788	264	142	261	121
Alevilere Yönelik	710	173	22	427	88
LGBT Bireylere Yönelik	491	170	122	119	80

2.4. Tartışma

Birinci çalışma çerçevesinde LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı bahsi geçen dört gruba yönelik tutumları incelemektir. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar arasında bir karşılaştırma yapmak, en olumsuz tutumun hedefi olan grubu belirlemek ve tezin 2. çalışması kapsamında bu hedef gruba yönelik tutumları yordayan değişkenleri ele almaktır. Bu amaçlar doğrultusunda LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar, genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu, sosyal mesafe ve kalıpyargı düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında bahsi geçen dört gruba yönelik duygu, sosyal mesafe ve kalıpyargı düzeyinde yürütülen karşılaştırmalara göre en yüksek olumsuz duygu ve en düşük olumlu duygu, Suriyeli göçmenlere yöneliktir. Sosyal mesafe düzeyinin en yüksek olduğu grup Suriyeli göçmenlerdir. Ek olarak kalıpyargı düzeyinde yapılan değerlendirmeye göre Suriyeli göçmenler hakkında kullanılan olumsuz ifadelerin sayısı, diğer gruplara nazaran çok daha yüksektir. Bu nedenle Çalışma 2’de Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarla ilişkili sosyal psikolojik değişkenler ele alınmıştır.

Birinci çalışma çerçevesinde katılımcılardan LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, negatif duygu, pozitif duygu ve sosyal mesafe düzeylerini değerlendirmeleri istenmiştir. Yürütülen analizlere göre en olumsuz duygu durum ve en yüksek sosyal mesafe Suriyeli göçmenlere yöneliktir. Genel duygu ve olumlu duygu düzeyi, diğer üç gruba nazaran daha düşük iken; Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe ve olumsuz duygu düzeyi diğer üç gruba nazaran daha yüksektir. Literatür incelendiğinde Suriye göçmenlere yönelik bu olumsuz tutum ve duyguların, birçok araştırmacı tarafından benzer kapsamdaki çalışmalarda bulunduğu görülmektedir (örn., Koçak ve Küçük, 2020; Polat ve Kaya, 2017; Saçan vd., 2018). Bazı araştırmacılar tarafından Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye göç etmeye başladıkları ilk yıllarda "misafir" olarak adlandırılarak daha olumlu tutumlarla karşılandıkları; ancak ülkede buldukları süre artış gösterdikçe bu tutumların olumsuz bir tona büründüğü belirtilmiştir (örn., Ekici, 2019). Birinci çalışmada da bu araştırma bulgularıyla tutarlı olarak Suriyeli göçmenlere yönelik duyguların olumsuz bir tonda olduğu, sosyal mesafe düzeyinin ise görece yüksek olduğu bulunmuştur. Suriyeli göçmenlere yönelik bu olumsuz tutumlar üzerinde medyanın ayrımcı dilinin, Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz ifadelerin toplumsal olarak kabul görmesinin oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Suriyeli göçmenlerin medyadaki temsilinin oldukça olumsuz olduğu, Suriyeli göçmenlere yönelik nefret söylemlerinin yaygın olduğu yönünde çalışmalar mevcuttur (örn., Göker ve Keskin, 2015; Taş ve Taş, 2018).

Suriyeli göçmenlere yönelik kalıpyargılar incelendiğinde, göçmenlere yönelik olumsuz tutumlara zemin hazırlayan faktörler hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Olumsuz ifadeler, diğer üç gruba kıyasla, Suriyeli göçmenlere yönelik daha yüksek düzeyde kullanılmıştır. Kelime sayıları incelendiğinde Suriyeli göçmenlere yönelik kullanılan toplam kelime sayısının 896 olduğu, bu kelimelerin 37'sinin olumlu, 427'sinin ise olumsuz olduğu görülmektedir (Ek 7'da yer alan listede tüm kelimeler ve frekansları yer almaktadır). Olumsuz kelimelerin içerikleri incelendiğinde şu ifadelerin yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür: "*taciz, tecavüz, ekonomik sorunlar, kargaşa, gürültü, kalabalık, beleşçi, dilenci, hırsız, paragöz, düzensiz, sömürü, medeniyetsiz, güvenlik sorunu, torpilli, kolayca kaçan, emek hırsız*". Bu kalıpyargılar, Gerçekçi Çatışma Kuramı (Sherif vd., 1961), Bütünleşik Tehdit Kuramı (Stephan ve Stephan, 2000) ve Günah Keçisi Kuramı (Zawadzki, 1948; akt. Bilewicz ve Krzeminski, 2010) çerçevesinde açıklanabilir. Katılımcıların, Suriyeli göçmenleri ekonomik, kültürel ve ahlaki açılardan tehdit olarak algıladıkları, göçmenlerin çeşitli sorunlara yol açtıklarını düşündükleri ve bu çerçevede ülkede yolunda gitmeyen bazı sorunları göçmenlere atfederek onları günah keçisi haline getirebildikleri söylenebilir. Zira literatür incelendiğinde Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutumları sembolik ve gerçekçi tehdit algısı ve günah keçisi kavramları çerçevesinde inceleyen araştırmalar olduğu görülmektedir (örn., Eser ve Uygur, 2019; Gülüm, 2019; Man, 2016; Yanboluoğlu, 2018).

Suriyeli göçmenlere yönelik dile getirilen ifadeler incelendiğinde "*vatanından kaçan, kaçmış, korkak, hain*" kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu kelimelerin, Türkiye vatandaşı katılımcıların, "*vatan, yurt*" kelimelerine yükledikleri anlamın önemini gösterdiği düşünülmektedir. En azından bazı

katılımcıların, Suriyelileri vatanını savunmayan ve böylece vatanına ihanet eden şeklinde algılayarak olumsuz bir tutuma sahip olabildikleri söylenebilir. Bazı katılımcılar ise Suriyeli göçmenlere yönelik "*mağdur, çaresiz, kardeş, üzüntü, merhamet, acıma, sevgi, şefkat, arkadaş*" ifadelerini dile getirmiştir. Bu söylemlere dayanarak katılımcıların, Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları zorlukları düşündükleri, empati kurdukları ve onlara yönelik olumlu duygular beslediklerini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada mevcut örneklem çerçevesinde LGBT bireylere yönelik tutumların, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlara kıyasla daha olumlu olmasına rağmen Kürtlere ve Alevilere yönelik tutumlara kıyasla anlamlı şekilde daha olumsuz olduğu saptanmıştır. LGBT bireylere yönelik olumsuz duygunun ve sosyal mesafenin görece yüksek olduğu, olumlu duygunun ise düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Türkiye'de LGBT bireylere yönelik tutumların incelendiği diğer araştırma bulguları (örn., Erdur ve Özgünlü, 2020; Aslan, 2020; Okutan, 2021; Şah, 2012) ile tutarlılık göstermektedir. Yürütülen bu çalışmaların bazılarında LGBT bireylerle görüşülerek yaşadıkları ayrımcılık deneyimleri analiz edilirken, diğer çalışmalarda toplumun çeşitli kesimlerinin LGBT bireylere yönelik tutumları incelenmiştir. Bu çalışmalarda, mevcut tez çalışması bulgusuna benzer şekilde LGBT bireylere yönelik olumsuz tutumlar ve davranışların var olduğu raporlanmıştır. Bu çalışma kapsamında LGBT bireylere yönelik tutumların, tıpkı Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarda olduğu gibi otoritelerce ve toplumca kabul gördüğü için daha rahat dile getirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

LGBT bireylere yönelik kalıpyargılar değerlendirildiğinde iki temel nokta dikkat çekmiştir. İlk dikkat çeken nokta LGBT bireylere ilişkin "*aşk, sevgi, saygı, özgürlük, eşitlik, seçim, tercih, onur, gökkuşağı, bayrak, İstanbul Sözleşmesi*" ifadelerinin kullanılmasıdır. Görüldüğü üzere katılımcıların bazıları, LGBT bireylerin cinsel yönelimlerini özgürlük, seçim olarak nitelemiş, saygıyı ve eşitliği vurgulamıştır. Bazı katılımcılar ise *aşk, sevgi, onur, gökkuşağı* gibi ifadeler kullanmıştır. Bu ifadelerin, LGBT bireylerin sosyal medyada görünürlüğünün artması, onur yürüyüşleri ve ayrımcılığa karşı etkili karşı çıkışlarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. LGBT bireylere yönelik kullanılan ifadelerle ilgili ikinci önemli nokta ise bazı kelimelerin dini çerçeveli vurgusudur. "*Lut kavmi, cehennem, günah, yasak, haram, dine aykırı, ahlaksızlık, sapkınlık*" gibi ifadeler, LGBT bireylere yönelik olumsuz algıların dini kapsamını göstermesi bakımından önemlidir.

Birinci çalışma çerçevesinde Kürtlere yönelik tutumlar incelenmiştir. Kürtlere yönelik olumlu duygunun, diğer üç gruba kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca Kürtlere yönelik sosyal mesafe ve olumsuz duygu düzeyinin, LGBT bireyler ve Suriyeli göçmenlerden anlamlı şekilde daha düşük olduğu saptanmıştır. Kürtlere yönelik tutumların görece daha olumlu olması, Kürtlere yönelik önyargıların, otoritelerce ve toplumca kabul görmemesi ve bu nedenle açık bir şekilde ifade edilmesinden kaçınılmasıyla ilgili olabilir. Örtük bir yolla önyargı ölçümü yapılmasıyla farklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Ancak Kürtlere yönelik tutumların daha olumlu olması, siyasi hamleler ("*Kürt Açılımı*" gibi), Kürtler ile diğer etnik grupların uzun süredir bir arada yaşıyor olması ve aynı ülkenin vatandaşı olmaları, sosyal temasın fazlalığı gibi faktörlerle de açıklanabilir. Nitekim

literatür incelendiğinde Kürtlerle temas miktarı ve kalitesi arttıkça Kürtlere yönelik önyargıların azaldığına dair bulgular mevcuttur (örn., Güler, 2013; Kaçmaz vd., 2019).

Kürtlere yönelik ifadeler incelendiğinde "*kardeş, kardeşlik, birlik, beraberlik, vatanadaş, yurttaş*" kelimelerinin yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeler, mevcut siyasi söylemler ve eylemlerle ilişkili olarak açıklanabilir ve ötekileştirici bir dil yerine birleştirici bir dilin tercih edildiği söylenebilir. Bazı katılımcıların "*terör, terörist, toma, pkk, bölücülük*" gibi ifadeler kullandıkları görülmüştür. Bu durum, geçmişte meydana gelen çatışmaların hafızalardan silinmediğini ve Kürtlerin bu çatışmalarla eşleştirilerek anılabildiğini düşündürmektedir. Bazı katılımcıların dile getirdiği "*arkadaş, dost, komşu*" kelimeleri, Kürtlerle sosyal temasın önemini göstermesi açısından önemlidir. Kalıpyargı ölçümü çerçevesinde verilen yanıtlar incelendiğinde bir diğer dikkat çeken nokta ise Kürtlere yönelik "*aşiret, töre, kuma, şalvar*" kelimeleridir. Bu kelimelerin, medyada yer alan dizilerin etkisiyle çarpıcı hale gelerek dile getirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Mevcut çalışma çerçevesinde yürütülen incelemede Alevilere yönelik tutumların, LGBT ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlara kıyasla, anlamlı ölçüde daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. En düşük sosyal mesafe ve olumsuz duygu seviyesinin Alevilere yönelik olduğu belirlenmiştir. Alevilere yönelik bu tutumların, kuşaklar arası farklılıklarla ilişkili olabileceği düşünülebilir. Zira bu çalışmaya katılım sağlayan bireylerin büyük çoğunluğunun 18-22 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu katılımcılardan bazılarının, araştırmacıya "Alevi ne demek?" şeklinde bir soru yönelttiği gözlenmiştir. Bu durum, mevcut çalışmanın farklı bir yaş grubu ile yürütülmesi durumunda farklı sonuçlar elde edilebileceğini düşündürmektedir.

Alevilere yönelik kalıpyargılar incelendiğinde daha çok dini çerçevede tanımlayıcı, nötr ifadelerin kullandığı görülmüştür. "*Hz. Ali, cemevi, din, mezhep, inanç, ibadet, İslam, Bektaşî, saz, dede, semah, aşure, kılıç, Zülfikar, Hasan, Hüseyin*" ifadeleri, Alevilerin inancını betimleyen nötr ifadeler olarak düşünülmüştür. Alevilere yönelik ifadelerde, Kürtlere yönelik ifadelerle benzer şekilde "*kardeş, kardeşlik*" kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Alevilere ilişkin "*arkadaş, dost, dostluk, komşu*" kelimeleri de en sık kullanılan kelimeler arasında yer almaktadır. Bu durum, bir kez daha sosyal temasın ve arkadaşlıkların, gruplar arası tutumlardaki rolüne vurgu yapmaktadır denebilir. Alevilerle ilgili kullanılan ifadelerde bir diğer dikkat çeken nokta ise dini temelli olumsuz atıflardır. "*Namaz kılmayan, dini sapıtan, inançsız, zina, alkolik, dinsiz, sapmış mezhep*" ifadeleri, Aleviler hakkında dile getirilen dini çerçeveli olumsuz ifadelerdir.

Mevcut çalışmada çeşitli sınırlılıklar mevcuttur. Öncelikle elde edilen bulgular, Karabük Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören ön lisans, lisans ve lisans üstü ve büyük çoğunluğu kadınlardan oluşan öğrencilerinden toplanan verilerden elde edilmiştir. Bu nedenle araştırmanın genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecekte yürütülecek çalışmaların, farklı eğitim seviyesine ve farklı sosyokültürel alt yapıya sahip bireylerle tekrarlanması yararlı olacaktır. Bu çalışmaya dair ikinci bir

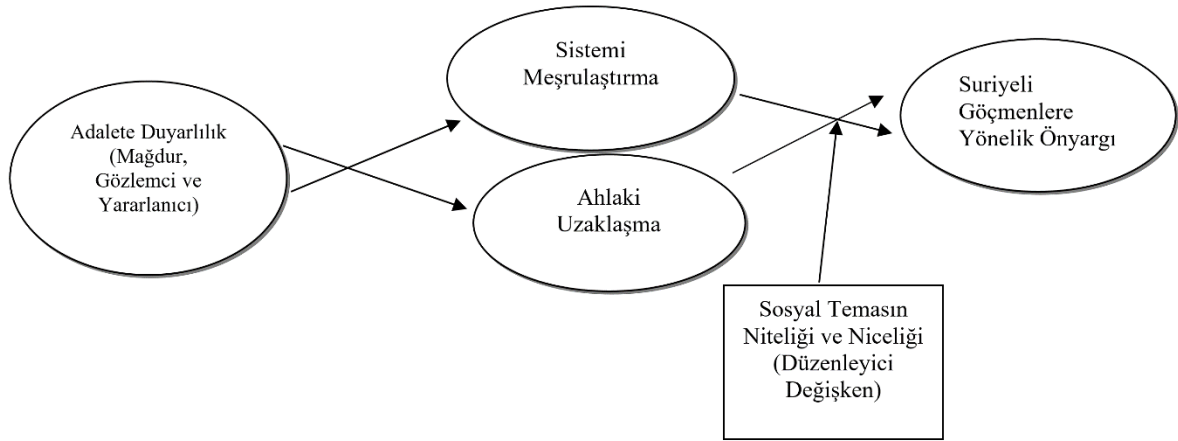
sınırlılık, önyargının açık ölçümlerle değerlendirilmiş olmasıdır. Özellikle Kürtlere ve Alevilere yönelik tutumların, örtük bir ölçümde farklı olabileceği ve katılımcıların var olan toplumsal kabuller nedeniyle tutumlarını açıkça dile getirmekten kaçınmış olabilecekları düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekte yürütülecek çalışmalarda, Örtük Çağırışım Testi gibi örtük ölçüm yöntemleri kullanılarak bu değerlendirmenin yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bir diğer sınırlılık, grup sıralamasının yaratmış olabileceği sınırlılıktır. Mevcut çalışmada kullanılan anket formunda grup sıralaması şu şekilde yer almıştır: Suriyeli göçmenler, Kürtler, Aleviler ve LGBT bireyler. Yani katılımcılar öncelikle Suriyeli göçmenlere yönelik soruları yanıtlarken, anketin sonunda LGBT bireylere yönelik sorularla karşılaşmışlardır. Bu durum verilen yanıtları etkilemiş olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda sıra etkisi gözetilerek katılımcılara ölçeklerin farklı sıralamayla sunulmasının yararlı olacağı önerilmektedir.

Özetlenecek olursa; tez çalışmasının birinci aşaması kapsamında LGBT, Kürt, Alevi ve Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlar incelenmiş ve bu tutumlar arasında bir karşılaştırma yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen gruplara yönelik tutumların boyutu hakkında bilgi sahibi olmak ve bu tutumlar arasında bir karşılaştırma yaparak en olumsuz tutumun hedefi olan dış grubu seçmektir. Bu çalışma sonunda belirlenen dış grubun, tezin İkinci ve Üçüncü Çalışmasına dahil edilmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilerle yürütülen analizler sonucunda Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutum ve duyguların diğer üç gruba kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle tezin sonraki aşamalarında Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların incelenmesine karar verilmiştir. Bu çalışmanın, bahsi geçen gruplara yönelik duyguların ve sosyal mesafenin derecesi ve ayrıca bu gruplarla ilgili kalıpyargılar hakkında bilgi sağlayarak literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu gruplara yönelik tutumların derecesini bilmek, gelecekte planlanacak önleme ve müdahale programlarına da katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

3. ÇALIŞMA 2 (İKİNCİ ÇALIŞMA)

Birinci Çalışma sonucunda mevcut örnekleme Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının, ölçümü yapılan diğer üç gruba (LGBT, Kürt ve Alevi) kıyasla daha yüksek bir seviyede olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle İkinci Çalışmada Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ile ilişkili bazı değişkenler ele alınmış ve bu doğrultuda bir Yapısal Eşitlik Modeli test edilmiştir. Bu çalışmada ele alınan değişkenler şunlardır: Adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın niceliği ve niteliği. "Kavramsal Çerçeve ve Görgül Araştırmalar" başlığı altında bu kavramlar hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu başlık altında ise kavramlarla ilgili kısa bir bilgilendirmenin ardından kavramlar arasındaki ilişkilere ve test edilmesi planlanan modele ilişkin bilgi sunulmuştur.

Mevcut tez çalışmasının ilk aşamasında Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı boyutunun görece yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Türkiye'nin farklı örneklemlerinde Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı kapsamında yürütülen çalışma bulguları ile tutarlıdır (örn., Dilaver, 2020; Gök, 2019). Yürütülen çalışmalar incelendiğinde Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyla ilişkili sembolik tehdit algısı, gerçekçi tehdit algısı, sosyal temas, sosyal kimlik özdeşimi, sosyal baskınlık yönelimi değişkenlerinin sıklıkla ele alındığı görülmektedir (örn., Ekşi vd., 2020; Güler, 2019; Yanılmaz, 2019). Mevcut çalışmada ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyla ilişkili olarak adalete duyarlılığın mağdur, gözlemci ve yararlanıcı boyutları, genel sistemi meşrulaştırma düzeyi, ahlaki uzaklaşma seviyesi ve göçmenlerle sosyal temasın miktarı ve kalitesi ele alınmıştır. Bu kavramlar Türkiye'de görece az sayıda çalışmada ele alınmış olup önyargı bağlamında bir model (Şekil 1'de şematize edilmiştir) çerçevesinde birlikte ele alındığı bir araştırmaya ise rastlanmamıştır.

Şekil 3.1. İkinci Çalışmada Sınanması Planlanan Model

Adalete duyarlılık, bireylerin adil olmayan bir duruma verdikleri tepkiyi ifade eden bir kavramdır. Adalete duyarlılık, bireylerin haksız bir duruma karşı verdikleri tepkiyi ifade eder ve adalete duyarlılık düzeyi bireyden bireye değişim göstermektedir (Schmitt vd., 1995). Adalete duyarlılık, adaletsizliğe maruz kalma durumunun öznesine ve tanık olma durumuna göre mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı, yararlanıcı ve fail duyarlılığı olarak kategorilendirilmektedir. Adalete duyarlılığın

mağdur boyutu, "ben yönelimli" olarak tanımlanırken; gözlemci ve yararlanıcı boyutları "diğeri yönelimli" adalet duyarlılık olarak tanımlanmaktadır (Gollwitzer vd., 2005; Schmitt vd., 2010). Önyargı çerçevesinde adalet duyarlılık çok az çalışmada ele alınmış olmakla birlikte mağdur duyarlılığının önyargı ile ilişkisinin pozitif ilişkili; gözlemci ve yararlanıcı duyarlılığının ise önyargıyla negatif ilişkili olduğu yönünde bir bulgu mevcuttur (Bondü vd., 2021). Bu çalışmada da benzer şekilde mağdur duyarlılığının Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı pozitif şekilde yordaması öngörülürken; gözlemci ve yararlanıcı duyarlılığının ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı negatif şekilde yordaması beklenmiştir. Ek olarak adalet duyarlılığın, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyeceği düşünülmüştür. Literatürde adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ile ilişkili olarak ele alınmış (örn., Maltese ve Baumert, 2019; Mehmetoğlu Cömert, 2023) olmasına rağmen sistemi meşrulaştırma düzeyi ile ilişkisine dair bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak adaletle ilişkin algıların ve adil dünya inancının, sistemin meşruluğuna ilişkin algıyla yakından ilişkili olduğu bilinmektedir (örn., Kelemen vd., 2014; Yıldırım ve Akgün, 2013). Mevcut çalışmada da adalet duyarlılığının, sistemin meşruluğuna ilişkin algı ve ahlaki uzaklaşma düzeyi ile ilişkisi aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyeceği öngörülmüştür.

Sistemi meşrulaştırma eğiliminin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyeceği öngörülmüştür. Sistemi meşrulaştırma, var olan sosyal, politik, ekonomik sistemlerin, mevcut kaynakların paylaşımının ve toplumsal rollerin meşru algılanması eğilimini tanımlamaktadır (Jost vd., 1994). Sistemi meşrulaştırma, önyargıları meşrulaştırmanın bir yolu olarak işlev görebilmektedir (Göregenli, 2012). Nitekim literatür incelendiğinde sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında ilişki bulgulayan birçok araştırma mevcuttur (örn., Crandall vd., 2011; Kuang ve Liu, 2012; Talaska vd., 2008). Mevcut çalışmada da bu bulgulara dayanarak sistemi meşrulaştırma düzeyinin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı seviyesini anlamlı şekilde etkileyeceği öngörülmüştür.

Ahlaki uzaklaşma, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı çerçevesinde ele alınan bir diğer değişkendir. Ahlaki uzaklaşma bireylerin ahlaki olmayan bir davranışı nasıl meşrulaştırabildiklerini ifade eden sosyal bilişsel bir öz düzenleme sürecidir (Bandura, 1986; Bandura 2011). Ahlaki uzaklaşma, birey ahlaki standartlara uymayan bir davranışta bulunduğu anda, bu davranışın kendisinde ve çevresinde yaratacağı olumsuz duygu ve düşüncelerden sıyrılabilmesini sağlayan bir mekanizmadır (Bandura vd., 1996; Bandura, 1999; 2001; 2002). Literatür incelendiğinde ahlaki uzaklaşmanın, önyargılarla ilişkisi çerçevesinde ele alındığı birçok araştırmaya rastlanmıştır (örn., Camodeca vd., 2019; Fousiani, 2016). Mevcut çalışma bağlamında da ahlaki uzaklaşma eğiliminin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyen değişkenlerden biri olacağı öngörülmüştür.

Sosyal temas, gruplar arası önyargıları azaltmanın bir yolu olarak oldukça yaygın şekilde kullanılmakta ve olumlu sonuçlar elde edilmektedir (örn., Ahmed, 2017; Barni vd., 2020). Toplumsal olarak birçok birey, dış grup üyesi bireylerle karşılaşmakta ve iletişim kurmaktadır. Bu noktada önemli olan temasın niceliğinden ziyade niteliğidir. Zira yürütülen araştırmalar incelendiğinde temas kalitesine

bağlı olarak dış gruba yönelik önyargıların değişebildiği görülmektedir (örn., Graf vd., 2014; Kauff vd., 2017). İkinci çalışma bünyesinde de sosyal temasın nicelik ve niteliği, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında temas kalitesinin Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar üzerinde azaltıcı bir etkisi olacağı öngörülmüştür. Ayrıca ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma seviyelerinin, sosyal temas niteliğindeki değişimlere bağlı olarak Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı farklı düzeylerde etkileyeceği düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle sosyal temasın, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkide düzenleyici değişken olacağı öngörülmüştür.

Özetlenecek olursa; ikinci çalışma kapsamında Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı, adalete duyarlılığın üç boyutu, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temasın nicelik ve niteliği kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Bu doğrultuda Şekil 1'de şematize edilen modeli test etmek amaçlanmıştır. Yukarıda bu kavramlar hakkında kısaca bilgi verilmiş ve aralarında öngörülen ilişkiyi destekleyen bazı araştırma bulguları hakkında bilgi aktarılmıştır. Aşağıda ise ikinci çalışmanın amacına, kapsamına ve sınanacak hipotezlere dair bilgi sunulmuştur.

3.1. Çalışmanın Amacı

Mevcut tez çalışmasının Birinci Çalışması kapsamında Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının, diğer gruplara nazaran daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda İkinci Çalışma kapsamında Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ile ilişkili bazı sosyal psikolojik değişkenler incelenmiştir. İkinci çalışmada adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma, Suriyeli göçmenlerle sosyal temasın niceliği ve niteliğinin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileme gücü test edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma düzeylerinin ve göçmenlerle temas miktarı ile kalitesinin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyip etkilemediğini, bu etkinin yönünü ve boyutunu ve bu değişkenlerin nasıl bir etkileşimle önyargı düzeyine etki ettiğini belirleyebilmektir. Bu doğrultuda Şekil 1'de genel hatlarıyla gösterilen model test edilmiştir. Bu model doğrultusunda adalete duyarlılığın mağdur, gözlemci ve yararlanıcı boyutlarının, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma düzeyini etkileme aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı etkileyeceği öngörülmüştür. Ek olarak ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırmanın önyargı ile ilişkisinde, göçmenlerle temas miktarı ve kalitesinin düzenleyici bir rolde olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultuda aşağıda ayrı bir başlık altında hipotezler sıralanmıştır. Bu hipotezleri test etmek amacıyla ise üçüncü başlık çerçevesinde detaylı şekilde ifade edilen bir metodoloji izlenmiştir.

3.2. Hipotezler

Çalışma 2'de aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

Hipotez 1: Mağdur duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.

Hipotez 2: Gözlemci duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.

Hipotez 3: Yararlanıcı duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.

Hipotez 4: Sistemi meşrulaştırma eğilimi artıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.

Hipotez 5: Ahlaki uzaklaşma düzeyi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.

Hipotez 6: Sosyal temasın niteliği arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.

Hipotez 7: Mağdur duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile pozitif ilişkilidir.

Hipotez 8: Gözlemci duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile negatif ilişkilidir.

Hipotez 9: Yararlanıcı duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile negatif ilişkilidir.

Hipotez 10: Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırmanın aracı rolü bulunmaktadır.

Hipotez 11: Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşmanın aracı rolü bulunmaktadır.

Hipotez 12: Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırma, aracı değişken rolündedir.

Hipotez 13: Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşma düzeyi, aracı değişken rolündedir.

Hipotez 14: Sosyal temasın niteliği ve niceliği, sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolündedir. Temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişki daha zayıf olacaktır.

Hipotez 15: Sosyal temasın niteliği ve niceliği, ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolündedir. Temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişki daha zayıf olacaktır.

3.3. Yöntem

3.3.1. Katılımcılar

İkinci Çalışmaya Karabük Üniversitesi'nde ön lisans, lisans veya lisans üstü eğitim görmekte olan ve yaşları 18 ile 41 aralığında değişen (Yaş Ort.= 21.91, SS=3.13) 443 birey katılım sağlamıştır. Çalışmaya 319 kadın, 119 erkek katılımcı dahil olmuştur. Katılımcıların %15'i Çocuk Gelişimi, %18'i Türk Dili ve Edebiyatı, %24'ü İngiliz Dili ve Edebiyatı, %8'i Sanat Tarihi, %13'ü Halkla İlişkiler, %10'u Tarih, %3'ü Sosyoloji, %2'si Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon, %2'si Felsefe bölümlerinde; diğerleri ise Karabük Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde (İktisat, İşletme, Radyo ve Televizyon, İlahiyat, Endüstri Mühendisliği, Mimarlık, Turizm Rehberliği) öğrenim görmektedir. Sosyoekonomik durum incelendiğinde katılımcıların %7'si kötü/çok kötü düzey, %68.6'sı orta düzey, %24.4'ü ise iyi/çok iyi ekonomik düzeye sahip olduklarını beyan etmiştir. Etnik kökenleri incelendiğinde katılımcıların %86'sı Türk, %7.7'si Kürt, %1.1'i Arap ve %0.2'si Roman olduğunu belirtirken, %4.1'inin ise "diğer" seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Çalışmaya katılan 443 katılımcının 425'inin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu, 17'sinin ise farklı ülkelerin vatandaşı oldukları belirlenmiştir.

3.3.2. Veri Toplama Araçları

İkinci çalışmada katılımcılara *Adalet Duyarlılık Ölçeği (Mağdur, Gözlemci ve Yararlanıcı Boyutları)*, *Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği*, *Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği*, *Sosyal Temasın Niceliği ve Niteliği Ölçeği*, *Duygu Termometresi*, *Önyargısal Tutumlar Ölçeği* ve *Sosyal Mesafe Ölçeği* uygulanmıştır. Ek olarak katılımcıların sosyodemografik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla *Kişisel Bilgi Formu* kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim gördükleri bölüm, etnik kimlik, uyruk ve sosyoekonomik durumları hakkında bilgi edinmek amacıyla *Kişisel Bilgi Formu* kullanılmıştır (EK 2).

Duygu Termometresi. Bir önyargı ölçümü olan *Duygu Termometresi* (Haddock vd., 1993; akt. Özkeçeci, 2017) (EK 3) tek bir soruyla katılımcıların Suriyeli göçmenler hakkındaki genel hislerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Katılımcılar, Suriyeli göçmenler hakkındaki duygu seviyelerini, 0 (Çok Soğuk-Çok Olumsuz) ile 10 (Çok Sıcak-Çok Olumlu) aralığında değişen bir skala üzerinden değerlendirmiştir. Yüksek puanlar, Suriyeli göçmenlere yönelik olumlu duygu duruma işaret etmektedir.

Önyargısal Tutumlar Ölçeği (Dış Gruba Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği). Katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeylerini değerlendirmek amacıyla kullanılan bu ölçek (EK 4), Stephan ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiş ve Balaban (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 12 maddeden oluşmakta ve çeşitli duygu kelimeleri içermektedir. Bu kelimelerin bir kısmı olumlu (sevgi, şefkat, onaylama, benimseme gibi) bir kısmı ise olumsuz (antipati, düşmanlık, nefret gibi) duygu durumları kapsamaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler, "*Hislerimi hiç yansıtmıyor*" ile "*Hislerimi tamamen yansıtıyor*" aralığında değişen 7'li likert türü bir skala üzerinden yanıtlanmaktadır. Balaban'ın (2013) kendi çalışmasında uyguladığına benzer olarak bu çalışmada da ölçekte yer alan

olumlu ifadeler "**Pozitif duygu**" değişkeni olarak, olumsuz ifadeler ise "**Negatif duygu**" değişkeni olarak ele alınarak iki farklı puan hesaplaması yapılmıştır. Her bir katılımcı için puanlar, sorulara verilen yanıtların ortalamaları üzerinden hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, bahsi geçen duygu durumun (pozitif/negatif) yüksekliğine işaret etmektedir. Bu çalışma çerçevesinde ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif duygu için .85 iken, negatif duygu için .81 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal Mesafe Ölçeği. Bogardus (1925; akt. Balaban, 2013) tarafından geliştirilen *Sosyal Mesafe Ölçeği* (EK 6), Balaban (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, bireylerin farklı grup üyeleriyle farklı sosyal etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Bahsi geçen ölçek ile katılımcıların Suriyeli göçmenlerle farklı etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler şu şekildedir: "*Suriyeli bir patronunuz olsa*", "*Suriyeli biri ile aynı sokakta yaşıyor olsanız*", "*Suriyeli biri ile aynı yerde çalışıyor olsanız*", "*Suriyeli bir yakın arkadaşınız olsa*" *Suriyeli bir kapı komşunuz olsa*" ve "*Suriyeli biri ile evlenseniz*". Ölçek maddelerine verilen yanıtlar, 1 (*Hiç rahatsız olmam*) ile 7 (*Çok rahatsız olurum*) aralığında değişen 7'li Likert türü bir değerlendirmeyi içermektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, Suriyeli göçmenlere yönelik yüksek sosyal mesafe düzeyine işaret etmektedir. Her bir katılımcı için ölçek puanı, yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır.

Adalet Duyarlılık Ölçeği. Katılımcıların adalet duyarlılık seviyelerini belirlemek amacıyla Schmitt ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilen ve Şaklar (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Adalet Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. İkinci Çalışmada Şaklar'ın (2015) tez çalışmasında kullandığına benzer şekilde adalet duyarlılığın üç alt boyutu ölçülmüştür.

Mağdur duyarlılığı alt boyutu (Ek 8), 10 madde ile katılımcıların adaletsiz bir duruma maruz kaldıkları takdirde nasıl bir tepki gösterdiklerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler şu şekildedir: "*Aslında benim hakkım olan bir şeyi başkalarının elde etmesi beni rahatsız eder*", "*Başkalarının ihmallerini telafi etmek zorunda kaldığımda bunu uzun süre unutamam*", "*Becerilerimi geliştirmek için diğerlerine göre daha az olanağımın olması beni üzer*". Ölçek maddelerine verilen yanıtlar 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle Katılıyorum) aralığında değişen Likert tipi bir değerlendirmeyi içermektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Her bir katılımcı için puanlar, ortalamalar üzerinden hesaplanmıştır. Mağdur duyarlılığı alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar, mağdur duyarlılığının yüksekliğine işaret etmektedir. Mevcut çalışma için ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

Gözlemci duyarlılığı alt boyutu, 10 madde (Ek 9) ile katılımcıların adaletsiz bir duruma tanık oldukları takdirde nasıl bir tepki gösterdiklerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler şu şekildedir: "*Bir kişinin aslında kendi hakkı olan bir şeyi elde edememesi beni rahatsız eder*", "*Bir kişinin haksız yere başkalarından daha kötü durumda olmasına öfkelenirim*", "*Bir kişinin becerilerini geliştirmek için diğerlerine göre daha az olanağa sahip olması beni üzer*". Ölçek maddelerine verilen yanıtlar 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle Katılıyorum) aralığında

değişen 7'li Likert tipi bir değerlendirmeyi içermektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Her bir katılımcı için puanlar, ortalamalar üzerinden hesaplanmıştır. Gözlemci duyarlılığı alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar, tanık olunan adaletsizlik duruma ilişkin yüksek duyarlılık seviyesine işaret etmektedir. Mevcut çalışma için ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır.

Yararlanıcı duyarlılığı alt boyutu (Ek 10), 10 madde ile katılımcıların kendi yararlarına ancak başkalarının zararına olan bir duruma ilişkin algılarını, hassasiyetlerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler şu şekildedir: "*Gerçekte başkasının hakkı olan bir şeye sahip olmam beni rahatsız eder*", "*Haksız yere başkalarına göre daha iyi durumda olduğumda suçluluk duyarım*", "*Becerilerimi geliştirmek için bana başkalarından daha fazla imkan sunulması beni huzursuz eder*". Ölçek maddelerine verilen yanıtlar 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle Katılıyorum) aralığında değişen 7'li Likert tipi bir değerlendirmeyi içermektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Her bir katılımcı için puanlar, ortalamalar üzerinden hesaplanmıştır. Yararlanıcı duyarlılığı alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar, bireyin kendi lehine ancak başkalarının aleyhine gerçekleşen bir durum karşısında yüksek hassasiyet gösterdiğine işaret etmektedir. Mevcut çalışma için ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır.

Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği. Bandura ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen ve Gezici-Yalçın ve diğerleri (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, 32 maddeden oluşmaktadır (Ek 11). Ölçekte ahlaki uzaklaşmaya dair sekiz sosyo-bilişsel mekanizma (meşrulaştırma, olumsuz davranışı olumlu etiketleme, olumsuz davranışı kıyaslama, sorumluluğu yayma, sorumluluğu üstlenmeme, sonuçları çarpıtma, insandışılama ve suçu mağdura yükleme) değerlendirilmektedir. Ölçek, farklı tez çalışmalarında farklı ifadelerle yeniden uyarlanmıştır. Bu çalışmada kullanılan ölçek ise Saylık'ın (2021) tez çalışması kapsamında ele aldığı formuyla kullanılmıştır. Ölçek, yürütülen analizler sonucunda 21 maddeye indirilmiştir ve bu çalışmada da ölçek, 21 madde olarak değerlendirilmiştir. Saylık (2015), ölçeğin tek boyutlu olarak kullanılabilmesini ifade etmiştir. Bu tez çalışmasında da ölçek, tek boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Ölçekte yer alan bazı maddeler şu şekildedir: "*İtip-kakmak ve tokatlamak bir çeşit şakalaşmadır*", "*Kimseye zarar vermediğinden, küçük yalanlar söylemenin bir sakıncası yoktur*", "*Kötü biri, insan gibi davranılmayı hak etmez*", "*Yasadışı işlerle kıyaslandığında, para ödemedi mağazadan bir şey almak çok ciddi bir şey değildir*". Ölçekte yer alan maddelere verilen yanıtlar 1 (Hiç Katılmıyorum) ile 5 (Tamamen Katılıyorum) aralığında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, ahlaki uzaklaşma eğilimi düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği. Kay ve Jost (2003) tarafından geliştirilen ve Yıldırım'ın (2010) tez çalışması kapsamında Türkçeye uyarladığı *Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği* (Ek 12), mevcut sosyal sistemin meşruluğuna ilişkin değerlendirmeleri ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Toplam 8 maddeden oluşan ölçek, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle Katılıyorum) aralığında değişen bir skala üzerinden yanıtlanmaktadır. "*Genel olarak toplumumuzu adil bulurum*", "*Türkiye toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır*", "*Toplumumuz insanların genellikle ne*

hak ederlerse onu alacakları şeklinde düzenlenmiştir" maddeleri, ölçekte yer alan maddelerden bazılarıdır. Ölçekte yer alan 2. ve 7. maddeler, ters kodlanmış maddelerdir. Ölçek puanları, her bir katılımcının maddelere verdiği yanıtların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, sistemi meşrulaştırma düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .70 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal Temas Niteliği. Katılımcıların Suriyeli göçmenlerle sosyal temaslarının niteliğini ölçmek amacıyla 6 maddelik *Temas Kalitesi Ölçeği* (Islam ve Hewstone, 1993; Voci ve Hewstone, 2003; Husnu ve Crisp, 2010) kullanılmıştır (EK 13). Ölçekte "*Suriyeli göçmenlerle iletişimizi nasıl tanımlarsınız?*" sorusu yardımıyla katılımcıların Suriyeli göçmenlerle sosyal temaslarına ilişkin iletişimlerinin boyutu hakkında bilgi alınmıştır. Ölçekte katılımcılar, Suriyeli göçmenlerle sosyal temaslarını, "yüzeysel/derin, doğal/zoraki, huzursuz/huzurlu, rekabetçi/uzlaşmacı, yakın/uzak ve olumsuz/olumlu" sıfatları çerçevesinde 7'li bir skala üzerinden değerlendirmişlerdir. Ölçekte yer alan 2. ve 5. ifadeler, ters kodlanarak her bir katılımcı için ortalama puanlar hesaplanmıştır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, temas kalitesinin yüksekliğine işaret etmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .71 olarak hesaplanmıştır.

Ek olarak Pettigrew'in (1998) gruplar arası temasın niteliğinde oldukça önemli olduğunu belirttiği arkadaşlığı ölçmek amacıyla katılımcılara "*Bu tanıdıklarınızdan kaçını arkadaşınız olarak tanımlarsınız?*" şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

Temas Miktarı. Katılımcıların Suriyeli göçmenlerle sosyal temas miktarı (Voci ve Hewstone, 2003; Husnu ve Crisp, 2010), iki soru aracılığıyla ölçülmüştür (EK 13). "*Kaç Suriyeli göçmen birey tanıyorsunuz?*" sorusunun cevabı 1'den (Hiç) 9'a (30'dan fazla) kadar uzanan bir skala üzerinden değerlendirilmiştir. İkincisi ise "*Bu tanıdıklarınızla ne sıklıkta görüşüyorsunuz?*" sorusudur. İkinci soruya verilen yanıtlar 1 (Hiç) ile 7 (Her gün) aralığında değişim göstermektedir. Ölçek puanları hesaplanırken, 9'lu skala üzerinden değerlendirilen ilk soru, 7'li bir derecelendirmeye dönüştürüldükten sonra iki soruya verilen yanıtların ortalama puanları hesaplanmıştır. Yüksek puanlar, Suriyeli göçmenlerle yüksek temas miktarına işaret etmektedir.

3.3.3. İşlem

Çalışmanın ölçek ve sorularının yer aldığı bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formunda katılımcılara çalışmanın amacı, araştırmacıların isimleri ve gerekli iletişim bilgileri, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcıların istedikleri zaman çalışmaya katılmaktan vazgeçebilecekleri bilgisinin yer aldığı "*Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu*" sunulmuştur. Çalışma Karabük Üniversitesi öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. İkinci Çalışma için Karabük Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde eğitim vermekte olan öğretim üyeleri ile görüşülmüş, kendilerine araştırmanın amacı anlatılmış ve öğrencilere uygulama yapmak için izinleri alınmıştır. Çalışmanın kendi ders saatlerinde öğrencilere uygulanmasına izin veren öğretim üyelerinin belirledikleri saatlerde, derslerin yapıldığı amfilerde gidilmiştir. Amfilerde öğrencilere araştırmacı tarafından çalışmanın amacı, katılımın

gönüllülük esasına dayandığı, soruları yanıtlamanın yaklaşık 10-15 dakika süreceği, isteyen anket formunu tamamlamayabileceği bilgisi sözlü olarak da dile getirilmiştir. Anket formunun bitiminde katılımcılara teşekkür edilmiştir. Bu uygulamalardan sonra çalışmanın veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21 ve Lisrel 8.51 paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir.

3.4. Bulgular

İkinci çalışma kapsamında Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu, sosyal mesafe, adalete duyarlılığın alt boyutları olan mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma, genel sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlerle sosyal temasın kalitesi ve miktarı ölçülmüştür. Elde edilen verilerin öncelikle boş değer ve uç değer analizi yürütülmüş ve çok sayıda maddeyi veya ölçeği boş bırakan ve yapılan analizlere göre yanıtları uç değer aralığında olduğu tespit edilen 56 kişinin verisi, veri setinden çıkarılmıştır (Geriye kalan 443 katılımcının verileri ile analizler yürütülmüştür). Yürütülen analizler sonucunda değişkenlerin normallik varsayımını sağladığı görülmüştür.

İkinci çalışma kapsamında incelenen değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3.1'de, değişkenler arasındaki korelasyon değerleri ise Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	Değerlendirme Skalası	Ort.	SS
Genel Duygu	443	0-10	3.43	2.27
Pozitif Duygu	443	1-7	2.35	1.18
Negatif Duygu	443	1-7	2.34	1.22
Sosyal Mesafe	443	1-7	3.63	1.62
Mağdur Duyarlılığı	443	1-7	5.39	1.27
Gözlemci Duyarlılığı	443	1-7	5.68	1.15
Yararlanıcı Duyarlılığı	443	1-7	5.51	1.34
Ahlaki Uzaklaşma	443	1-5	1.92	.59
Sistemi Meşrulaştırma	443	1-7	2.20	.99
Temas Kalitesi	443	1-7	3.27	1.16
Temas Miktarı	443	1-7	2.93	1.89

Tablo 3.2. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Genel Duygu	-										
2. Sosyal Mesafe	-.55**	-									
3. Negatif Duygu	-.48**	.51**	-								
4. Pozitif Duygu	.47**	-.31*	-.10*	-							
5. Mağdur Duyarlılığı	-.28**	.20**	.23**	-.13*	-						
6. Gözlemci Duyarlılığı	-.15**	.08	.01	-.10*	.60**	-					
7. Yararlanıcı Duyarlılığı	.06	-.10*	-.17*	-.002	.28**	.57**	-				
8. Sistemi Meşrulaştırma	.34**	-.16*	-.15*	.27**	-.25*	-.22*	-.08	-			
9. Ahlaki Uzaklaşma	-.20**	.05	.29**	.06	.05	-.12*	-.15*	-.002	-		
10. Temas Kalitesi	.54**	-.45*	-.43*	.45**	-.18*	-.08	.04	.31**	-.16*	-	
11. Temas Miktarı	.13**	-.09	-.14*	.16**	-.05	.04	.03	.08	-.03	.24**	-

**p<.01, *p<.05

İkinci Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar bulgulanmıştır. Mevcut çalışma kapsamında mağdur duyarlılığı arttıkça göçmenlere yönelik önyargının artacağı öngörülmüştür (Hipotez 1). Korelasyon değerleri incelendiğinde Hipotez 1'in desteklendiği görülmüştür. Mağdur duyarlılığı ile genel duygu ($r=-.28$) ve pozitif duygu ($r=-.13$) arasında anlamlı negatif korelasyon bulgulanırken, mağdur duyarlılığı ile sosyal mesafe ($r=.20$) ve negatif duygu ($r=.23$) arasında anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur. Gözlemci duyarlılığı arttıkça göçmenlere yönelik önyargının azalacağı öngörüsü (Hipotez 2) desteklenmemiştir. Öngörülenin aksine gözlemci duyarlılığı ile genel duygu ($r=-.15$) ve pozitif duygu ($r=-.10$) arasında anlamlı negatif korelasyon bulgulanırken, gözlemci duyarlılığı ile sosyal mesafe ($r=.08$) ve negatif duygu ($r=.01$) arasında anlamlı ilişki mevcut değildir. Yararlanıcı duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının azalacağı öngörüsü (Hipotez 3) kısmen desteklenmiştir. Yararlanıcı duyarlılığı ile genel duygu ($r=.06$) ve pozitif duygu ($r=-.002$) arasında anlamlı korelasyon bulunmazken; yararlanıcı duyarlılığı ile sosyal mesafe ($r=-.10$) ve negatif duygu ($r=-.17$) arasında anlamlı negatif ilişki bulunmuştur.

Çalışma 2 kapsamında test edilen Hipotez 4 desteklenmemiştir. Sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça öngörülenin aksine göçmenlere yönelik önyargının azaldığı belirlenmiştir. Sistemi meşrulaştırma ile genel duygu ($r=.34$) ve pozitif duygu ($r=.27$) arasında anlamlı pozitif ilişki bulunurken; sistemi meşrulaştırma ile sosyal mesafe ($r=-.16$) ve negatif duygu ($r=-.15$) arasında anlamlı negatif bir ilişki bulgulanmıştır. Ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörüsü (Hipotez 5) kısmen desteklenmiştir. Ahlaki uzaklaşma ile genel duygu ($r=-.20$) arasında anlamlı negatif ilişki

bulunurken ahlaki uzaklaşma ile pozitif duygu ($r=.06$) arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ahlaki uzaklaşma ile sosyal mesafe ($r=.05$) arasında anlamlı ilişki bulunmazken; ahlaki uzaklaşma ile negatif duygu ($r=.29$) arasında anlamlı pozitif korelasyon saptanmıştır.

İkinci Çalışma çerçevesinde katılımcıların Suriyeli göçmenlerle temas kalitesi arttıkça göçmenlere yönelik önyargı düzeylerinin azalacağı öngörülmüştür (Hipotez 6). Bu hipotez desteklenmiştir. Yapılan analize göre göçmenlerle temas kalitesi ile genel duygu ($r=.54$) ve pozitif duygu ($r=.45$) arasında anlamlı pozitif korelasyon mevcuttur. Temas kalitesi ile sosyal mesafe ($r=-.45$) ve negatif duygu ($r=-.43$) arasında ise anlamlı negatif korelasyon bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında mağdur duyarlılığının, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma ile pozitif ilişkili olacağı öngörüsü (Hipotez 7) desteklenmemiştir. Öngörülenin aksine mağdur duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında ($r=-.25$) anlamlı negatif ilişki bulgulanmıştır. Mağdur duyarlılığı ile ahlaki uzaklaşma arasında ($r=.05$) ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Gözlemci duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma ($r=-.22$) ve ahlaki uzaklaşma ($r=-.12$) arasında öngörüldüğü (Hipotez 8) gibi anlamlı negatif ilişki bulgulanmıştır. Yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif ilişki olacağı öngörüsü (Hipotez 9) ise kısmen desteklenmiştir. Yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma ($r=-.08$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; yararlanıcı duyarlılığı ile ahlaki uzaklaşma ($r=-.15$) arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur.

İkinci Çalışma kapsamında adalete duyarlılığın alt boyutları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı seviyesi arasında ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin aracı rolde olup olmadığı Lisrel 8.51 programı aracılığıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) çerçevesinde test edilmiştir. Bu modelde mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığı dışsal değişkenler olarak ele alınırken; ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ise içsel değişkenler olarak analize dahil edilmiştir.

Anderson ve Gerbing'in (1988) önerdiği şekilde YEM analizi öncesinde Ölçme Modeli test edilmiştir. Ölçme modeli kapsamında gizil değişkenleri oluşturmak için parselleme yöntemiyle gözlenen değişkenler (indikatörler) oluşturulmuştur. Tablo 4.3'de test edilen ilk ölçme modelinde yer alan gözlenen değişkenler ve onların hangi gizil değişkeni meydana getirdiği, gözlenen değişkenlerin faktör yükleri, standart hataları ve t değerleri yer almaktadır. Test edilen ölçme modelinin uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde modelin veriye kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığı tespit edilmiştir ($\chi^2=433.62$, $sd=137$, $p=.00$, $\chi^2/sd=3.16$, $RMSEA= 0.07$, $GFI=0.91$, $AGFI= 0.87$, $CFI= 0.92$). Ancak modelin daha iyi bir uyum düzeyine gelebilmesi için bazı modifikasyon önerileri uygulanmıştır. Bu doğrultuda modifikasyon önerilerine bağlı olarak aynı gizil değişkeni oluşturan gözlenen değişkenler arasındaki (örneğin; sosyal mesafe ve negatif duygu, genel duygu ve pozitif duygu gibi) hata korelasyonlarına izin verilmiştir. Modifikasyon önerilerinin ardından Ölçme Modeli yeniden test edilmiştir. İkinci ölçme modeline ilişkin faktör yükleri, standart hatalar ve t değerleri Tablo 4.4'da

sunulmuştur. İkinci ölçme modelinin uyum indeksleri incelendiğinde modifikasyonlar sonrasında modelin uyum düzeyinin daha iyi bir seviyeye geldiği ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2=337.67$, $sd=130$, $p=.00$, $\chi^2/sd=2.60$, $RMSEA= 0.06$, $GFI=0.93$, $AGFI= 0.89$, $CFI= 0.94$).

Tablo 3.3. İlk ölçme modeline ait faktör yükleri, standart hata ve t değerleri

Gizil ve Gözlenen Değişkenler	Standardize Olmayan Faktör Yüğü	Standart Hata	T	Standardize Faktör Yüğü
Mağdur Duyarlılığı				
Mağdur1	1	0.06	15.70	0.70
Mağdur2	1.16	0.06	18.45	0.79
Mağdur3	1.23	0.07	18.50	0.80
Gözlemci Duyarlılığı				
Gözlemci1				
Gözlemci2	0.87	0.05	16.59	0.72
Gözlemci3	1.13	0.05	21.24	0.85
	1.16	0.05	21.21	0.85
Yararlanıcı Duyarlılığı				
Yararlanıcı1				
Yararlanıcı2	1.02	0.06	17.74	0.76
Yararlanıcı3	1.30	0.06	21.21	0.86
	1.34	0.07	19.19	0.80
Ahlaki Uzaklaşma				
Ahlak1				
Ahlak2	0.54	0.03	15.74	0.71
Ahlak3	0.48	0.03	17.42	0.78
	0.60	0.03	18.82	0.83
Sistemi Meşrulaştırma				
Sistem1				
Sistem2	0.81	0.06	12.64	0.67
Sistem3	0.79	0.06	12.48	0.66
	0.90	0.07	12.07	0.64
Önyargı				
Sosyal Mesafe	1.06	0.08	13.85	0.65
Genel Duygu	1.96	0.10	19.32	0.87
Negatif Duygu	0.76	0.06	12.57	0.60
Pozitif Duygu	0.58	0.06	9.99	0.49

Tablo 3.4. İkinci ölçme modeline ait faktör yükleri, standart hata ve t değerleri

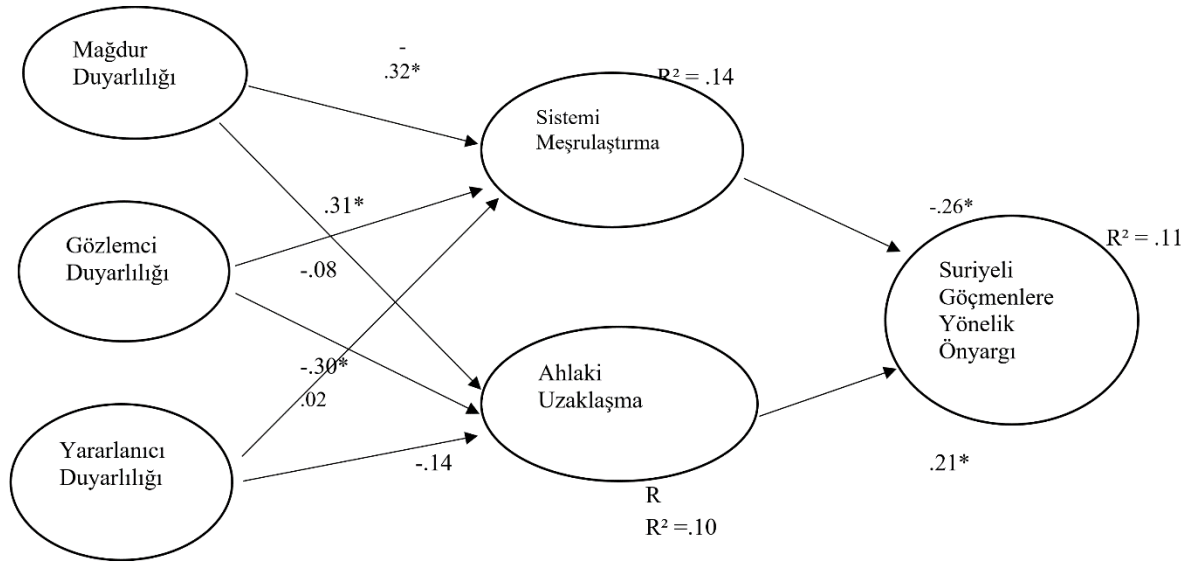
Gizil ve Gözlenen Değişkenler	Standardize Olmayan Faktör Yüğü	Standart Hata	T	Standardize Faktör Yüğü
Mağdur Duyarlılığı				
Mağdur1	0.99	0.06	15.63	0.70
Mağdur2	1.16	0.06	18.44	0.79
Mağdur3	1.23	0.07	18.63	0.80
Gözlemci Duyarlılığı				
Gözlemci1				
Gözlemci2	0.88	0.05	16.71	0.72
Gözlemci3	1.13	0.05	21.09	0.85
	1.16	0.05	21.30	0.85

Tablo 3.4. (devamı)

Yararlanıcı Duyarlılığı				
Yararlanıcı1	1.13	0.06	18.15	0.84
Yararlanıcı2	1.17	0.07	16.86	0.78
Yararlanıcı3	1.29	0.09	13.58	0.77
Ahlaki Uzaklaşma				
Ahlak1	0.54	0.03	15.75	0.71
Ahlak2	0.48	0.03	17.58	0.78
Ahlak3	0.60	0.03	18.91	0.83
Sistemi Meşrulaştırma				
Sistem1	0.81	0.06	12.55	0.66
Sistem2	0.79	0.06	12.44	0.66
Sistem3	0.90	0.07	12.07	0.64
Önyargı				
Sosyal Mesafe	1.09	0.17	6.53	0.67
Genel Duygu	2.80	0.42	6.64	1.24
Negatif Duygu	1.42	0.26	5.47	1.12
Pozitif Duygu	0.57	0.09	5.95	0.48

Ölçme modelinin test edilmesinin ardından ikinci adım olarak Yapısal Eşitlik Modeli sınanmıştır. Mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığı bağımsız değişkenlerinin, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma aracılığıyla göçmenlere yönelik önyargıyı anlamlı şekilde yordayıp yordamadığı test edilmiştir. Test edilen Yapısal Eşitlik Modeli, standardize regresyon katsayıları ve R² değerleri ile birlikte Şekil 4.2'de sunulmuştur.

Modelin uyum indeksleri incelendiğinde ($\chi^2=364.07$, $sd=134$, $p=.00$, $\chi^2/sd=2.72$, $RMSEA=0.06$, $GFI=0.92$, $AGFI=0.89$, $CFI=0.94$), modelin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Modele ilişkin değerler incelendiğinde mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma varyansının %10'unu açıklamaktadır. Mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma varyansının ise %14'ünü açıklamaktadır. Mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı ve yararlanıcı duyarlılığının da katkısıyla, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı varyansının %11'ini açıklamaktadır. Mağdur duyarlılığı, ahlaki uzaklaşmayı pozitif yönde ($\beta=.31$, $p<.05$) yordarken, gözlemci duyarlılığı ahlaki uzaklaşmayı negatif olarak yordamaktadır ($\beta=-.30$, $p<.05$). Yararlanıcı duyarlılığının ahlaki uzaklaşmayı anlamlı şekilde yordamadığı görülmektedir ($\beta=-.14$, $p>.05$). Mağdur duyarlılığı ($\beta=-.32$, $p<.05$) sistemi meşrulaştırmayı negatif yönde yordarken; gözlemci duyarlılığının ($\beta=-.08$, $p>.05$) ve yararlanıcı duyarlılığının ($\beta=.02$, $p>.05$) sistemi meşrulaştırma seviyesini anlamlı şekilde yordamadığı bulgulanmıştır. Ahlaki uzaklaşmanın ($\beta=.21$, $p<.05$) Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı pozitif yönde, sistemi meşrulaştırmanın ($\beta=-.26$, $p<.05$) ise önyargıyı negatif şekilde yordadığı belirlenmiştir. Tablo 3.5'deki modeldeki değişkenlerin t değerleri, regresyon katsayıları ve standart hata değerleri yer almaktadır.

*p<.05

Şekil 3.2. Sınanan Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 3.5. Sınanan Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin β , t ve Standart Hata Değerleri

Model	β	T	Standart Hata
Mağdur Duyarlılığı → Sistemi Meşrulaştırma	-.32	-2.85*	.11
Gözlemci Duyarlılığı → Sistemi Meşrulaştırma	-.08	-.51	.15
Yararlanıcı Duyarlılığı → Sistemi Meşrulaştırma	.02	.15	.10
Mağdur Duyarlılığı → Ahlaki Uzaklaşma	.31	2.92*	.11
Gözlemci Duyarlılığı → Ahlaki Uzaklaşma	-.30	-2.13*	.14
Yararlanıcı Duyarlılığı → Ahlaki Uzaklaşma	-.14	-1.45	.09
Sistemi Meşrulaştırma → Önyargı	-.26	-6.58*	.04
Ahlaki Uzaklaşma → Önyargı	.21	6.31*	.03

*p< .05, N=443

Çalışma 2 kapsamında test edilen model çerçevesinde Hipotez 10 ve Hipotez 11 desteklenmiştir. Sınanan Yapısal Eşitlik Modeli incelendiğinde mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın anlamlı aracı rolde olduğu belirlenmiştir. Mağdur duyarlılığının ($\beta = -.32$, $p < .05$) sistemi meşrulaştırmayı negatif yönde yordadığı, sistemi meşrulaştırmanın ($\beta = -.26$, $p < .05$) ise önyargıyı negatif şekilde yordadığı belirlenmiştir. Mağdur duyarlılığı, ahlaki uzaklaşmayı pozitif yönde ($\beta = .31$, $p < .05$) yordarken; ahlaki uzaklaşmanın ($\beta = .21$, $p < .05$) Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı pozitif yönde yordadığı bulunmuştur.

İkinci çalışma kapsamında gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırmanın, aracı değişken rolünde olduğu hipotezi (Hipotez 12) desteklenmemiştir. Gözlemci duyarlılığı ($\beta = -.08, p > .05$) ve yararlanıcı duyarlılığının ($\beta = .02, p > .05$) sistemi meşrulaştırma seviyesini model çerçevesinde anlamlı bir şekilde yordamadığı bulgulanmıştır.

İkinci çalışma kapsamında gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşma düzeyinin aracı değişken rolünde olacağı öngörüsü (Hipotez 13) kısmen desteklenmiştir. Gözlemci duyarlılığı, ahlaki uzaklaşmayı negatif olarak yordarken ($\beta = -.30, p < .05$), ahlaki uzaklaşmanın ($\beta = .21, p < .05$) Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Yararlanıcı duyarlılığının ise ahlaki uzaklaşmayı anlamlı şekilde yordamadığı görülmektedir ($\beta = -.14, p > .05$).

Temas kalitesinin, ahlaki uzaklaşma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumlar (genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe) arasında düzenleyici rolüne ilişkin analizler Process Macro for SPSS (Hayes, 2013; Model 1) programı aracılığıyla yürütülmüştür (Tablo 4.6). Ahlaki uzaklaşma bağımsız değişken; genel duygu, sosyal mesafe, negatif duygu ve pozitif duygu bağımlı değişken (4 farklı analiz yürütülmüştür her bir bağımlı değişken için) ve temas kalitesi ise düzenleyici değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu testi uygulayabilmek için tüm değişkenler için standart puanlar (Z skorları) ile yeni değişkenler oluşturulmuş ve bütün analizler bu standart puanlarla yürütülmüştür. İlk olarak ahlaki uzaklaşma ile genel duygu düzeyi arasında temas kalitesinin düzenleyici rolü test edilmiştir. Bu analizin sonuçları incelendiğinde modelin anlamlı olduğu görülmekle birlikte [$F(3, 439) = 67.36, p < .001$] etkileşim teriminin anlamlı olmadığı görülmektedir ($\beta = .06, t = 1.48, p > .05$). Yani bir başka şekilde ifade edilecek olursa ahlaki uzaklaşma ile genel duygu arasında temas kalitesinin düzenleyici bir rolü olmadığı bulgulanmıştır. Benzer şekilde yürütülen analizler sonucunda temas kalitesinin, ahlaki uzaklaşma ile Suriyeli göçmenlere yönelik pozitif duygu ($\beta = .03, t = .65, p > .05$), negatif duygu ($\beta = -.05, t = -1.03, p > .05$) ve sosyal mesafe ($\beta = -.05, t = -1.11, p > .05$) düzeyleri arasında düzenleyici bir rolü olmadığı saptanmıştır. Test edilen modele ilişkin detaylar, Tablo 4.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6. Temas Kalitesinin, Ahlaki Uzaklaşma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular

Değişken	R ²	R ² Değ.	F	B	SH	t
Model 1	.31	.003	67.37**			
Ahlaki Uzaklaşma				-.12*	.04	-2.92
Temas Kalitesi				.53**	.04	13.24
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Kalitesi				.06	.04	1.48
Model 2	.22	.001	42.39**			

Tablo 3.6. (devamı)

Ahlaki Uzaklaşma	.13*	.04	3.16
Temas Kalitesi	.48**	.04	11.18
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Kalitesi	.03	.05	.65
Model 3	.21	.002	46.29**
Ahlaki Uzaklaşma	.23**	.04	5.38
Temas Kalitesi	-.40**	.04	-9.44
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Kalitesi	-.05	.04	-1.03
Model 4	.20	.002	37.11**
Ahlaki Uzaklaşma	-.02	.04	-.48
Temas Kalitesi	-.45**	.04	-10.47
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Kalitesi	-.05	.05	-1.11

Not: Model 1 bağımlı değişken Genel Duygu; Model 2 bağımlı değişken Pozitif Duygu, Model 3 bağımlı değişken Negatif Duygu, Model 4 bağımlı değişken Sosyal Mesafe, * $p < .05$, ** $p < .01$

Sistemi meşrulaştırma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasında göçmenlerle temas kalitesinin düzenleyici bir rolü olup olmadığı Process Macro for SPSS (Hayes, 2013; Model 1) programı aracılığıyla test edilmiştir. Analizlere dair bulgular Tablo 4.7'de yer almaktadır. Sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken; genel duygu, sosyal mesafe, negatif duygu ve pozitif duygu bağımlı değişken (4 farklı analiz yürütülmüştür her bir bağımlı değişken için) ve temas kalitesi ise düzenleyici değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu testi uygulayabilmek için tüm değişkenler için standart puanlar (Z skorları) ile yeni değişkenler oluşturulmuş ve bütün analizler bu standart puanlarla yürütülmüştür. İlk olarak sistemi meşrulaştırma ile genel duygu düzeyi arasında temas kalitesinin düzenleyici rolü test edilmiştir. Bu analizin sonuçları incelendiğinde modelin anlamlı olduğu görülmektedir [$F(3, 439) = 72.18, p < .001$]. Sistemi meşrulaştırma ($\beta = .18, t = 4.35, p < .05$) ve temas kalitesinin ($\beta = .48, t = 11.82, p < .05$), Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülürken etkileşim teriminin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($\beta = .02, t = .61, p > .05$). Benzer şekilde yürütülen diğer analizlerde temas kalitesinin, sistemi meşrulaştırma ile pozitif duygu ($\beta = .04, t = .92, p > .05$), negatif duygu ($\beta = .04, t = .94, p > .05$) ve sosyal mesafe ($\beta = .02, t = .50, p > .05$) düzeyleri arasında düzenleyici değişken olmadığı bulgulanmıştır. Test edilen modele ilişkin t ve β değerlerine Tablo 4.9'da yer verilmiştir.

Tablo 3.7. Temas Kalitesinin, Sistemi Meşrulaştırma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular

Değişken	R ²	R ² Değ.	F	B	SH	T
Model 1	.33	.001	72.18**			
Sistemi Meşrulaştırma				.18**	.04	4.35
Temas Kalitesi				.48**	.04	11.82
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Kalitesi				.02	.04	.62
Model 2	.23	.001	43.15**			
Sistemi Meşrulaştırma				.14*	.04	3.04
Temas Kalitesi				.41**	.04	9.26
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Kalitesi				.04	.04	.92
Model 3	.19	.002	33.95**			
Sistemi Meşrulaştırma				-.02	.05	-.48
Temas Kalitesi				-.43**	.04	-9.43
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Kalitesi				.04	.04	.95
Model 4	.20	.001	36.75**			
Sistemi Meşrulaştırma				-.03	.05	-.62
Temas Kalitesi				-.44**	.04	-9.77
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Kalitesi				.02	.04	.50

Not: Model 1 bağımlı değişken Genel Duygu; Model 2 bağımlı değişken Pozitif Duygu, Model 3 bağımlı değişken Negatif Duygu, Model 4 bağımlı değişken Sosyal Mesafe * $p < .05$, ** $p < .01$

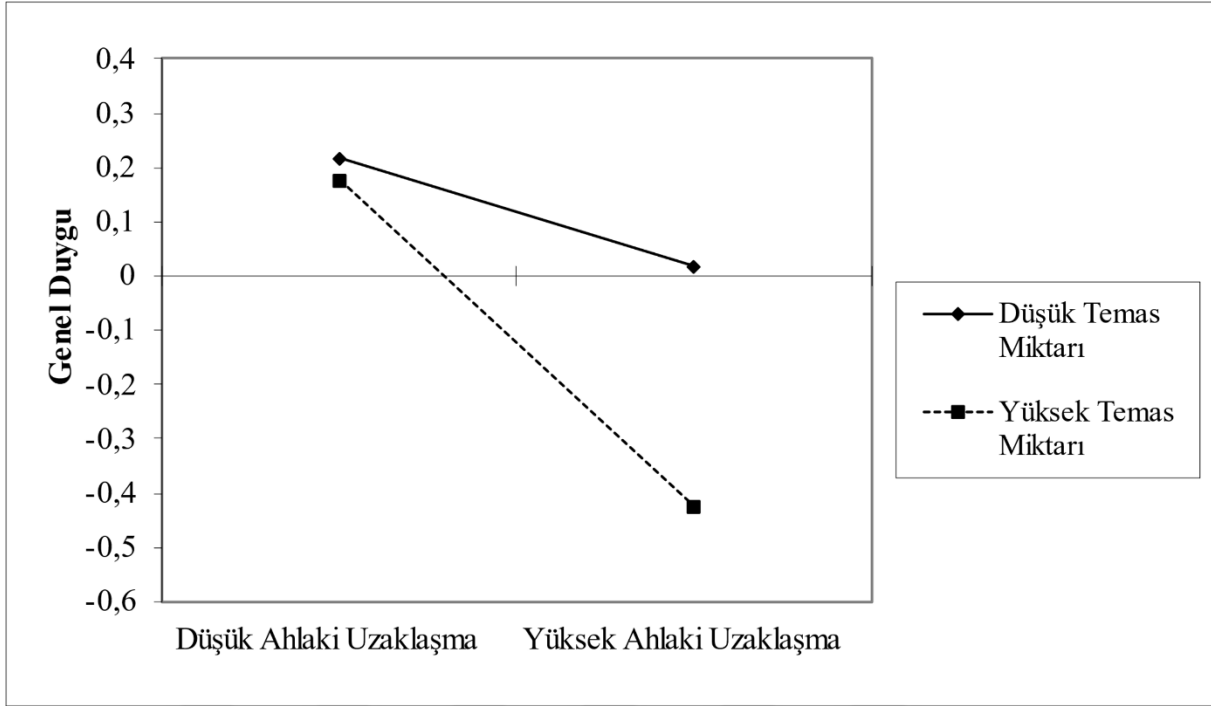
Temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumlar (genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe) arasında düzenleyici rolüne ilişkin analizler Process Macro for SPSS (Hayes, 2013; Model 1) programı aracılığıyla yürütülmüştür (Tablo 4.8). Ahlaki uzaklaşma bağımsız değişken; genel duygu, sosyal mesafe, negatif duygu ve pozitif duygu bağımlı değişken (4 farklı analiz yürütülmüştür her bir bağımlı değişken için) ve temas miktarı ise düzenleyici değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu testi uygulayabilmek için tüm değişkenler için standart puanlar (Z skorları) ile yeni değişkenler oluşturulmuş ve bütün analizler bu standart puanlarla yürütülmüştür. Analiz sonuçları incelendiğinde temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile sosyal mesafe ($\beta = -.01$, $t = -.24$, $p > .05$), pozitif duygu ($\beta = -.07$, $t = -1.44$, $p > .05$) ve negatif duygu ($\beta = -.01$, $t = -.17$, $p > .05$) arasında düzenleyici bir rolü olmadığı bulgulanmıştır. Ahlaki uzaklaşma ile genel duygu düzeyi arasında temas miktarının düzenleyici rolüne ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde ise modelin anlamlı olduğu görülmektedir [$F(3, 439) = 10.46$, $p < .001$]. Ahlaki uzaklaşmanın ($\beta = -.20$, $t = -4.32$, $p < .05$) ve temas miktarının ($\beta = .12$, $t = 2.72$, $p < .05$) Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu düzeyini anlamlı şekilde yordadığı saptanmıştır. Ayrıca etkileşim teriminin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\beta = -.10$, $t = -1.97$, $p < .05$). Yani bir başka şekilde ifade edilecek olursa ahlaki uzaklaşma ile genel duygu arasında temas miktarının düzenleyici bir rolü olduğu bulgulanmıştır.

Tablo 3.8. Temas Miktarının, Ahlaki Uzaklaşma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular

Değişken	R ²	R ² Değ.	F	B	SH	t
Model 1	.07	.008	10.46**			
Ahlaki Uzaklaşma				-.20**	.05	-4.32
Temas Miktarı				.12*	.05	2.72
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Miktarı				-.10*	.05	-1.97
Model 2	.03	.004	5.19**			
Ahlaki Uzaklaşma				.06	.05	1.36
Temas Miktarı				.16**	.05	3.40
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Miktarı				-.07	.05	-1.44
Model 3	.10	.000	16.93**			
Ahlaki Uzaklaşma				.29**	.04	6.41
Temas Miktarı				-.13**	.04	-2.94
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Miktarı				-.01	.05	-.17
Model 4	.01	.000	1.57			
Ahlaki Uzaklaşma				.05	.05	1.08
Temas Miktarı				-.09	.05	-1.84
Ahlaki Uzaklaşma*Temas Miktarı				-.01	.05	-.24

Not: Model 1 bağımlı değişken Genel Duygu; Model 2 bağımlı değişken Pozitif Duygu, Model 3 bağımlı değişken Negatif Duygu, Model 4 bağımlı değişken Sosyal Mesafe, * $p < .05$, ** $p < .01$

Sosyal temasın niteliği ve niceliğinin, ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolünde olacağına dair öngörü (Hipotez 15) kısmen desteklenmiştir. Yürütülen analizlere göre temas kalitesi ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici bir rolü bulunmamaktadır. Ancak temas miktarı ile önyargının bileşenlerinden biri olan genel duygu düzeyi arasında ahlaki uzaklaşmanın düzenleyici rolü olduğu belirlenmiştir. Temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu arasındaki düzenleyici rolünü anlamlandırabilmek için amacıyla göçmenlerle temas miktarı düşük ve yüksek kişiler için ahlaki uzaklaşma ve genel duygu arasındaki ilişkiyi yordayan regresyon doğruları oluşturulmuştur (Şekil 4.3'e bakınız). Düşük temas miktarı, grubun ortalamasının 1 standart sapma altındaki, yüksek temas miktarı ise grup ortalamasının 1 standart sapma üzerindeki değerler olarak kabul edilmiştir. Şekil 4.3 incelendiğinde düzenleyici etkinin yönü görülebilmektedir. Suriyeli göçmenlerle yüksek temas miktarına sahip kişilerin, düşük olanlara kıyasla, ahlaki uzaklaşma seviyeleri arttıkça duygu düzeyleri daha fazla azalış göstermektedir (duygu düzeyi olumsuz doğru gitmektedir). Bir başka şekilde ifade edilecek olursa ahlaki uzaklaşma seviyesi ve Suriyeli göçmenlere yönelik duygu arasındaki ilişki, göçmenlerle yüksek düzeyde teması olan kişilerde daha güçlüdür.

Şekil 3.3. Temas Miktarının, Ahlaki Uzaklaşma ile Genel Duygu Arasındaki Düzenleyici Rolü

Sistemi meşrulaştırma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasında göçmenlerle temas miktarının düzenleyici bir rolü olup olmadığı Process Macro for SPSS (Hayes, 2013; Model 1) programı aracılığıyla test edilmiştir. Analizlere dair bulgular Tablo 4.9'da yer almaktadır. Sistemi meşrulaştırma bağımsız değişken; genel duygu, sosyal mesafe, negatif duygu ve pozitif duygu bağımlı değişken (4 farklı analiz yürütülmüştür her bir bağımlı değişken için) ve temas miktarı ise düzenleyici değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu testi uygulayabilmek için tüm değişkenler için standart puanlar (Z skorları) ile yeni değişkenler oluşturulmuş ve bütün analizler bu standart puanlarla yürütülmüştür. Öncelikle sistemi meşrulaştırma ile genel duygu düzeyi arasında temas miktarının düzenleyici rolü test edilmiştir. Bu analizin sonuçları incelendiğinde modelin anlamlı olduğu görülmektedir [$F(3, 439) = 21.61, p < .01$]. Sistemi meşrulaştırma ($\beta = .33, t = 7.34, p < .05$) ve temas miktarının ($\beta = .10, t = 2.36, p < .05$), Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülürken, etkileşim teriminin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($\beta = .02, t = .51, p > .05$). Yani bir başka ifadeyle temas miktarının, sistemi meşrulaştırma ile genel duygu düzeyi arasında düzenleyici bir rolünün bulunmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde yürütülen diğer analizlerde de temas miktarının, sistemi meşrulaştırma ile pozitif duygu ($\beta = -.004, t = -.12, p > .05$), negatif duygu ($\beta = .03, t = .67, p > .05$) ve sosyal mesafe ($\beta = .002, t = .06, p > .05$) düzeyleri arasında düzenleyici değişken olmadığı bulgulanmıştır. Test edilen modele ilişkin F, R², t, standart hata ve β değerlerine Tablo 14'te yer verilmiştir. Sonuç olarak yürütülen tüm bu analizler sonucunda sosyal temasın niteliği ve niceliğinin, sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında düzenleyici değişken olacağı hipotezinin (Hipotez 14) desteklenmediği görülmüştür.

Tablo 3.9. Temas Miktarının, Sistemi Meşrulaştırma ile Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Pozitif Duygu, Negatif Duygu ve Sosyal Mesafe Düzeyi Arasındaki Düzenleyici Rolüne İlişkin Bulgular

Değişken	R ²	R ² Değ.	F	B	SH	t
Model 1	.13	.001	21.61**			
Sistemi Meşrulaştırma				.33**	.04	7.34
Temas Miktarı				.10*	.04	2.36
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Miktarı				.02	.04	.51
Model 2	.09	.000	15.35**			
Sistemi Meşrulaştırma				.26**	.05	5.76
Temas Miktarı				.14*	.05	3.04
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Miktarı				-.01	.04	-.12
Model 3	.04	.001	5.96**			
Sistemi Meşrulaştırma				-.14*	.05	-2.95
Temas Miktarı				-.13*	.05	-2.79
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Miktarı				.03	.04	.67
	.03	.000	4.80*			
Model 4						
Sistemi Meşrulaştırma				-.15*	.05	-3.28
Temas Miktarı				-.08	.05	-1.61
Sistemi Meşrulaştırma*Temas Miktarı				.00	.04	.06

Not: Model 1 bağımlı değişken Genel Duygu; Model 2 bağımlı değişken Pozitif Duygu, Model 3 bağımlı değişken Negatif Duygu, Model 4 bağımlı değişken Sosyal Mesafe * $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 3.10. Çalışma 2 kapsamında test edilen hipotezler ve onların desteklenip desteklenmediğine ilişkin bilgi

Hipotez	Hipotezin Desteklenip Desteklenmediği
Hipotez 1: Mağdur duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.	Desteklenmiştir
Hipotez 2: Gözlemci duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.	Desteklenmemiştir
Hipotez 3: Yararlanıcı duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Yararlanıcı duyarlılığı ile sosyal mesafe ve negatif duygu arasında negatif ilişki mevcut.
Hipotez 4: Sistemi meşrulaştırma eğilimi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.	Desteklenmemiştir Açıklama: Öngörülenin aksine sistemi meşrulaştırma arttıkça önyargı düzeyi azalmaktadır.
Hipotez 5: Ahlaki uzaklaşma düzeyi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi artmaktadır.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Ahlaki uzaklaşma ile genel duygu arasında negatif, ahlaki uzaklaşma ile negatif duygu arasında anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur.
Hipotez 6: Sosyal temasın niteliği arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi azalmaktadır.	Desteklenmiştir
Hipotez 7: Mağdur duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile pozitif ilişkilidir.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Mağdur duyarlılığının, test edilen model çerçevesinde ahlaki uzaklaşmayı pozitif olarak yordadığı belirlenmiştir.
Hipotez 8: Gözlemci duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile negatif ilişkilidir.	Desteklenmiştir

Hipotez 9: Yararlanıcı duyarlılığı, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile negatif ilişkilidir.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında anlamlı ilişki yokken; ahlaki uzaklaşma ile negatif ilişki mevcut.
Hipotez 10: Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırmanın aracı rolü bulunmaktadır.	Desteklenmiştir
Hipotez 11: Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşmanın aracı rolü bulunmaktadır.	Desteklenmiştir
Hipotez 12: Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırma, aracı değişken rolündedir.	Desteklenmemiştir
Hipotez 13: Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşma düzeyi, aracı değişken rolündedir.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşma aracı değişkendir. Ancak yararlanıcı duyarlılığı ile önyargı arasında bu değişkenin aracı rolü bulunmamıştır.
Hipotez 14: Sosyal temasın niteliği ve niceliği, sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolündedir. Temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişki daha zayıf olacaktır.	Desteklenmemiştir
Hipotez 15: Sosyal temasın niteliği ve niceliği, ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolündedir. Temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişki daha zayıf olacaktır.	Kısmen desteklenmiştir Açıklama: Sosyal temas miktarı, ahlaki uzaklaşma ile göçmenlere yönelik genel duygu seviyesi arasında düzenleyici roldedir.

3.5. Tartışma

İkinci çalışma kapsamında mevcut örnekleme Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ile ilişkili bazı değişkenler incelenmiştir. Bu değişkenler adalet duyarlılık (mağdur, yararlanıcı ve gözlemci alt boyutları), ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve göçmenlerle sosyal temasın niceliği ve niteliğidir. Bu doğrultuda hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir. Elde edilen bulgular, literatür bilgisi doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Çalışma 2 çerçevesinde mağdur duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumların artış göstereceği öngörülmüştür (Hipotez 1). Bu hipotez doğrulanmıştır. Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe (önyargı, bu dört kavram ile ölçülmüştür) arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Mağdur duyarlılığı ile sosyal mesafe ve negatif duygu arasında anlamlı pozitif ilişki bulgulanırken; mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu ve pozitif duygu düzeyleri arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle mağdur duyarlılığı arttıkça göçmenlere yönelik olumlu tutumlar azalmakta iken; sosyal mesafe düzeyi ve olumsuz tutumlar ise artış göstermektedir. Elde edilen bu

bulgu, Bondü ve arkadaşları (2021) ve Köhler ve Gollwitzer (2024) tarafından yürütülen araştırma bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Bu çalışmalarda araştırmacılar, mağdur duyarlılığı ile dış gruba yönelik önyargı arasında pozitif ilişki olduğunu bulgulamıştır.

Mağdur duyarlılığı, "ben-yönelimli" bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Gollwitzer vd., 2005). Ek olarak mağdur duyarlılığının, empati düzeyi ve işbirlikçi davranışlarla negatif ilişkili olduğu (örn., Maltese vd., 2016; Rothmund vd., 2011; Schmit vd., 2005), düşmanca atıf yanlılığı ve saldırganlık düzeyi ile pozitif ilişkili olduğu (örn., Bondü, 2018; Bondü ve Krahe, 2015) görülmektedir. Bu ve benzeri bulgulara dayanarak mağdur duyarlılığının, bireysel veya grup düzeyinde "diğerlerine" yönelik olumsuz tutum ve duygulara zemin hazırlayabileceği ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıları anlamlı şekilde etkileyeceği düşünülmüştür. Nitekim elde edilen bulgular bu öngörüye desteklemiştir. Bu bulgu çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Mağdur duyarlılığı yüksek olan bireyler, düşük olanlara kıyasla, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki konumunun kendi konumlarına nazaran daha iyi olduğunu ve bu durumun adaletsiz olduğunu düşünerek, göçmenlere daha yüksek düzeyde olumsuz tutum besliyor olabilir. Başka bir ifadeyle mağdur duyarlılığı yüksek bireyler, kendilerine yönelik bir haksızlık algısı ve hassasiyetiyle göçmenlere yönelik olumsuz tutumlara sahip olabilir. Ek olarak mağdur duyarlılığı, empati düzeyinin azlığı, düşmanca atıf yanlılığının yüksekliği gibi bazı değişkenlerle ilişkili olarak önyargıyı etkiliyor olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda mağdur duyarlılığı ile göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkiyi daha iyi aydınlatabilmek için katılımcıların empati düzeyi, düşmanca atıf yanlılığı, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki durumuna ilişkin algılar gibi bazı faktörlerin incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

İkinci çalışma kapsamında gözlemci duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının azalacağı öngörülmüştür (Hipotez 2). Hipotez 2 desteklenmemiştir. Gözlemci duyarlılığı ile genel duygu ve pozitif duygu arasında anlamlı negatif korelasyon bulgulanırken; gözlemci duyarlılığı ile sosyal mesafe ve negatif duygu arasındaki korelasyonun pozitif fakat anlamsız olduğu saptanmıştır. Yani öngörülenin aksine gözlemci duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik olumlu tutumların azaldığı belirlenmiştir. Bu bulgu, literatürde önyargı çerçevesinde yürütülen çalışma (Bondü vd., 2021) bulgusu ile tutarsızlık göstermektedir. Gözlemci duyarlılığı, mağdur duyarlılığının aksine, "diğeri-yönelimli" bir adalete duyarlılığı ifade etmektedir (Gollwitzer vd., 2005). Gözlemci duyarlılığı yüksekliği, adaletsiz duruma tanıklık etmeye yönelik hassasiyetin yüksekliğine işaret etmektedir. Empati düzeyi, rol alma, prososyal davranışlar ile anlamlı pozitif ilişkisi bulunan (örn., Gollwitzer vd., 2009; Schmitt vd., 2005) gözlemci duyarlılığının, *diğeri*ne yönelik olumsuz tutumlarla da negatif ilişkili olacağı öngörülmüştür. Bu öngörünün desteklenmemesine ilişkin birkaç yorum yapılabilir. İlk olarak elde edilen bulgular incelendiğinde mağdur duyarlılığı ile gözlemci duyarlılığı arasında .60 korelasyon olduğu görülmektedir. İki kavram arasındaki bu korelasyon değeri, iki kavramın düşünülenin aksine birbiriyle daha ilişkili, daha yakın kavramlar olduğunu göstermektedir. Nitekim yürütülen bazı çalışmalarda (örn., Ayhan, 2019; Schmitt vd., 2010) iki kavram arasında mevcut çalışmada elde edilene benzer düzeyde bir

ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır. İkinci olarak mevcut çalışmada başka bir gruba yönelik önyargı ele alınmış olsaydı gözlemci duyarlılığı noktasında farklı sonuçlar elde etme olasılığının daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutum ve davranışların yüksek düzeyde olduğunu bulgulayan araştırmalar mevcuttur (örn., Çalışkan, 2019; Kurt, 2019; Taşdelen, 2020). Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutumların yüksekliği, katılımcıların haksız bir duruma tanıklık etmeye yönelik hassasiyetlerini gölgede bırakıyor olabilir. İnsandışılaştırma (dehumanization) ve bulunulan kötü durumun hak edildiğine inanma gibi farklı meşrulaştırıcı mekanizmalar, gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasındaki bu ilişkide rol oynuyor olabilir. Nitekim mevcut çalışmada Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıların, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma aracılığıyla meşrulaştırılmasına ilişkin bir ölçüm yapılmıştır. Aşağıda bu durum daha detaylı şekilde ele alınmıştır. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda gözlemci duyarlılığının, farklı gruplara yönelik önyargılarla ilişkisinin araştırılmasının literatüre katkı sağlayacağı ve bu konudaki bilgi eksikliğini tamamlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Mevcut çalışmada yararlanıcı duyarlılığı arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının azalacağı öngörülmüştür (Hipotez 3). Bu hipotez kısmen desteklenmiştir. Yararlanıcı duyarlılığı ile genel duygu ve pozitif duygu arasındaki ilişki anlamsızken; yararlanıcı duyarlılığı ile sosyal mesafe ve negatif duygu arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Kısacası yararlanıcı duyarlılığı arttıkça göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar azalmaktadır. Bu bulgu, Bondü ve diğerleri (2021) ve Köhler ve Gollwitzer (2024) tarafından yürütülen çalışma bulgusu ile tutarlıdır. Yararlanıcı duyarlılığı, tıpkı gözlemci duyarlılığı gibi diğeri yönelimli bir adalet duyarlılık durumunu temsil etmektedir (Gollwitzer vd., 2005). Literatürde yararlanıcı duyarlılığının, empati, sosyal sorumluluk ve prososyal davranışlarla pozitif ilişkili olduğuna dair bulgular mevcuttur (örn., Edele vd.,2013; Strauß vd., 2021). Mevcut çalışma bağlamında elde edilen bulgu çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Başkasına yönelik adaletsiz bir durumdan çıkar sağlama noktasında hassasiyeti yüksek bireyler (yararlanıcı duyarlılığı yüksek olanlar), Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunlarla ilişkili kendilerini dolaylı bir şekilde sorumlu hissediyor olabilirler. Ayrıca uyum problemleri, göç psikolojisi gibi durumları göz önüne alarak göçmenlere yüksek düzeyde empati gösteriyor olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda yararlanıcı duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için empati düzeyi, göçmenlerin yaşadıkları sorunlar hakkında bilgi düzeyi ve hassasiyet, göçmenlerin yaşadıkları sorunlara yönelik sorumluluk duygusu gibi bazı değişkenlerin de ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Adalet duyarlılığın alt boyutları arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde gözlemci duyarlılığı ile mağdur duyarlılığı arasındaki korelasyonun .60; gözlemci duyarlılığı ile yararlanıcı duyarlılığı arasındaki korelasyonun .57 ve mağdur duyarlılığı ile yararlanıcı duyarlılığı arasındaki korelasyon değerinin ise .28 olduğu görülmektedir. Gözlemci duyarlılığı ile mağdur duyarlılığı arasındaki ilişkinin, mağdur duyarlılığı ile yararlanıcı duyarlılığı arasındaki ilişkiden çok daha yüksek

olduğu görülmektedir. Bu çalışma bağlamında gözlemci duyarlılığının, hem mağdur duyarlılığı hem de yararlanıcı duyarlılığı ile neredeyse eşit seviyede ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkilere dair şu yorumlar yapılabilir: Mağdur duyarlılığında birey doğrudan haksız bir duruma maruz kalan kişi, yararlanıcı duyarlılığında ise haksız duruma pasif bir şekilde dahi olsa katkı sağlayan kişidir. Her iki durumda da bireyin kendisi söz konusudur, birinde haksızlığa uğrayan diğerinde dolaylı olarak haksızlığa uğratan taraf olarak. Gözlemci duyarlılığı ise bireyin yalnızca gözlediği adaletsiz durumlara ilişkin hassasiyetini ifade etmektedir. Bireyler mağdur ve aynı zamanda gözlemci olarak adaletsiz bir duruma benzer hassasiyeti gösteriyor olabilir. Aynı şekilde gözlemci ve yararlanıcı olarak da adaletsizlik durumuna benzer hassasiyeti gösteriyor olabilir. Ancak mağdur duyarlılığı yüksek olan bireyler, kendilerine yönelik adaletsizlik durumuyla daha ilgili oldukları için başkalarına yönelik adaletsizliğe daha az hassasiyet gösteriyor olabilir. Bu çalışma kapsamında elde edilen mevcut bulgu, literatürde yer alan bazı araştırma bulgularıyla paralelken (örn., Schmitt vd., 2005); bazı çalışma bulgularından farklılaşmaktadır (örn., Ayhan, 2019). Bahsi geçen bu çalışmaların bir kısmında gözlemci duyarlılığı ile yararlanıcı duyarlılığı arasındaki ilişki, gözlemci ile mağdur duyarlılıkları arasındaki ilişkiye göre daha güçlüdür. Kavramsal çerçeve incelendiğinde de mağdur duyarlılığının, gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıklarından daha farklı bir kapsamda ele alındığı görülmektedir (Gollwitzer vd., 2005). Gelecekte farklı örneklerde, farklı ölçüm araçları ve farklı yöntemlerle bu üç değişken arasındaki ilişkinin ele alınmasının, bu değişkenler arasındaki ilişkileri daha kapsamlı öğrenmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İkinci Çalışma kapsamında sistemi meşrulaştırma düzeyi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının artacağı öngörülmüştür (Hipotez 4). Test edilen bu hipotez desteklenmemiştir. Öngörülenin aksine sistemi meşrulaştırmanın göçmenlere yönelik önyargıyı negatif yönde yordadığı bulgulanmıştır. Literatür incelendiğinde bu konuda tutarsız bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda (örn., Collison vd., 2016; Kuang ve Liu, 2012) sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulgulanırken, bazı araştırmalarda (örn., Yılmaz vd., 2018) ise sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında negatif ilişkiler saptanmıştır. İkinci çalışmada elde edilen bu bulgu, mevcut siyasi söylemler ve politikalar ile ilişkili olabilir. Türkiye’de şu anda iktidarda olan siyasi partinin Suriyeli göçmenlerin ülkede bulunmasıyla ilgili destekleyici politikaları ve söylemleri, sistemi meşrulaştırma ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki negatif ilişkiyi açıklayabilir. Farklı bir gruba yönelik önyargılar bağlamında sistemi meşrulaştırma seviyesi ele alınmış olsaydı farklı sonuçlar elde edilebilirdi. Nitekim Türkiye örneğinde farklı gruplara yönelik önyargılar ile sistemi meşrulaştırma düzeyi arasında pozitif ilişki bulgularan çalışmalar mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada katılımcıların homofobi düzeyi ile genel sistemi meşrulaştırma ve toplumsal cinsiyet temelinde sistemi meşrulaştırma düzeyleri arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir (Serbes, 2017). Benzer şekilde eşcinsel insan haklarına destek ve ayrımcılık karşıtlığını yordayan değişkenlerin incelendiği bir diğer araştırmada ise sistemi meşrulaştırmanın eşcinsel haklarına verilen desteği negatif yönde yordadığı

raporlanmıştır (Erdem, 2016). Sistemi meşrulaştırma “*mevcut sistemlerin, rollerin, hiyerarşilerin meşru bulunması ve desteklenmesi eğilimi*” olarak tanımlanmaktadır (Jost ve Banaji, 1994). İkinci çalışma kapsamında bu tanımlı destekleyici şekilde günümüzde mevcut siyasi politika ve söylemlerin, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılara etki ettiği söylenebilir.

İkinci çalışma kapsamında test edilen ahlaki uzaklaşma düzeyi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının artacağı öngörüsü (Hipotez 5) desteklenmiştir. Yürütülen analizler sonucunda katılımcıların ahlaki uzaklaşma düzeyleri arttıkça göçmenlere yönelik olumsuz tutumlarının arttığı, olumlu tutumlarının ise azaldığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu, alan yazında yer alan ve bu çerçevede yürütülen diğer araştırma bulgularıyla (örn., Camodeca vd., 2019; Passini, 2019) tutarlılık göstermektedir. Ahlaki uzaklaşma, bireylerin ahlaki olmayan davranışlarını meşrulaştırmalarına ve yaşadıkları olumsuz duyguları azaltmaya hizmet eden bir öz düzenleme mekanizmasıdır (Bandura vd., 1996). Bu bağlamda ahlaki uzaklaşma Göregenli'nin (2012) ifade ettiği tabirle “*önyargıların meşrulaştırılması*” ile yakından ilişkili olabilmektedir. Bu çalışma kapsamında değerlendirilecek olursa ahlaki uzaklaşma mekanizmaları aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutumların meşrulaştırıldığı ve önyargıların daha rahat ifade bulunduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada sistemi meşrulaştırma ile ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Literatürde ahlaki uzaklaşma ile sistemi meşrulaştırma arasındaki ilişkilerin incelendiği bir araştırmaya rastlanmıştır ve bu çalışmada (örn., Guo vd., 2021) iki değişken arasında anlamlı negatif ilişki olduğu raporlanmıştır. Bu iki değişkenin, mevcut çalışmada önyargıların meşrulaştırılmasının yolları olarak adalet duyarlılık ile önyargı arasındaki ilişkideki rolleri incelenmiştir. Ve bu iki değişkenin, önyargıların meşrulaştırılmasını destekleyici rolleri dikkate alınarak her iki değişkenin benzer şekilde işlev göreceği ve önyargıyla pozitif olacağı öngörülmüştür. Ancak elde edilen bulgulara göre iki değişken, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı bağlamında farklı şekillerde etkili olmaktadır. Ahlaki uzaklaşma, göçmenlere yönelik önyargıyı pozitif yönde yordarken, sistemi meşrulaştırma ise negatif yönde yordamaktadır. Yani kısacası iki değişkenin, göçmenlere yönelik önyargıyla ilişkisinin farklı olduğu belirlenmiştir. Mevcut tezde elde edilen verilere ve literatür bilgisine (örn., D'urso vd., 2023; Essien vd., 2021) dayanarak her iki değişkenin önyargılara etki gücünün ve etki yönünün, bağlama bağlı olarak değişebildiği önerilebilir. Yukarıda da belirtildiği üzere sistemi meşrulaştırma, mevcut sistemlerin meşrulaştırılması eğilimini ifade eden bir kavram (Jost ve Banaji, 1994) olarak bağlama daha duyarlı olabilmektedir. Ahlaki uzaklaşma ise bireylerin ahlaki olmayan davranışları meşrulaştırma eğilimlerini ifade eden sosyal bilişsel bir öz düzenleme mekanizması olarak (Bandura, 1999; 2002) bireyler arası farklılık değişkeni olarak ele alınıp ölçülmektedir. Yani kısacası ahlaki uzaklaşma bireysel bir değişken iken, sistemi meşrulaştırmanın bağlamdan etkilenme potansiyelinin yüksek olduğu söylenebilir. Gelecekte ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma arasındaki ilişkilerin, bağlamsal yönünün de dikkate alınarak önyargıyla ilişkisinin daha detaylı incelenmesi önerilmektedir.

Çalışma 2 kapsamında sosyal temasın niteliği arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının azalacağı öngörülmüştür (Hipotez 6). Bu hipotez desteklenmiştir. Yürütülen analiz sonuçlarına göre temas kalitesi arttıkça göçmenlere yönelik olumlu duygular artış gösterirken, olumsuz duygu ve sosyal mesafe düzeyi ise anlamlı şekilde azalmaktadır. Bu bulgu, Sosyal Temas Kuramı çerçevesinde yürütülen ve temas kalitesi ile önyargı arasında anlamlı ilişkiler olduğunu saptayan araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir (örn., Barni vd., 2020; Bozdağ, 2020). Suriyeli göçmenlerle daha derin, samimi bir iletişimde bulunmak, onları daha yakından tanımaya, onlara yönelik var olan olumsuz tutumların azalmasına ve yerine daha olumlu tutum ve duyguların gelişmesine katkı sağlıyor olabilir. Temas kalitesi arttıkça bireyler birbirlerini “*Türkiyeli*” ve “*Suriyeli*” sosyal kimliklerinden ziyade “*komşu, arkadaş*” gibi ortaklıklar çerçevesinde değerlendiriyor olabilir. Ortak sosyal kimliklerin oluşması ve bireylerin “biz” kimliğinde buluşmasının, önyargıların azalması noktasında önemli olduğuna dair çalışmalar mevcuttur (örn., Gaertner ve Dovidio, 2009; Kaiser ve Wilkins, 2010). Sosyal temas, ortak sosyal kimliklerin oluşmasına ve paylaşımların artmasına olanak vererek önyargıların azalmasına katkı sağlıyor olabilir. Pettigrew (1998) ise Gruplar Arası Temas Kuramı çerçevesinde sosyal temasın, gruplar arası kaygıyı azaltma, empati düzeyini artırma, dış grup hakkında bilgi sunma gibi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla önyargıları azalttığını ifade etmektedir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda sosyal temasın hangi mekanizmalarla ilişkili olarak önyargıları azaltabildiğinin daha kapsamlı incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında test edilen bir diğer hipotez, mağdur duyarlılığının sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile pozitif ilişkili olduğudur (Hipotez 7). Hipotez 7 kısmen desteklenmiştir. Öngörüldüğü gibi mağdur duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma seviyesini pozitif yönde yordamaktadır. Bu bulgu, literatürde ahlaki uzaklaşma ile mağdur duyarlılığı ilişkisini inceleyen araştırma bulguları (örn., Maltese ve Baumert, 2019; Mehmetoğlu Cömert, 2023) ile tutarlıdır. Bu bulgu şu şekilde açıklanabilir: Adaletsiz bir duruma maruz kalmaya ilişkin aşırı hassasiyet gösteren bireyler (mağdur duyarlılığı yüksek olanlar), başkalarına yönelik ahlaki olmayan bir davranışı (bu davranış aynı zamanda adaletsiz olarak nitelenebilir) daha yüksek düzeyde meşrulaştırma ihtiyacı duyuyor olabilir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa mağdur duyarlılığı yüksek bireyler, ahlaki olmayan davranışların kendilerinde yaratacağı olumsuz duygu ve düşüncelerin üstesinden gelmek için bu davranışları daha yüksek düzeyde meşrulaştırma eğilimi gösteriyor olabilir. Böylece ahlaki uzaklaşma yoluyla adaletsiz bir duruma maruz kalmanın psikolojik rahatsızlığını yatıştırıyor olabilirler. Ek olarak mağdur duyarlılığı yüksek bireyler, kendileriyle, kendilerine yönelik adaletsizlik durumuyla daha ilgili oldukları için başkalarına yönelik davranışlar noktasında aynı hassasiyeti gösteremiyor olabilir. Yani mağdur duyarlılığı yüksek bireylerin kendilerine dönük oluşu, onların başkalarına yönelik ahlaki olmayan davranışları fark etmeleri ve tepki göstermelerini engelleyici bir rol oynuyor olabilir. Nitekim literatürde mağdur duyarlılığının, narsisizm, saldırganlık gibi birçok durumla pozitif ilişkili olduğunu raporlayan çalışmalar mevcuttur (örn., Bondü, 2018; Bondü ve Krahe, 2015). Mağdur duyarlılığı ve ahlaki

uzaklaşma düzeyi arasındaki ilişki hakkında daha kapsamlı bilgi edinmek için daha fazla sayıda araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecekte yürütülecek araştırmalarda, bu iki değişkeni farklı ve daha geniş örneklerde incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

İkinci Çalışma kapsamında mağdur duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında öngörülenin (Hipotez 7) aksine negatif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Literatürde sistemi meşrulaştırma ile mağdur duyarlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamakla birlikte adil dünya inancı ve adalete ilişkin algıların sistemi meşrulaştırmayla pozitif ilişkili olduğuna dair bulgular mevcuttur (örn., Kelemen vd., 2014; Moreno-Jimenez, 2016). Adalet istenci ve sistemin meşruluğu arasındaki bu ilişkilere dayanarak adalet duyarlılığının bir alt boyutu olan mağdur duyarlılığının sistemi meşrulaştırma ile pozitif ilişkili olacağı öngörülmüştür. Bu çalışma çerçevesinde mağdur duyarlılığı ve sistemi meşrulaştırma arasındaki negatif ilişki için olası bir açıklama mevcuttur. Mağdur duyarlılığı yüksek bireyler, bireysel düzeyde maruz kalınan haksızlığa karşı hassasiyetlerine bağlı olarak Türkiye'deki mevcut sistemin, rollerin dağılımının da adaletsiz olduğunu, sistemin kendilerini mağdur etmeye eğilimli olduğunu düşünüyor olabilir. Bu algılara bağlı olarak mağdur duyarlılığı yükseldikçe sistemi meşrulaştırma düzeyi azalıyor olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda mağdur duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasındaki ilişkilerin incelenerek bu konu hakkında daha fazla bilgi ortaya konmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre bireysel düzeyde bir adalet hassasiyeti, bireylerin yaşadıkları toplumu, düzeni daha az meşru bulmaları ile ilişkilidir. Ancak bu konuda daha genel geçer ve kapsamlı bir yorum yapabilmek için daha fazla araştırma bulgusuna ihtiyaç vardır.

Bu araştırma kapsamında gözlemci duyarlılığının, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri ile negatif ilişkili olacağı öngörüsü (Hipotez 8) desteklenmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere literatürde adalete duyarlılığın alt boyutları ile sistemi meşrulaştırma ilişkisini ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak gözlemci duyarlılığının, diğeri yönelimli bir adalete duyarlılığı temsil ediyor olmasına dayanarak (Gollwitzer vd., 2005) bireylerin gözledikleri haksızlığa duyarlılık seviyesi arttıkça ahlaki olmayan bir durumu, toplumsal rolleri ve hiyerarşileri meşrulaştırma seviyelerinin de azalacağı düşünülmüştür. Nitekim verilerin analizi, bu öngörüü desteklemiştir. Görünüşe göre adaletsiz bir duruma şahit olduğu zaman olumsuz duygular yaşayan bireyler (gözlemci duyarlılığı yüksek bireyler), toplumsal düzeni, rolleri, hiyerarşileri ve ahlaki olmayan davranışları daha az meşrulaştırabilmektedir. Adalet ve meşrulaştırma, yakından ilişkili iki kavramdır. Adil bulunan meşrulaştırılırken, meşru bulunan da adalet kavramına uyumlu hale getirilebilmektedir. Alan yazın incelendiğinde adalet ve meşrulaştırma arasındaki ilişkinin sıklıkla incelendiği görülmektedir (örn., Jost vd., 2013; Hafer ve Choma, 2009). Mevcut çalışma kapsamında da alan yazına paralel şekilde gözlemci duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu değişkenler arasındaki ilişkilerin, farklı çalışmalarda ele alınmasının yararlı olacağı ve bu ilişkiye ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada test edilen bir diğer hipotez, adalete duyarlılığın bir diğer alt boyutu olan yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı negatif ilişki olduğudur (Hipotez 9). Bu hipotez kısmen desteklenmiştir. Yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, yararlanıcı duyarlılığı ile ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı negatif korelasyon bulunmuştur. Yararlanıcı duyarlılığı da tıpkı gözlemci duyarlılığı gibi diğeri yönelimli bir adalet hassasiyetini temsil etmektedir (Gollwitzer vd., 2005). Bu nedenle bireylerin adaletsiz bir durumdan çıkar sağlamaya yönelik hassasiyeti yükseldikçe, ahlak dışı davranışları adil ve meşru bulma seviyelerinin azalması makul görünmektedir. Öte yandan öngörülenin aksine yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasının nedenlerinden biri yararlanıcı duyarlılığı durumunda bireyin adaletsiz durumun taraflarından biri olması, bu adaletsiz duruma dolaylı yoldan dahi olsa katkı sağlayan biri olması olabilir. Adaletsiz durumdan çıkar sağlayan ancak bu durumdan rahatsızlık duyan birey, sistemi meşrulaştırma eğilimi ile bu rahatsızlığını dengelemeye çalışıyor olabilir. Yani kısacası yararlanıcı olarak adaletsizlik durumuna yaptığı katkıdan dolayı duyduğu suçluluğu ve rahatsızlığı, toplumsal düzenin adil ve meşru olduğu yönündeki inancıyla dengelemeye çalışarak psikolojik iyilik halini korumaya çalışıyor olabilir.

Görüldüğü üzere bu çalışma çerçevesinde adalete duyarlılık ile sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkilere dair bulgular karmaşıktır. Özetlenecek olursa; mağdur duyarlılığıyla ahlaki uzaklaşma pozitif ilişkiliyken, mağdur duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Gözlemci duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin her ikisiyle de negatif ilişkilidir. Yararlanıcı duyarlılığı ise ahlaki uzaklaşmayla negatif ilişkiliyken; yararlanıcı duyarlılığı ile sistemi meşrulaştırma arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Adalete duyarlılığın bu iki değişkenle ilişkisini daha detaylı incelemek için daha fazla araştırma bulgusuna ihtiyaç vardır. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi edinmek, adalet ve meşruiyet kavramlarına dair mevcut bilgi birikime katkı sağlayacaktır. Adalet ve meşruiyet kavramları hakkında daha fazla bilgi edinme, bireyler arası ve gruplar arası ilişkilerde bu kavramlara dair algılarımızın yansımalarını analiz etmeye yardımcı olabilir.

İkinci Çalışma çerçevesinde mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırmanın aracı rolde olacağı öngörülmüştür (Hipotez 10). Bu hipotez desteklenmiştir. Test edilen Yapısal Eşitlik Modeline göre sistemi meşrulaştırma, mağdur duyarlılığı ile göçmenlere yönelik önyargı arasında aracı roldedir. Mağdur duyarlılığı arttıkça bireylerin sistemi meşrulaştırma seviyeleri azalmakta, sistemi meşrulaştırma düzeyi ise önyargıyı negatif yönde yordamaktadır. Yukarıda sistemi meşrulaştırma ile mağdur duyarlılığı ve önyargı arasında öngörülenin aksine negatif yönlü bir ilişki bulunduğu ve bunun olası açıklamaları sunulmuştur. Yeniden bu model bağlamında açıklama yapılacaktır olursa şunlar söylenebilir: Mağdur duyarlılığı yükseldikçe bireyler, toplumsal düzenin kendilerini mağdur etme potansiyelini, hak ettikleri yerlerde olmadıklarını, toplumsal düzenin adil ve meşru olmadığını düşünüyor olabilir. Bireyin kendisi de bu sistemin bir parçası olduğu

için bireysel düzeyde mağduriyet algısı, sistemin meşruluğu algısını etkiliyor görünmektedir. Ve sistemin meşrulaştırılma seviyesi azaldıkça da Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıların arttığı görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin yürüttüğü uluslararası politikalar, mevcut yönetim tarafından yürütülen göçmen politikaları ve bu bağlamdaki söylemler (örn., Balkılıç ve Teke Lloyd, 2020; Özdemir, 2017), Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları etkileme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle sistemi meşrulaştırma seviyesi azaldıkça Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar artış gösteriyor olabilir. Ancak literatürde bu üç değişkeni bir model çerçevesinde ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu üç değişken arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için daha fazla sayıda araştırma bulgusuna ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Mağdur duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkide ahlaki uzaklaşmanın aracı rolde olacağı öngörüsü (Hipotez 11), desteklenmiştir. Test edilen Yapısal Eşitlik Modeline göre ahlaki uzaklaşma, mağdur duyarlılığı ile göçmenlere yönelik önyargı arasında anlamlı bir aracı değişkendir. Modele göre mağdur duyarlılığı ahlaki uzaklaşma seviyesini, ahlaki uzaklaşma seviyesi de önyargıyı anlamlı ve pozitif bir şekilde yordamaktadır. Literatürde bu değişkenler arasında bir aracılık modeli test edilmemiştir ancak mağdur duyarlılığı ile ahlaki uzaklaşma arasında (örn., Maltese ve Baumert, 2019) ve ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasında (örn., Faulkner ve Bliuc, 2016; Fousiani, 2016) anlamlı ilişkiler olduğunu gösteren bulgular mevcuttur. Bu üç değişken arasındaki ilişki şu şekilde açıklanabilir: Adaletle ilişkin mağdur duyarlılığı yükseldikçe bireyler, adaletsizliğin yarattığı psikolojik rahatsızlıkla başa çıkmak için ahlaki olmayan davranışları daha fazla meşrulaştırıyor olabilir, ahlaki uzaklaşma seviyesi artıkça da göçmenlere yönelik önyargılar meşrulaştırılarak daha yüksek düzeyde ifade buluyor olabilir. Bu çalışma, üç değişken arasındaki ilişkiyi ilk kez test etmiştir. Gelecekte bu üç değişken arasındaki ilişkiye dair daha detaylı bilgi sahibi olmak için farklı örneklemelerde farklı hedef gruplara yönelik önyargıların ölçülmesi yararlı olacaktır.

Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırmanın, aracı değişken olacağı öngörüsü (Hipotez 12) desteklenmemiştir. Yürütülen Yapısal Eşitlik Modeli çerçevesinde gözlemci duyarlılığı ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma değişkenlerinin anlamlı aracı bir rolünün olmadığı görülmüştür. Yürütülen analizler çerçevesinde gözlemci duyarlılığının, sistemi meşrulaştırma ile anlamlı negatif bir korelasyona sahip olduğu görülmekle birlikte yararlanıcı duyarlılığının sistemi meşrulaştırmayla anlamlı ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir. Test edilen Yapısal Eşitlik Modeline ilişkin bulgular incelendiğinde; gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıklarının, sistemi meşrulaştırmayı anlamlı bir şekilde yordamadığı belirlenmiştir. Sistemi meşrulaştırmanın bu değişkenler arasında aracı rolde olmaması, adaletle duyarlılığın diğer bir alt boyutu olan mağdur duyarlılığının modeldeki en güçlü yordayıcı olmasıyla açıklanabilir. Mağdur duyarlılığı, diğer alt boyutlardan daha güçlü bir yordayıcı olduğu için model çerçevesinde diğer alt boyutların etkisini baskılamış olabilir.

Gözlemci ve yararlanıcı duyarlılıkları ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında ahlaki uzaklaşmanın, aracı değişken rolünde olacağı öngörüsü (Hipotez 13) kısmen desteklenmiştir. Test edilen Yapısal Eşitlik Modeli çerçevesinde gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşmanın aracı değişken rolünde olduğu bulgulanmıştır. Ancak yararlanıcı duyarlılığı ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşmanın aracı rolü olmadığı saptanmıştır. Yararlanıcı duyarlılığının, model çerçevesinde ahlaki uzaklaşmayı anlamlı bir şekilde yordamadığı saptanmıştır. Bu bulgular şu şekilde açıklanabilir: Bireylerin gözlemci olarak şahit oldukları adaletsiz durumlara karşı hassasiyetleri arttıkça, ahlaki olmayan davranışlara yönelik hassasiyetleri de artış göstermekte ve bu doğrultuda ahlaki uzaklaşma seviyeleri azalmaktadır. Gözlemci duyarlılıkları artışı çerçevesinde ahlaki uzaklaşma seviyeleri azalan bireylerin ise dış gruba yönelik önyargıları meşrulaştırma düzeyi azalacaktır. Başka bir ifadeyle gözlemledikleri adaletsizliklere hassas olan bireylerin, ahlaki uzaklaşma mekanizmaları daha az devreye girerek önyargılarının da azalmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak yararlanıcı duyarlılığı ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşmanın aracı rolde olmadığı belirlenmiştir. Bunun olası bir nedeni, test edilen model çerçevesinde adalet duyarlılığın diğer iki alt boyutunun yordama gücünün daha yüksek olmasıdır. Model çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında mağdur duyarlılığı ve gözlemci duyarlılığının, ahlaki uzaklaşmayı yordama gücünün çok benzer ve anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir neden ise ölçüm araçları ve ölçüm araçlarının sunum sırası (yararlanıcı duyarlılığı, adalet duyarlılığı ölçekleri arasında son sırada sunulmuştur) olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda yararlanıcı duyarlılığı ile önyargı arasındaki ilişkilerin farklı modeller çerçevesinde etkisinin test edilmesi, bu ilişkiyi daha farklı yönlerden açıklamak açısından faydalı olacaktır.

Adalet duyarlılık ile önyargı arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın aracılık rolü doğrultusunda elde edilen bulgular özetlenecek olursa; test edilen Yapısal Eşitlik Modeline göre mağdur duyarlılığı ile önyargı arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma aracı roldedir. Gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasında sistemi meşrulaştırma aracı değişken değilken; ahlaki uzaklaşma düzeyinin anlamlı aracı rolü bulunmaktadır. Yararlanıcı duyarlılığı ile önyargı arasında ise sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın aracı rolünün mevcut olmadığı bulgulanmıştır. Literatür incelendiğinde adalet duyarlılığın farklı alt boyutlarıyla önyargı arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın aracı rolünün ilk kez bu çalışma çerçevesinde test edildiği görülmüştür. Bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılması için gelecekte bu değişkenleri ele alan modellerin farklı örneklerle, farklı hedef gruplarla, farklı ölçüm araçlarıyla daha detaylı şekilde incelenmesi yararlı olacaktır. Bu çalışma, adalet duyarlılık ile önyargı arasındaki sınırlı literatür bilgisine katkı sağlamasının yanı sıra iki değişken arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklayabilmek amacıyla bazı aracı değişkenleri test etmiştir. Görünüşe göre adalet duyarlılık, bireylerin ahlaki olmayan davranışları meşrulaştırma ve sistemi adil ve meşru bulma seviyeleri ile ilişkili olarak önyargıları etkilemektedir. Adalet ve meşruluk kavramları arasındaki yakın ilişki, bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha çok araştırılması gerektiğini düşündürmektedir.

Çalışma 2 çerçevesinde sosyal temasın niteliği ve niceliğinin, sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken olup olmadığı sınınanmıştır. Bu bağlamda temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda sistemi meşrulaştırma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkinin daha zayıf olacağı öngörülmüştür (Hipotez 14). Bu hipotez desteklenmemiştir. Yürütülen düzenleyici değişken analizlerine göre sistemi meşrulaştırma ile önyargının bileşenleri (genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe) arasında temas kalitesinin ve temas miktarının anlamlı düzenleyici bir rolü bulunmamaktadır. Ancak bu çalışmada, literatürde yer alan diğer araştırma bulgularına (örn., Ahmed, 2017; Kim ve Wojcieszak, 2018) paralel bir şekilde göçmenlerle temas kalitesinin ve temas miktarının, göçmenlere yönelik önyargıyı anlamlı ve pozitif bir şekilde yordadığı bulgulanmıştır. Bu bulgu, sosyal temasın önemini bir kez daha göstermesi bakımından önemlidir.

Sistemi meşrulaştırma ve önyargı arasında sosyal temasın düzenleyici bir rolde bulunmamasının olası bir nedeni göçmenlerle temasın nicelik ve niteliğinin görece düşüklüğü olabilir. Katılımcıların Suriyeli göçmenlerle temas kalitesi, sistemi meşrulaştırma ve göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkinin gücünü etkileyecek düzeyde yüksek olmayabilir. Nitekim yanıtlar incelendiğinde göçmenlerle temas kalitesi yüksek olan katılımcıların sayısının oldukça az olduğu, temas kalitesi ortalama puanının da (3.27) toplam puanın yarısından az olduğu görülmektedir. Allport'un (1954) Sosyal Temas Kuramı çerçevesinde belirtmiş olduğu gibi genellikle eşit statü, iş birliği ve ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelmeyen Suriyeli göçmen ve Türkiye vatandaşı bireylerin, temas kalitesinin yüksek düzeyde olmaması beklendik bir durumdur. Gelecekte temas miktarının yanı sıra temas kalitesini artırma çalışmalarının, Türkiye vatandaşlarının göçmenlere tutumlarını geliştirmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir

İkinci Çalışma kapsamında test edilen son hipotez (Hipotez 15) sosyal temasın niteliği ve niceliğinin, ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyi arasında düzenleyici değişken rolünde olacağıdır. Temas niteliğinin ve niceliğinin yüksek olması durumunda ahlaki uzaklaşma ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasındaki ilişkinin daha zayıf olacağı öngörülmüştür. Yürütülen analizlere göre temas kalitesi, ahlaki uzaklaşma ile önyargı (genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe) arasında düzenleyici rolde değildir. Temas miktarının ise ahlaki uzaklaşma ile pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe arasında düzenleyici değişken olmadığı bulunmuştur. Ancak temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile göçmenlere yönelik genel duygu düzeyi arasında anlamlı düzenleyici bir rolde olduğu saptanmıştır. Fakat öngörülenin aksine temas miktarı yüksekliğinde, ahlaki uzaklaşma ile genel duygu (genel duygu puanının yüksekliği, olumlu duyguya işaret etmektedir) düzeyi arasındaki ilişki daha güçlüdür. Ahlaki uzaklaşma arttıkça göçmenlere yönelik duygu düzeyi olumsuzlaşmaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse ahlaki uzaklaşma düzeyi yüksek olanların, Suriyeli göçmenlerle temas miktarı arttıkça önyargı düzeyleri de artış göstermiştir. Temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile önyargının diğer bileşenleri arasında aracı rolde olmayıp yalnızca genel duygu düzeyi noktasında düzenleyici rolünün bulunmasına ilişkin

açıklama şu şekilde yapılabilir: Göçmenlere yönelik genel duygu değişkeninin, yürütülen Ölçme Modeli çerçevesinde önyargının en güçlü indikatörü olduğu (faktör yükü en yüksek olan indikatör) olduğu saptanmıştır. Görünüşe göre genel duygu düzeyi, önyargıyı en iyi yansıtan alt boyuttur. Bu nedenle temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile genel duygu arasındaki düzenleyici rolü makul görünmektedir.

Mevcut çalışmada öngörülenin aksine göçmenlerle temas miktarı arttıkça ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasındaki ilişkinin güçlenmesi, göçmenlerle temas miktarı yüksek olsa dahi bu temasın tonu ile açıklanabilir. Literatürde gruplar arası sosyal temasın, olumlu tonda olmasının önyargıları azalttığına dair bulgular mevcuttur (örn., Barlow vd., 2012; Christ vd., 2014). Suriyeli göçmenlerle temas miktarı yüksek olsa dahi katılımcıların, göçmenlerle teması önyargıları azaltması beklenen şekilde olumlu olmayabilir. Nitekim Allport (1954) ve Pettigrew (1998) sosyal temasın önyargıları azaltmasının bazı koşullara bağlı olduğunu (arkadaşlık potansiyeli, eşit statü, iş birliği, ortak amaçlar) dile getirmişlerdir. Bu bağlamda mevcut çalışmada katılımcıların göçmenlerle temas miktarının artışı, önyargılar üzerinde beklenenin tersi bir etki oluşturmuş görünmektedir. Bu durumda katılımcıların, göçmenlerle temasının olumlu olmayabildiği, bu temasın ahlaki uzaklaşma düzeyi yüksek katılımcılarda önyargıları arttırıcı bir etki oluşturduğu söylenebilir. Ancak bu konu hakkında daha detaylı bilgi edinebilmek için bu değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı örneklemelerde de test edilmesi önerilmektedir.

İkinci Çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Mevcut çalışma Karabük Üniversitesi'nde eğitim görmekte olan öğrencilerle yürütülmüştür. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini etkilemektedir. Gelecekte yürütülecek çalışmaların Türkiye'nin çeşitli illerinden, farklı yaş ve meslek grubundan katılımcılarla yürütülmesi, bulguların genellenebilmesi açısından faydalı olacaktır. İkinci olarak araştırmanın Karabük Üniversitesi öğrencileriyle yürütülmüş olmasının bir diğer dezavantajı Karabük ilinde Suriyeli göçmen nüfusunun fazla yoğun olmamasıdır. Bu durumda katılımcıların göçmenlerle birebir temasta bulunma olasılığı oldukça azalmaktadır. Bu bağlamda temas miktarı ve temas kalitesi değişkenlerini sağlıklı bir şekilde ölçme imkanı azalmıştır. Gelecekte yürütülecek çalışmaların, Suriyeli göçmenlerle sosyal teması daha yoğun olan bölgelerde yürütülmesinin, göçmenlerle yoğun teması olan ve olmayan katılımcılar arasında Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların değişip değişmediğinin test edilmesinin, gruplar arası temas çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Mevcut çalışmanın bir diğer sınırlılığı, çalışmanın kesitsel bir çalışma olması ve yol modelindeki yönlerin, teorik olarak belirlenmiş olmasıdır. Bu nedenle mevcut çalışma bulgularına dayanarak nedensel çıkarımlarda bulunmak mümkün değildir. Gelecekte bu kapsamda boylamsal çalışmaların yürütülmesi, değişkenler arasında nedensel regresyon yönlerinin test edilmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı ölçüm araçları ile ilgilidir. Toplam madde sayısının fazla olması, adalete duyarlılık değişkeninin alt ölçek maddelerinin birbirine oldukça benzer olması nedenleriyle katılımcılar, soruların tamamını yanıtlamak noktasında isteksizlik göstermiş olabilir. Bu

durumun önüne geçebilmek amacıyla boş değer ve uç değer analizleri yapılmış ve 56 katılımcının yanıtları, veri setinden çıkarılmıştır. Bir diğer sınırlılık, ölçeklerin sunulduğu sıralama ile ilişkili olabilir. Önyargı ölçümünün diğer ölçümlerden etkilenmemesi adına Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, pozitif duygu, negatif duygu ve sosyal mesafe ölçekleri, katılımcılara ilk sırada sunulmuştur. Ardından sırasıyla mağdur duyarlılığı, gözlemci duyarlılığı, yararlanıcı duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma, temas kalitesi ve temas miktarı ölçümleri yapılmıştır. Ölçek sıralamasına bağlı olarak katılımcıların yanıtları farklılık göstermiş olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda sıra etkisini kontrol etmenin, ölçekleri farklı sıralarda katılımcılara sunmanın, çalışma bulgularının güvenilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ek olarak katılımcıların bazılarının Temas Kalitesi Ölçeği ile ilgili araştırmacıya soru sordukları, ölçeğin yanıtlanma oranının diğer ölçeklere nazaran düşük olduğu görülmüştür. Temasın niteliğini ölçmek için farklı ölçüm araçlarına başvurmanın, gelecekte bu kapsamda yürütülecek araştırmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Son olarak mevcut çalışma, alan yazında oldukça az çalışılan bir konu olan adalet duyarlılığı ile önyargı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Elde edilen bulgular, adalet duyarlılığının önyargılarla, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma aracılığıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda ilk kez test edilen aracılık (Şekil 4.2) modelinin anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Çalışmanın sınırlılıklarına rağmen elde edilen sonuçlar, alana ve bu kapsamda gelecekte yürütülecek çalışmalara katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Bilhassa bulguların, önyargıları azaltmak için geliştirilecek önleme ve müdahale programlarına katkı sağlaması olasıdır. Örneğin; bireylerin adaletle ilişkin duyarlılıklarını değiştirmeye çalışmanın, var olan sistemin ve ahlaki yargıların sorgulanmasını sağlamanın önyargıları azaltmaya da katkı sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca bu çalışmanın bulgularına dayanarak temas kalitesi ve temas miktarının, önyargıları azaltma noktasında etkili olduğu bir kez daha desteklenmiştir. Mevcut tez çalışmasının üçüncü aşamasında bu bulgulardan da destek alarak Hayali Temas yönteminin, göçmenlere yönelik önyargıları azaltmadaki etkisi test edilmiştir.

4. ÇALIŞMA 3 (ÜÇÜNCÜ ÇALIŞMA)

Mevcut tez çalışmasının ilk aşaması (Çalışma 1) doğrultusunda dört gruba yönelik önyargılı tutumların derecesi karşılaştırılmıştır. Tutum ve duyguların derecesinin ölçülerek karşılaştırıldığı bu dört grup Alevi, Kürt, LGBT ve Suriyeli göçmenlerdir. Bu gruplara yönelik önyargılı tutumlar, genel duygu, negatif duygu, pozitif duygu, sosyal mesafe ve kalıpyargı boyutunda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, her bir ölçüm boyutunda Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutumların daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda Suriyeli göçmenlere yönelik görece yüksek olumsuz tutumlarla ilişkili bazı değişkenler Çalışma 2’de ele alınmıştır.

Tezin ikinci çalışması doğrultusunda Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kuramları çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgulara göre sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının anlamlı birer yordayıcısıdır. Adalete duyarlılığın mağdur boyutu ile Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı arasında sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın anlamlı aracı rolü bulunmaktadır. Benzer şekilde gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasında ahlaki uzaklaşmanın anlamlı aracı değişken olduğu bulgulanmıştır. Ancak öngörülen aksine gözlemci duyarlılığı ile önyargı arasında sistemi meşrulaştırmanın aracı değişken olmadığı belirlenmiştir. Ek olarak yararlanıcı duyarlılığının sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma seviyelerini anlamlı şekilde yordamadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular, ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmıştır.

İkinci çalışmada test edilen diğer hipotezler ise Suriyeli göçmenlerle sosyal temasın nitelik ve niceliğinin, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma seviyeleri ile önyargı arasında düzenleyici değişken olup olmadığına ilişkindir. Sosyal temasın niceliği ve niteliği ile önyargının her bir alt boyutu arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak bu çerçevede elde edilen bulgular, temasın niteliğinin sistemi meşrulaştırma ile göçmenlere yönelik önyargı ve de ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasında düzenleyici değişken olmadığını göstermiştir. Benzer şekilde temas miktarının da sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında anlamlı bir düzenleyici değişken olmadığı saptanmıştır. Ancak göçmenlerle temas miktarının ahlaki uzaklaşma ile önyargının bir bileşeni olan genel duygu arasında düzenleyici değişken olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu bulguya göre Suriyeli göçmenlerle yüksek sosyal temas durumunda ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasındaki ilişkinin gücü artmaktadır. İkinci çalışma kapsamında elde edilen bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Üçüncü çalışmada ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltma noktasında hayali temas yönteminin etkisi araştırılmıştır. Hayali Temas Kuramına (Turner vd., 2007) göre grup üyeleri arasında pozitif sosyal etkileşimin zihinsel olarak kurgulanması, grup üyelerinin birbirlerine yönelik olumsuz tutumlarını azaltmada etkili bir yöntemdir. Hayali temas çerçevesinde yürütülen araştırmalar, dış grup üyesiyle kurulan olumlu bir zihinsel temasın, dış gruba yönelik önyargıları azaltmada ve olumlu

tutumların gelişmesini sağlamada etkili olduğunu göstererek kurama destek sağlamışlardır (örn., Ginevra vd., 2021; Schuhl vd., 2021; Smith ve Minescu, 2021; Yetkili vd., 2018).

Dünyanın diğer birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de farklı gruplara yönelik önyargıları azaltma noktasında hayali temasın etkililiği sınanmıştır. Homoseksüel bireylere yönelik (örn., Küçükkömürler, 2013), Türk, Kürt etnik gruplarına yönelik (örn., Bağcı vd., 2018a) ve Suriyeli göçmenlere yönelik (örn., Bağcı vd., 2018b; Yurtbakan, 2019) önyargıları azaltma ve empati düzeyini geliştirme noktasında hayali temas yönteminin etkin olduğunu saptayan çalışmalar mevcuttur. Ancak bu kapsamda yürütülen bazı araştırmalarda (örn., Bağcı vd., 2018a; Fırat, 2019) ise hayali temasın önyargıları azaltmada sınırlı bir etkisi olduğu veya etkili olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye’de çeşitli örneklerle yürütülen çalışmalardan elde edilen bulgular arasında farklılıklar mevcuttur. Mevcut tez çalışmasında Allport’un (1954) Sosyal Temas Hipotezi ve Pettigrew’in (1998) Gruplar Arası Temas Kuramı ve Ortak İç Grup Kimliği Modelinden (Gaertner ve Dovidio, 2000) yararlanarak oluşturulan bir senaryo kullanılarak hayali temasın mevcut örnekte Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıları azaltma noktasındaki etkisi test edilmiştir. Bu çalışmanın, hayali temas literatürüne ve önyargıları azaltmak için geliştirilebilecek program ve projelere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hayali temas yöntemleriyle ilgili önemli bir nokta temas senaryolarının farklılaşmasıdır. Turner ve diğerleri (2007) tarafından kuramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla yürütülen üç çalışmada, katılımcıların dış grupla olumlu bir sosyal etkileşimde bulunduğunu hayal etmelerine yönelik senaryolar kullanılmıştır. Daha sonra yürütülen araştırmalarda da Turner ve arkadaşlarının ilk çalışmada kullandığına benzer senaryolar aracılığıyla hayali temasın farklı örneklerde farklı dış gruplara yönelik önyargı üzerindeki etkisi sınanmıştır (örn., McWaters ve Hawkins, 2018; West vd., 2017). Ancak hayali temas kapsamında yürütülen bazı çalışmalarda ise hayali temas senaryoları farklı kuram ve kavramlardan beslenerek değişimlenmiştir. Örneğin; bu kapsamda yürütülen bir araştırmada katılımcılara *nötr hayali temas*, *standart hayali temas* ve *pozitif iş birliği hayali temas* senaryosu sunulmuş; katılımcıların dış grupla iş birliğine yönelik bir hayali temasta buldukları koşulun, diğer iki koşula kıyasla önyargıları daha fazla azalttığı saptanmıştır (Kuchenbrandt vd., 2013). Bir diğer araştırmada *olumlu*, *olumsuz* ve *gönüllülüğe* dayalı hayali temas senaryolarına maruz kalan katılımcıların dış gruba yönelik önyargı düzeyleri karşılaştırılmıştır. Dış grup üyesiyle gönüllü bir temasta bulunduğunu hayal etmenin, yüksek çatışma durumlarında bile dış grup üyesiyle etkileşimde bulunmanın güvenli bir yöntemi olduğu bulunmuştur (Husnu ve Paolini, 2019). Benzer şekilde hayali temas senaryolarının karşılaştırıldığı bir diğer araştırmada ise dış grup üyesiyle aynı grupta olduğunu hayal eden katılımcıların (*ortak iç grup kimliği grubu*), standart hayali temas ve kontrol koşullarındaki katılımcılara kıyasla, dış gruba yönelik yardım niyetinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Vezzali vd., 2015). Görüldüğü üzere hayali temas senaryoları, çeşitli kuramsal alt yapılardan beslenerek ve geliştirilerek değişimlenmektedir. Bu çalışmalara benzer şekilde Çalışma 3 kapsamında da hayali temas

senaryosu, Allport'un (1954) *Temas Hipotezi*, Pettigrew'in (1998) Gruplar Arası Temas Kuramı, Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel ve Turner, 1979) ve Ortak İç Grup Kimliği Modeli (Gaertner ve Dovidio, 2000) çerçevesinde değişimlenmiş ve önyargıyı azaltma noktasında etkililiği test edilmiştir.

Allport (1954) Temas Hipotezini geliştirerek, gruplar arası temasın önyargıyı ancak belli koşullar sağlandığı takdirde azaltabileceğini belirtmiştir. Allport'un gruplar arası temasın önyargıyı azaltabilmesi için belirlediği 4 ideal koşul vardır: eşit statü, otorite desteği, iş birliğine dayalı bir ilişki ve ortak amaçlar (Pettigrew, 1998; Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017). Pettigrew (1998) ise temas hipotezini yeniden formüle ederek Gruplar Arası Temas Kuramını geliştirmiştir. Araştırmacı, temas hipotezinde gruplar arası temasın önyargının azalmasında nasıl etkili olduğunun saptanmadığını belirterek bu yönde çalışmalar yürütmüştür. Araştırmacı, dış grup hakkında bilgi sahibi olunması, davranış değişimi, gruplar arası kaygının azalması, pozitif duyguların gelişmesi, empatinin artması ve iç grubu yeniden değerlendirme yoluyla gruplar arası önyargının azaldığı ve olumlu tutumların geliştiğini belirterek bu soruya açıklık getirmiştir. Ek olarak araştırmacı, arkadaşlığa vurgu yapmış ve sosyal temasın bireylerin arkadaşlığına imkan tanımalarının oldukça yararlı olacağını dile getirmiştir (Pettigrew, 1998).

Sosyal Kimlik Kuramına (Tajfel ve Turner, 1979) göre bireyler grup üyelikleri temelinde ortak sosyal kimliklere sahip olur ve bu sosyal kimlikler bireylerin çeşitli duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendirmede etkilidir. Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde yürütülen araştırmalar, bireylerin iç grup kimlik özdeşim düzeyi ile dış gruba yönelik olumsuz tutum ve davranışları arasında yakın ilişki olduğunu göstermektedir (örn., Crocetti vd., 2021; Sternisko vd., 2021; Wang, 2022). Ortak İç Grup Kimliği Modeli (Gaertner ve Dovidio, 2000) ise bu kuramdan geliştirilmiş ve bireylerin ortak bir sosyal kimlik çatısı altında birleşmesinin, diğerlerine yönelik olumsuz tutum ve davranışları azaltabileceğini öngörmektedir. Bu kapsamda yürütülen araştırmalar modele destek sunmaktadır (örn., Dovidio vd., 2007; Hornsey ve Hogg, 2000) Üçüncü Çalışma bağlamında, bu kuramlardan yararlanarak hayali temas senaryosunda katılımcıların ortak bir kimliğe, ortak özellik ve ortak duygulara sahip oldukları vurgusu yapılarak katılımcılarda "*biz duygusu*" oluşturmak amaçlanmıştır.

Özetlemek gerekirse; hayali temas yöntemi, bireylerin dış grup üyesiyle zihinsel bir temas kurmasına olanak sağlayarak dış gruba yönelik tutumların değişmesine katkı sağlamaktadır. Yürütülen birçok araştırmada (örn., Bağcı vd., 2018a; Stathi vd., 2014; West vd., 2017) bir dış grup üyesiyle hayali temasta bulunan katılımcıların, kontrol koşuluna kıyasla anlamlı şekilde daha olumlu tutumlara sahip olduğu belirlenmiştir. Hayali temas uygulaması, katılımcılara sunulan hayali temas senaryoları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu yönüyle hayali temas yönteminin, geliştirilmeye ve değişimlenmeye oldukça açık bir yöntem olduğu söylenebilir. Nitekim araştırmacılar (örn., Dunaev vd., 2018; Hodson vd., 2015; Ioannou vd., 2017) hayali temas senaryolarını farklı kuramsal bakış açılarından ele alarak etkisini test etmişlerdir. Mevcut tez çalışmasında da bu araştırmalara benzer şekilde hayali temasın, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltma noktasındaki etkililiği test edilmiştir. Bu bağlamda

Allport (1954) ve Pettigrew'in (1998) belirttiği temas koşullarını (arkadaşlık potansiyeli, iş birliği, ortak amaçlar, eşit statü) ve Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde ortak kimlik ve benzerlik vurgusunu içeren bir hayali temas senaryosu hazırlanmıştır.

Mevcut araştırmada hayali temasın, önyargıları azaltma üzerindeki etkisi ön test-son test yöntemiyle test edilmiştir. Bunun yanı sıra hayali temasın kalıcılığını test etmek amacıyla son test ölçümünden 6 hafta sonra katılımcılardan önyargı ölçümü alınmıştır. Hayali temas kapsamında yürütülen araştırmalarda, hayali temas senaryolarının sunulmasından bir süre sonra katılımcılardan tekrar bir ölçüm alınarak hayali temasın etkisini sürdürüp sürdürmediği, sürdürüyorsa bu etkinin düzeyi test edilmektedir. Örneğin; hayali temasın uzun süreli etkisini test etmek amacıyla yürütülen bir çalışmada hayali temas koşulunda bulunan katılımcıların, bir hafta sonra alınan ölçümlerde, dış grup üyesine karşı tutumlarında ve sosyal mesafe düzeylerindeki değişimin devam ettiği saptanmıştır (Ioannou, 2019). Bu kapsamda Küçükkömürler (2013) tarafından yürütülen ve hayali temasın, engelli bireylere ve homoseksüellere yönelik tutumlar üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada, hayali temasın bir ay sonraki ölçümlerde etkisini sürdürdüğü belirlenmiştir. Bir diğer çalışmada katılımcılar, hayali temas senaryosuna maruz kaldıktan yaklaşık 15 gün sonra, katılımcıların şizofreni tanısı almış bireylere yönelik açık ve örtük tutumları incelenmiştir. Bu çalışmanın analizleri sonucunda hayali temas senaryosuna maruz kalmanın, dış gruba yönelik açık ve örtük önyargı üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğu ve bu etkinin uzun süreli olduğu bulunmuştur (Schuhl vd., 2019). Mevcut tez kapsamında da bu ve benzeri çalışmalar referans alınarak hayali temasın etkisini sürdürüp sürdürmediği, bu etkinin 6 hafta sonraki ölçümlerde devam edip etmediği test edilmiştir. Bu kapsamda 3 farklı zaman diliminde açık ve örtük önyargı ölçümü alınmış ve bu ölçümler istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır.

4.1. Çalışmanın Amacı

Üçüncü Çalışmanın temel amacı, katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumlarını azaltma noktasında hayali temas yönteminin etkili olup olmadığını test etmektir. Bu doğrultuda katılımcılara hayali temas senaryosu sunulmuş ve senaryo sunulmadan önce ve sonra katılımcıların göçmenlere yönelik önyargı düzeyi açık ve örtük önyargı ölçüm araçlarıyla ölçülerek karşılaştırma yapılmıştır. Yani bir başka deyişle ön test-son test uygulaması ile hayali temas grupları ve kontrol grubunun önyargı düzeyi değerlendirilmiştir. Senaryoların etkililiğini test etmek amacıyla bir grup katılımcı, kontrol grubu olarak atanmış ve herhangi bir uygulamaya maruz kalmamıştır. Böylece deney ve kontrol grupları arasında önyargı noktasında bir karşılaştırma yapılarak hayali temasın, önyargılar üzerindeki etkisini test etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın diğer bir amacı, farklı kapsamdaki bir hayali temas senaryosunun, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltma noktasındaki etkisini test etmektir. Bu bağlamda mevcut çalışma için oluşturulan hayali temas senaryosu, Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel ve Turner, 1979), Temas Hipotezi (Allport, 1954) ve Gruplar Arası Temas Kuramlarından (Pettigrew, 1998) yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu senaryo hakkında daha detaylı bilgi yöntem kısmında verilmiştir. Üçüncü Çalışma,

hayali temasın önyargılar üzerindeki etkisini test etmek için farklı kuramsal bilgilerden yola çıkılarak hazırlanan hayali temas senaryosunu kullanması, ön test-son test yönteminin uygulanması, açık ölçümün yanı sıra örtük önyargı ölçümünün kullanılmış olması ile bu kapsamda yürütülen diğer araştırmalardan farklılaşmaktadır. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise hayali temas etkisinin kalıcılığını test etmektir ve bu çerçevede hayali temas uygulamasının hemen ardından alınan ölçümden 6 hafta sonra, üçüncü bir ölçüm yapılmıştır.

4.2. Hipotezler

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda test edilen hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Hayali temas senaryosuna maruz kalan katılımcıların (deney koşulu) önyargı puanları, kontrol koşulundaki katılımcıların önyargı puanlarından anlamlı şekilde daha düşüktür. Hayali temas koşulundaki katılımcıların, ön test-son test önyargı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark mevcutken, kontrol grubunda yer alan katılımcıların önyargı puanlarında anlamlı bir fark yoktur.

Hipotez 2: Hayali temas uygulamasının ardından yapılan önyargı ölçümü (Zaman 2) ile 6 hafta sonra yapılan önyargı ölçümü (Zaman 3) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Hayali temas senaryosuna maruz kalmak, 6 hafta sonraki önyargı ölçümlerinde de etkisini sürdürmektedir.

4.3. Yöntem

4.3.1. Katılımcılar

Üçüncü Çalışmaya Karabük Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans eğitimi görmekte olan 17-60 yaş aralığındaki (Ort.=21.00, SS=4.66) 117 gönüllü katılımcı dahil olmuştur. Katılımcıların 19'u erkek, 98'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcılar, Karabük Üniversitesi Çocuk Gelişimi, Sanat Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon, Sosyoloji, Tarih, Felsefe, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve İlahiyat Bölümlerinde eğitim görmektedir. Katılımcıların %37.6'sı birinci sınıf, %23.1'i ikinci sınıf, %25.6'sı üçüncü sınıf ve %13.7'si ise dördüncü sınıfta eğitim gördüğünü beyan etmiştir. Katılımcıların etnik kökenleri incelendiğinde 105 katılımcı Türk, 12 katılımcı ise Kürt olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların tamamı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Çalışma kapsamında aynı kişilerden 3 farklı zaman diliminde ölçüm alınmıştır. İlk ölçüm (Zaman 1) 9-13 Ekim 2023 tarihleri arasında yapılmıştır. İkinci ölçüm (Zaman 2) 16-20 Ekim 2023 tarihinde yapılmış ve son ölçüm kapsamında (Zaman 3) ise 29 Kasım-6 Aralık 2023 tarih aralığında veri toplanmıştır.

Çalışmanın birinci aşaması kapsamında 117 katılımcının, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları açık ve örtük ölçüm araçları aracılığıyla ölçülmüştür. Daha sonra katılımcıların deney ve kontrol grubuna ataması seçkisiz atama yoluyla (SPSS Select Case komutuyla gruplar belirlenmiştir) yapılmıştır. Bu gruplar, hayali temas grubu ve kontrol grubu şeklindedir. Çalışmanın ikinci aşaması kapsamında (Zaman 2) 117 katılımcının deney ve kontrol grubuna ataması seçkisiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında hayali temas grubundaki katılımcılara, Suriyeli göçmen bir bireyle hayali temasa dair senaryo sunulurken; kontrol grubundaki katılımcılara bir yürüyüşe

çıktıklarını hayal etmelerinin istendiği bir yönerge sunulmuştur (aşağıda “*Hayali Temas Senaryosu ve Kontrol Grubu Yönergesi*” başlığı altında bu konuya dair detaylı bir açıklama sunulmuştur). Çalışmanın ikinci hafta ölçümüne (16-20 Ekim 2023) 96 katılımcı katılım sağlamıştır. 52 katılımcı deney grubu, 44 katılımcı ise kontrol grubunda yer almaktadır. Bu katılımcıların üçü, uç değer analizleri sonucunda veri setinden çıkarılmıştır. Analizler, 50 deney grubu, 43 kontrol grubu olmak üzere toplam 93 katılımcı ile yürütülmüştür.

Mevcut çalışmanın üçüncü adımı kapsamında (Zaman 3) ikinci ölçümden 6 hafta sonra (29 Kasım-8 Aralık 2023) son ölçüm alınmıştır. Bu son aşamaya 76 kişi katılım sağlamıştır. Bu katılımcıların 42’si deney, 34’ü kontrol grubunda yer almaktadır. 1 katılımcının verileri, yürütülen uç değer analizleri sonucunda veri setinden çıkarılmıştır ve analizler 75 kişinin verileri ile yapılmıştır. Bu çalışmanın üç haftalık ölçümlerinin her birine katılım sağlayan kişi sayısı ve bu kişilerin cinsiyet dağılımı, Tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1. Üçüncü Çalışmaya Katılım Sağlayan Birey Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

	Katılımcı Sayısı	Cinsiyet Dağılımı
ZAMAN 1 (9-13 Ekim 2023)	117	19 erkek, 98 kadın
ZAMAN 2 (16-20 Ekim 2023)	96 (52 Deney, 44 Kontrol)	16 erkek (9 Deney, 7 Kontrol), 80 kadın (43 Deney, 37 Kontrol)
ZAMAN 3 (29 Kasım-8 Aralık 2023)	76 (42 Deney, 34 Kontrol)	15 erkek (8 Deney, 7 Kontrol), 61 kadın (34 Deney, 27 Kontrol)

4.3.2. Araştırma Deseni

Bu araştırmada Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, sosyal mesafe, sığınmacılara yönelik tutum ve örtük önyargı, bağımlı ölçümler olarak ele alınmıştır. Araştırmada kontrol grubu ve deney grubu olmak üzere iki ayrı gruptan, üç farklı zamanda ölçüm alınmıştır. Bu ölçümlerin ilki, ön test ölçümü olarak değerlendirilmiş ve deney grubu ve kontrol grubunun, göçmenlere yönelik tutumları incelenmiştir. Ön test ölçümünden bir hafta sonra, deney grubunda yer alan katılımcılara hayali temas senaryosu sunulmuştur. Bu ikinci ölçüm kapsamında kontrol grubuna ise açık havada yürüyüş yaptıklarını hayal etme yönergesi verilmiştir. İkinci haftada katılımcılara sunulan senaryodan sonra katılımcılardan, genel duygu, örtük önyargı, sığınmacılara yönelik tutum ve sosyal mesafe ölçümleri alınmıştır. Üçüncü ölçüm ise ikinci ölçümden 6 hafta sonra, hayali temasın zamana karşı etkisini test etmek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmada 2 (Grup: deney grubu-kontrol grubu) x 3 (Zaman: Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3) tekrarlı ölçümlü gruplar deseni kullanılmıştır. Çalışmanın deseni, Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 4.2. Üçüncü Çalışmanın Araştırma Deseni

	ZAMAN 1	ZAMAN 2	ZAMAN 3
Deney Grubu	Açık ve Örtük Tutum	Hayali Temas+ Açık ve Örtük Tutum	Açık ve Örtük Tutum
Kontrol Grubu	Açık ve Örtük Tutum	Açık ve Örtük Tutum	Açık ve Örtük Tutum

4.3.3. Hayali Temas Senaryosu ve Kontrol Grubu Yönergesi

Üçüncü Çalışmada hayali temas koşulundaki katılımcılara yönelik bir senaryo hazırlanmıştır (EK 14). Bu senaryoda, katılımcılara Suriyeli göçmen bir bireyle tanıştıklarını, birlikte oldukça fazla zaman geçirdiklerini, bir ortak amaç doğrultusunda iş birliği yaptıklarını (bir tiyatro şenliğinde üniversiteyi temsilen bir oyun sergilemek) ve eşit statüde olduklarını (aynı üniversitenin öğrencisi olma durumu), göçmen bireyi arkadaş olarak nitelendirdiklerini vurgulayan bir hayali temas senaryosu sunulmuştur. Bu senaryoyu oluştururken Allport (1954) ve Pettigrew'in (1998) sosyal temasa ilişkin kuramsal bilgilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca senaryoda katılımcıların "biz" ortak kimliğine sahip olduklarını hayal etmeleri için Karabük Üniversitesinin bir birleştirici kimlik görevi üstlenmesi amaçlanmıştır (Sosyal Kimlik Kuramı bağlamında). Hayali temas senaryosu, katılımcılara yazılı bir metin olarak sunulmuş, bunun yanı sıra senaryo kulaklık ile ses kaydı olarak dinletilmiştir. Katılımcılara ses kaydını dinlerken metni takip etme yönergesi verilmiştir. Katılımcılar, senaryoyu dinledikten ve okuduktan sonra senaryoya dair manipülasyon kontrol sorularını yanıtlamışlardır (EK 15).

Çalışmanın kontrol koşulu kapsamında ise kontrol grubunda yer alan katılımcılara ikinci hafta ölçümünden önce, açık havada yürüyüşe çıktıklarını 1 dakika boyunca düşünceleri istenen bir yönerge verilmiştir (EK 14). Bu yönerge katılımcılara bir kağıt ile sunulmuştur. Bu yönerge, Crisp ve Turner'ın (2007) çalışmasında kullandığı şekliyle ele alınarak sunulmuştur. Bu yönergeden sonra katılımcılardan manipülasyon kontrol soruları kapsamında hayal ettikleri sahnenin, canlılığı, detaylı olup olmaması hakkındaki soruları yanıtlamaları istenmiştir (EK 15).

4.3.4. Veri Toplama Araçları

Üçüncü Çalışmada *Kişisel Bilgi Formu*, ön-test ve son-test önyargı ölçümleri ve hayali temas senaryosunun etkililiğini test etmek amacıyla *Manipülasyon Kontrol Soruları* kullanılmıştır. Önyargı ölçümü için *Duygu Termometresi*, *Sosyal Mesafe Ölçeği*, *Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği* ve *Örtük Çağrışım Testi* kullanılmıştır. Katılımcıların Suriyeli göçmen bireylerle zihinsel temasını sağlayabilmek amacıyla *Hayali Temas Senaryosu* kullanılmıştır. Katılımcıların hayali temas senaryosuna maruz kalmalarına ilişkin bir kontrol sağlamak, senaryonun etkililiğini test etmek amacıyla ise *Manipülasyon Kontrol Soruları* kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların, göçmenlerle doğrudan/mevcut temaslarına yönelik bilgi edinebilmek amacıyla *Sosyal Temas Ölçeği* ve *Temas Miktarı Ölçümü* kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim gördükleri bölüm, etnik kimlik, uyruk, sosyoekonomik durumları ve siyasi görüşleri hakkında bilgi edinmek amacıyla *Kişisel Bilgi Formu* kullanılmıştır (EK 2).

Duygu Termometresi. Bir önyargı ölçümü olan *Duygu Termometresi* (Haddock, Zanna ve Esses, 1993; Akt. Özkeçeci, 2017) (EK 3) tek bir soruyla katılımcıların Suriyeli göçmenler hakkındaki genel hislerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Katılımcıların, Suriyeli göçmenler hakkındaki duygu seviyesini değerlendirmek için "Suriye göçmeni bireylere karşı hislerinizi tek bir cevap ile belirtecek

olsaydınız ne derdiniz? Cevabınızı bir ısı termometresi gibi düşünün” ifadesini, 0 (*Çok Soğuk-Çok Olumsuz*) ile 10 (*Çok Sıcak-Çok Olumlu*) aralığında değişen bir skala üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Yüksek puanlar, Suriyeli göçmenlere yönelik daha olumlu duygu duruma işaret etmektedir.

Sosyal Mesafe Ölçeği. Bogardus (1925; Akt. Balaban, 2013) tarafından geliştirilen *Sosyal Mesafe Ölçeği* (EK 6), Balaban (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek bireylerin, farklı grupların üyeleriyle farklı sosyal etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır. Bahsi geçen ölçekle katılımcıların Suriyeli göçmenlerle çeşitli türde etkileşimlere yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Ölçekte yer alan bazı ifadeler "*Suriyeli bir patronunuz olsa*", "*Suriyeli biri ile aynı sokakta yaşıyor olsanız*", "*Suriyeli biri ile aynı yerde çalışıyor olsanız*"dır. Ölçek maddelerine verilen yanıtlar 1 (*Hiç rahatsız olmam*) ile 7 (*Çok rahatsız olurum*) aralığında değişen 7’li Likert türü bir değerlendirmeyi içermektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, hedef gruba karşı daha yüksek sosyal mesafe düzeyine işaret etmektedir. Üçüncü Çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı Zaman 1’de .92, Zaman 2’de .94 ve Zaman 3’te .93 olarak hesaplanmıştır.

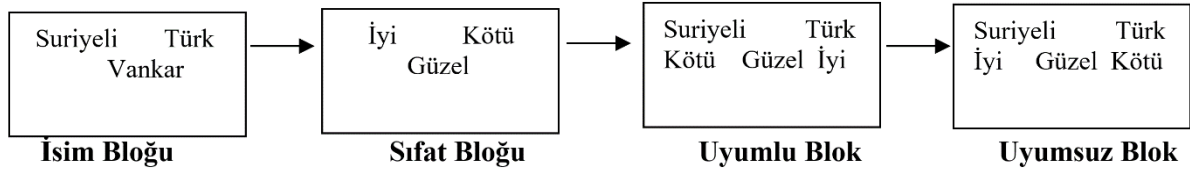
Örtük Çağrışım Testi. Greenwald ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilen Örtük Çağrışım Testi, tutumları örtük bir şekilde ölçmek ve sosyal kaygı, sosyal beğenirlik gibi açık ölçüm araçlarında sıklıkla rastlanan durumların önüne geçebilmek amacıyla geliştirilen bir ölçüm aracıdır. Örtük Çağrışım Testi, Şenyurt ve arkadaşları (2020) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bu çalışmada, araştırmacıların Türkçeye uyarladıkları Örtük Çağrışım Testi, örnekleme ve mevcut araştırmaya uygun hale getirilerek uygulanmıştır. Bu çalışmada Örtük Çağrışım Testi, PsyToolkit Programı aracılığıyla (Stoet, 2010; 2017) hazırlanmıştır. Bu test, toplamda 4 blok şeklinde uygulanmıştır. İlk blokta (İsim Bloğu) katılımcılardan Arapça 8, Türkçe 8 olmak üzere toplamda 16 ismi kategorilemeleri istenmiştir. Bir başka ifadeyle ekranın ortasında beliren ismi, sağda yer alan “Suriyeli” veya solda yer alan “Türk” kategorilerinden biriyle eşleştirmeleri istenmiştir. İkinci blokta (Sıfat Bloğu) katılımcılardan İyi ve Kötü kategorilerine atamaları için 8 iyi ve 8 kötü sıfatı değerlendirmeleri istenmiştir. Üçüncü Blok Uyumlu Blok olarak hazırlanmıştır. Uyumlu Bloкта katılımcılara Türk-İyi ve Suriyeli-Kötü kelimeleri, alt alta sunulmuş ve katılımcılardan isim ve sıfatları kategorilemeleri istenmiştir. Son blok ise Uyumsuz Blok olarak hazırlanmıştır. Bu blokta katılımcılara Türk-Kötü ve Suriyeli-İyi kelimeleri alt alta sunulmuş, katılımcılardan isim ve sıfatları kategorilemeleri istenmiştir. Tablo 5.3’de İsim Bloğu ve Sıfat Bloğunda yer alan kelimelerin listesi sunulmuştur. Şekil 5.1’de ise her bir blokla ilgili bir örnek sunulmuş ve şematize edilmiştir.

Örtük Çağrışım Testi, katılımcıların uyumsuz bloğa verdikleri tepkinin, uyumlu bloğa verdikleri tepkiden daha uzun olacağı varsayımına dayanmaktadır (Şenyurt vd., 2020). Bu bağlamda katılımcıların her bir bloğa verdikleri tepki süresi değerlendirilmiştir. Örtük Çağrışım Testi, D-Skor hesaplamaları ile analiz edilmiştir. D-Skor şu şekilde hesaplanmıştır: Uyumsuz Blok/Uyumsuz Blok Standart Sapması-

Uyumlu Blok/Uyumlu Blok Standart Sapması. Bu testten alınan puanların yüksekliği, örtük önyargının yüksekliğine işaret etmektedir.

Tablo 4.3. Örtük Çağrışım Testinde Yer Alan İsim ve Sıfatlar

İsim Bloğu		Sıfat Bloğu	
Arapça İsimler	Vecihi Reşid Fuzuli Faysal Salahaddin Mestan Ammar Vankar	Olumlu Sıfatlar	Şahane Güzel Sevimli Mutlu Hoş Sevgi Zafer Memnun
Türkçe İsimler	Acar Çakar Enginsu Alphan Berke Korhan Rüzgar Songur	Olumsuz Sıfatlar	Hata Felaket Izdırap Yaramaz Korkunç İğrenç Şeytani Çirkin

Şekil 4.1. Örtük Çağrışım Testi Akış Şeması

Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği. Anderson (2018) tarafından geliştirilen ve Sarıkaya ve Güner (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, toplam 11 maddeden oluşmaktadır (EK-16). Bu ölçek, sığınmacılara yönelik önyargıları incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçek, Klasik Önyargı ve Koşullu Önyargı olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Klasik Önyargı alt boyutunda 7 madde yer almaktadır ve bu maddelerden bazıları şu şekildedir: “Sığınmacılar geldikleri yere geri dönmelilerdir”, “Sığınmacılar toplumumuza uyum sağlayamazlar” ve “Sığınmacıların ülkemizde olmaları çok tehlikelidir”. Koşullu önyargı alt boyutunda yer alan 4 maddenin ikisi “Sığınmacıların yardıma ihtiyacı var, ancak ülkemizde bu yardıma daha fazla ihtiyacı olan insanlar var” ve “Sığınmacıların ülkemize sadece suç geçmişi olmayanları gelmelidir” şeklindedir. Bu maddelere verilen yanıtlar 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle Katılıyorum) aralığında değişen 7’li bir değerlendirmeyi içermektedir. Sarıkaya ve Güner (2021) tarafından yürütülen Açıklayıcı Faktör Analizi ile bu ölçeğin, 11 maddelik tek boyutlu bir yapı sergilediği ve toplam varyansın %47’sini açıkladığı bulunmuştur. Yürütülen analizler sonucunda araştırmacılar, ölçeğin Türkçeye adapte edilmiş halinin hem tek boyutlu hem iki boyutlu olarak kullanılabileceğini düşündüklerini ifade etmiştir. Mevcut tez çalışmasında ölçek, tek boyutlu olarak ele alınıp analizlere dahil edilmiştir. Ölçekten alınan yüksek

puanlar, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının yüksekliğine işaret etmektedir. Üçüncü Çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı Zaman 1 kapsamında .72, Zaman 2’de .79 ve Zaman 3’te .84 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal Temas Ölçeği. İslam ve Hewstone (1993) tarafından geliştirilen Sosyal Temas Ölçeği, Akbaş (2010) tarafından Türkçeye adapte edilmiştir. Bu ölçek, dış grup üyesiyle temas kalitesini ve temas miktarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Akbaş’ın tez çalışması kapsamında Alevi-Sünni bireylerin temas kalitesi ve miktarını ölçmek amacıyla kullandığı bu ölçek maddeleri, mevcut tez kapsamında Suriyeli sığınmacılar kapsamında düzenlenerek uygulanmıştır (EK 17). Ölçeğin temas miktarı alt boyutu, “*Ne sıklıkta Suriyelilerle okul/iş gibi resmi yerlerde iletişim halindesiniz?*” “*Ne sıklıkta Suriyelilerle yakın arkadaş-dost olarak iletişim halindesiniz?*” şeklinde 5 soruyu içermektedir. Bu sorulara verilen yanıtlar 1 (Hiç) ile 5 (Her zaman) aralığında değişmektedir. Temas kalitesi alt boyutunda ise 5 soru ile göçmenlerle temasın niteliği değerlendirilmektedir. Bu sorulardan bazıları “*Suriyelilerle olan ilişkilerinizde iki tarafın da eşit olduğunu hisseder misiniz?*”, “*Suriyelilerle ilişkilerinizi gönüllü olarak mı yoksa istemeden/mecburi olarak mı sürdürüyorsunuz?*” şeklindedir. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan göçmenlerle yüksek temas miktarına ve yüksek temas kalitesine işaret etmektedir. Üçüncü Çalışma kapsamında Temas Kalitesi alt boyutunun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı Zaman 1’de .84, Zaman 2’de .91 ve Zaman 3’te .89 olarak hesaplanmıştır. Temas Miktarı alt boyutunun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise Zaman 1 kapsamında .48, Zaman 2’de .60 ve Zaman 3’te .71 olarak hesaplanmıştır.

Temas Miktarı. Katılımcıların Suriyeli göçmenlerle sosyal temas miktarı (Voci ve Hewstone, 2003; Husnu ve Crisp, 2010) 2 soru aracılığıyla ölçülmüştür. “*Kaç Suriyeli göçmen birey tanıyorsunuz?*” sorusunun cevabı 1’den (Hiç) 9’a (30’dan fazla) uzanan bir skala üzerinden değerlendirilmiştir. İkincisi ise “*Bu tanıdıklarınızla ne sıklıkta görüşüyorsunuz?*” sorusudur (EK 13). İkinci soruya verilen yanıtlar 1 (Hiç) ile 7 (Her gün) aralığında değişim göstermektedir. Ölçek puanları hesaplanırken, 9’lu skala üzerinden değerlendirilen ilk soru, 7’li derecelendirmeye dönüştürüldükten sonra iki soruya verilen yanıtların ortalama puanları hesaplanmıştır. Yüksek puanlar, Suriyeli göçmenlerle yüksek temas miktarına işaret etmektedir.

Ek olarak Pettigrew’in (1998) gruplar arası temasın niteliğinde oldukça önemli olduğunu belirttiği “arkadaşlığı” ölçmek amacıyla katılımcılara “*Bu tanıdıklarınızdan kaçını arkadaşınız olarak tanımlarsınız?*” şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

Manipülasyon Kontrol Soruları. Üçüncü Çalışmada hayali temas senaryosunun doğru anlaşılıp anlaşılmadığını test etmek amacıyla manipülasyon kontrol soruları sorulmuştur. Deney grubunda yer alan katılımcılara, “*Alaa kimdir ve nerelidir?*”, “*Senaryoya göre Alaa ile aranızdaki ilişkinin bağlamını aşağıdakilerden hangisi daha doğru tanımlamaktadır?*” ve “*Senaryoya göre Alaa ile ilişkinizi aşağıdakilerden hangisi daha iyi yansıtıyor?*” soruları sorulmuştur. Bunun yanı sıra hem deney hem de

kontrol grubundaki bireylere verilen yönergeler doğrultusunda katılımcıların, zihinlerinde canlandırdıkları sahnenin niteliğiyle ilgili bilgi almak amacıyla Yurtbakan'ın (2019) tezinde kullandığı manipülasyon kontrol soruları kullanılmıştır. 6 sıfat çiftinden (silik-berrak, bulanık-net, donuk-canlı, loş-parlak, belirli değil-çok belirli, sade-ayrıntılı) oluşan kontrol soruları 9'lu Likert tipi bir değerlendirmeyi içermektedir. Yüksek puanlar, senaryonun canlılığına işaret etmektedir. Manipülasyon Kontrol Soruları, EK-15'te yer almaktadır.

4.3.5. İşlem

Tez çalışmasının Üçüncü Çalışması kapsamında Karabük Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde eğitim vermekte olan hocalara gidilerek çalışmanın amacı anlatılmış, sınıflarda duyuru yapmak için kendilerinden izin alınmıştır. Daha sonra hocaların belirttiği uygun gün ve saatlerde üniversitenin farklı fakülteleri ve sınıflarına gidilerek öğrencilere çalışmaya dair duyuru yapılmıştır. Bu duyuruda çalışmanın amacı kısaca anlatılmış ve çalışma kapsamında 3 farklı zaman diliminde ölçüm alınacağı bilgisi verilmiştir. Çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı, verilerin anonim olarak analiz edileceği, katılımcıların kimlik bilgilerinin istenmediği ve bireylerin istedikleri zaman çalışmaya katılımlarını sonlandırabilecekleri bilgisi verilmiştir. Ayrıca katılımcılara, üç haftalık ölçümün sonunda kura yöntemiyle 3 kişiye 500 liralık hediye çeki verileceği duyurulmuştur. Bu duyurunun ardından çalışmaya katılım sağlamak isteyen kişilerin iletişim bilgileri alınmıştır. Daha sonra katılımcılara Whatsapp üzerinden ulaşılarak her biri için uygun gün ve saat belirlenmiştir.

Zaman 1 ölçümü, 9-13 Ekim 2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmanın verileri, Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı Odasında, iki bilgisayar aracılığıyla toplanmıştır. İlk çalışma için yaklaşık 130-140 kişiyle temasa geçilmiş, bu kişilerden 117'si araştırmaya katılım sağlamıştır. Zaman 1 ölçümü, ön-test aşamasıdır ve her katılımcı, aynı ölçüm araçlarına maruz kalmıştır. Bu kapsamda katılımcılara öncelikle PsyToolkit aracılığıyla hazırlanan Bilgilendirilmiş Onam Formu sunulmuştur. Katılımcılar, onam formunu okuyup çalışmaya katılmak istediklerini beyan ettikten sonra katılımcılara Örtük Çağrışım Testi sunulmuştur. Örtük Çağrışım Testinin ardından sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Duygu Termometresi, Sosyal Mesafe Ölçeği, Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği, Sosyal Temas Ölçeği ve Temas Miktarı Ölçüm araçları sunulmuştur. Hangi ölçüm araçlarının hangi zaman diliminde sunulduğu bilgisine Tablo 19'da yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci adımı kapsamında katılımcılar, deney ve kontrol grubuna atanmışlardır. Zaman 2 ölçümü, 16-20 Ekim tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmaya katılan bireylerin hangi grupta yer alacağı seçkisiz atama (SPSS programının Select Case komutuyla) yoluyla belirlenmiştir. Zaman 1 ölçümüne katılan 117 katılımcı ile iletişime geçilmiş, katılımcıların belirtilen hafta içerisinde uygun oldukları gün ve saatlere randevular oluşturulmuştur. Bu katılımcılardan 96'sı çalışmanın ikinci ölçümüne dahil olmak istediklerini beyan ederken, 21 katılımcı çalışmanın ikinci adımına dahil olmak istememiştir. Doksan altı katılımcının 52'si deney, 44'ü ise kontrol grubu olarak atanmıştır.

Çalışma kapsamında deney grubunda yer alan katılımcılara Bilgilendirilmiş Onam Formunun ardından hayali temas senaryosu sunulmuştur. Hayali temas senaryosu, katılımcılara hem yazılı metin olarak sunulmuş hem de bir ses kaydı olarak dinletilmiştir. Ses kaydı, Karabük Üniversitesi'nde eğitim veren bir hoca tarafından oluşturulmuştur. Yaklaşık 3 dakika süren bu ses kaydı katılımcılara, kulaklıkla dinletilmiştir. Deney grubundaki katılımcılara şu yönerge verilmiştir: *“Şimdi size bir ses kaydı dinleteceğiz, bu ses kaydını dinlerken elinizdeki metni eş zamanlı olarak takip etmenizi rica ediyorum”*. Katılımcılar ses kaydını dinleyip senaryoyu okuduktan sonra ilk ölçümdeki gibi PsyToolkit Programı aracılığıyla hazırlanan ölçüm araçları ile veri toplanmıştır. Bu kapsamda öncelikle katılımcılara Manipülasyon Kontrol Soruları yöneltilmiş, ardından Örtük Çağrışım Testi uygulanmıştır. Katılımcılar daha sonra sırasıyla Duygu Termometresi, Sosyal Mesafe Ölçeği, Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği, Sosyal Temas Ölçeği ve temas miktarı ölçümlerine yanıt vermişlerdir.

Zaman 2 ölçümü kapsamında kontrol grubunda yer alan 44 katılımcıya *“Şimdi sizden bir dakika boyunca açık bir havada yürüyüşe çıktığınızı hayal etmenizi rica ediyoruz. Lütfen bu sahneyi bazı yönleriyle zihninizde canlandırmaya çalışın”* şeklinde bir yönerge verilmiştir. Bu yönerge sonrasında katılımcılara Manipülasyon Kontrol Soruları yöneltilmiştir. Ardından katılımcılardan, Örtük Çağrışım Testi, Duygu Termometresi, Sosyal Mesafe Ölçeği, Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği, Sosyal Temas Ölçeği ve temas miktarı ölçümleri alınmıştır.

Üçüncü Çalışmanın son ölçümü, 29 Kasım-8 Aralık 2023 tarihlerinde yapılmıştır. Hayali temas senaryosunun etkisinin sürüp sürmediğini test etmek amacıyla yürütülen bu son ölçümde (Zaman 3), 76 kişiden veri toplamıştır. Bu kişilerin 42'si deney, 34'ü kontrol grubunda yer almaktadır. Deney ve kontrol grubundaki katılımcılara sırasıyla Örtük Çağrışım Testi, Duygu Termometresi, Sosyal Mesafe Ölçeği, Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği, Sosyal Temas Ölçeği ve temas miktarı ölçüm araçları sunulmuştur. Bu son ölçümün ardından çalışma sonlandırılmıştır. Araştırmaya dair daha detaylı bilgi edinmek isteyen kişilerin soruları yanıtlanmıştır. Çalışma sonunda çekilişle 3 katılımcıya 500 liralık hediye çeki sunulmuş ve araştırma sonlandırılmıştır.

Tablo 4.4. Üçüncü Çalışma Ölçümlerine ve Sürelerine İlişkin Bilgi

	Zaman 1	Zaman 2	Zaman 3
Hayali Temas Grubu	1- Kişisel Bilgi Formu 2-Duygu Termometresi 3- Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 4-Sosyal Mesafe Ölçeği 5-Örtük Çağrışım Testi 6-Sosyal Temas Ölçeği 7- Temas Miktarı	1-Hayali Temas Senaryosu 2-Manipülasyon Kontrol Soruları 3-Duygu Termometresi 4-Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 5- Sosyal Mesafe Ölçeği 6-Örtük Çağrışım Testi 7- Sosyal Temas Ölçeği 8-Temas Miktarı	1-Duygu Termometresi 2-Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 3-Sosyal Mesafe Ölçeği 4- Örtük Çağrışım Testi 5- Sosyal Temas Ölçeği 6-Temas Miktarı
Kontrol Grubu	1-Kişisel Bilgi Formu 2-Duygu Termometresi 3-Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 4-Sosyal Mesafe Ölçeği 5-Örtük Çağrışım Testi 6-Sosyal Temas Ölçeği 7-Temas Miktarı	1-Duygu Termometresi 2-Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 3-Sosyal Mesafe Ölçeği 4-Örtük Çağrışım Testi 5-Sosyal Temas Ölçeği 6-Temas Miktarı	1-Duygu Termometresi 2-Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeği 3-Sosyal Mesafe Ölçeği 4- Örtük Çağrışım Testi 5- Sosyal Temas Ölçeği 6-Temas Miktarı

4.4. Bulgular

Üçüncü Çalışma kapsamında hayali temasın, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar üzerindeki etkisini test etmek amacıyla üç farklı zaman diliminde ölçüm yapılmıştır. Bu kapsamda deney ve kontrol gruplarından, Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe, genel duygu, açık önyargı ve örtük önyargı ölçümleri alınmıştır. Bunlara ek olarak katılımcıların göçmenlerle kurdukları gerçek temasın niteliği ve niceliğinin boyutunu tespit etmek amacıyla sosyal temasın kalitesine ve miktarına dair ölçümler

alınmıştır. Elde edilen verilerin öncelikle boş değer ve uç değer analizi yürütülmüş; çok sayıda maddeyi veya ölçeği boş bırakan ve yapılan analizlere göre yanıtları uç değer aralığında olduğu tespit edilen kişilerin verisi, veri setinden çıkarılmıştır. Bu kapsamda 5 kişinin verisi analizlere dahil edilmemiştir. Ele alınan değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4.5'te yer almaktadır. Tablo 4.6'da Deney grubuna ait ortalama ve standart sapmalar, Tablo 5.6'de ise Kontrol grubuna ait ortalama ve standart sapmalar bulunmaktadır. Tablo 5.7'de ise değişkenler arasındaki korelasyon değerleri bulunmaktadır.

Tablo 4.5. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Tüm Katılımcılar)

	N	Değerlendirme Skalası	Ort.	SS
Zaman1 Genel Duygu	112	0-10	2.31	2.29
Zaman2 Genel Duygu	92	0-10	2.72	2.34
Zaman3 Genel Duygu	75	0-10	2.95	2.40
Zaman1 Sosyal Mesafe	112	1-7	4.55	1.75
Zaman2 Sosyal Mesafe	92	1-7	4.79	1.75
Zaman 3 Sosyal Mesafe	75	1-7	4.91	1.67
Zaman1 Önyargı	112	1-7	5.54	.79
Zaman2 Önyargı	92	1-7	5.56	.81
Zaman3 Önyargı	75	1-7	5.59	1.04
Zaman1 D-Skor	112	-	-.30	.79
Zaman2 D-Skor	92	-	.33	.79
Zaman3 D-Skor	75	-	-.11	.56
Zaman1 Temas Kalitesi	112	1-5	2.23	.97
Zaman2 Temas Kalitesi	92	1-5	2.30	1.13
Zaman3 Temas Kalitesi	75	1-5	2.32	1.06
Zaman1 Temas Miktarı	112	1-5	1.32	.40
Zaman2 Temas Miktarı	92	1-5	1.33	.45
Zaman3 Temas Miktarı	75	1-5	1.30	.46

Tablo 4.6. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Deney Grubu)

	N	Değerlendirme Skalası	Ort.	SS
Zaman1 Genel Duygu	50	0-10	2.12	2.23
Zaman2 Genel Duygu	50	0-10	2.72	2.40
Zaman3 Genel Duygu	41	0-10	2.76	2.41
Zaman1 Sosyal Mesafe	50	1-7	4.74	1.62
Zaman2 Sosyal Mesafe	50	1-7	4.82	1.75
Zaman 3 Sosyal Mesafe	41	1-7	5.06	1.40
Zaman1 Önyargı	50	1-7	5.50	.72
Zaman2 Önyargı	50	1-7	5.52	.81
Zaman3 Önyargı	41	1-7	5.62	.69
Zaman1 D-Skor	50	-	-.26	.75
Zaman2 D-Skor	50	-	.31	.70

Tablo 4.6. (devamı)

Zaman3 D-Skor	41	-	-.02	.53
Zaman1 Temas Kalitesi	50	1-5	2.29	.94
Zaman2 Temas Kalitesi	50	1-5	2.34	1.08
Zaman3 Temas Kalitesi	41	1-5	2.34	.98
Zaman1 Temas Miktarı	50	1-5	1.33	.40
Zaman2 Temas Miktarı	50	1-5	1.35	.47
Zaman3 Temas Miktarı	41	1-5	1.33	.52

Not: D-Skor, Örtük Çağrışım Testi kapsamında Uyumsuz Bloкта Kişinin Ort./Uyumsuz Blok Std. Sapma-Uyumlu Bloкта Kişinin Ort./Uyumlu Blok Std. Sapma ile hesaplanmıştır.

Tablo 4.7. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri (Kontrol Grubu)

	N	Değerlendirme Skalası	Ort.	SS
Zaman1 Genel Duygu	42	0-10	2.71	2.27
Zaman2 Genel Duygu	42	0-10	2.71	2.31
Zaman3 Genel Duygu	34	0-10	3.17	2.40
Zaman1 Sosyal Mesafe	42	1-7	4.29	1.83
Zaman2 Sosyal Mesafe	42	1-7	4.75	1.96
Zaman 3 Sosyal Mesafe	34	1-7	4.72	1.95
Zaman1 Önyargı	42	1-7	5.51	.86
Zaman2 Önyargı	42	1-7	5.62	.93
Zaman3 Önyargı	34	1-7	5.55	1.08
Zaman1 D-Skor	42	-	-.35	.78
Zaman2 D-Skor	42	-	.35	.90
Zaman3 D-Skor	34	-	-.21	.57
Zaman1 Temas Kalitesi	42	1-5	2.26	1.06
Zaman2 Temas Kalitesi	42	1-5	2.26	1.21
Zaman3 Temas Kalitesi	34	1-5	2.29	1.17
Zaman1 Temas Miktarı	42	1-5	1.29	.41
Zaman2 Temas Miktarı	42	1-5	1.31	.43
Zaman3 Temas Miktarı	34	1-5	1.27	.38

Not: D-Skor, Örtük Çağrışım Testi kapsamında Uyumsuz Bloкта Kişinin Ort./Uyumsuz Blok Std. Sapma-Uyumlu Bloкта Kişinin Ort./Uyumlu Blok Std. Sapma ile hesaplanmıştır

Tablo 4.8. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri (Zaman 1 ölçümleri)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Cinsiyet	-									
2. Yaş	.06	-								
3. Siyasi Görüş	.05	.20*	-							
4. Genel Duygu	.08	-.09	.26**	-						
5. Sosyal Mesafe	-.12	.12	-.17	-.70**	-					
6. Örtük Önyargı	.14	.16	-.06	-.005	-.004	-				
7. Açık Önyargı	-.12	-.05	-.18	-.55**	.47**	.10	-			
8. Temas Kalitesi	.14	-.01	.33**	.70**	-.65**	-.06	-.57**	-		
9. Temas Miktarı	-.03	.07	.18	.36**	-.24*	.01	-.24*	.22*	-	
10. SED	-.18	.20*	.07	-.08	.14	-.003	.03	.00	-.01	-

N: 112, SED: Sosyoekonomik Durum, **p<.01, *p<.05

Manipülasyon Kontrol. Deney grubunda yer alan katılımcıların, hayali temas senaryolarındaki önemli noktalara dikkat edip etmediklerini test etmek amacıyla katılımcılara 3 soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki “Alaa kimdir ve nerelidir?” sorusudur. Deney grubunda yer alan 50 katılımcının tamamı bu soruya, “Suriyeli bir öğrenci” yanıtını vermişlerdir. İkinci olarak deney grubunda yer alan katılımcılardan 49’u, “Senaryoya göre Alaa ile aranızdaki ilişkinin bağlamını aşağıdakilerden hangisi daha doğru tanımlamaktadır?” sorusuna “iş birliği” yanıtını vermiştir. Son olarak “Senaryoya göre Alaa ile ilişkinizi aşağıdakilerden hangisi daha iyi yansıtır?” sorusuna 49 katılımcı “sıcak” yanıtını vermiştir.

Bu çalışmada deney grubuna hayali temas senaryosu sunulmuş, kontrol grubuna ise açık havada yürüyüş yaptıklarını hayal etmeleri istenen bir yönerge verilmiştir. Her iki gruba sunulan metnin, katılımcılar tarafından zihinde canlı ve detaylı bir şekilde canlandırılıp canlandırılmadığını test etmek amacıyla manipülasyon kontrolüne dair bir ölçüm yapılmıştır. Deney grubunda yer alan katılımcılar ($N=50$, $Ort.=7.18$, $SS=1.78$) ve kontrol grubunda ($N=42$, $Ort.=7.32$, $SS=1.69$) yer alan katılımcıların ortalamaları incelendiğinde, her iki grubun zihinlerinde canlandırdıkları senaryonun canlı ve belirgin olduğu görülmektedir.

Deney Grubu ve Kontrol Grubu Karşılaştırması. Üçüncü çalışmada deney grubunda yer alan katılımcıların, hayali temas senaryosuna maruz kaldıktan sonra önyargılı tutumlarının anlamlı bir şekilde azalacağı, bu etkinin 6 hafta sonraki önyargı ölçümlerinde etkisini sürdüreceği ancak kontrol grubundaki katılımcıların ön test-son test puanlarında anlamlı bir farklılık olmayacağı öngörülmüştür (Hipotez 1 ve Hipotez 2). Bu hipotezleri test etmek amacıyla grupların Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3 genel duygu, sosyal mesafe, önyargı ve örtük önyargı puanları tekrar ölçümlü MANOVA ile karşılaştırılmıştır. Her bir bağımlı değişkene ilişkin Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3 ortalama puan ve standart sapmaları Tablo 4.9’te sunulmuştur. Varyans analizi sonuçları ise Tablo 4.10’te yer almaktadır.

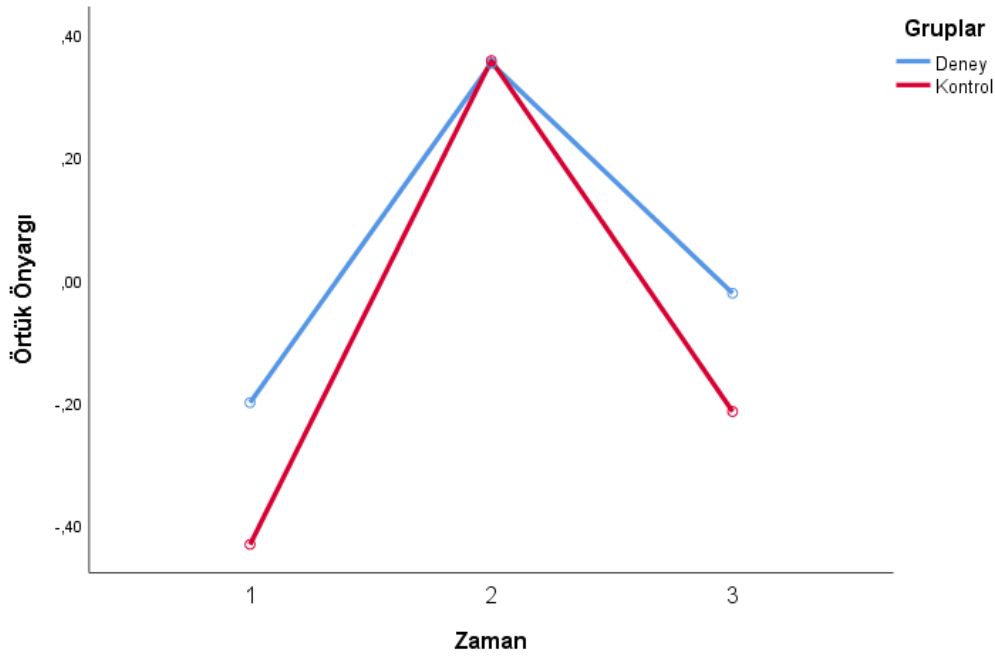
Tablo 4.9. Deney Grubu ve Kontrol Grubuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

	ZAMAN 1		ZAMAN 2		ZAMAN 3	
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS
DENEY GRUBU						
Genel Duygu	2.31	2.29	2.90	2.48	2.75	2.41
Sosyal Mesafe	4.67	1.58	4.82	1.49	5.06	1.40
Örtük Önyargı	-.20	.74	.35	.70	-.02	.53
Önyargı	5.48	.75	5.50	.67	5.62	1.02
KONTROL GRUBU						
Genel Duygu	2.91	2.29	2.97	2.35	3.18	2.40
Sosyal Mesafe	4.06	1.84	4.60	2.05	4.72	1.95
Örtük Önyargı	-.43	.80	.36	.90	-.21	.57
Önyargı	5.46	.85	5.53	.98	5.55	1.08

Not: Deney Grubu N=41, Kontrol Grubu N= 34

Deney ve kontrol grubu katılımcılarının, ölçüm yapılan 3 farklı zamanda Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe, genel duygu, örtük önyargı ve açık önyargı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla tekrar ölçümlü MANOVA yürütülmüştür. Yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre zamanın bağımlı ölçümler üzerindeki temel etkisi anlamlıdır (Pillai’s Trace = .36, $F(8, 288) = 7.94$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .18$). Ancak analiz sonuçlarına göre Zaman*Grup ortak etkisi anlamlı değildir (Pillai’s Trace = .032, $F(8, 288) = .58$, $p = .79$, partial $\eta^2 = .016$). Bu bağlamda Hipotez 1 ve Hipotez 2’nin desteklenmediği görülmektedir. Yürütülen varyans analizi sonuçları Tablo 5.9’da yer almaktadır.

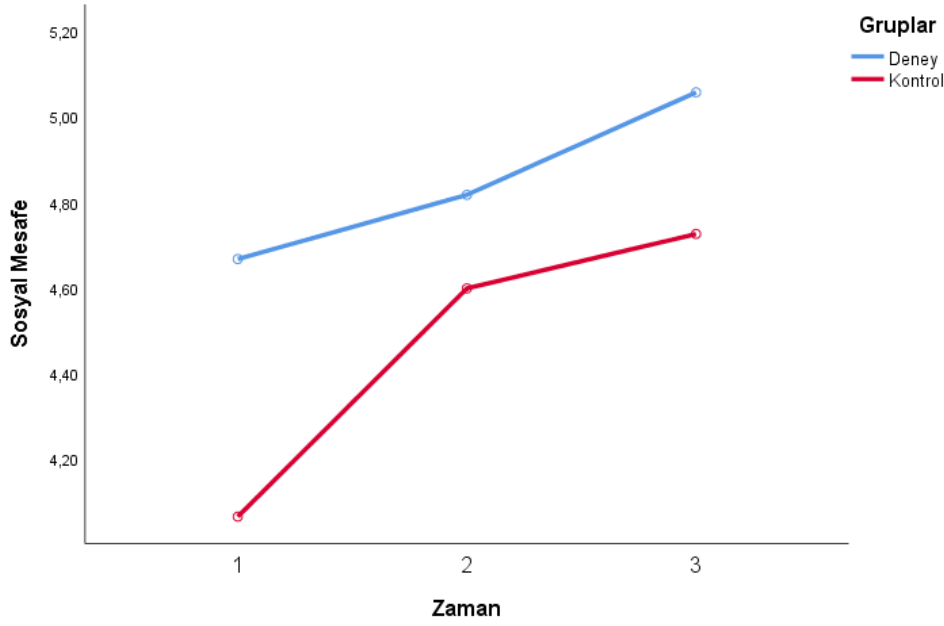
Varyans analizi sonuçlarına göre katılımcıların örtük önyargı puanlarında zaman içerisinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($F(2, 146) = 18.77$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .205$). Bonferroni karşılaştırmasına göre Zaman 1’deki örtük önyargı düzeyi (Ort.= -.317, SS= .089), Zaman 2’deki örtük önyargı düzeyine (Ort.= .356, SS= .093) kıyasla anlamlı düzeyde daha düşüktür. Zaman 2’deki örtük önyargı (Ort.= .356, SS= .093) ise Zaman 3’e (Ort.= -.119, SS= .064) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Zaman içerisinde örtük önyargı düzeyinde meydana gelen değişim Şekil 5’te görülmektedir. Yürütülen analiz sonucunda zaman ve grup değişkeninin ortak etkisinin ise anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Şekil 4.2. Örtük Önyargının Zaman İçerisindeki Değişimi

Yapılan varyans analizi sonuçlarına göre zamanın genel duygu üzerindeki temel etkisi anlamlı değildir ($F(2, 146) = 2.47, p = .088, \text{partial } \eta^2 = .033$). Genel duygu üzerinde zaman ve grup değişkeninin ortak etkisinin de anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($F(2, 146) = 1.17, p = .31, \text{partial } \eta^2 = .016$).

Varyans analizi sonuçlarına göre zamanın sosyal mesafe üzerindeki temel etkisi anlamlıdır ($F(2, 146) = 7.34, p = .001, \text{partial } \eta^2 = .091$). Bonferroni karşılaştırması sonuçlarına göre katılımcıların Zaman 1'deki sosyal mesafe düzeyleri (Ort.= 4.36, SS= .20), Zaman 2'deki sosyal mesafe düzeyinden (Ort.= 4.71, SS= .20) anlamlı şekilde daha düşüktür. Zaman 3'teki sosyal mesafe ise (Ort.= 4.89, SS= .19), Zaman 1'deki sosyal mesafeye (Ort.= 4.36, SS= .20) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Zaman 2 ve Zaman 3 sosyal mesafe düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Zamanlar arasında katılımcıların sosyal mesafe düzeylerinde meydana gelen değişim, Şekil 5.3'd3 görülmektedir. Sosyal mesafe üzerinde zaman ve grup değişkenlerinin ortak etkisinin ise anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Şekil 4.3 Sosyal Mesafe Düzeyinin Zaman İçerisindeki Değişimi

Yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre zamanın açık önyargı üzerindeki temel etkisinin anlamlı olmadığı ($F(2, 146) = 1.08, p = .34, \text{partial } \eta^2 = .015$) görülmektedir. Benzer şekilde zaman* grup ortak etkisinin de önyargı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ($F(2, 146) = .21, p = .81, \text{partial } \eta^2 = .003$) belirlenmiştir.

Tablo 4.10. Deney ve Kontrol Gruplarının Farklı Zaman Dilimlerinde Suriyeli Göçmenlere Yönelik Genel Duygu, Örtük Önyargı, Önyargı ve Sosyal Mesafe Düzeyine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Zaman						
Örtük Önyargı	17.75	2	8.87	18.77	.00	.205
Genel Duygu	5.66	2	2.83	2.47	.08	.033
Sosyal Mesafe	10.60	2	5.30	7.34	.001	.091
Önyargı	.55	2	.28	1.08	.34	.015
Zaman*Grup						
Örtük Önyargı	.60	2	.30	.63	.53	.009
Genel Duygu	2.67	2	1.34	1.17	.31	.016
Sosyal Mesafe	1.45	2	.72	1.00	.37	.014
Önyargı	.11	2	.05	.21	.81	.003
Hata (Zaman)						
Örtük Önyargı	69.02	146	.47			
Genel Duygu	167.08	146	1.14			
Sosyal Mesafe	105.35	146	.72			
Önyargı	37.58	146	.26			

* $p < .05$

4.5. Tartışma

Bu çalışmada hayali temasın, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltma üzerindeki etkisini ve bu etkinin kalıcılığını test etmek amaçlanmıştır. Üçüncü Çalışmada bu kapsamda deney grubunda yer alan katılımcılara Sosyal Temas Hipotezi (Allport, 1954), Gruplar Arası Temas Kuramı (Pettigrew, 1998) ve Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel ve Turner, 1979) çerçevesinde hazırlanan bir hayali temas

senaryosu sunulmuştur. Hayali temas koşulunda yer alan katılımcıların, kontrol grubunda yer alanlara kıyasla, senaryoya maruz kaldıktan sonra Suriyeli göçmenlere yönelik açık ve örtük önyargı puanlarında anlamlı bir düşüş olacağı öngörülmüştür (Hipotez 1). Buna ek olarak Suriyeli göçmenlerle kurulan hayali temasın, 6 hafta sonra alınan ölçümlerde de etkisini sürdüreceği öngörülmüştür (Hipotez 2). Bu hipotezleri test etmek amacıyla Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3 ölçümleri kapsamında katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, örtük önyargı, açık önyargı ve sosyal mesafe düzeyleri incelenmiştir.

Üçüncü çalışma kapsamında hayali temas maruz kalan katılımcıların, kontrol grubuna kıyasla, son test puanlarının, ön test puanlarıyla karşılaştırıldığında anlamlı şekilde daha düşük olacağı ve hayali temasın 6 hafta sonraki ölçümlerde de etkisini sürdüreceği öngörüsü (Hipotez 1 ve Hipotez 2) desteklenmemiştir. Yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre zaman ve grup değişkenleri, genel duygu, örtük önyargı, açık önyargı ve sosyal mesafe üzerinde anlamlı bir ortak etkiye sahip değildir. Başka şekilde ifade edilecek olursa deney ve kontrol grubu katılımcılarının genel duygu, sosyal mesafe, örtük ve açık önyargı puanları, zaman içerisinde anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Ancak yürütülen analizde sosyal mesafe ve örtük önyargı değişkenleri üzerinde, zamanın temel etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Bir başka deyişle Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3 örtük önyargı ve sosyal mesafe düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Üçüncü çalışma kapsamında hayali temas grubu ve kontrol grubunun, Suriyeli göçmenlere yönelik ön test ve son test önyargı puanlarının anlamlı şekilde farklılaşacağı ve hayali temas grubunun önyargı puanlarının, kontrol grubuna kıyasla anlamlı bir şekilde azalacağı öngörüsü desteklenmemiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde her iki grup arasında Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, sosyal mesafe, örtük önyargı ve açık önyargı puanları ön test- son test ölçümlerinde anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bu bulgu, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyinin yüksekliği ve hayali temasın bir oturumunun bu önyargıları azaltma noktasında yeterli olmaması ile açıklanabilir. Öncelikle bu çalışma kapsamında toplanan veriler incelendiğinde deney grubu (genel duygu ort.= 2.31, sosyal mesafe ort.= 4.67, önyargı ort.= 5.48) ve kontrol grubu katılımcılarının (genel duygu ort.= 2.91, sosyal mesafe ort.= 4.06, önyargı ort.= 5.46) Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarının oldukça olumsuz olduğu görülmektedir. Genel duygu puanı 11'li, sosyal mesafe ve önyargı puanları ise 7'li bir skala üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda incelendiğinde katılımcıların göçmenlere yönelik duygu düzeyinin yüksek oranda olumsuz, sosyal mesafe ve önyargı düzeyinin ise yüksek olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutum ve duygunun yüksek olduğuna işaret eden bu bulgular, literatürde yer alan diğer araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Örneğin; göçmenlere yönelik tutumların incelendiği bir çalışmada katılımcıların yaklaşık yüzde 72'sinin göçmenlere yönelik olumsuz tutumlara sahip oldukları, olumsuz tutumun en yüksek olduğu grubun ise Suriyeli göçmenler olduğu saptanmıştır (Çetin ve Demirel, 2023). Bu kapsamda sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle yürütülen diğer bir çalışmada da benzer şekilde katılımcıların göçmenlere yönelik

olumsuz tutumlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Türkiye akademisyenlerinin Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe düzeyleriyle ilişkili değişkenlerin incelendiği bir çalışmada, akademisyenlerin göçmen kabul politikalarıyla ilgili bilgisi arttıkça Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe düzeylerinin arttığı ve sosyal mesafe artışının göçmenlerin özel yaşamda “öteki” olarak algılanmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Gülsoy ve Kanbir, 2023). Bu bulgulara benzer şekilde, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların incelendiği diğer araştırmalarda da (örn., Alıkcı vd., 2021; Bayram, 2021; Güldal, 2023, Taşdelen, 2020) Türkiye vatandaşlarının, göçmenlere karşı tutumlarının görece olumsuz olduğu görülmektedir.

Suriyeli göçmenlere yönelik bu olumsuz tutumlar, günah keçisi ve tehdit algısı kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. Günah Keçisi Hipotezine göre bireylerin yaşadıkları engellenmelere dair hayal kırıklığı, öfke, üzüntü gibi duygulardan doğan olumsuz tutum ve davranışları, doğrudan kendilerini engelleyenler yerine daha zayıf bir birey veya gruba yönelebilmektedir (Bilewicz ve Krzeminski, 2010). Yani bazı durumlarda bir günah keçisi seçilmekte ve bu kişi/grup çeşitli açılardan suçlanarak olumsuz tutum ve davranışların hedefi haline gelebilmektedir. Bu olumsuz tutumlar, Gerçekçi Çatışma Kuramı (Sherif vd., 1961) ve bu kuramdan yararlanarak geliştirilen Bütünleşik Tehdit Kuramı (Stephan ve Stephan, 2000) çerçevesinde de ele alınabilir. Çok kısaca bahsedilecek olursa bu kuramlar dış grubun, iç gruba ekonomik, siyasi, kültürel düzeyde tehdit oluşturduğuna dair algıların, dış gruba yönelik olumsuz tutum ve davranışlarla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Ülkemizde Suriyeli göçmenlerin, yaşanan ekonomik güçlüklerin etkisiyle hedef haline gelebildiği ve ülkeye bir tehdit olarak algılanarak yaşanan zorlukların sorumlusu olarak görülebildikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda yürütülen çalışmalar, Suriyeli göçmenlerin ülkedeki olumsuzluklardan dolayı nasıl suçlanabildiğini göstermektedir. Örneğin; yürütülen bir araştırmada Türkiye’de en çok okunan gazetelerdeki içerikler analiz edilmiş ve yayınlanan haberlerde sıklıkla Suriyeli göçmenlerin toplumun güvenliği için bir *tehdit* olarak aktarıldığı belirlenmiştir (Pandır vd., 2016). Bir diğer araştırmada Suriyeli göçmenlere yönelik tehdit algısının, sosyal mesafe ve olumlu, olumsuz duyguların anlamlı yordayıcısı olduğu saptanmıştır (Yanbolluoğlu, 2018). Özipek (2018), Suriyeli göçmenlerin ülkeye “yük olduğu”, vatandaşların kaynaklarının göçmenlere verildiği şeklindeki yanlış bilgilerin, daha ziyade ekonomik argümanlar üzerinden üretildiğini dile getirmektedir. Sosyal medya içeriklerinin analiz edildiği bir araştırmada Suriyeli göçmenlere yönelik gerçekçi tehdit algılarının ön planda olduğu, sembolik tehdit algısı ve kalıpyargıların da olumsuz paylaşımlarda sıklıkla görüldüğü belirtilmiştir (Arslantürk, 2020). Bir diğer araştırmada Türkiye’de 2018-2019 yıllarındaki ekonomik durum ve Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler incelenmiş ve özellikle genç yetişkin bireylerde, göçmenlere yönelik tutumlarla ekonomik durum arasında ilişkinin görece güçlü olduğu saptanmıştır (Berker, 2021). Kurt (2019) tarafından medyada Suriyeli göçmenlerin genel olarak ekonomik yük, günah keçisi ve tehdit olarak yansıtıldığı söylemlerin sıklıkla kullanıldığını ifade etmektedir. Bir diğer araştırmada katılımcılarla yürütülen derinlemesine görüşmelerin analizleri sonucunda Suriyeli sığınmacı kadınların,

“ahlaki bozulmayla” ilişkilendirilerek hedef haline getirildiği ve günah keçisi ilan edildikleri belirtilmiştir (Ünal ve Doğan, 2020). Kısacası çalışmalar, Suriyeli göçmenlerin çeşitli nedenlerle ülkeye tehdit olarak algılanabildiğini ve göçmenlere yönelik olumsuz tutumların bu tehdit algısıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar, ülkenin şartları (ekonomik şartlar, kaynaklar vb.), bireylerin bu şartlara bağlı olarak yaşadıkları stresle yakından ilişkili olabilmektedir. Bunlara ek olarak ülkede 2023 yılında gerçekleşen genel seçim kampanyalarında dahi Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz söylemlerin yoğun olduğu, bazı parti liderlerinin seçim vaatlerinin, Suriyeli göçmenleri ülkeden gönderme olduğu düşünüldüğünde göçmenlere yönelik politik olarak da onaylanan yüksek düzeyde olumsuz tutumların var olduğu söylenebilir. Mevcut çalışma kapsamında da Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz tutumların yüksekliği, hayali temasın bu tutumlara etkisini sınırlamış olabilir. Bir başka deyişle Suriyeli göçmenlere yönelik yüksek düzeyde olumsuz tutuma sahip katılımcıların, hayali temas senaryosuna maruz kalması bu olumsuz tutumların azalması için yetersiz kalmış olabilir. Literatür incelendiğinde bazı çalışmalarda hayali temasın bazı durumlarda etkisinin sınırlı olabildiğine dair bulgular mevcuttur. Örneğin; bu kapsamda Türkiye’de Türk ve Kürt etnik gruplarının birbirlerine yönelik tutumlarının incelendiği bir çalışmada, iç grup özdeşiminin yüksek olduğu durumda hayali temasın önyargıları azaltmadaki etkisinin sınırlı olduğu belirlenmiştir (Bagci vd., 2018c). Benzer şekilde bir başka çalışmada azınlık ve çoğunluk etnik gruplarının, dış gruba yönelik tutumları üzerine hayali temasın etkisinin grup özdeşimine, azınlık-çoğunluk statüsünde olmaya göre değişebildiği belirlenmiştir (Bagci vd., 2018a). Kendilerini Türk olarak tanımlayan katılımcılarla yürütülen bir diğer çalışmada, katılımcıların Kürtlere ve Suriyeli göçmenlere örtük önyargı ve açık tutumlar üzerine, gerçek temasın etkisi kontrol edildiğinde dahi hayali temasın anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir (Fırat, 2019). Bir başka çalışmada katılımcıların homoseksüel erkeklere yönelik açık ve örtük tutumları üzerine hayali temasın etkisi incelenmiş ve hayali temasın, açık ve örtük önyargıları azaltmada anlamlı bir etkisi olmadığı raporlanmıştır (Dermody vd., 2013). Bir başka çalışmada bir azınlık grup olarak Kürtlerin, Türklere ve Suriyelilere yönelik tutumlarının, iç grup özdeşimlerinin ve görelî yoksunluk algılarının, hayali temas koşullarına göre değişip değişmediği, bir nicel bir nitel olmak üzere iki çalışmada incelenmiştir. Bu çalışmada, Kürt katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarının iki çalışmada farklılık gösterdiği, nitel çalışmada katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlarının daha empatik olduğu, iç grup özdeşiminin de Türk ve Suriyeli göçmenlerle hayali temas koşullarına göre değişim gösterdiği saptanmıştır (Tümer, 2021). Hayali temasın dış gruba yönelik tutumlara etkisinin incelendiği bir başka çalışmada, Müslüman olan ve olmayanların birbirlerine yönelik tutumları üzerine hayali temasın etkisinin olmadığı ve İslamofobi yüksekliğinin bu durum üzerine etkili olmuş olabileceği raporlanmıştır (Hoffarth ve Hodson, 2016). Bu kapsamda yürütülen bir başka çalışmada ise Suriyeli göçmenlerle kurulan hayali temasın, sosyal baskınlık yönelimi ile göçmenlere yönelik sembolik tehdit algısı arasındaki ilişkiyi düzenleyeceği, bu

ilişkinin gücünün hayali teması bağı olarak azalacağı öngörülmüştür. Ancak yürütülen analizler sonucunda hayali temasın, bu ilişkide düzenleyici olmadığı, beklenenin aksine hayali temas grubunda sosyal baskınlık yönelimi ve tehdit algısı düzeyinin arttığı bulunmuştur (Aksoy, 2023). Yukarıda örneklendirildiği üzere hayali temas, hedef iç-dış grubun statüsüne, önyargıların yüksekliğine, çatışma ortamına, politik iklime, ülkenin ekonomik ve kültürel durumuna göre farklı şekillerde etki edebilmektedir. Mevcut tez çalışması kapsamında değerlendirildiğinde katılımcılar, Türkiye vatandaşlığı kimliğiyle özdeşim düzeyinin yüksekliği, göçmenlere yönelik tehdit algısının fazlalığı, yüksek düzeyde sosyal baskınlık yönelimine sahip olma ile ilişkili olarak Suriyeli göçmenlere yönelik yüksek düzeyde olumsuz tutumlara sahip olabilir. Bu yüksek düzeyde olumsuz tutumları azaltmada da hayali temas yeterince etkili olmamış olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda hayali temas senaryolarının yanı sıra katılımcıların iç grup özdeşim düzeyini, tehdit algısını ve sosyal baskınlık eğilimini değiştirmeye yönelik manipülasyonlar uygulamanın, bu manipülasyonlar sonrası hayali temasın etkisini test etmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Mevcut tez çalışması kapsamında değerlendirildiğinde ise göçmenlere yönelik olumsuz tutumları azaltma noktasında bir hayali temas oturumu yeterli olmamış, önyargıların yüksekliği ile ilişkili olarak hayali temasın etkisi sınırlanmış olabilir. Bu çalışmada kullanılan hayali temas senaryosu, başka bir gruba yönelik önyargıları azaltma noktasında etkili olabilecekken Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar konusunda etkili olmamış olabilir. Bu çalışma, farklı bir dış gruba yönelik ve göçmenlere yönelik hayali temas sağlanması ve bu iki gruba yönelik tutumlar karşılaştırılarak tekrarlanacak olursa, bu duruma açıklık getirilebilir. Örneğin; mevcut örnekleme Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların yanı sıra Kürtlere yönelik tutumları azaltmada hayali temasın etkisi sınanabilir ve bu tutumlar, kontrol grubu ile karşılaştırılabilir. Bu durumda mevcut tez çalışmasında kullanılan hayali temas senaryosunun, farklı gruplara yönelik önyargıları azaltmada etkin olup olmayacağı incelenebilir. Bunun yanı sıra katılımcılar hayali temas senaryosu kapsamında Alaa'ya (senaryodaki Suriyeli göçmen birey) olumlu tutum geliştirmiş olabilir ancak bunu dış gruba genellememiş olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda hayali temasın açık ve örtük tutumlar üzerindeki etkisinin, farklı örneklemlerde farklı gruplara yönelik test edilerek karşılaştırılması yararlı olabilir.

Hayali temasın, kontrol koşuluna kıyasla önyargı puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olmamasının bir diğer nedeni hayali temas uygulamasının bir sefer yapılmış olması olabilir. Nitekim literatür incelendiğinde hayali temasla ilgili bazı çalışmalarda hayali temasın düzenli olarak birkaç sefer sunumunun (tekrarlı uygulama), katılımcıların önyargı düzeylerinde anlamlı bir düşüşle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Örneğin; Stathi ve diğerleri (2014) tarafından yürütülen araştırmada, etnik bir dış gruba yönelik 3 haftalık hayali temas oturumları sonrası katılımcıların, dış gruba pozitif tutumlarının ve gelecekte temas kurmaya ilişkin istekliliğinin artış gösterdiği belirlenmiştir. Benzer şekilde bir diğer araştırmada ağırlayan toplum çocuklarının, 3 haftalık hayali temas oturumları sonrasında göçmenlere yönelik güven duygusunun ve dış gruba yönelik insani duygu atıflarının arttığı saptanmıştır (Vezzali

vd., 2012). Görüldüğü üzere katılımcıların birden fazla oturumla dış grup ile zihinsel bir sosyal temasta bulunmaları, dış gruba yönelik tutumların değişmesi noktasında etkin olmaktadır. Hayali temasla ilgili araştırmaların değerlendirildiği bir sistematik derleme çalışmasında, gruplar arası önyargıları değiştirmede birden fazla oturumun (multiple sessions), bir oturumun sunumuna kıyasla anlamlı şekilde daha etkili olduğu raporlanmıştır (Vrdoljak vd., 2023). Mevcut çalışmada hayali temas senaryosu, deney grubunda yer alan katılımcılara yalnızca Zaman 2’de sunulmuştur. Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı puanlarının yüksekliği de dikkate alındığında bir hayali temas oturumu, göçmenlere yönelik önyargıları azaltma noktasında yeterli olmamış olabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıları azaltmada hayali temasın etkisi sınanırken, birden fazla hayali temas oturumu düzenlenmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada deney ve kontrol grubunda, ön test-son test önyargı puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmasa dahi zamanın, sosyal mesafe ve örtük önyargı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bir başka ifadeyle katılımcıların, göçmenlere yönelik sosyal mesafe ve örtük önyargı düzeyleri, Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3’te farklılık göstermektedir. Ancak beklenenin aksine her iki değişkende de zaman içerisinde bir artış olduğu belirlenmiştir. Bu etkinin Zaman 1’in priming (ön hazırlama) etkisi ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Katılımcılar ön test aşamasında Suriyeli göçmenlere yönelik genel duygu, örtük önyargı, açık önyargı ve sosyal mesafe ve sosyal temasla dair maddeleri değerlendirmişlerdir. Katılımcılar, bu aşama sonrasında göçmenlere yönelik tutumları üzerine düşünmüş, arkadaşlarıyla bu konuyu konuşmuş, medyada göçmenlere yönelik haberlere daha fazla dikkat etmiş ve bu doğrultuda son test ölçümlerinde tutumlarında değişim meydana gelmiş olabilir. Yani kısacası Zaman 1 ölçümü, priming etkisi göstererek katılımcıların, Zaman 2 ve Zaman 3’teki örtük önyargı ve sosyal mesafe puanlarını etkilemiş olabilir. Nitekim literatürde bireylerin dış gruplara yönelik tutumları üzerinde birçok faktörün hazırlayıcı etkisi olabileceğine dair bulgular mevcuttur. Örneğin; bir araştırma kapsamında televizyondaki anlatı odağının bireylerin, homoseksüel bireylere yönelik açık ve örtük tutumlar üzerindeki hazırlayıcı etkisi incelenmiş ve anlatılara göre bireylerin tutumlarının da değişim gösterdiği raporlanmıştır (Li, 2019). Saldırganlık içeren ve içermeyen kelimelere maruz kalan (prime edilen/hazırlanan) katılımcıların saldırganlık düzeylerinin incelendiği çalışmada, saldırgan anlam içeren kelimelere maruz kalan grubun saldırganlık davranışının, diğer gruba nazaran anlamlı şekilde artış gösterdiği belirlenmiştir (Zheng ve Zhang, 2016). Bir diğer çalışmada cinsel şiddet mağduruna yönelik tutumlar incelenmiş ve Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin hazırlayıcı etkisinin (manipülasyon öncesi veya sonrası sunumunun) bu tutumlarla ilişkisi değerlendirilmiştir. Bahsi geçen çalışmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğine maruz kalma zamanları, katılımcıların cinsel şiddet mağduruna yönelik empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir şekilde etkili olmuştur. Yani bir başka şekilde ifade edilecek olursa ölçeğe manipülasyon öncesi veya sonrası maruz kalma durumuna göre, katılımcıların empati düzeylerinde farklılıklar görülmüştür (Kaya, 2018). Üçüncü Çalışma kapsamında değerlendirilecek olursa yalnızca önyargıyı ele alan bir araştırmaya

katılmış olmanın dahi katılımcıların tutumları üzerinde etkili olmuş olabileceği öngörülmektedir. Ancak bu konu hakkında daha detaylı bilgi sahibi olabilmek için önyargı çalışmalarında ön test ölçümlerinin etki boyutunu ölçerek araştırmalar yürütülmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Üçüncü Çalışma kapsamında katılımcıların sosyal mesafe düzeylerinin, ön test-son test ölçümlerinde anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Katılımcıların sosyal mesafe düzeyinin zamanlar arasında farklılık gösterdiği, Zaman 1'deki sosyal mesafe düzeyinin Zaman 2 ve Zaman 3'e kıyasla anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu bulguya göre katılımcıların son test sosyal mesafe düzeyleri, ön test sosyal mesafe düzeyinden daha yüksektir. Sosyal mesafe düzeyinde meydana gelen bu değişim, katılımcıların tepkiselliği ve tutarlılık ihtiyacıyla açıklanabilir. Şöyle ki; katılımcılar, bilişsel çelişki yaşamamak ve tepkilerinde tutarlılığı göstermek adına var olan tepkilerini belirginleştirme ihtiyacı hissetmiş olabilir. Bilişsel çelişki çerçevesinde yürütülen araştırmalar, bireylerin tutum ve davranışları arasındaki tutarlılığı artırma ihtiyacında olduğunu göstermektedir (örn., Acharya vd., 2015; Conner vd., 2021; Çakır vd., 2023; Yahya ve Sukmayadi, 2020). Dış gruba yönelik tutumlar bağlamında da incelenen tutarlılık ihtiyacı, önyargıların azaltılması ile ilişkili olarak da çalışılmaktadır (örn., Breithaupt vd., 2020; Ciao ve Latner, 2011; Heitland ve Bohner, 2010). Mevcut çalışma kapsamında ise katılımcıların, Suriyeli göçmenlere yönelik var olan olumsuz tutumlarını, tutarlılık ihtiyacının da etkisiyle son test ölçümleri kapsamında daha fazla yansıtma ihtiyacı duymuş olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların incelendiği bir araştırmada, çalışmanın amacının da bilinciyle göçmenlere yönelik tutumları konusunda tepkisel davranarak daha yüksek sosyal mesafe sergilemiş olabilir. Gelecekte yürütülecek önyargı ve ayrımcılık çalışmalarında bireylerin bilişsel tutarlılık ihtiyacının incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Üçüncü çalışma kapsamında katılımcıların, açık tutumlarının yanı sıra örtük önyargı seviyelerini değerlendirmek amacıyla Örtük Çağrışım Testi kullanılmıştır. Bireylerin açık tutumlarının birçok faktörden (araştırmacının istediği düşünülen şekilde yanıt verme, sosyal beğenirlik, yanıtları gizleme isteği, bu yanıtların başkaları tarafından görülebileceği kaygısı vb.) etkilenebileceği düşünüldüğünde örtük tutum ölçümlerinin, açık ölçümlere kıyasla avantajlı yönleri olduğu söylenebilir. Örtük ölçümler, katılımcıların tepki sürelerine bağlı ölçümler, fizyolojik ölçümler ve kağıt-kalem testleri şeklinde temel düzeyde kategorilendirilmektedir (Korkmaz, 2017). Üçüncü Çalışma Kapsamında da Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumları değerlendirmek amacıyla kullanılan genel duygu, sosyal mesafe ve açık önyargı ölçümlerinin yanı sıra Örtük Çağrışım Testi ile katılımcıların Uyumlu ve Uyumsuz Bloklara verdikleri tepkilerin süreleri değerlendirilmiştir. Türkiye'de önyargı konusunda yürütülen çalışmaların büyük bir çoğunluğunda açık ölçümlerin kullanıldığı görülmektedir (örn., Gülüm, 2019; Sarıdağ ve Eser, 2023; Ulaş, 2018). Bu tez çalışmasının Türkiye'de örtük tutumlar konusundaki kısıtlı bilgiye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Örtük Çağrışım Testi skorları incelendiğinde katılımcıların, ön test kapsamında yer alan ilk ölçüme (Zaman 1) kıyasla Zaman 2’de (son test) örtük önyargı puanlarının anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Aynı zamanda Zaman 2’deki örtük önyargı seviyesinin, Zaman 3’e kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa katılımcıların Zaman 2’deki örtük önyargı düzeylerinin, ön teste ve 6 hafta sonra alınan son ölçüme kıyasla anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, yukarıda bahsedildiği üzere Zaman 1’in priming etkisi ile açıklanabilir. Zaman 1 ve Zaman 2 arasında geçen bir haftalık süre zarfında katılımcıların, açık tutumlarında meydana gelen değişime benzer şekilde örtük tutumlarında da bir artış meydana gelmiştir. Zaman 3’te ise katılımcıların örtük önyargı düzeyinin, Zaman 1’deki seviyesine inmemekle beraber Zaman 2’ye kıyasla tekrar azaldığı görülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgu, literatürde dış gruba ilişkin örtük tutumlarla ilişkili çalışmalardan elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir. Literatür incelendiğinde dış gruplara yönelik örtük tutumların, zaman içerisinde ve uygulanan manipülasyonlara göre farklılaştığı görülmektedir. Örneğin; Şenyurt (2019) tarafından yürütülen araştırmada Kürtlere yönelik tehdit manipülasyonunun, bu gruba ilişkin örtük tutumlar üzerine etkili olduğu ve temas kalitesinin bu tutumlarla güçlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bir diğer araştırmada Barack Obama’nın Amerika Birleşik Devletleri’nin başkanı olmasının ardından, bu politik figüre bağlı olarak katılımcıların siyahilere yönelik örtük önyargılarında değişim meydana geldiği raporlanmıştır (Plant vd., 2009). Hayali temas çerçevesinde yürütülen araştırmalarda da benzer şekilde hayali temasın, örtük tutumlar üzerinde etkili olduğuna dair bulgular mevcuttur. Turner ve Crisp (2010) tarafından yürütülen iki ayrı çalışmada hayali temas grubundaki katılımcıların, kontrol grubuna kıyasla ileri yaştaki bireylere ve Müslümanlara yönelik örtük tutumlarının anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bir diğer araştırmada hayali temasın, trans bireylere yönelik örtük önyargıyı negatif şekilde etkilediği saptanmıştır (West vd., 2017). Vezzali ve diğerleri (2012) tarafından yürütülen araştırmada hayali temas grubunun, kontrol koşulu ile kıyaslandığında, açık ve örtük önyargı puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Görüldüğü üzere dış gruba yönelik örtük tutumlar, deneysel manipülasyonlara, ülkede ve dünyada meydana gelen değişmelere göre zaman içerisinde veya gruplar arasında farklılaşabilmektedir. Bu çalışma kapsamında da örtük önyargının ön test ve son test ölçümlerinde anlamlı bir şekilde değiştiği görülmektedir. Ancak hayali temas ve örtük önyargı konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında örtük önyargı puanlarında meydana gelen değişimin, aşinalık etkisiyle ilişkili olup olmadığını kontrol etmek amacıyla isim ve sıfat bloğu ortalamalarının zamanlar arasındaki değişimleri incelenmiştir. Bu analize göre sıfat bloğunda zamanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. İsim bloğu incelendiğinde ise Zaman 1’de, diğer iki zamana kıyasla anlamlı bir şekilde daha geç tepki verildiği görülmektedir. Bu durum İsim Bloğunun Örtük Çağrışım Testinin ilk aşaması olmasıyla ve katılımcıların teste adapte olma süresiyle ilişkili olabilir. Kısacası İsim ve Sıfat Bloğunda zamanlar arasında bir farklılık yokken Uyumlu ve Uyumsuz Bloklarda meydana gelen bu değişim,

aşinalık etkisinden ziyade örtük önyargıda meydana gelen değişim ile açıklanabilir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda örtük önyargıyı ölçmek amacıyla farklı ölçüm araçları kullanılmasının ve farklı gruplara yönelik örtük tutumların zamanlar arasındaki değişiminin incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Üçüncü çalışma kapsamında elde edilen bulgular, katılımcıların örtük önyargı ve sosyal mesafe ön test-son test düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Yukarıda bu iki değişkenle ilgili ayrı ayrı açıklamalar yapılmış ve Zaman 1'in hazırlayıcı (priming) etkisi vurgulanmıştır. Ancak bu araştırmadaki ölçüm araçlarının hazırlayıcı etkisini pekiştirme olasılığı bulunan birkaç faktör daha mevcuttur. Katılımcılar, ön test-son test ölçümleri arasında geçen zaman aralığında araştırma konusunda kendi aralarında konuşmalar yapmış olabilir, bu konu üzerine düşünmüş, gözlem yapmış veya medyada/sosyal medyada göçmenlere yönelik haberlere daha fazla ilgi göstermiş olabilir. Kısacası katılımcılar, Suriyeli göçmenler ve göçmenlere yönelik tutum ve davranışları üzerine daha fazla bilişsel çaba sarf etmiş olabilir. Bu durum, çalışmanın sonuçlarına etki etmiş ve var olan tutumlar daha belirgin bir şekilde ifade bulmuş olabilir. Gelecekte yürütülecek araştırmalarda ön test-son test ölçümleri arasındaki süre zarfında katılımcıların araştırma ve bu konuya ilişkin neler düşündükleri ve ne kadar çevreleriyle bu konuyu konuştukları hakkında bilgi edinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle hayali temas grubundaki katılımcılara, hayali temas senaryosu bir kulaklık aracılığıyla ses kaydı olarak dinletilmiş ve katılımcılardan aynı zamanda yazılı olarak metni takip etmesi istenmiştir. Bu durumda katılımcılar eş zamanlı olarak metni takip ederken senaryoyu zihinlerinde yeterince canlandıramamış olabilir. Hayali temas senaryolarının uygulanışında çalışmalar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bazı araştırmalarda (örn., Fırat, 2019; Küçükkömürler, 2013; Tümer, 2019; West vd., 2014) katılımcılara hayali temas senaryosu sunulduktan sonra senaryoya dair bir yazı yazmaları istenmiştir. Gelecekte Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlara ilişkin yürütülecek hayali temas çalışmalarında katılımcıların farklı uygulamalarla senaryoya maruz kalmasını sağlamak, hangi yöntemin daha etkili olduğunu belirlemek için yararlı olabilir. Bu çalışmadaki bir diğer sınırlılık, Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeğinde yer alan maddelerde yalnızca "sığınmacılar..." ifadesinin yer almasıdır. Katılımcılar, bu maddelerin Suriyeli sığınmacılara yönelik olduğunu düşünmemiş olabilir. Ancak çalışmanın diğer ölçüm araçlarında ve yönergelerde açıkça Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumların ölçüldüğü belirtilmiştir, bu nedenle katılımcıların bu maddeleri yanıtlarken Suriyeli sığınmacıları düşünerek yanıtladığı varsayılmaktadır ancak gelecek çalışmalarda bu duruma dikkat edilerek maddelerin revize edilmesi önerilmektedir.

Bu çalışmaya dair bir diğer sınırlılık ise ön test-son test çalışmalarında gözlenmesi muhtemel aşinalık etkisidir. Tekrarlı ölçüme maruz kalan katılımcıların yanıtları, bu durumdan etkilenmiş olabilir. Ancak özellikle Örtük Çağrışım Testi'nde aşinalık etkisi olup olmadığını test etmek amacıyla yürütülen analiz sonucunda katılımcıların isim bloğu ve sıfat bloğu puanlarının zaman içerisindeki değişiminin,

aşinalık etkisi göstermediği düşünülmektedir. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda tekrarlı ölçümler alınması durumunda aşinalık etkisine ve bu etkinin kontrol edilmesine dair farklı önlemler alınması önerilmektedir.

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı, katılımcıların yaş grubu ve özellikleriyle ilgilidir. Bu çalışmaya çoğunlukla 18-22 yaş arasındaki Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi lisans öğrencisi kadınlar katılım göstermiştir. Katılımcıların cinsiyet dağılımındaki eşitsizlik, katılımcıların büyük oranda aynı fakülte ve aynı bölüm öğrencileri olmaları çalışmanın genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda farklı sosyoekonomik duruma ve farklı eğitim seviyesine sahip, çeşitli bölümlerde eğitim gören/görmüş bireylerle ve cinsiyet dağılımı gözetilerek ve daha fazla sayıda kişiden veri toplanarak çalışmalar yürütülmesi yararlı olacaktır. Katılımcıların genel olarak aynı fakülteden ve aynı sınıflardan katılım göstermelerinin bir diğer etkisi, katılımcıların araştırma hakkında konuşarak birbirlerinin görüşlerini ve çalışmadaki değerlendirmeleri etkilemiş olma potansiyelidir. Birbirini tanıyan katılımcılar, ön test ölçümünün ardından çalışma hakkında, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları hakkında konuşmuş olabilir ve bu durum son test ölçümlerindeki değerlendirmeleri etkilemiş olabilir. Buna ek olarak bu çalışmanın, Suriyeli göçmen öğrencilerin yoğunlukta olduğu, gerçek temasın görece fazla olduğu illerde ve okullarda yürütülmesi durumunda farklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Hayali temas yöntemi, gerçek temasın az olduğu veya olumsuz olduğu durumlarda kullanılmaya elverişli bir yöntem olsa da Suriyeli göçmenlere yönelik yaygın olumsuz söylemlerin varlığı, hayali temasın etkisini sınırlıyor olabilir. Bu nedenle hayali temas, gerçek temasın ve arkadaşlık potansiyelinin var olduğu bağlamlarda uygulanırsa gerçek temasın etkisini pekiştirici bir işlev görebilir. Hayali temas çalışmalarının, üniversitenin yanı sıra göçmenlerle sosyal temasın daha fazla olduğu ortaokul ve lise öğrencileriyle yürütülmesi, gerçek temasın etkisinin sınılanması için iyi bir bağlam oluşturabilir. Ortaokul ve lise öğrencileriyle çalışmalar yürütülmesi, hayali temasın etkisinin farklı yaş gruplarındaki etkisini test etmeye de fırsat sunacaktır. Gelecekte yürütülecek hayali temas çalışmalarının, gerçek temasın görece az olduğu (bu çalışmanın yürütüldüğü Karabük gibi) ve yüksek olduğu (örn., Mersin) bağlamlarda ve farklı yaş gruplarında yürütülmesi ve karşılaştırılması, hayali temas ve gerçek temas ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma bazı sınırlılıklara sahip olmasına rağmen önyargıyla ilişkili bir araştırmaya maruz kalmanın dahi priming etkisi göstererek katılımcıların açık ve örtük tutumlarına etki edebildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada öngörüldüğü gibi hayali temasın, kontrol koşuluna kıyasla, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumları azaltmada anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu çalışmada, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Hayali temasın, bu yüksek önyargıyı azaltma noktasında yetersiz olabileceği ve çalışmada ele alınan dış grubun değişmesi durumunda farklı bir sonuç elde edilebileceği düşünülmektedir. Buna ek olarak hayali temasın tekrarlı sunumunun da katılımcıların önyargı seviyesinin azalmasında yararlı olabileceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra temel olarak

hayali temasın yanı sıra bireylerin Suriyeli göçmenlerle gerçek olumlu temasına fırsat tanıyacak ortamlar yaratmanın, bu güçlü önyargıyı azaltmada oldukça etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda gelecekte yürütülecek çalışmalarda bahsi geçen etkenler kontrol altına alınarak veya değiştirilerek ve doğrudan olumlu bir temas kurulabilecek grup oturumları da düzenlenerek çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir. Bu çalışma, hayali temasın Suriyeli göçmenlere yönelik açık tutumların yanı sıra örtük önyargı puanları üzerindeki etkisini incelemesi ve ayrıca açık ve örtük tutumların 3 farklı zamandaki karşılaştırmasını yapması ile hayali temas çalışmalarına katkı sunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Mevcut tez çalışmasında önyargıyı, mevcut örnekleme çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik önyargının boyutu, bu önyargıyla ilişkili sosyal psikolojik değişkenler ve önyargının azaltılmasında hayali temasın etkisi çerçevesinde incelemek amaçlanmıştır ve bu amaçlar doğrultusunda 3 çalışma yürütülmüştür. Birinci Çalışma keşifsel bir çalışma olarak yürütülmüş ve bu çalışmada Kürt, Alevi, LGBT ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılı tutumlar karşılaştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda en olumsuz tutumun, Suriyelilere yönelik olduğu belirlenmiş ve ikinci ve üçüncü çalışmada göçmenlere yönelik önyargı ele alınmıştır. Çalışma 2’de Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma ve sosyal temas kavramları çerçevesinde incelenmiş ve bir Yapısal Eşitlik Modeli test edilmiştir. Çalışma 3’te ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltmada hayali temas yönteminin etkisi sınanmıştır.

Çalışma 1’de Kürt, Alevi, Suriyeli göçmen ve LGBT bireylere yönelik tutumları incelemek amacıyla genel duygu, sosyal mesafe, pozitif ve negatif duygu ile kalıpyargı ölçümü yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe ve olumsuz duygunun, diğer üç gruba kıyasla daha yüksek olduğu, pozitif duygunun ise diğer gruplara kıyasla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada katılımcılardan, her gruba ilişkin aklına gelen 5 kelimeyi yazması istenerek kalıpyargı değerlendirmesi yapılmıştır. Diğer gruplara nazaran Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz kelimelerin çok daha fazla dile getirildiği görülmüştür. Bu bulgu, Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların incelendiği diğer araştırma bulgularıyla tutarlıdır. Bu kapsamda yürütülen araştırmalarda (örn., Koçak, 2019; Koçak, 2023; Yanılmaz, 2019; Taşdelen, 2020) göçmenlere yönelik olumsuz tutumların ve tehdit algısının yüksek olduğu raporlanmaktadır. Birinci çalışma, bahsi geçen dört gruba yönelik tutumların ve kalıpyargıların ne düzeyde olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma sonunda Suriyeli göçmenlere yönelik tutumlar, tezin diğer aşamalarında da ele alınmıştır.

Çalışma 2’de adalete duyarlılık, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşmanın Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı üzerindeki etkisi, bir Yapısal Eşitlik Modeli çerçevesinde test edilmiştir. Bu model çerçevesinde adalete duyarlılık ile önyargı arasında, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırmanın aracı rolde olacağı öngörülmüştür. Buna ek olarak göçmenlerle temas miktarı ve temas kalitesinin, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasında düzenleyici değişken olacağı öngörülmüştür. Bu çalışmada test edilen Yapısal Eşitlik Modelinin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre adalete duyarlılığın mağdur duyarlılığı alt boyutu, sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Gözlemci duyarlılığı, ahlaki uzaklaşma aracılığıyla önyargıyı anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Yararlanıcı duyarlılığının ise sistemi meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma değişkenlerini model çerçevesinde anlamlı bir şekilde yordamadığı bulunmuştur. Sistemi meşrulaştırmanın önyargıyı negatif, ahlaki uzaklaşmanın ise önyargıyı pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Sosyal temasa ilişkin değişkenler incelendiğinde ise temas kalitesinin sistemi

meşrulaştırma ve ahlaki uzaklaşma ile önyargının alt boyutlarının herhangi biri arasında düzenleyici değişken olmadığı belirlenmiştir. Ancak temas miktarının, ahlaki uzaklaşma ile önyargının bir bileşeni olan genel duygu arasında anlamlı düzenleyici rolünün olduğu bulunmuştur. İkinci Çalışma, literatürde adalete duyarlılık ve önyargı arasındaki ilişkiye dair kısıtlı bilgiye katkı sağlamakta ve adalete duyarlılık ile önyargı arasındaki ilişkide rol oynayan değişkenlere dair bilgi sunmaktadır.

İkinci Çalışma, adalete duyarlılık, ahlaki uzaklaşma, sistemi meşrulaştırma, sosyal temas ve göçmenlere yönelik tutumların birbiriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışmanın bulguları ahlaki uzaklaşma ile önyargı arasında pozitif (örn., Castellenos vd., 2023; D'urso vd., 2023; Gonzales-Fuentez vd., 2023), sosyal temas miktarı ve kalitesiyle önyargı arasında negatif yönlü ilişkiler (örn., Bağcı vd., 2020; De Connick vd., 2020; Visintin vd., 2019) bulgulayan araştırmalar ile tutarlıdır. Adalete duyarlılık ile önyargı ilişkisi çok az çalışılmış olmakla birlikte literatürde yer alan bulguyla (Bondü vd., 2021) uyumlu olarak bu çalışmada da mağdur duyarlılığı ile önyargı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Sistemi meşrulaştırma ve önyargı arasındaki ilişki ise karmaşıktır; literatürdeki bazı araştırmalar (örn; Kuang ve Liu, 2012; Monteith ve Hildebrand, 2019) bu ilişkinin pozitif olduğunu belirtirken, bazı araştırmalarda ise (Yılmaz vd., 2018) bu ilişkinin negatif olduğu raporlanmıştır. Bu araştırmada sistemi meşrulaştırma ile önyargı arasında negatif ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, Türkiye'nin mevcut yönetiminin göçmenlere yönelik tutumunun olumluluğu ile açıklanabilir. Nitekim sistemi meşrulaştırmanın, mevcut sistemin meşrulaştırılmasını ifade eden bir kavram olarak siyasi gelişmelere, mevcut yönetim politikalarını destekleme düzeyine, söylemlere göre farklı gruplara yönelik farklı tutumlarla ilişkili olması olağandır.

Mevcut tez çalışmasının son aşamasında Suriyeli göçmenlere yönelik örtük ve açık önyargıyı azaltmada hayali temas yönteminin etkisini sınamak amaçlanmıştır. Bu amaçla katılımcılardan üç farklı zaman diliminde önyargı ölçümü alınmış, Zaman 2'de deney grubu katılımcılarına hayali temas senaryosu sunulmuştur. Deney grubu ve kontrol grubunun ön test ve son test önyargı puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşacağı öngörülmüştür. Yapılan analizler sonucunda deney grubu ve kontrol grubunun, Zaman 1, Zaman 2 ve Zaman 3 önyargı puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının yüksekliği ve hayali temasın bir sunumunun, bu önyargıları azaltmada yeterli olmayışı ile açıklanabilir. Literatür incelendiğinde hayali temasın bazı örneklerde ve bazı gruplara yönelik önyargıları azaltmada sınırlı bir etkisi olduğuna dair bulgular olduğu görülmektedir (örn., Aksoy, 2023; Fırat, 2019; Hoffarth ve Hodson, 2016).

Üçüncü çalışmada zamanın, Suriyeli göçmenlere yönelik sosyal mesafe ve örtük önyargı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu bulguya göre katılımcıların örtük önyargı seviyeleri, ikinci hafta yapılan ölçümde (Zaman2), diğer iki zamana kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Sosyal mesafede de benzer şekilde zamanlar arasında anlamlı bir artış olduğu saptanmıştır; katılımcıların son test puanlarının, ön test puanından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgular, ön test ölçümünün priming (ön hazırlayıcı) etkisi ile açıklanabilir. Görünüşe göre ön test ölçümü, katılımcıların Suriyeli

göçmenlere yönelik tutumlarını belirginleşme ve değiştirmede etkili olmuştur. Yalnızca göçmenlere yönelik açık ve örtük tutum maddelerine cevap vermiş olmak dahi katılımcıların bu konu hakkında daha fazla bilişsel çaba sarfetmesini etkileyerek bu sonuçlara zemin hazırlamış olabilir. Literatürde priming etkisine dair yürütülen araştırmalar (örn., Capozza vd., 2022; Winter vd., 2021), bu etkinin tutum ve davranışlar üzerindeki değişim gücünü göstermektedir. Bu çalışma kapsamında da katılımcıların, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılarının açık ve örtük düzeyde son test ölçümünde artış gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgu, bireylerin Suriyeli göçmenlere ilişkin açık düzeyde gösterdikleri tepkiselliği ve bu önyargıların nasıl açık bir şekilde sergilendiğini de göstermektedir.

Üç çalışmadan elde edilen bulgular, tutarlı olarak Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının çok yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Suriyeli göçmenlere yönelik bu yüksek düzeyde olumsuz tutumlar, günah keçisi ve tehdit algısı kavramları çerçevesinde incelenebilir. Dünyanın birçok farklı yerinde ve Türkiye’de yürütülen araştırmalar (örn., Bogatzki vd., 2023; Eser ve Uygur, 2019; Kim, 2023; Korol vd., 2023), göçmenlere yönelik önyargıların bu iki kavramla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Göçmenlere yönelik bu olumsuz tutumları azaltmada hayali temas yönteminin yeterli olmayabileceği, bu çalışmada bulunmuştur. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda hayali temasın tekrarlı sunumunun bu önyargıları azaltmadaki test edilebilir. Bunun yanı sıra göçmenlere yönelik önyargıları azaltma noktasında bu çalışmada da test edilen gözlemci duyarlılığının artırılması ve ahlaki uzaklaşma seviyesinin azaltılması için psikoeğitimler verilmesi önerilebilir. Hayali temasın yanı sıra bireylerin göçmenlerle gerçek temas seviyelerini ve niteliğini arttırmak için kaynaştırma oturumları düzenlenmesi, gerçek temasın niteliğini arttıracak faaliyetler yürütülmesi de bu önyargıların azalmasına katkı sunabilir. Ayrıca Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıların en temel kaynağı olduğu düşünülen, göçmenleri ekonomik ve kültürel tehdit olarak algılama ve ülkede yaşananlardan göçmenleri sorumlu tutma seviyesinin azalması için çalışmalar yürütülmesinin oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma önyargıyı, farklı açılardan ele alarak önyargı literatürüne katkı sağlamayı amaçlamıştır. Elde edilen bulguların temelde önyargı, spesifik olarak ise Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı konusunda alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra mevcut tez çalışması, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyı azaltmak için geliştirilebilecek programlara katkı sunma, bu programlarda dikkat edilmesi gerekenlere yönelik önerilerde bulunma potansiyeli barındırmaktadır.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu tez çalışmasının, araştırma sonuçlarına etki edebilecek bazı sınırlılıkları mevcuttur. İlk olarak bu çalışmada, Karabük Üniversitesi lisans ve lisansüstü öğrencilerinden veri toplanmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu 18-22 yaş aralığındaki kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların eğitim gördükleri bölümler incelendiğinde büyük bir kısmının Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışmanın genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecekte yürütülecek çalışmaların, daha geniş bir yaş aralığıyla ve toplumun farklı kesimlerinden bireylere ulaşılarak yürütülmesi önerilmektedir.

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı ölçüm araçlarıyla ve sıralarıyla ilgilidir. Üçüncü araştırmada kullanılan Sığınmacılara Yönelik Önyargı Ölçeğinde maddeler bu çalışmaya uygun bir şekilde “Suriyeli sığınmacılar” şeklinde revize edilmemiştir. Bu durum, katılımcıların farklı grupları da düşünerek bu maddelere yanıt vermesini etkilemiş olabilir. Bunun yanı sıra İkinci Çalışmada kullanılan anket formunda ölçülen değişken sayısı oldukça fazla ve farklı olmasına rağmen sıra etkisini kontrol etmek amacıyla ölçüm araçları farklı sırada sunulmamıştır. Bu durumun karıştırıcı bir etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra İkinci Çalışmada kullanılan Temas Kalitesi Ölçeğinde katılımcıların göz ardı edilemeyecek bir miktarının maddeleri yanıtlamadığı, yönergeyi tam olarak anlayamayarak araştırmacıya sorma ihtiyacı duyduğu gözlenmiştir. İkinci Çalışmada gözlenen bu durumun üstesinden gelmek amacıyla Üçüncü Çalışmada temas kalitesi ölçümü, farklı bir ölçüm aracıyla yapılmıştır. Son olarak hayali temas senaryosu katılımcılara ses kaydı olarak dinletilmiş ve katılımcılara yazılı bir metin verilerek ses kaydıyla eş zamanlı olarak bu metni takip etmeleri istenmiştir. Katılımcılar eş zamanlı olarak metni takip ederken hayali temas senaryosunu zihinlerinde yeterince canlandıramamış olabilir. Gelecekte bu sınırlılıklar dikkate alınarak önyargı konusunda araştırmalar yürütülmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Mevcut tez çalışması farklı gruplara yönelik önyargının derecesini, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıyla ilişkili sosyal psikolojik değişkenleri ve hayali temasın göçmenlere yönelik örtük ve açık önyargı üzerindeki etkisini test etmiştir. Her üç çalışmadan da elde edilen bulgular, Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı düzeyinin yüksek olduğunu ve hayali temasın bu önyargıları azaltmada yeterli olmayabildiğini göstermiştir. Ayrıca adalet duyarlılık, ahlaki uzaklaşma ve sistemi meşrulaştırma değişkenlerinin göçmenlere yönelik önyargıları yordadığı belirlenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak gelecek çalışmalar için bazı önerilerde bulunabilir. Öncelikle Suriyeli göçmenlere yönelik bu güçlü önyargıları azaltmada hayali temasın yanı sıra gerçek olumlu temasa fırsat tanıyan ortamlar yaratılmasının, grup çalışmaları yürütülmesinin etkili olacağı öngörülmektedir. Suriyeli göçmenlere yönelik siyasi dilin, medyadaki haber içeriklerinin haber dilinin değiştirilmesi için çalışmalar yürütmenin de bu konuda etkili olacağı söylenebilir. Nitekim Suriyeli göçmenlere yönelik önyargıların, günah keçisi ve ekonomik tehdit algısı kavramlarıyla yakından ilişkisi bulunduğu düşünülmektedir. Göçmenlere yönelik bu algıları değiştirmeye yönelik müdahale programları hazırlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu çalışmada adalet, sistemi meşrulaştırma, ahlaki uzaklaşma ve önyargı kavramlarının yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak bu konuda daha fazla bilgi sahibi olabilmek için adalet duyarlılığın, önyargıyla ilişkisinin incelendiği araştırma sayısının artırılması önerilmektedir. Temelde önyargıyı azaltmanın, çok katmanlı olduğu ve çok farklı yöntemlerin entegre edilmesiyle mümkün olduğu düşünülmektedir. Gelecekte önyargıyı azaltma konusunda geliştirilecek programların, birçok farklı kuramdan yararlanılarak geliştirilmesi ve test edilmesinin yararlı olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aberson, C. L. (2015). Positive intergroup contact, negative intergroup contact, and threat as predictors of cognitive and affective dimensions of prejudice. *Group Processes and Intergroup Relations*, 18, 743–760.
- Abrams, D., Van de Vyver, J., Houston, D. M. ve Vasiljevic, M. (2017). Does terror defeat contact? Intergroup contact and prejudice toward Muslims before and after the London bombings. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23(3), 260.
- Acharya, A., Blackwell, M. ve Sen, M. (2018). Explaining preferences from behavior: A cognitive dissonance approach. *The Journal of Politics*, 80(2), 400-411.
- Ahmed, S. (2017). News media, movies, and anti-Muslim prejudice: Investigating the role of social contact. *Asian Journal of Communication*, 27(5), 536-553.
- Akbaş, G. (2010). *Social identity and intergroup relations: The case of Alevis and Sunnis in Amasya* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Akdaş, M. ve Tevhide, A. (2008). Eşcinsellere yönelik olumsuz tutumlar: Meslek grupları ve ilişkili özellikler. *Adli Bilimler Dergisi*, 7, 23-30.
- Akhan, L. U. (2011). *Sağlık alanında çalışanlar ve homoseksüel, biseksüel bireylerde eşcinsellere yönelik tutumların incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Aksoy, B. G. (2023). *Effect of imagined contact on relationship between ideological attitudes, perceived threat, and prejudice towards Syrians: Dual process model perspective* (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Alacahan, O. ve Duman, B. (2011). Dışlanma, ayrımcılık, mezhep etniklikler arası eşitsizlikler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 1-29.
- Alikılıç, Ö., Gökaliç, E. ve Alikılıç, İ. (2021). Nefret söylemi üzerinden ötekileştirme: twitter’da mültecilere yönelik nefret tipolojisi analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 501-520.
- Alp, H. (2018), Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrımcı ve ötekileştirici söylemin yerel medyada yeniden üretilmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(15), 22-37.
- Allport G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley
- Alrababah, A., Marble, W., Mousa, S. ve Siegel, A. (2019). Can exposure to celebrities reduce prejudice? The effect of Mohamed Salah on Islamophobic behaviors and attitudes. *American Political Science Review*, 115(4), 1111-1128.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Muhammed, Ç. A. Ç. A., ve Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Amodio, D. M., Jost, J. T., Master, S. L. ve Yee, C. M. (2007). Neurocognitive correlates of liberalism and conservatism. *Nature Neuroscience*, 10 (10), 1246–1247.

- Arık, F. (2017). *Okul psikolojik danışmanlarının eşcinsellere yönelik tutumlarının ve homofobi düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Arkan B., Bademli K. ve Duman Ç. Z. (2011). Sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumları: Son 10 yılda Türkiye’de yapılan çalışmalar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3, 214-31.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji*. Okhan Gündüz (Çev.). Kaknüs.
- Arslantürk, G. (2020). Sosyal medyadaki göçmen karşıtı tutumların bütünlük tehdit kuramı çerçevesinden incelenmesi. *Psikoloji Araştırmaları*, 1(1), 6-16.
- Aslan, K. (2020). *Türkiye’de LGBT olmak: ayrımcılık, şiddet, memnuniyet üçgeninde kesit veri analizi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Ayhan, H. (2019). *Dini tutumun adalet duyarlılık, ahlaki yüreklilik ve psikolojik iyi oluş üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi.
- Badaan, V. ve Jost, J. T. (2020). Conceptual, empirical, and practical problems with the claim that intolerance, prejudice, and discrimination are equivalent on the political left and right. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 229-238.
- Bagci, S. C. ve Canpolat, E. (2020). Group efficacy as a moderator on the associations between perceived discrimination, acculturation orientations, and psychological well-being. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 30(1), 45-58.
- Bagci, S. C., Piyale, Z. E., Bircek, N. I. ve Ebcim, E. (2018b). Think beyond contact: Reformulating imagined intergroup contact theory by adding friendship potential. *Group Processes & Intergroup Relations*, 21(7), 1034-1052.
- Bagci, S. C., Piyale, Z. E. ve Ebcim, E. (2018a). Imagined contact in high conflict settings: The role of ethnic group identification and the perspective of minority group members. *Journal of Applied Social Psychology*, 48, 3-14.
- Bagci, S. C., Stathi, S. ve Piyale, Z. E. (2018c). Imagined contact facilitates acculturation, sometimes: Contradicting evidence from two sociocultural contexts. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 1-14.
- Bagci, S. C., Turnuklu, A. ve Tercan, M. (2020). Positive intergroup contact decreases the likelihood that prejudicial attitudes become avoidant behavioral tendencies. *European Journal of Social Psychology*, 50(3), 597-613.
- Bağcı, S. Ç. ve Çelebi, E. (2017). Gruplararası temas ve çatışma ile azınlıklara yönelik tutumlar ve çokkültürlülüğe destek arasındaki ilişkiler: Gruplararası tehdit ve kaygının aracı rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20 (Özel Sayı), 3-18.
- Bağcı, Ç. ve Canpolat, E. (2019). Suriyeli sığınmacılarda Türklerle temas ve psikolojik iyi oluş ilişkisinde aracı değişkenler. *Nesne: Psikoloji Dergisi*, 7(15), 149-169.

- Balaban, Ç. D. (2013). *The roles of intergroup threat, social dominance orientation and right wing authoritarianism in predicting Turks' prejudice toward Kurds*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Balçıklı, M. B. (2018). *Çevrecilik: Yetkecilik, yüklenme karmaşıklığı ve sistemi meşrulaştırma açısından bir değerlendirme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Balkanlıoğlu, M. A. (2012). Alevi-Sünni evliliklerinin aile ilişkileri ile çocuk yetiştirme üzerine etkileri ve sosyal damgalama. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (62), 163-182.
- Balkiliç, Ö. ve Lloyd, F. A. T. (2020). AKP'nin Suriyeli Göçmen Söylemini Türkiye'nin Jeopolitik Senaryosuyla Birlikte Okumak. *Alternatif Politika*, 12(3), 542-564.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27-46.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3, 193-209
- Bandura, A. (2001) Social cognitive theory: An agentic perspective, *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*, 31(2), 101-119.
- Bandura, A. (2011). Moral disengagement. *The Encyclopedia of Peace Psychology* (Ed. Daniel J. Christie).
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364.
- Barlow, F. K., Louis, W. R. ve Terry, D. J. (2010). Minority report: Social identity, cognitions of rejection and intergroup anxiety predicting prejudice from one racially marginalized group towards another. *European Journal of Social Psychology*, 40(5), 805-818.
- Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R., Harwood, J., ve Sibley, C. G. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and social Psychology bulletin*, 38(12), 1629-1643.
- Barni, D., Cavazza, N., Russo, S., Vieno, A. ve Roccato, M. (2020). Intergroup contact and prejudice toward immigrants: A multinational, multilevel test of the moderating role of individual conservative values and cultural embeddedness. *International Journal of Intercultural Relations*, 75, 106-117.

- Baumert, A., Beierlein, C., Schmitt, M., Kemper, C. J., Kovaleva, A., Liebig, S. ve Rammstedt, B. (2014). Measuring four perspectives of justice sensitivity with two items each. *Journal of Personality Assessment*, 96(3), 380-390.
- Baumert, A. ve Schmitt, M. (2016). Justice Sensitivity. *Handbook of social justice theory and research* içinde s. 161-181. Springer.
- Bayram, A. (2021). *Türkiye'deki yerel halkın Suriyeli göçmenlere yönelik algısı: Mardin örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Bègue, L. ve Bastounis, M. (2003). Two spheres of belief in justice: Extensive support for the bidimensional model of belief in a justworld. *Journal of Personality*, 71(3), 435-463.
- Benson, M. L., Fox, G. L., DeMaris, A., ve Wyk, J. V. (2003). Neighborhood disadvantage, individual economic distress and violence against women in intimate relationships. *Journal of Quantitative Criminology*, 19, 207-235.
- Berker, A. (2023). Tehdit algıları ve Suriyeli göçmenlere yardım etme davranışı: Türkiye'den bulgular. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(2), 204-228.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106 (1), 59-73.
- Bianco, F., Kosic, A. ve Pierro, A. (2022). The mediating role of national identification, binding foundations and perceived threat on the relationship between need for cognitive closure and prejudice against migrants in Malta. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 32(2), 172-185.
- Bilewicz, M. ve Krzeminski, I. (2010). Anti-Semitism in Poland and Ukraine: The belief in Jewish control as a mechanism of scapegoating. *International Journal of Conflict and Violence*, 4 (2), 234 – 243.
- Birtel, M. D., Di Bernardo, G. A., Stathi, S., Crisp, R. J., Cadamuro, A. ve Vezzali, L. (2019). Imagining contact reduces prejudice in preschool children. *Social Development*, 28(4), 1054-1073.
- Bizer, G. Y., Hart, J. ve Jekogian, A. M. (2012). Belief in a just world and social dominance orientation: Evidence for a mediational pathway predicting negative attitudes and discrimination against individuals with mental illness. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 428–432.
- Boag, E. M. ve Carnelley, K. B. (2016). Attachment and prejudice: The mediating role of empathy. *British Journal of Social Psychology*, 55(2), 337-356.
- Bogart, L. M., Wagner, G. J., Galvan, F. H., Landrine, H., Klein, D. J. ve Sticklor, L. A. (2011). Perceived discrimination and mental health symptoms among black men with HIV. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 17(3), 295–302.
- Bogatzki, T., Glaese, J. C. ve Stier, J. (2023). Disease and prejudice: risk attribution to ethno-racial groups over the course of a pandemic. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-23.

- Bondü, R. (2018). Is bad intent negligible? Linking victim justice sensitivity, hostile attribution bias, and aggression. *Aggressive behavior*, 44(5), 442-450.
- Bondü, R. ve Elsner, B. (2015). Justice sensitivity in childhood and adolescence. *Social Development*, 24(2), 420-441.
- Bondü, R. ve Krahe, B. (2015). Links of justice and rejection sensitivity with aggression in childhood and adolescence. *Aggressive behavior*, 41(4), 353-368.
- Bondü, R., Schwemmer, F. ve Pfetsch, J. (2021). Justice sensitivity is positively and negatively related to prejudice and discrimination. *International Journal of Conflict and Violence*, 15, 1-12.
- Borders, A. ve Wiley, S. (2020). Rumination about discrimination mediates the unique association between anger and collective action intentions. *Group Processes & Intergroup Relations*, 23(7), 979-995.
- Borlu, G. (2018). *Eşcinsellere Yönelik Tutumların Dindarlık Düzeyi, Yenilikçiliğe Açık Olma Durumu, Eşcinselliğe Yönelik Bilgi Düzeyleri Açısından Bir Değerlendirme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Bozdağ, F. (2020). Xenophobia and social contact in university students. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 8(4), 87-97.
- Breithaupt, L., Trojanowski, P. ve Fischer, S. (2020). Implicit and explicit anti-fat attitude change following brief cognitive dissonance intervention for weight stigma. *Obesity*, 28(10), 1853-1859.
- Breuer, J. ve Elson, M. (2017). Frustration-Aggression Theory. P. Sturmei (Ed.). The Wiley Handbook of Violence and Aggression içinde (s. 1-12). Chichester: WileyBlackwell.
- Bruneau, E., Szekeres, H., Kteily, N., Tropp, L. R. ve Kende, A. (2020). Beyond dislike: Blatant dehumanization predicts teacher discrimination. *Group Processes & Intergroup Relations*, 23(4), 560-577.
- Bulut, M. (2017). *Sosyal Yardım Alan Bireylerde Sistemi Meşrulaştırma, Yetkencilik ve Ahlaki Temeller* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Nişantaşı Üniversitesi.
- Bulutlu, L. (2019). *Perceived discrimination and rejection sensitivity among LGBT individuals in associations with depression and anxiety: Moderating roles of self concealment and reflective functioning* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi.
- Bussey, K., Quinn, C. ve Dobson, J. (2015). The moderating role of empathic concern and perspective taking on the relationship between moral disengagement and aggression. *Merrill-Palmer Quarterly*, 61(1), 10-29.
- Bükün, M. F. (2014). *The role of social identity and collective memory in predicting in-group bias and collective action in Turkey's Alevi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

- Camodeca, M., Baiocco, R. ve Posa, O. (2019) Homophobic bullying and victimization among adolescents: The role of prejudice, moral disengagement, and sexual orientation. *European Journal of Developmental Psychology*, 16 (5), 503-521.
- Capozza, D., Falvo, R. ve Di Bernardo, G. A. (2022). Priming attachment security and outgroup humanization: The mediation role of intergroup emotions. *Plos one*, 17(3), e0265714.
- Castellanos, M., Wettstein, A., Wachs, S. ve Bilz, L. (2024). Direct and indirect effects of social dominance orientation on hate speech perpetration via empathy and moral disengagement among adolescents: A multilevel mediation model. *Aggressive Behavior*, 50(1), e22100.
- Carter, S. E., Walker, R. L., Cutrona, C. E., Simons, R. L. ve Beach, S. R. H. (2016). Anxiety mediates perceived discrimination and health in African-American women. *American Journal of Health Behavior*, 40(6), 697–704.
- Chakravarthi, B. R. (2023). Detection of homophobia and transphobia in YouTube comments. *International Journal of Data Science and Analytics*, 1-20.
- Chambers, J. R., Schlenker, B. R. ve Collisson, B. (2013). Ideology and prejudice: The role of value conflicts. *Psychological science*, 24(2), 140-149.
- Chan, T. K., Cheung, C. M., Benbasat, I., Xiao, B. ve Lee, Z. W. (2023). Bystanders join in cyberbullying on social networking sites: the deindividuation and moral disengagement perspectives. *Information Systems Research*, 34(3), 828-846.
- Chen, G. ve Dang, J. (2023). Crowds' malice behind the screen: The normative influences of online dehumanization on discrimination against foreigners. *Group Processes & Intergroup Relations*, 26(7), 1548-1564.
- Christ, O., Schmid, K., Lolliot, S., Swart, H., Stolle, D., Tausch, N., ... ve Hewstone, M. (2014). Contextual effect of positive intergroup contact on outgroup prejudice. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(11), 3996-4000.
- Ciao, A. C. ve Latner, J. D. (2011). Reducing obesity stigma: The effectiveness of cognitive dissonance and social consensus interventions. *Obesity*, 19(9), 1768-1774.
- Coffey, D., Hathi, P., Khurana, N. ve Thorat, A. (2018). Explicit prejudice. *Economic & Political Weekly*, 53(1), 47.
- Collisson, B., Howell, J. L., Rusbasan, D. ve Rosenfeld, E. (2017). "Date someone your own size" Prejudice and discrimination toward mixed-weight relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 34(4), 510-540.
- Connelly, K. ve Heesacker, M. (2012). Why Is Benevolent Sexism Appealing? Associations with system justification and life satisfaction. *Psychology of Women Quarterly*, 36(4), 432–443.
- Conner, M., Wilding, S., van Harreveld, F. ve Dalege, J. (2021). Cognitive-affective inconsistency and ambivalence: Impact on the overall attitude–behavior relationship. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(4), 673-687.

- Craig-Henderson, K. ve Sloan, L. R. (2003). After the hate: Helping psychologists help victims of racist hate crime. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(4), 481-490.
- Crandall, C. S., Bahns, A. J., Warner, R. ve Schaller, M. (2011). Stereotypes as justifications of prejudice. *Personality and social psychology bulletin*, 37(11), 1488-1498.
- Crocetti, E., Albarello, F., Prati, F. ve Rubini, M. (2021). Development of prejudice against immigrants and ethnic minorities in adolescence: A systematic review with meta-analysis of longitudinal studies. *Developmental Review*, 60, 100959.
- Cuddy, A. J., Rock, M. S. ve Norton, M. I. (2007). Aid in the aftermath of Hurricane Katrina: Inferences of secondary emotions and intergroup helping. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(1), 107-118.
- Curşeu, P. L., Stoop, R. ve Schalk, R. (2007). Prejudice toward immigrant workers among Dutch employees: Integrated threat theory revisited. *European Journal of Social Psychology*, 37(1), 125-140.
- Çakır, H. (2018). *Hemşirelerin lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve interseks bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çakır, R., Eser, B., Aslan, H. ve Bülbül, E. (2023). Aşı karşıtlığının bilişsel çelişki kuramı bağlamında incelenmesi: Deneysel Bir Çalışma. *Uluslararası Davranış, Sürdürülebilirlik ve Yönetim Dergisi*, 10(18), 114-130.
- Çalışkan, S. (2019). Ev sahibi halkın Suriyeli göçmenlere yönelik tutumu: İstanbul; Sultanbeyli Kadıköy ilçeleri. *Journal of International Social Research*, 12(66).
- Çalışkan Sarı, A. (2021). *Attitudes towards Syrians: A model testing and an empathy focused intervention study* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Çatak, B. D. (2012). *Mezhep farklılıklarının eşler arası ilişkilere etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Çavdar, O. (2017). Mekân ve kolektif bellek: Sivas katliamı ve Madımak Oteli. *Moment Dergi*, 4(1), 237-257.
- Çetin, H. ve Demirel, B. (2023). Üniversite öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumları: Kırıkkale Üniversitesi örneği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10), 1314-1328.
- Çınar, M. (2013). Habercilik ve nefret söylemi. Medya ve Nefret Söylemi: Temel Kavramlar Mecralar Tartışmalar içinde (Der. M. Çınar). Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum, algı ve empatik eğilimlerinin analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2232-2256.
- Çimendağ, F. Ş (2013). *Yüksek ve düşük statüli gruplarda iç grup ve dış grup yanlılığı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.

- Çoklar, İ. ve Dönmez, A. (2019). An examination of the link between neuroticism, victim sensitivity and forgiveness among university students. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 108-115.
- Dai, J., Sang, X., Menhas, R., Xu, X., Khurshid, S., Mahmood, S., ve Alam, M. N. (2021). The influence of covid-19 pandemic on physical health–psychological health, physical activity, and overall well-being: the mediating role of emotional regulation. *Frontiers in Psychology*, 12, 667461.
- Dale, K. R. ve Moyer-Gusé, E. (2020). Interdependence in Mediated Intergroup Contact. *Journal of Media Psychology*, 33(1), <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000273>
- De Coninck, D., Rodriguez-de-Dios, I. ve d'Haenens, L. (2021). The contact hypothesis during the European refugee crisis: Relating quality and quantity of (in) direct intergroup contact to attitudes towards refugees. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(6), 881-901.
- Demir, B. F. ve İpek, Z. (2015). Alevilere yönelik ayrımcılık: Bir saha çalışması. İstanbul, Mazlum Der İstanbul Şubesi.
- Demircioğlu, A. (2020). Alevi ve Bektaşî sözlü kültüründeki değer kavramları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (94), 11-36.
- Demirkoparan, B. (2018). *Hemşirelerin toplumsal cinsiyet algısının lezbiyen ve geylere yönelik tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Derli, E. S. (2020). *LGBTİ bireylerde travma sonrası stres bozukluğu, damgalanma ve başa çıkma arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Dermody, N., Jones, M. K. ve Cumming, S. R. (2013). The failure of imagined contact in reducing explicit and implicit out-group prejudice toward male homosexuals. *Current Psychology*, 32, 261-274.
- D'Errico, F., Cicirelli, P. G., Corbelli, G. ve Paciello, M. (2023). Addressing racial misinformation at school: A psycho-social intervention aimed at reducing ethnic moral disengagement in adolescents. *Social Psychology of Education*, 1-20.
- DeSteno, D., Dasgupta, N., Bartlett, M. Y., & Caidric, A. (2004). Prejudice from thin air: The effect of emotion on automatic intergroup attitudes. *Psychological Science*, 15(5), 319-324.
- Dilaver, F. (2020). *Elazığ'da Suriyeli Mülteciler: Elazığ halkının Suriyeli Mültecilere bakış açısı üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi.
- Dondurucu, Z. B. (2018). Yeni medyada cinsel kimlik temelli nefret söylemi: İnci Sözlük örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1376-1405.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. ve Saguy, T. (2007). Another view of “we”: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European review of social psychology*, 18(1), 296-330.
- Dunaev, J. L., Brochu, P. M. ve Markey, C. H. (2018). Imagine that! The effect of counterstereotypic imagined intergroup contact on weight bias. *Health Psychology*, 37(1), 81.

- Durmaz, A. (2015). *Alevi ve Sünnilerde sosyal kimlik ve önyargı (Malatya ili örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi.
- D'Urso, G., Chavez, D. V., Strohmeier, D. ve Trach, J. (2023). The role of morality and religiosity in ethnic and homophobic prejudice among teachers. *Sexuality & Culture*, 1-16.
- DuToit, M. ve Quayle, M. (2011). Multiracial families and contact theory in South Africa: Does direct and extended contact facilitated by multiracial families predict reduced prejudice? *South African Journal of Psychology*, 41 (4), 540-551.
- Edele, A., Dziobek, I. ve Keller, M. (2013). Explaining altruistic sharing in the dictator game: The role of affective empathy, cognitive empathy, and justice sensitivity. *Learning and individual differences*, 24, 96-102.
- Ekici, H. (2019). Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılanan tehditler ve çözüm önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 695-730.
- Ekmekçioğlu, E. B. (2019). *Etik liderlik ve işyeri sapkın davranışları ilişkisinde ahlaki uzaklaşma ve güç mesafesi oryantasyonunun rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Ekşi, H., Memur, K. H. N., Yalın, S. H. ve Dinç, S. (2020). Sosyal mesafe ve maneviyat arasındaki ilişkide empati ve toplumsal baskınlığın aracı rolü: Suriyelilere yönelik karma bir çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (2), 257-276.
- Elçi, D. Ö. (2018). Ayrımcılık, nefret söylemi/suçları ve transfobi ile damgalanan trans kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 532-542.
- Ercan, N. (2009). *The predictors of attitudes toward physical wife abuse: Ambivalent sexism, system justification and religious orientation* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Erdem, E. (2016). *Eşcinsel insan hakları: Sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma, yüklem karmaşıklığı açısından bir inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Erdoğan, M. ve Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: Önyargı ve ayrımcılık. *Journal of Human and Social Sciences*, 3(1), 474-485.
- Erdur, A. D. ve Özgünlü, F. (2020). Çalışma Yaşamında Ayrımcılık: LGBT+ Bireylere Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 479-494.
- Eriş, T. (2020). *Orta öğretime devam etmekte olan öğrencilerin sporda fair play ve ahlaktan uzaklaşma davranışlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eser, H. B. ve Uygur, M. R. (2019). Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların bütünleşmiş tehdit ve sosyal mesafe kuramları doğrultusunda incelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi örneği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(95), 131-162.
- Essien, I., Calanchini, J. ve Degner, J. (2021). Moderators of intergroup evaluation in disadvantaged groups: A comprehensive test of predictions from system justification theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(5), 1204.

- Faulkner, N. ve Bliuc, A. M. (2016). 'It's okay to be racist': Moral disengagement in online discussions of racist incidents in Australia. *Ethnic and Racial Studies*, 39(14), 2545-2563.
- Firat, M. (2019). *Turks' prejudice against Kurds and Syrians: The role of contact, identification, and threat*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
- Fousiani, K., Dimitropoulou, P. ve Michaelides, M. (2016). Controlled motivational orientation and prejudice. *Swiss Journal of Psychology*, 75(2), 97-107.
- Frederic, N. S. ve Falomir-Pichastor, J. M. (2018). Heterogeneity of in-group identity and anti immigrant prejudice: The moderating role of RWA and outgroup homogeneity. *International Review of Social Psychology*, 31(1), 13. Doi: <http://doi.org/10.5334/irsp.152>.
- Furnham, A. (2003). Belief in a justworld: researchprogressoverthepastdecade. *Personality and Individual Differences*, 34(5), 795-817.
- Gaertner, S. L. ve Dovidio, J. F. (2000). Reducing intergroup bias: The Common Ingroup Identity Model. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Gaertner, S. L. ve Dovidio, J. F. (2009). *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* içinde A common ingroup identity: A categorization-based approach for reducing intergroup bias (T. D. Nelson Ed.), s.489-505, Psychology Press.
- Geurts, J. P. J. (2017). *Attitudes and perceptions towards atheists, Jews, LGBT and Syrians A comparison between Turkish youth in Turkey and Turkish youth abroad via an integrated threat approach* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Gezici Yalçın, M., Şenyurt, A. Y., Gültepe, B. ve Coşkun, H. (2016). Ahlâkî uzaklaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 309-332. <http://doi.org/10.23863/Kalem.2017.63>
- Ginevra, M. C., Vezzali, L., Camussi, E., Capozza, D., ve Nota, L. (2021). Promoting positive attitudes toward peers with disabilities: The role of information and imagined contact. *Journal of Educational Psychology*, 113(6), 1269.
- Golec de Zavala, A., Guerra, R. ve Simão, C. (2017). The relationship between the Brexit vote and individual predictors of prejudice: Collective narcissism, rightwing authoritarianism, social dominance orientation. *Frontiers in Psychology*, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02023>
- Gollwitzer, M., Schmitt, M., Schalke, R., Maes, J. ve Baer, A. (2005). Asymmetrical effects of justice sensitivity perspectives on prosocial and antisocial behavior. *Social Justice Research*, 18, 183-201.
- Gollwitzer, M., Rothmund, T., Pfeiffer, A. ve Ensenbach, C. (2009). Why and when justice sensitivity leads to pro-and antisocial behavior. *Journal of Research in Personality*, 43(6), 999-1005.
- Gonzalez-Fuentes, J. A., Moreno-Manso, J. M., Guerrero-Molina, M., Guerrero-Barona, E. ve García Baamonde, M. E. (2022). Moral disengagement mechanisms and personality dimensions implicit to homophobia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(14), 8583.

- Gök, S. (2019). *Türkiye’de yerel halkın Suriyelilere yönelik bakış açısının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2015(41), 229-256.
- Göregenli, M. (2012). *Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 1, 17-27.
- Graf, S., Paolini, S. ve Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 44(6), 536-547.
- Green, D. P., McFalls, L. H. ve Smith, J. K. (2001). Hatecrime: An emergentresearch agenda. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 479–504.
- Greenwald A. G., McGhea D. E. ve Schwartz J. K. L. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464-1480
- Guerra, R., Rodrigues, R. B., Aguiar, C., Carmona, M., Alexandre, J. ve Lopes, R. C. (2019). School achievement and well-being of immigrant children: The role of acculturation orientations and perceived discrimination. *Journal of school psychology*, 75, 104-118.
- Guimond, S., Crisp, R. J., De Oliveira, P., Kamiejski, R., Kteily, N., Kuepper, B., ve Zick, A. (2013). Diversity policy, social dominance, and intergroup relations: Predicting prejudice in changing social and political contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(6), 941.
- Güldalı, O. (2023). *Göçmen ve Sığınmacılara Yönelik Ayrımcılık Ve Sosyal Dışlanma: Sosyal Hizmetin Temel İlkeleri Bağlamında Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Guo, Z., Li, W., Yang, Y. ve Kou, Y. (2021). Honesty-Humility and unethical behavior in adolescents: The mediating role of moral disengagement and the moderating role of system justification. *Journal of Adolescence*, 90, 11–22. doi:10.1016/j.adolescence.2021.05
- Güldü, Ö. ve Dönmez, A. (2002). Aşırı uçlarda siyasi tutumlara sahip üniversite öğrencilerinin bazı psikolojik değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1-2), 129-142.
- Güler, M. (2013). *Gruplarası temas, kaygı ve yanlılığın sosyal mesafeye etkisi: Türk ve Kürt kökenli gruplar üzerine bir çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Güler, M. (2019). Ortak iç-grup kimliği, gruplararası temas ve algılanan tehditlerin Suriyeli bireylere yardım etme niyeti üzerine etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 916-938.
- Gülüm, Z. (2019). *Misafir mi tehdit mi? Suriyeli göçmenlere yönelik önyargının ayırt edici boyutları* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.

- Gülsoy, S. ve Kanbir, F. (2023). Türkiye akademisyenlerinde göç algısı ve Suriyeli göçmenlere yönelik önyargı ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 279-295.
- Gündüz, T. K. (2023). *İşbirliği davranışının gelişimiyle ilişkili sosyal psikolojik faktörler* (Yayınlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Güney, N., Kargı, E. ve Çorbacı-Oruç, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin eşcinsellik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Journal Of HIV/AIDS*, 7(4), 131-137.
- Güvengez, S., Saç, E. ve Sert, G. (2020). Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2019 Raporu.
- Hafer, C. L. ve Choma, B. L. (2009). Belief in a just world, perceived fairness, and justification of the status quo. *Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification*, 107-125.
- Han, Q., Zheng, B., Leander, N. P., Agostini, M., Gützkow, B., Kreienkamp, J., ve Bélanger, J. J. (2023). Impact of national pandemic lockdowns on perceived threat of immigrants: A natural quasi-experiment across 23 countries. *Social Psychological and Personality Science*, 14(7), 796-807.
- Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B. ve Harris, N. (2020). Perceived discrimination and subjective well-being among Middle Eastern migrants in Australia: The moderating role of perceived social support. *International Journal of Social Psychiatry*, 1-10.
- Hasta, D. ve Sözen, A. I. (2017). Hidroelektrik Santrallerine İlişkin Tutumlar: Sistemi Meşrulaştırma, Kontrol Odağı ve Yükleme Karmaşıklığı Açısından Bir Değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 36-47.
- Heitland, K. ve Bohner, G. (2010). Reducing prejudice via cognitive dissonance: Individual differences in preference for consistency moderate the effects of counter-attitudinal advocacy. *Social Influence*, 5(3), 164-181.
- Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., Hamberger, J. ve Niens, U. (2006). Intergroup contact, forgiveness, and experience of "The Troubles" in Northern Ireland. *Journal of Social Issues*, 62(1), 99-120.
- Hodge, K. ve Gucciardi, D. F. (2015). Antisocial and prosocial behavior in sport: The role of motivational climate, basic psychological needs, and moral disengagement. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 37(3), 257-273.
- Hodson, G., Dube, B. ve Choma, B. L. (2015). Can (elaborated) imagined contact interventions reduce prejudice among those higher in intergroup disgust sensitivity (ITG-DS)? *Journal of Applied Social Psychology*, 45(3), 123-131.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge.
- Hoffarth, M. R. ve Hodson, G. (2016). Who needs imagined contact? Replication attempts examining previous contact as a potential moderator. *Social Psychology*, 47(2), 118.

- Hornsey, M. J. ve Hogg, M. A. (2000). Subgroup relations: A comparison of mutual intergroup differentiation and common ingroup identity models of prejudice reduction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(2), 242-256.
- Hotun Şahin, N. ve Bilgiç, D. (2016). Toplumda eşcinsellere yönelik tutumlar ve lezbiyen kadınlarda sağlık eşitsizliği. *HSP*, 3 (3), 216-225.
- Husnu, S. ve Crisp, R. J. (2010). Elaboration enhances the imagined contact effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 943-950.
- Husnu, S. ve Paolini, S. (2019). Positive imagined contact is actively chosen: Exploring determinants and consequences of volitional intergroup imagery in a conflict-ridden setting. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(4), 511-529.
- Hürriyetoğlu, H. (2019). *Gruplar arası tehdit ve empatinin Suriyeli göçmenlere yönelik açık ve örtük tutumlar üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Hyde, L. W., Shaw, D. S. ve Moilanen, K. L. (2010). Developmental precursors of moral disengagement and the role of moral disengagement in the development of antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 197-209.
- Igartua, J. J., Wojcieszak, M. ve Kim, N. (2019). How the interplay of imagined contact and first-person narratives improves attitudes toward stigmatized immigrants: A conditional process model. *European journal of social psychology*, 49(2), 385-397.
- Ioannou, M. (2019). The week after: Do the effects of imagined contact last over time? *Journal of Applied Social Psychology*, 49(7), 459-470.
- Ioannou, M., Hewstone, M. ve Al Ramiah, A. (2017). Inducing similarities and differences in imagined contact: A mutual intergroup differentiation approach. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(4), 427-446.
- Islam, M. R., ve Hewstone, M. (1993). Dimensions of contact as predictors of intergroup anxiety, perceived out-group variability, and out-group attitude: An integrative model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(6), 700-710.
- Itzick, M., Kagan, M. ve Tal-Katz, P. (2017). Perceived social support as a moderator between perceived discrimination and subjective well-being among people with physical disabilities in Israel. *Disability and Rehabilitation*, 40(18), 2208-2216.
- Jasperse, M., Ward, C. ve Jose, P. E. (2012). Identity, perceived religious discrimination, and psychological well-being in Muslim immigrant women. *Applied Psychology*, 61(2), 250-271.
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1-27.
- Jost, J. T., Banaji, M. R. ve Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulate evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.

- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129 (3), 339–375.
- Jost, J. T., Hawkins, C. B., Nosek, B. A., Hennes, E. P., Stern, C., Gosling, S. D. ve Graham, J. (2014). Belief in a just God (and a just society): A system justification perspective on religious ideology. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 34(1), 56.
- Jost, J. ve Hunyady, O. (2003). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European review of social psychology*, 13(1), 111-153.
- Kaçmaz, T., Tüknüklü, A. ve Karazor, V. (2019). Gruplararası Temas: Farklı Sosyal Kimliklere Sahip Üniversite Öğrencilerinin, Aynı Yurt Odasında Yaşadıkları Gruplararası Temasın İncelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 688-709.
- Kaiser, C. R., Vick, S. B. ve Major, B. (2006). Prejudice expectations moderate preconscious attention to cues that are threatening to social identity. *Psychological Science*, 17(4), 332-338.
- Kağan, M. ve Yazıcıoğlu, M. M. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Ahlaki Uzaklaşma Tutumunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-11.
- Kaltman, S., Green, B. L., Mete, M., Shara, N. ve Miranda, J. (2010). Trauma, depression, and comorbid PTSD/depression in a community sample of Latina immigrants. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2(1), 31.
- Kanamori, Y., Xu, Y. J., Harrell-Williams, L. M. ve Lightsey Jr, O. R. (2022). Intergroup contact, intergroup anxiety, and anti-transgender prejudice: An examination using structural equation modeling. *Archives of Sexual Behavior*, 51(4), 1943-1958.
- Kaos GL Derneği (2023). *Kaos GL LGBT+ 'ların İnsan Hakları 2022 Raporu Bilgi Notu*. Kaos GL Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği.
- Kapralski, S. (2016). The evolution of anti-Gypsyism in Poland: From ritual scapegoat to surrogate victim storacial hate speech? *Polish Sociological Review*, 56(1), 101-117.
- Kapoor, P. S., Balaji, M. S., Maity, M. ve Jain, N. K. (2021). Why consumers exaggerate in online reviews? Moral disengagement and dark personality traits. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 60, 102496.
- Karaca Aykotalp, C. (2019). *Türk sağının Alevi algısı (1960-1980)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Karaçanta, H. (2002). Üniversite öğrencilerinin sosyal baskınlık yönelimi ve başka bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Karakaya, Ş. (2020). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların yaşadıkları sorunların okullaşma süreçlerine etkisi ve okul sosyal hizmeti bağlamında çözüm önerileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Karamete, F. (2019). *Twitter'da suriyeli mültecilere yönelik nefret söylemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.

- Karataban, E. (2018). Cinsel yönelime ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkların nefret suçları bağlamında incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Karataş, S. ve Buzlu, S. (2018). Transseksüel bireylerin sağlık hizmeti almada yaşadıkları güçlükler. *Lectio Scientific*, 2(2), 70-81.
- Karazor, V. (2019). *Farklı sosyal-kimlik kategorilerine sahip üniversite öğrencilerinin, yurt yaşamlarında gruplararası temas, arkadaşlık, empati, kaygı ve tutum süreçlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karşlı, B. (2013). Toplumsal birlikteliklerde öncelikler: Kabullenme ve dışlamanın sosyo-psikolojik temelleri (Alevilik-sünnilik örneği). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 99-136.
- Kaşdarma, E. (2020). "Namuslu kadın" ile "Namuslu erkek" temsillerinin kalıpyargı içeriği modeline entegre edilmesi ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının sistemi meşrulaştırıcı işlevinin incelenmesi (Yayınlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kauff, M., Asbrock, F., Wagner, U., Pettigrew, T. F., Hewstone, M., Schäfer, S. J. ve Christ, O. (2017). (Bad) feelings about meeting them? Episodic and chronic intergroup emotions associated with positive and negative intergroup contact as predictors of intergroup behavior. *Frontiers in Psychology*, 8, 1449.
- Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823-837.
- Kaya, E. (2018). *Akran zorbalığında ahlaki uzaklaşma düzeyinin ve mağdurun sosyal kimliğinin mağdura yardım etme isteğine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Kavadar, N. S. (2021). *Ahlaki temeller, ahlaki kayıtsızlık ve bilişsel kapalılık ihtiyacı arasındaki ilişkiye grup aidiyetinin etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kelemen, L., Szabó, Z. P., Mészáros, N. Z., László, J. ve Forgas, J. P. (2014). Social cognition and democracy: The relationship between system justification, just world beliefs, authoritarianism, need for closure, and need for cognition in Hungary. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), 197-219.
- Keskin, Ş. (2021). *Üniversite öğrencilerinde ahlaki uzaklaşma, algılanan anne-baba tutumu ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Killen, M., Luken Raz, K. ve Graham, S. (2022). Reducing prejudice through promoting cross-group friendships. *Review of general psychology*, 26(3), 361-376.
- Kim, H. H. (2023). Globalization, contextual threat perception, and nativist backlash: A cross national examination of ethnic nationalism and anti-immigrant prejudice. *International Journal of Comparative Sociology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00207152231173307>

- Kim, I., Keovisai, M., Kim, W., Richards-Desai, S. ve Yalim, A. C. (2019). Trauma, discrimination, and psychological distress across Vietnamese refugees and immigrants: A life course perspective. *Community Mental Health Journal*, 55, 385-393.
- Kim, N. ve Wojcieszak, M. (2018). Intergroup contact through online comments: Effects of direct and extended contact on outgroup attitudes. *Computers in Human Behavior*, 81, 63-72.
- King, E. B., Gulick, L. M. ve Avery, D. R. (2010). The divide between diversity training and diversity education: Integrating best practices. *Journal of management education*, 34(6), 891-906.
- Kiremit, E. Y. ve Akfirat, S. (2021). Suriyeli Göçmen Kadınlarda Öznel İyi Oluş: İzmir Örneği. *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration*, 112.
- Koçak, M. (2019). *Mağdurun özelliklerinin nefret suçuna yönelik tutumlar üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Koçak, İ. (2023). *Examining the attitudes of Turkish adults towards Syrian children from the perspectives of intergroup contact theory and social identity theory* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Koçak, M. C. ve Küçük, O. (2020). Suriyeli sığınmacıların toplumsal yaşamda konumlandırılışı: Trabzon örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(1), 130-142.
- Kokkinos, C. M. ve Kipritsi, E. (2018). Bullying, moral disengagement and empathy: Exploring the links among early adolescents. *Educational Psychology*, 38(4), 535-552.
- Korkmaz, L. (2017). Tutumlarımızın ne kadar farkındayız? Örtük tutumlar ve örtük ölçüm yöntemleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 109-127.
- Korol, L., Fietzer, A. W., Bevelander, P. ve Pasichnyk, I. (2023). Are immigrants scapegoats? The reciprocal relationships between subjective well-being, political distrust, and anti-immigrant attitudes in young adulthood. *Psychological Reports*, 126(3), 1392-1415.
- Kossowska, M., Czernatowicz-Kukuczka, A. ve Sekerdej, M. (2017). Many faces of dogmatism: Prejudice as a way of protecting certainty against value violators among dogmatic believers and atheists. *British Journal of Psychology*, 108(1), 127-147.
- Köhler, L. J. E. ve Gollwitzer, M. (2024). How victim sensitivity affects our attitudes and behaviour towards immigrants. *British Journal of Psychology*, 00, 1-31.
- Köklü, A. (2019). *Ergenlerde ahlaki uzaklaşma ile riskli davranışlar ve empati yeteneği arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Köse, A. M., Sunata, U. ve Deniz, E. (2018). Sosyal baskınlık yönelimi ve empatinin Suriyeli sığınmacıların tehdit olarak algılanması ile ilişkileri: Çankaya ve Altındağ örnekleriyle bir Yapısal Eşitlik Modeli. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 283-314.
- Kuang, L. ve Liu, L. (2012). Discrimination against rural-to-urban migrants: the role of the hukou system in China. *PloS one*, 7(11), e46932.

- Kuchenbrandt, D., Eyssel, F. ve Seidel, S. K. (2013). Cooperation makes it happen: Imagined intergroup cooperation enhances the positive effects of imagined contact. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(5), 635-647.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: YouTube’da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 1-20.
- Küçükkömürler, S. (2013). *Reducing prejudice through imagined social contact*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Küçükkömürler, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2017). Gruplar arası ilişkileri düzenlemede sosyal temas kuramları: Gruplar arası, yayılmacı ve hayali temas. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(9), 1-31.
- LaCosse, J. ve Plant, E. A. (2019). Imagined contact with famous gay men and lesbians reduces heterosexuals’ misidentification concerns and sexual prejudice. *European journal of social psychology*, 49(1), 141-156.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. Plenum Press.
- Li, M. (2019). Priming mediated vicarious intergroup contact: How narrative focus influences attitude changes toward gay people, same-sex family, and social dominance. *Imagination, Cognition and Personality*, 39(2), 151-174.
- Lin, M. H., Kwan, V. S., Cheung, A. ve Fiske, S. T. (2005). Stereotype content model explains prejudice for an envied outgroup: Scale of anti-Asian American stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(1), 34-47.
- Lowe, S. R., Tineo, P. ve Young, M. N. (2018). Perceived discrimination and major depression and generalized anxiety symptoms: In Muslim American college students. *Journal of Religion and Health*. Doi:10.1007/s10943-018-0684-1
- Man, F. (2016). “Günah Keçileri” ya da “Olağan Şüpheliler” Olarak Suriyeliler. *Çalışma ve Toplum*, 3(50), 1147-1170.
- Mandalaywala, T. M. (2020). Does essentialism lead to racial prejudice? It is not so Black and White. *Advances in child development and behavior*, 59, 195-245.
- Maltese, S. ve Baumert, A. (2019). Linking longitudinal dynamics of justice sensitivity and moral disengagement. *Personality and Individual Differences*, 136, 173-177.
- Maltese, S., Baumert, A., Schmitt, M. J. ve MacLeod, C. (2016). How victim sensitivity leads to uncooperative behavior via expectancies of injustice. *Frontiers in Psychology*, 6, 2059.
- McFarland, S. (2010). Authoritarianism, social dominance, and other roots of generalized prejudice. *Political Psychology*, 31(3), 453-477.
- McGonigal, P. T., Chan, E., Eyer, M. M. ve Scalora, M. J. (2023). Two sides of the same coin: The role of aggression proneness and disgust in the prediction of homophobic and transphobic attitudes. *Violence and gender*, 10(1), 65-69.

- McWaters, S. C. ve Hawkins, R. (2018). The imagined contact hypothesis: Prejudice towards asylum seekers in Australia. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 3, 197-210.
- Mehmetoğlu Cömert, E. (2023). *Adaletsizliği değerlendirmede adalete duyarlılık ve iç grup yanlılığı: Sosyal psikolojik bir model* (Yayınlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi.
- Miles, E. ve Crisp, R. J. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), 3-26.
- Miller, D. A., Cronin, T., Garcia, A. L. ve Branscombe, N. R. (2009). The relative impact of anger and efficacy on collective action is affected by feelings of fear. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(4), 445-462.
- Mondal, M., Silva, L. A. ve Benevenuto, F. (2017). A measurement study of hate speech in social media içinde *Proceedings of the 28th ACM conference on hypertext and social media* (s. 85-94).
- Moreno-Jimenez, P. (2016). Citizen participation according to causal perceptions of third-world poverty, belief in a just world and gender system justification. *Australian Journal of Psychology*, 68(2), 82-90.
- Mülteciler Derneği (2023). <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> Erişim Tarihi: 01.02.2024
- Myers, C., Abrams, D., Rosenthal, H. E. S. ve Christian, J. (2013). Threat, prejudice, and stereotyping in the context of Japanese, North Korean, and South Korean intergroup relations. *Current Research in Social Psychology*, 20, 76-85.
- Nelson, T. D. ve Olson, M. A. (2023). *The psychology of prejudice*. Guilford Publications.
- Norstrand, J. A., Glicksman, A., Lubben, J. ve Kleban, M. (2012). The Role of the Social Environment on Physical and Mental Health of Older Adults. *Journal of Housing For the Elderly*, 26(1-3), 290-307. doi:10.1080/02763893.2012.651382
- Neville, H. A., Lilly, R. L., Duran, G., Lee, R. M. ve Browne, L. (2000). Construction and initial validation of the Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS). *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 59-70.
- Ok, E. (2011). *Are we becoming more distant? Exploring the nature of social polarization along ethnic lines in the city of İzmir* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi.
- Okutan, E. (2021). *Ruh sağlığı çalışanlarında LGBT bireylere yönelik tutumlar: Cinsiyetçi eğilimler ve diğer ilişkili değişkenler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi.
- O'Neill, A. (2017). *Hate Crime, England and Wales 2016-17: Statistical Bulletin 17/17*. London, Home Office.
- Oran, N. T. ve Şenuzun, F. (2008). Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS stigmatı ve baş etme stratejileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-16.

- Osborne, D., Jost, J. T., Becker, J. C., Badaan, V. ve Sibley, C. G. (2019). Protesting to challenge or defend the system? A system justification perspective on collective action. *European Journal of Social Psychology*, 49(2), 244-269.
- Öğretir, A. D. ve Özçelik, S. (2008). The study of ethnocentrism, stereotype and prejudice: Psychoanalytical and psycho-dynamic theories. *Journal of Qafqaz University*, 24, 236-244.
- Özateşler Ülkücan, G., Türnüklü, A., Erarslan İnceç, Ö. ve Tulum Akbulut, S. (2019). Gruplar arası temas ve çapraz evlilikler: İzmir'de Alevi-Sünni evlilikleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1).
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33).
- Özdemir, G. (2015). *Başarılarımın sahibi ben değilim: Sosyal kimlik, sosyal baskınlık ve sistemi meşrulaştırma kuramları perspektifinden sahtekâr fenomeni* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki algıları. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1), 116-136.
- Özer, G. (2019). *Cinsel önyargı ve damga: LGBT bireylerde sosyal dışlanma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.
- Özipek, B. B. (2018). Ekonomi temelli ayrımcılık ve önyargı karşıtı argümantasyona katkı: "Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye ekonomisi" raporu. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 125-146.
- Özkan, K. (2014). Kadınların kolektif eylem yöneliminin yordayıcıları: Kültürel benlik kurguları, kadın kimliği ile özdeşleşme, kadınların sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Özkan, A. (2019). *Üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyleri ile ahlaki kayıtsızlık ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Özkeçeci, H. H. (2017). *The role of contact and the perception of threat in prejudice towards Syrians in Turkey*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
- Öztekin, H. (2015). Yeni medyada nefret söylemi: Ekşi sözlük örneği. *Journal of International Social Research*, 8(38).
- Öztemür, G. ve Toplu-Demirtaş, E. (2023). Are the paths to victim-blaming paved with hostile sexism, honor system justification, and fragile masculinity? evidence from men in Turkey. *Sexuality and Culture*, 1-19.
- Padır, M. A. (2019). *Examining xenophobia in Syrian refugees context: The roles of perceived threats and social contact* (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Pandır, M., Efe, İ. ve Paksoy, A. F. (2016). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 1-26.

- Passini, S. (2019). The indifference that makes a difference: Why unconcern for minorities disguises prejudicial attitudes. *Journal of Moral Education*, 48(2), 263-274.
- Parladıcı, R. M. (2020). *Ergenlerde problemlı internet kullanımı, saldırganlık ve olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ahlakı uzaklaşmanın aracı rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Pereira, C., Vala, J. ve Costa-Lopes, R. (2010). From prejudice to discrimination: The legitimizing role of perceived threat in discrimination against immigrants. *European Journal of Social Psychology*, 40(7), 1231–1250.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49, 65-85.
- Plant, E. A., Devine, P. G., Cox, W. T., Columb, C., Miller, S. L., Goplen, J. ve Peruche, B. M. (2009). The Obama effect: Decreasing implicit prejudice and stereotyping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4), 961-964.
- Polat, N. (2018). *Mahalle baskısı bağlamında Alevi ve Sünni ilişkilerinin değerlendirilmesi Malatya örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Polat, F. Ç. ve Kaya, E. (2017). Bir ötekileştirme pratiği: Türkiye’de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38-48.
- Polat, Ö. ve Yıldız, T. Ö. (2018). 5-6 Yaş Grubu İçin Geliştirilen Aile Katılımlı Farklılıklara Saygı Programı’nın Çocukların Farklılıklara Saygı Düzeyine Etkisinin İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(4), 389-403.
- Poyraz, B. (2013). Bellek, hakikat, yüzleşme ve Alevi katliamları. *Kültür ve İletişim*, 16(31), 9-40.
- Pozzoli, T., Gini, G. ve Vieno, A. (2012). Individual and class moral disengagement in bullying among elementary school children. *Aggressive behavior*, 38(5), 378-388.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741-763.
- Prezza, M., Zampatti, E., Pacilli, M. G. ve Paoliello, A. (2008). Territorial sense of community, ethnic prejudice and political orientation. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 18(4), 315–332.
- Price, A. (2016). *Imagined contact as a means to improving attitudes towards people with learning disabilities and reducing intergroup anxieties*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of East London.
- Prusaczyk, E. ve Hodson, G. (2020). The Roles of Political Conservatism and Binary Gender Beliefs in Predicting Prejudices Toward Gay Men and People Who Are Transgender. *Sex Roles*. 82, 438-446.
- Recio, P., Molero, F., García-Ael, C. ve Perez-Garín, D. (2020). Perceived discrimination and self esteem among family caregivers of children with autism spectrum disorders (ASD) and children

- with intellectual disabilities (ID) in Spain: The mediational role of affiliate stigma and social support. *Research in Developmental Disabilities*, 105, 1-8.
- Rengifo, M. ve Laham, S. M. (2022). Big Five personality predictors of moral disengagement: A comprehensive aspect-level approach. *Personality and Individual Differences*, 184, 111176.
- Roberto, K. J., Johnson, A. F. ve Rauhaus, B. M. (2020). Stigmatization and prejudice during the COVID-19 pandemic. *Administrative Theory & Praxis*, 42(3), 364-378.
- Rothmund, T., Gollwitzer, M. ve Klimmt, C. (2011). Of virtual victims and victimized virtues: Differential effects of experienced aggression in video games on social cooperation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(1), 107-119.
- Saçan, S., Cizdan, G. ve Tabak, H. D. (2017). Aydın halkının suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısının incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 28-38.
- Sainz, M. ve Jimenez-Moya, G. (2023). Group dominance, system justification, and hostile classism: The ideological roots of the perceived socioeconomic humanity gap that upholds the income gap. *International Review of Social Psychology*, 36(1): 7, 1-16. Doi: <https://doi.org/10.5334/irsp.753>.
- Sakallı-Uğurlu, N., Yalçın, S. Z. ve Glick, P. (2007). Ambivalent sexism, belief in a just world, and empathy as predictors of Turkish students' attitudes toward rape victims. *Sex Roles*, 57(11/12), 889-895.
- Salama, E. (2021). Is substance use of any substance. *Study on substance use and mental health on Russian, Somali and Kurdish origin populations in Finland*. Turun yliopisto.
- Santona, A. ve Tognasso, G. (2018). Attitudes toward homosexuality in adolescence: An Italian study. *Journal of Homosexuality*, 65(3), 361-378.
- Saraçoğlu, C. (2010). İzmirli orta sınıfta Kürt algısı: Mekân, sınıf ve kentsel yaşam. *Praksis*, 21, 17-46.
- Sarıdağ, S. ve ESER, H. B. (2023). Sosyal baskınlık yönelimi, tehdit algısı, gruplararası temas ve zenofobik tutumların siyasal eğilim, etnik ve dini kimlikler ile ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(38), 687-701.
- Sarıkaya, A. K. ve Güner, H. (2021). Sığınmacılara yönelik önyargı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik yönden incelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 491-504.
- Saylık, F. Z. (2016). *Ergenlerde yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, suçluluk/utanç duygularının ve bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Saylık, F. Z. (2021). *Ahlaki benlik düzenlemenin, suçluluk ve utançın, ahlaki kimliğin, ahlaki cesaretle yardım davranışlarına etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

- Scacco, A. ve Warren, S. S. (2018). Can social contact reduce prejudice and discrimination? Evidence from a field experiment in Nigeria. *American Political Science Review*, 112(3), 654-677.
- Schmitt, M., Baumert, A., Gollwitzer, M. ve Maes, J. (2010). The Justice Sensitivity Inventory: Factorial validity, location in the personality facet space, demographic pattern, and normative data. *Social Justice research*, 23, 211-238.
- Schmitt, M., Gollwitzer, M., Maes, J. ve Arbach, D. (2005). Justice sensitivity: Assessment and location in the personality space. *European Journal of Psychological Assessment*, 21, 202-211.
- Schmitt, M. J., Neumann, R. ve Montada, L. (1995). Dispositional sensitivity to befallen injustice. *Social Justice Research*, 8, 385-407.
- Schuhl, J., Lambert, E. ve Chatard, A. (2019). Can imagination reduce prejudice over time? A preregistered test of the imagined contact hypothesis. *Basic and Applied Social Psychology*, 41(2), 122-131.
- Serbes, F. (2017). *LGBT bireylerle sosyal temas biçimleri, otoriterlik, sosyal baskınlık yönelimi, ilişkisel benlik ve sistemi meşrulaştırmanın homofobiyle ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi.
- Sezen, S. (2019). *Cinsiyetler arası statü farkına sosyal kimlik ve sistemi meşrulaştırma kuramları açısından bir bakış*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.
- Shallcross, A. J. ve Spruill, T. M. (2017). The protective role of mindfulness in the relationship between perceived discrimination and depression. *Mindfulness*, 9(4), 1100–1109.
- Sherif, M. (1966). *In common predicament: Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. New York, NY: Houghton Mifflin.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation*. University of Oklahoma Book Exchange.
- Sidanius, J., Pratto, F., Martin, M. ve Stallworth, L. M. (1991). Consensual racism and career track: Some implications of social dominance theory. *Political Psychology*, 12(4), 691-721.
- Sidanius, J., Pratto, F. ve Mitchell, M. (1994). In-group identification, social dominance orientation, and differential intergroup social allocation. *The Journal of Social Psychology*, 134(2), 151-167.
- Simmons, A., Hawkins, A., Duffy, J. ve Alfraih, H. (2019). The influence of social dominance orientation and power distance on attitudes toward women managers. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 19(1), 22-40.
- Smith, E. M. ve Minescu, A. (2022). The imaginary friends of my friends: Imagined contact interventions which highlight supportive social norms reduce children's antirefugee bias. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(5), 1295-1311.
- Sönmez, B. (2014). *Politik güven: dindarlık, yetkecilik, sistemi meşrulaştırma ve değerler açısından bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.

- Spanovic, M., Lickel, B., Denson, T. F. ve Petrovic, N. (2010). Fear and anger as predictors of motivation for intergroup aggression: Evidence from Serbia and Republika Srpska. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13(6), 725-739.
- Stahl, T., Eek, D. ve Kazemi, A. (2010). Rape victim blaming as system justification: The role of gender and activation of complementary stereotypes. *Social Justice Research*, 23, 239-258.
- Stangor, C. (2009). *The study of stereotyping, prejudice, and discrimination within social psychology: A quick history of theory and research* içinde T. D. Nelson (Ed.), Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination. (s. 1 – 22). Psychology Press
- Stathi, S., Cameron, L., Hartley, B. ve Bradford, S. (2014). Imagined contact as a prejudice-reduction intervention in schools: The underlying role of similarity and attitudes. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(8), 536-546.
- Stavrova, O., Schlösser, T. ve Baumert, A. (2014). Life satisfaction and job-seeking behavior of the unemployed: The effect of individual differences in justice sensitivity. *Applied Psychology*, 63(4), 643-670.
- Stephan, W.G. ve Stephan, C. W. (2000). *An integrated threat theory of prejudice*. Oskamp, S. (Ed). *Reducing prejudice and discrimination* içinde (s. 23-47). Lawrence Erlbaum Associates.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., Martinez, C., Schwarzwald, J. ve Tur-Kaspa, M. (1998). Prejudice toward immigrants to Spain and Israel: An integrated threat theory analysis. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 29, 559 – 576
- Sternisko, A., Cichocka, A. ve Van Bavel, J. J. (2020). The dark side of social movements: Social identity, non-conformity, and the lure of conspiracy theories. *Current opinion in psychology*, 35, 1-6.
- Stoet, G. (2010). PsyToolkit-A software package for programming psychological experiments using Linux. *Behavior Research Methods*, 42(4), 1096-1104.
- Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction time experiments. *Teaching of Psychology*, 44(1), 24-31.
- Strauß, S., Bondü, R. ve Roth, F. (2021). Justice sensitivity in middle childhood: Measurement and location in the temperamental and social skills space. *Journal of personality assessment*, 103(4), 476-488.
- Şah, U. (2012). Eşcinselliğe, biseksüelliğe ve transseksüelliğe ilişkin tanımlamaların homofobi ve LGBT bireylerle tanışıklık düzeyi ile ilişkisi. *Psikoloji Çalışmaları*, 32(2), 23-48.
- Şahin, H. ve Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 767-779.
- Şaklar, Z. (2015). *Investigating the role of justice sensitivity on volunteering* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Şen, E. (2014). *Etnik gruplarda sosyal kimlik ve algılanan ayrımcılık: Türk ve Kürt etnik grupları üzerine bir çalışma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

- Şen, H. (2020). *Zorunlu göçle Türkiye'ye gelen Suriyelilerin entegrasyonu: İstanbul ili örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Şener Özel, F. (2019). Eğitim fakültelerinin lisans programlarına yönelik toplumsal cinsiyet eğitimi dersi öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi.
- Şentürk, S. (2019). *Toplumsal cinsiyet bağlamında heteroseksizmin yeniden üretimi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Şenyurt, A. Y. (2019). Tehdit manipülasyonu ve olumlu bilgilendirmenin örtük ve açık tutumlar üzerindeki etkisi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Şenyurt, A. Y., Coşkun, H. ve Ünlü, E. S. (2020). Örtük Çağrışım Testi'ni Türkçe'ye uyarlama çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(26), 4437-4453.
- Şimdi, Ş. (2021). *Mahalleye iletişimsel açıdan bakmak: Mersin ili Demirtaş Mahallesi sakinlerinin Suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Şişman, B. ve Şahin, M. (2019). Alevi-Bektaşî kültürünün Türk halk inanışları ve uygulamalarına yansımaları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (92), 43-66.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65-93.
- Tajfel, H. ve Turner, J., (1979). *An integrative theory of intergroup conflict. The social psychology of intergroup relations* içinde (s. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Talaska, C. A., Fiske, S. T. ve Chaiken, S. (2008). Legitimizing racial discrimination: Emotions, not beliefs, best predict discrimination in a meta-analysis. *Social Justice Research*, 21(3), 263-296.
- Taskiran Eskici, G., Alan, H., Eskin Bacaksiz, F., Gumus, E., Cakir, H. ve Harmanci Seren, A. K. (2021). Under the same rainbow: A study on homophobia and discrimination among private sector health care professionals. *Journal of Nursing Management*, 29(1), 3-15.
- Taş, O. ve Taş, T. (2018). Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu. *İleti-ş-im*, (29).
- Taş, P. (2021). *Türkiye'de Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Uyumuna Yönelik Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi.
- Taşdelen, B. (2020). Twitter'da Suriyeli mültecilere karşı çevrimiçi nefret söylemi:#Suriyelileristemiyoruz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 562-575.
- Temiz, S. ve Öztürk, M. (2019). Empatinin yaşlı ayrımcılığı üzerindeki etkisi: Gençler Üzerine Bir Araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, (80), 483-498.
- Techakesari, P., Barlow, F. K., Hornsey, M. J., Sung, B., Thai, M. ve Chak, J. L. Y. (2015). An Investigation of positive and negative contact as predictors of intergroup attitudes in the United States, Hong Kong, and Thailand. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46 (3), 454-468.

- Terrizzi, J. A., Shook, N. J. ve Ventis, W. L. (2010). Disgust: A predictor of social conservatism and prejudicial attitudes toward homosexuals. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 587-592.
- Thomas, D. M., Amburgey, J. ve Ellis, L. (2016). Anti-transgender prejudice mediates the association of just world beliefs and victim blame attribution. *International Journal of Transgenderism*, 17(3-4), 176-184.
- Tombak, Y. (2012). *Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kolektif Özgürlükler Perspektifinden Türkiye'de Alevilerin Durumu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi.
- Topçubaşı, T. (2015). *Farklılıklara saygı eğitim programının öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi.
- Toper, M. ve ÖZDEMİR, A. A. (2019). Kişilik, sosyal baskınlık ve önyargı: Eski hükümlülere yönelik bir inceleme. *Çalışma ve Toplum*, 3(62), 1757-1786.
- Toprak, M. (2018). *Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik nefret söylemi: Twitter örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi.
- Tractet, A., Romand, P., Moret, O. ve Kavussanu, M. (2011). Antisocial behavior in soccer: A qualitative study of moral disengagement. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 9(2), 143-155.
- Turner, R. N. ve Crisp, R.J. (2010). Imagining intergroup contact reduces implicit prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 49, 129-142.
- Turner, R. N., Crisp, R. J. ve Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 427-441.
- Turner, R. N., Hewstone, M., Voci, A. ve Vonofakou, C. (2008). A test of the extended intergroup contact hypothesis: The mediating role of intergroup anxiety, perceived ingroup and outgroup norms, and inclusion of the outgroup in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(4), 843.
- Tuskan, A. A. (2012). Toplumsal cinsiyet toplumda kadına biçilen roller ve çözümleri. Erişim adresi: http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2012-99-1179
- Tümer, A. S. (2021). *Imagined contact among minority group members: A comparison of majority and interminority contact* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi.
- Uğur, N. (2017). *Anadili eğitim dilinden farklı olan öğrenci ve velilerin yaşadıkları sorunların çözümlenmesi (Diyarbakır ili örneği)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Uğurel, B. B. (2017). *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde obezite önyargısının belirlenmesi* (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
- Uğurlu, Ö. (2013). Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 71-104.
- Ulaş, S. (2018). *İç gruba yönelik tehdit durumunda algılanan önyargı ve ayrımcılık ilişkisi: Aleviler açısından bir inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.

- Urzua, A., Cabrera, C., Carvajal, C. C. ve Caqueo-Urizar, A. (2018). The mediating role of self-esteem on the relationship between perceived discrimination and mental health in South American immigrants in Chile. *Psychiatry Research*. Doi: 10.1016/j.psychres.2018.11.028.
- Ünal, S. ve Doğan, F. (2020). Yerli halkın bakışından Suriyeli kadın sığınmacılar: Mardin’de yabancının ötekileştirilmesi ve ahlaki dışlama. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3284-3327.
- Ünür, M. Z. (2018). *Suriyeli sığınmacı algısı ve Türkiye’de milliyetçilik: Ekşi Sözlük örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Üsten, E. (2018). *Gendered perceptions of threat from immigrant minorities: A social psychological analysis of prejudice against Syrians in Turkey* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yaşar Üniversitesi.
- Valor-Segura, I., Expósito, F. ve Moya, M. (2011). Victim blaming and exoneration of the perpetrator in domestic violence: The role of beliefs in a just world and ambivalent sexism. *The Spanish Journal of Psychology*, 14(1), 195-206.
- Verkuyten, M. (2013). Justifying discrimination against Muslim immigrants: Out-group ideology and the five-step social identity model. *British Journal of Social Psychology*, 52(2), 345–360.
- Verkuyten, M., Yogeewaran, K. ve Adelman, L. (2020). Toleration and prejudice-reduction: Two ways of improving intergroup relations. *European Journal of Social Psychology*, 50(2), 239-255.
- Verniers, C. ve Vala, J. (2018). Justifying gender discrimination in the workplace: The mediating role of motherhood myths. *PloS one*, 13(1), e0190657.
- Vezzali L, Capozza D, Stathi S. ve Giovanni D. (2012). Increasing out group trust, reducing inhumanization and enhancing future contact intentions via imagined intergroup contact. *Journal Experiment Social Psychology*, 48, 437–40.
- Vezzali, L., Stathi, S., Crisp, R. J., Giovannini, D., Capozza, D. ve Gaertner, S. L. (2015). Imagined intergroup contact and common ingroup identity: An integrative approach. *Social Psychology*, 46(5), 265.
- Visintin, E. P., Berent, J., Green, E. G. ve Falomir-Pichastor, J. M. (2019). The interplay between social dominance orientation and intergroup contact in explaining support for multiculturalism. *Journal of Applied Social Psychology*, 49(5), 319-327.
- Visintin, E. P., Green, E. G., Pereira, A. ve Miteva, P. (2017). How positive and negative contact relate to attitudes towards Roma: Comparing majority and high-status minority perspectives. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 27(3), 240-252.
- Voci, A., ve Hewstone, M. (2003). Intergroup contact and prejudice toward immigrants in Italy: The mediational role of anxiety and the moderational role of salience. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6, 37–54.

- Vrdoljak, A., Jelic, M., Čorkalo Biruski, D. ve Stankovic, N. (2023). Efficacy of imagined contact intervention with children and adolescents in reducing negative intergroup outcomes: A systematic review. *Social Psychology of Education*, 1-32.
- Wang, C., Platow, M. J., Bar-Tal, D., Augoustinos, M., Van Rooy, D., & Spears, R. (2022). When are intergroup attitudes judged as free speech and when as prejudice? A social identity analysis of attitudes towards immigrants. *International Journal of Psychology*, 57(4), 456-465.
- Wang, C., Ryoo, J. H., Swearer, S. M., Turner, R., & Goldberg, T. S. (2017). Longitudinal relationships between bullying and moral disengagement among adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 46, 1304-1317.
- West, K., Hotchin, V. ve Wood, C. (2017). Imagined contact can be more effective for participants with stronger initial prejudices. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 282–292.
- West, K., Husnu, S. ve Lipps, G. (2014). Imagined contact works in high-prejudice contexts: Investigating imagined contact's effects on anti-gay prejudice in Cyprus and Jamaica. *Sexuality Research and Social Policy*, 12(1), 60–69.
- White-Ajmani, M. L. ve Bursik, K. (2014). Situational context moderates the relationship between moral disengagement and aggression. *Psychology of Violence*, 4(1), 90.
- Wikipedia (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/Alevi_n%C3%BCfusu. Erişim Tarihi: 30 Aralık 2021.
- Winter, K., Scholl, A. ve Sassenberg, K. (2021). A matter of flexibility: Changing outgroup attitudes through messages with negations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(4), 956.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. ve Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73–90.
- Yahya, A. H. ve Sukmayadi, V. (2020). A review of cognitive dissonance theory and its relevance to current social issues. *MIMBAR: Jurnal Sosial Dan Pembangunan*, 36(2), 480-488.
- Yalçın, G. M., Şenyurt, A. Y., Gültepe, B. ve Coşkun, H. (2016). Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 309-332.
- Yanboluoğlu, Ö. (2018). *Suriyeli Mültecilere Yönelik Duygular ve Algılanan Sosyal Mesafede, Gruplar Arası Pozitif ve Negatif Temas, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Gruplar Arası Tehdit ve Gruplar Arası Kaygının Rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Yanılmaz, S. Ü. (2019). *Prejudice against Syrians in Turkey: The role of age, moral perception, group identification, and contact* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
- Yavuz Birben, F. (2018). *Ahlaki kayıtsızlığı azaltmaya yönelik bir eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yazıcıoğlu, M. M. (2020). *Üniversite öğrencilerinde algılanan sosyal destek, ahlaki uzaklaşma ve riskli davranışlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

- Yetkili, O., Abrams, D., Travaglino, G. A. ve Giner-Sorolla, R. (2018). Imagined contact with atypical outgroup members that are anti-normative within their group can reduce prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 208-219.
- Yıldırım, N. (2010). *Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin adil dünya inançları, sosyal baskınlık yönelimleri ve sistemi meşru algılama düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.
- Yıldırım, N. ve Akgün, S. (2013). Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin sosyal sistemin meşruiyetine ilişkin algıları, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 115-128.
- Yıldırımalp, S., İslamoğlu, E. ve İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 107-126.
- Yılmaz, U. (2012). *Sosyal kimlik ve iyi oluş ilişkisi: Kahramanmaraş-Elbistan Alevileri örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi.
- Yılmaz, O., Cesur, S. ve Bayad, A. (2018). Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşı olumsuz tutumlarının bazı psikolojik değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21, 82-99.
- Yiğitoğlu, G. T. ve Vural, B. K. (2019). Toplumun sığınmacı bireylerle ilgili sosyal mesafe ve kaygı durumlarının belirlenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 1941-1969.
- Yoon, E., Coburn, C. ve Spence, S. A. (2018). Perceived discrimination and mental health among older African Americans: The role of psychological well-being. *Aging and Mental Health*, 1-9.
- Yurtbakan, T. (2019). *Suriyelilere yönelik tutumlarda hayali temasın rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yürek, N. (2014). *Encounters and perceptions: A descriptive study on the local and Kurdish residents of Lüleburgaz* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi.
- Yüksel Şahin, F. ve Evrensel, İ. (2022). Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) bireylerin kendini ayarlama ve mutluluk düzeylerinin algıladıkları sosyal desteğe göre incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(124), 1-23.
- Zagefka, H., Gonzales, R., Brown, R., Lay, S., Manzi, J. ve Didier, N. (2017). To know you is to love you: Effects of intergroup contact and knowledge on intergroup anxiety and prejudice among indigenous Chileans. *International Journal of Psychology*, 54, 308-315.
- Zheng, J. K. ve Zhang, Q. (2016). Priming effect of computer game violence on children's aggression levels. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 44(10), 1747-1759.

EKLER

EK 1

Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Sayın Katılımcı,

Bu anket formu, Mersin Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. H. Tuğba EROL KORKMAZ danışmanlığında, doktora öğrencisi İlknur TAYINMAK'ın tez çalışması kapsamında oluşturulmuştur. Tezin amacı bazı gruplara yönelik tutumlar hakkında bilgi edinmek; bu tutumlarla ilişkili sosyal psikolojik değişkenleri incelemektir.

Mevcut anket formunu tamamlamak yaklaşık olarak 10-15 dakikanızı alacaktır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır; istediğiniz her an çalışmaya katılımınızı sonlandırabilirsiniz. Sizden herhangi bir kimlik bilgisi talep edilmemektedir. Vereceğiniz yanıtlar tamamen bilimsel amaçla değerlendirilecektir. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur; önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmektir. Bu nedenle soruları içten bir şekilde yanıtlamanız, çalışmanın psikoloji alanına katkı sağlaması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Çalışma hakkında daha detaylı bilgi edinmek isteyen katılımcılar, aşağıda yer alan mail adresi aracılığıyla araştırmacıyla iletişime geçebilir ve tüm sorularına yanıt bulabilir.

Katılımınız için teşekkürler.

Arş. Gör. İlknur TAYINMAK

Danışman: Prof. Dr. Habibe Tuğba EROL KORKMAZ

EK 2
Kişisel Bilgi Formu

1- Cinsiyetiniz

2- Yaşınız?

3-Eğitim Gördüğünüz Bölüm?.....

4- Size göre ailenizin ekonomik düzeyini hangi seçenek daha iyi tanımlar?

Çok kötü 1

Kötü 2

Orta halli 3

İyi 4

Çok İyi 5

5- Cinsel yöneliminiz:

Heteroseksüel (Karşı cinse cinsel, duygusal ilgi duyma) ()

Eşcinsel (Hem cinsine cinsel, duygusal ilgi duyma) ()

Biseksüel (Her iki cinsiyete cinsel, duygusal ilgi duyma)

Emin değilim ()

Yanıt vermeyi tercih etmiyorum ()

6- Etnik kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

Türk () Kürt () Ermeni () Roman() Arap () Diğer ().....(Lütfen Belirtiniz)

7- Kendinizi dini açıdan nasıl tanımlarsınız?

Sünni () Alevi () Diğer ().....(Lütfen Belirtiniz)

8- Uyuşgunuz:

() Türkiye Cumhuriyeti () Suriye Arap Cumhuriyeti () Diğer(Lütfen belirtiniz)

EK 3

DUYGU TERMOMETRESİ

Alevilere (LGBT, Alevi, Kürt, Suriyeli sığınmacı olarak değişimlenmiştir bu yönerge) karşı hislerinizi tek bir cevap ile belirtecek olsanız ne derdiniz? Cevabınızı bir ısı termometresi gibi düşünün. 0 soğuk, yani çok olumsuz hissediyorum; 10 sıcak, yani çok olumlu hissediyorum anlamındadır. Size en uygun cevabı yuvarlak içine alınız.

SOĞUK

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

SICAK

10

Çok Olumsuz

Ne olumlu ne de olumsuz

Çok Olumlu

EK 4
ÖNYARGISAL TUTUMLAR ÖLÇEĞİ

Türkiye'deki Alevilere (bu yönerge, LGBT, Alevi, Kürt, Suriyeli sığınmacı olarak değişimlenmiştir ilk çalışmada) karşı neler hissediyorsunuz? Aşağıda bazı duygular verilmiştir. Bunların sizin hislerinizi ne kadar yansıttığını belirtiniz. Size en uygun cevabı yuvarlak içine alınız.

	Hislerimi Hiç yansıtmıyor					Hislerimi Tamamen Yansıtıyor	
1. Düşmanlık	1	2	3	4	5	6	7
2. Hayranlık	1	2	3	4	5	6	7
3. Antipati	1	2	3	4	5	6	7
4. Benimseme	1	2	3	4	5	6	7
5. Üstünlük	1	2	3	4	5	6	7
6. Sevgi	1	2	3	4	5	6	7
7. Hor görme	1	2	3	4	5	6	7
8. Onaylama	1	2	3	4	5	6	7
9. Nefret	1	2	3	4	5	6	7
10. Şefkat	1	2	3	4	5	6	7
11. Dışlama	1	2	3	4	5	6	7
12. Sıcaklık	1	2	3	4	5	6	7

EK 5 KALIPYARGI ÖLÇÜMÜ

Lütfen “Alevi” denince aklınıza gelen ilk 5 kelimeyi yazınız. (Aklınıza gelen kelimelerin doğru veya yanlış olması söz konusu değildir. Bizim için önemli olan sizin bu konudaki yanıtlarınızı öğrenmektir.) Bu ifade her bir gruba uygun olarak değiştirilmiştir.

EK 6 BOGARDUS SOSYAL MESAFE ÖLÇEĞİ

Alevilerle (LGBT, Alevi, Kürt, Suriyeli sığınmacı olarak değiştirilmiştir bu yönerge) çeşitli sosyal ilişkiler kurmanın sizde uyandıracak hisleri ölçmek istiyoruz. Lütfen aşağıda verilen durumların sizde yaratacağı etkiyi, 1 (hiç rahatsızlık duymam) ile 7 (çok büyük rahatsızlık duyarım) arasında belirtiniz. Size uygun cevabı yuvarlak içine alınız.

	Hiç rahatsızlık Duymam						Çok büyük rahatsızlık duyarım
1. Alevi bir patronunuz olsa	1	2	3	4	5	6	7
2. Alevi biri ile aynı yerde çalışıyor olsanız	1	2	3	4	5	6	7
3. Alevi biri ile aynı sokakta yaşıyor olsanız	1	2	3	4	5	6	7
4. Alevi bir kapı komşunuz Olsa	1	2	3	4	5	6	7
5. Alevi bir yakın arkadaşınız olsa	1	2	3	4	5	6	7
6. Alevi biri ile evlenseniz	1	2	3	4	5	6	7

EK 7**Kalıpyargı Ölçümü Çerçevesinde Her Bir Gruba Yönelik Kullanılan Tüm İfadeler ve Frekansları****1. Suriyeli Göçmenlere Yönelik Kullanılan İfadeler**

İfade	Frekans
1. Savaş	81
2. Mülteci	62
3. Çocuk	52
4. Nargile	31
5. Korkak	30
6. Taciz-Tecavüz	22
7. Mağdur	21
8. Ekonomi-Ekonomik Sorunlar	20
9. Yardım	19
10. Kalabalık	18
11. Yardıma Muhtaç	17
12. İnsan-İnsanlık	17
13. Haksızlık	17
14. Para-Paragöz-Para için gelen	17
15. Kaçmak-Kaçmış	15
16. Kaçak	15
17. Eşitsizlik	14
18. Göçmen	13
19. Beleş-Beleşçilik	13
20. Çaresiz-Çaresizlik	12
21. Kargaşa-Kaos	12
22. Adaletsizlik	12
23. Dilenci-Dilencilik	11
24. Hırsız	10
25. Sapık-Sapkın	10
26. Rahat-Rahat Yaşam	10
27. Göç-Göçebelik	9
28. Kadın	9
29. Yabancı	9
30. Yoksul-Yoksulluk	9
31. Nankör-Nankörlük	9
32. Zorluk	8
33. Çok Çocuk	8
34. Nüfus-Nüfus kalabalığı-Nüfus Artışı	7
35. İstismar-Suistimal	7
36. Sömürü-Duygu/Din	7
37. Düzensiz-Düzeni Bozma	7
38. Eğitim-Eğitimsiz	7
39. Korku	7
40. Pis-Pislik	7

41. Vatansız-Yurtsuz	6
42. Öncelik-Öncelikli	6
43. Hak Yiyen-Hak Yeme	6
44. Terör	5
45. Bedava-Bedavacı	5
46. Fazlalık	5
47. Bomba	5
48. Bilgisizlik-Cahillik	5
49. Huzursuzluk	5
50. Ayrımcılık	5
51. Gariban-Garibanlık	5
52. Görgüsüz	5
53. İşçi	5
54. Mecburiyet	5
55. Fakir-Fakirlik	5
56. Kültür Farklılığı-Kültür Çatışması	5
57. Hain	4
58. Misafir	4
59. Kardeş-Din Kardeşi	4
60. Saldırgan-Agresiflik	4
61. Medeniyetsiz	4
62. Sahil	4
63. Kaba	4
64. Üzüntü	4
65. Jöle	4
66. Ülkesini-Yurdunu Terk Eden	4
67. Ev Kirası	4
68. Zulüm	4
69. İhanet	4
70. Zarar-Zararlı	4
71. Gereksiz	4
72. Sıkıntı	4
73. İşsizlik	3
74. Güvenlik Sorunu	3
75. Farklı-Farklı Kültür	3
76. Erkek	3
77. İç Karışıklık	3
78. Yük	3
79. Endişe	3
80. Siyaset	3
81. Ortadoğu	3
82. Savunmasız	3
83. Çevre kirliliği-Çevreye Rahatsızlık	3
84. Bencil	3
85. Merhamet	3
86. Belirsizlik	2
87. Torpilli	2
88. İletişim Kopukluğu	2

89. Acıma	2
90. Gerici	2
91. Kolay Hayat-Kolaya Kaçan	2
92. Sevgi	2
93. Terbiyesiz	2
94. Türk Düşmanı	2
95. Ahlaki Değerler	2
96. Saygısızlık	2
97. Burs	2
98. Yabani	2
99. Belirsizlik	2
100. Şefkat	1
101. Mitoz Bölünme	1
102. Çalışkan	1
103. Arkadaş	1
104. Emek Hırsızı	1

2. Kürtlere Yönelik Kullanılan İfadeler

	Frekans
1. Doğu-Doğu Anadolu-Güneydoğu Anadolu	86
2. Kardeş-Kardeşlik	57
3. Aşiret	49
4. İnsan	42
5. Kürtçe	25
6. Ayrım-Ayrımcılık	24
7. Kalabalık	24
8. Birlik-Berberlik	24
9. Misafirperver-Misafirperverlik	24
10. Yemek	24
11. Dost-Dostluk	23
12. Sıcakkanlı-Sıcakkanlılık	22
13. Töre	22
14. Halay	16
15. Arkadaş	16
16. Altın	15
17. Esmer	15
18. Sevgi	15
19. Dil	14
20. Saygı	13
21. Vatandaş-Yurttaş	12
22. Şive	12
22. Terör-Terörist	12
23. Kaçak Çay	10
24. Passat	10
25. Kaba-Kabalık	10
26. Eşitlik	10

27. Düğün	8
28. Dayanışma	8
29. Bağlılık	8
30. İyi	7
31. Irk	7
32. Silah	7
33. Aile	7
34. Hoşgörülü	6
35. Kadını Ezme-Kadına Değer Vermeme	6
36. Çatışma	6
37. Irkçılık	6
38. Dışlanma-Dışlanmış	6
39. Pkk	5
40. İçten-İçtenlik	5
41. Savaş	5
42. Kıyafet	5
43. Türkiye	5
44. Kaçakçılık	5
45. Çok Çocuk	4
46. Kalabalık Aile	4
47. Şalvar	4
48. Bölücülük	3
49. Şefkat	3
50. Vatansever	3
51. Kuralcı	3
52. Kavgacı	3
53. Çalışkan	3
54. Eğitim-Eğitimsiz	3
55. Para	3
56. Gelenek	3
57. Gelenekçi	3
58. Erkek	2
59. Sakal	2
60. Ağız	2
61. Pis Ağız-Küfürbaz	2
62. Cömert	2
63. Sert	2
64. İnat-İnatçı	2
65. Vurdumduymaz-Vurdumduymazlık	2
66. Toma	1
67. Deniz Görmemiş Karadenizli	1
68. Kaos	1
69. Kebap	1
70. Adam	1
71. Yakınlık	1
72. Düşüncesizlik	1
73. Yabancı	1
74. Saygısız	1

75. Kuma	1
76. Takı	1
77. Nargile	1

3. Alevilere Yönelik Kullanılan İfadeler

	Frekans
1. Hz. Ali	85
2. Cem-Cemevi	79
3. Din	48
4. Farklı (İnanç-Kültür)	32
5. Arkadaş-Dost-Dostluk	29
6. Mezhep	25
7. İnanç-İnanış	20
8. Kardeş-Kardeşlik	19
9. İnsan	18
10. Saygı	18
11. İbadet	16
12. Oruç	16
13. Kültür-Kültür Farkı	15
14. Ayrımcılık	14
15. İslam-Müslüman	14
16. Zülfikar	13
17. Kılıç	13
18. Sevgi	13
19. İyi-İyilik	13
20. Samimi-Samimiyet	13
21. Saz	12
22. İçki-Alkol	12
23. Bektaşî	12
24. Hasan-Hüseyin	11
25. Birlik-Beraberlik	11
26. Yardımsever	9
27. Dede	8
28. Semah	8
29. Gelenek	8
30. Dışlanma	7
31. Abdest	7
32. Namaz	6
33. Eşitlik	5
34. Türkü	5
35. Komşu-Komşuluk	5
36. Misafirperver	5
37. Sıcakkanlı	4
38. Kerbela	4
39. Sivas	4

40. Madımak	4
41. Pir Sultan Abdal	4
42. Hor Görülme-Hor Görülmüş	4
43. Aşure	4
44. Kırmızı	3
45. Temizlik	3
46. Muaviye	3
47. Eli Açık	3
48. Zina	3
49. Sevecen-Cana Yakın	3
50. İnançsız	2
51. Kızılbaş	2
52. Alkolik	2
53. Namaz Kılmayan	2
54. Bağlılık-Aileye Bağlılık	2
55. Haydar	2
56. Yanlış-Yanlışlık	2
57. Müzik	2
58. Dürüst	2
59. Solcu	2
60. Dinsiz	2
61. Geçmiş-Tarih	2
62. Kaynaşma	1
63. Uydurma	1
64. Dini Sapıtan	1
65. Komünist	1
66. Mağdur Edebiyatı	1
67. Sapmış Mezhep	1
68. Aydın	1
69. Gereksiz	1
70. Gericilik	1
71. Kültürlü	1
72. Bağimsız	1

4. LGBT Bireylere Yönelik Kullanılan İfadeler

	Frekans
1. Özgür-Özgürlük	41
2. Tercih	33
3. Saygı	27
4. Aşk-Sevgi	26
5. İnsan	23
6. Dışlanma	23
7. Gökkuşluğu	22
8. Yönelim-Cinsel Yönelim	16
9. Normal	12

10. Eşitlik	10
11. Seçim	10
12. Eşcinsel-Eşcinsellik	9
13. Hoşgörü	8
14. Aykırı	8
15. Yanlış	8
16. Dışlama	8
17. Ahlak-Ahlaksızlık	8
18. Sapıklık-Sapkınlık	8
19. Aykırı-Dine/Kültüre	8
20. Günah	7
21. Bayrak	7
22. Farklılık	7
23. İğrenç-İğrençlik	7
24. Yürüyüş	7
25. Cinsiyet	7
26. Zorluk	6
27. Hak-İnsan Hakları	6
28. Baskı	6
29. Hastalık	5
30. Arkadaş	5
31. Bulantı	5
32. Garip-Gariplik	4
33. Sevimli-Sıcakkanlı	4
34. Cinsellik	4
35. Trans	4
36. Haram	4
37. Özentililik	4
38. Komik-Eğlenceli	4
39. Ayrımcılık	4
40. Dinsiz-Dinsizlik	4
41. Saygısız	4
42. Lut Kavmi	3
43. Yasak	3
44. İrade	3
45. Nefret	3
46. Top	3
47. Özgüven	3
48. Yaşam-Yaşamak	3
49. Hollanda	3
50. Şiddet	3
51. Pislik	3
52. Benimseme	3
53. Sempatik	2
54. Uyumsuzluk	2
55. Terbiyesizlik	2
56. Karışık	2
57. İstanbul Sözleşmesi	2

58. Oje	2
59. Bozukluk	2
60. Korkunç	2
61. İbne	2
62. Cehennem	2
63. Kerimcan Durmaz	2
64. Saldırı	2
65. Eğilim	2
66. Avrupa	2
67. Haksızlık	2
68. Hata	1
69. Abartılı	1
70. Olağandışı	1
71. Çirkin	1
72. Tatlı	1
73. Beyinsizlik	1
74. Anlamama	1
75. İticilik	1
76. Topuklu Ayakkabı	1
77. Sosyal Sorun	1
78. Dayanışma	1
79. Böyle Olmak İstemezler	1
80. Hayat Dolu	1
81. Hayattan Zevk Almak	1
82. Evlat Olsa Sevilmez	1
83. İçten	1

EK 8**Adalete Duyarlılık Ölçeği-Mağdur Duyarlılığı**

İnsanlar, adil olmayan durumlara farklı tepkiler verebilirler. Bu durumlarda sizin tepkiniz ne olurdu? Aşağıda yer alan ifadelerin sizin için ne derece uygun olduğunu değerlendiriniz ve size uygun sayıyı işaretleyiniz. Katılım derecesi, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) aralığında değişmektedir. Verdiğiniz yanıtların, doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir; önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizdir. Lütfen soruları içten bir şekilde yanıtlayınız.

		Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1.	Aslında benim hakkım olan bir şeyi başkalarının elde etmesi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Benim hak ettiğim övgüyü/takdiri başkalarının alması beni sinirlendirir.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Başkalarının benden tek taraflı faydalanmasına kolay kolay katlanamam.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Başkalarının ihmallerini telafi etmek zorunda kaldığımda bunu uzun süre unutamam	1	2	3	4	5	6	7
5.	Becerilerimi geliştirmek için diğerlerine göre daha az olanağımın olması beni üzer.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Başkalarının hak etmediği halde benden daha iyi durumda olması beni öfkelenendirir.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Başkalarının kolayca elde ettiği şeyler için çok çalışmam gerektiğinde bu durum beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Başkalarına nedensiz yere benden daha iyi davranılması uzun süre aklımı kurcalar	1	2	3	4	5	6	7
9.	Başkaları için görmezden gelinen konularda benim eleştirilmem canımı sıkar.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Başkalarına göre bana daha kötü davranılması beni sinirlendirir.	1	2	3	4	5	6	7

EK 9**Adalet Duyarlılık Ölçeği-Gözlemci Duyarlılığı**

Bu bölümde bir kişinin adil olmayan şekilde muamele gördüğünü, mağdur edildiğini ya da kullanıldığını fark ettiğiniz veya öğrendiğiniz durumlara ait ifadeler yer almaktadır. Aşağıda yer alan ifadelerin sizin için ne derece uygun olduğunu değerlendiriniz ve size uygun sayıyı işaretleyiniz. Katılım derecesi, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) aralığında değişmektedir. Verdiğiniz yanıtların, doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir; önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizdir. Lütfen soruları içten bir şekilde yanıtlayınız.

		Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1.	Bir kişinin aslında kendi hakkı olan bir şeyi elde edememesi beni rahatsız eder	1	2	3	4	5	6	7
2.	Bir kişi hak ettiği övgüyü/takdiri almazsa bu beni üzer.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Bir kişinin tek taraflı olarak başkalarından faydalanmasına tahammül edemem.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Bir kişi, başkalarının dikkatsizliklerini telafi etmek zorunda kaldığında bunu unutmam uzun zaman alır.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Bir kişinin becerilerini geliştirmek için diğerlerine göre daha az olanağa sahip olması beni üzer.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Bir kişinin haksız yere başkalarından daha kötü durumda olmasına öfkelenirim.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Bir kişinin, başkalarının kolayca elde ettiği şeylere sahip olabilmek için çok çalışmak zorunda olması beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Bir kişiye nedensiz yere başkalarından daha iyi davranılması uzun süre aklımı kurcalar.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Başkalarında göz yumulan şeyler için birisinin eleştirildiğini görmek beni üzer.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Bir kişinin başkalarına göre daha kötü muamele görmesi beni sinirlendirir.	1	2	3	4	5	6	7

EK 10**Adalet Duyarlılık Ölçeği-Yararlanıcı Duyarlılığı**

Bu bölümde sizin yararınıza ancak başkalarının zararına olan bazı durumlara ilişkin ifadeler verilmiştir. Aşağıda yer alan ifadelerin sizin için ne derece uygun olduğunu değerlendiriniz ve size uygun sayıyı işaretleyiniz. Katılım derecesi, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) aralığında değişmektedir. Verdiğiniz yanıtların, doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir; önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizdir. Lütfen soruları içten bir şekilde yanıtlayınız.

		Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1.	Gerçekte başkasının hakkı olan bir şeye sahip olmam beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Başkasının hak ettiği övgüyü/takdiri ben aldığım zaman vicdanen rahatsızlık duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Tek taraflı olarak başkalarından çıkar sağlamayı kolay kolay kabullenemem.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Başkalarının, benim ihmallerimi telafi etmek zorunda kalmasını uzun süre aklımdan çıkartamam.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Becerilerimi geliştirmek için bana başkalarından daha fazla imkan sunulması beni huzursuz eder.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Haksız yere başkalarına göre daha iyi durumda olduğumda suçluluk duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Başkalarının çok çalışarak elde ettikleri şeylere kolayca sahip olmam beni huzursuz eder.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Bana, nedensiz yere başkalarından daha iyi davranılması beni uzun süre düşündürür.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Başkalarında eleştirilen konuların bende hoş görülmesinden rahatsızlık duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Bana başkalarından daha iyi davranıldığında suçluluk hissederim.	1	2	3	4	5	6	7

EK 11

Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği

Bu bölümde bazı sosyal durumlara ilişkin tepkinizi değerlendirmek amacıyla çeşitli ifadeler yer almaktadır. Aşağıda yer alan ifadelerin sizin için ne derece uygun olduğunu değerlendiriniz ve size uygun sayıyı işaretleyiniz. Katılım derecesi, **1 (Hiç Katılmıyorum)** ile **5 (Tamamen Katılıyorum)** aralığında değişmektedir. **Verdiğiniz yanıtların, doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir;** önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizdir. **Lütfen soruları içten bir şekilde yanıtlayınız.**

		Hiç Katılmıyorum	Çok Az Katılıyorum	Bazen Katılıyorum	Genellikle Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1.	Anne-babalar çocuklarına baskı yapıyorlarsa, çocuk kötü davrandığında kabahatli değildir.	1	2	3	4	5
2.	İtip-kakmak ve tokatlamak bir çeşit şakalaşmadır.	1	2	3	4	5
3.	Eşyaya zarar vermek, birine dayak atmaya kıyasla çok da kötü değildir.	1	2	3	4	5
4.	Bir grup, etrafa zarar verdiğinde o grubun verdiği zararlar nedeniyle sadece grubun bir üyesi suçlanmamalıdır.	1	2	3	4	5
5.	Kötü koşullarda yaşayan kişiler, sergiledikleri saldırgan davranışları nedeniyle suçlanamazlar.	1	2	3	4	5
6.	Kimseye zarar vermediğinden, küçük yalanlar söylemenin bir sakıncası yoktur	1	2	3	4	5
7.	Bazı kişiler hayvan gibi muamele görmeyi hak eder.	1	2	3	4	5
8.	Kişiler kavga ediyorsa bunun sebebi toplumdur.	1	2	3	4	5
9.	Ailenize hakaret eden birini dövmenin bir sakıncası yoktur.	1	2	3	4	5
10.	Pislik birilerine vurmamak, onlara ders vermektir.	1	2	3	4	5
11.	Çok miktarda para çalmayla kıyaslandığında az miktarda para çalmak, o kadar da ciddi bir durum değildir.	1	2	3	4	5
12.	Kuralları çiğnemeye teşvik eden bir kişi, etrafındakiler ona uyduğu için suçlanmamalıdır.	1	2	3	4	5
13.	Terbiye almamış kişiler, kötü davranışlarından dolayı suçlanmamalıdır.	1	2	3	4	5

14.	Dalga geçilen kişiler buna alınmamalıdır, çünkü bu onlara karşı ilgi göstermenin bir yoludur.	1	2	3	4	5
15.	Asalak birine kötü muamele etmenin bir sakıncası yoktur.	1	2	3	4	5
16.	Bir insanın eşyasının çalınmasının kabahati kendindedir.	1	2	3	4	5
17.	Grubunuzun haysiyeti çiğnendiğinde dövüşmenin bir sakıncası yoktur	1	2	3	4	5
18.	Bir süreliğine bir eşyayı izinsiz almak, ödünç almaktır.	1	2	3	4	5
19.	Birine hakaret etmek, ona vurmaktan daha iyidir.	1	2	3	4	5
20.	Grup olarak zarar vermeye karar verilmişse, grup içinden birisini suçlamak adil değildir.	1	2	3	4	5
21.	Küfreden biri suçlanamaz çünkü herkes küfrediyor.	1	2	3	4	5
22.	Alay edilmek, bir kişiyi gerçekten incitmez.	1	2	3	4	5
23.	Kötü biri, insan gibi davranılmayı hak etmez.	1	2	3	4	5
24.	Başına kötü bir şey gelen kişiler, genelde bunu hak edecek şeyler yapmışlardır.	1	2	3	4	5
25.	Arkadaşlarımızı beladan uzak tutmak için yalan söylemenin bir sakıncası yoktur.	1	2	3	4	5
26.	Arada sırada hiddetlenmek kötü bir şey değildir.	1	2	3	4	5
27.	Yasadışı işlerle kıyaslandığında, para ödemedi mağazadan bir şey almak çok ciddi bir şey değildir.	1	2	3	4	5
28.	Bir grubun yol açtığı zararın sadece küçük bir kısmından sorumlu olan birisini suçlamak adil değildir.	1	2	3	4	5
29.	Arkadaş baskısından dolayı kötü davranan biri, bundan dolayı suçlanamaz.	1	2	3	4	5
30.	Gençler birbirlerine hakaret ettiklerinde incinmezler.	1	2	3	4	5
31.	Hiçbir şekilde zarar görmeyeceğini düşünen kişilere sert davranmak gerekir.	1	2	3	4	5
32.	Arkadaşların için dövüşmenin bir sakıncası yoktur.	1	2	3	4	5

EK 12**Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği**

Aşağıda yer alan ifadelerin sizin için ne derece uygun olduğunu değerlendiriniz ve size uygun sayıyı işaretleyiniz. Katılım derecesi, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) aralığında değişmektedir. Verdiğiniz yanıtların, doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir; önemli olan sizin bu konu hakkındaki düşüncelerinizdir. Lütfen soruları içten bir şekilde yanıtlayınız.

		Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1.	Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Genelde Türkiye'nin politik sistemi olması gerektiği gibi doğru bir biçimde işlemektedir.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Türkiye toplumu ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Türkiye, dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.	1	2	3	4	5	6	7
5.	İzlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Bu toplumda herkes adil bir biçimde zenginlik ve mutluluktan payını düşeni alır.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Toplumumuz her yıl daha da kötüye gitmektedir.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Toplumumuz insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şeklinde düzenlenmiştir.	1	2	3	4	5	6	7

EK 13
Temas Miktarı

Bu bölümde sizin Suriyeli göçmenlerle kurduğunuz iletişime dair bilgi almak amacıyla bazı sorular ve ifadeler yer almaktadır. Lütfen sizin için en uygun cevabı veriniz.

1- Suriyeli göçmenlerle olan iletişiminizi nasıl değerlendirirsiniz? Size en uygun cevabı yuvarlak içine alınız.

Yüzeysel	1	2	3	4	5	6	7	Derin
Doğal	1	2	3	4	5	6	7	Zoraki
Huzursuz	1	2	3	4	5	6	7	Huzurlu
Rekabetçi	1	2	3	4	5	6	7	Uzlaşmacı
Yakın	1	2	3	4	5	6	7	Uzak
Olumsuz	1	2	3	4	5	6	7	Olumlu

2. Kaç Suriyeli göçmen birey tanıyorsunuz? Lütfen size uygun olan cevabın yanına çarpı işareti koyunuz.

- Hiç
- 1 kişi
- 2-3 kişi
- 4-6 kişi
- 7-10 kişi
- 11-15 kişi
- 16-20 kişi
- 21-30 kişi
- 30 kişiden fazla

3. Bu tanıdıklarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz? Lütfen size uygun olan cevabın yanına çarpı işareti koyunuz.

- Hiç
- Yılda birkaç kez
- Ayda bir kez
- Ayda birkaç kez
- Haftada bir kez
- Haftada birkaç kez
- Her gün

4. Bu tanıdıklarınızdan kaçını arkadaşınız olarak tanımlarsınız?

EK 14

KONTROL GRUBU YÖNERGESİ

“Şimdi sizden bir dakika boyunca açık bir havada yürüyüşe çıktığınızı hayal etmenizi rica ediyoruz.

Lütfen bu sahneyi bazı yönleriyle zihninizde canlandırmaya çalışın.”

HAYALİ TEMAS SENARYOSU

Lütfen aşağıdaki senaryoyu olabildiğince canlı ve detaylı bir şekilde zihninizde canlandırmaya çalışın.

“Karabük Üniversitesi Tiyatro Topluluğu, her yıl çeşitli oyunlar sergilemekte ve farklı şehirlerde turnelere çıkmaktadır. Tiyatro Topluluğu bünyesinde Karabük Üniversitesi’nin çeşitli bölümlerinde eğitim görmekte olan öğrenciler bir araya gelmekte, provalar yapmakta ve çok başarılı oyunlar sergilemektedirler. Tiyatro Topluluğu’na farklı geleneklere sahip, farklı bölgelerden, farklı ülkelerden, farklı dilleri ve lehçeleri konuşan öğrenciler katılmakta ve beraber oldukça güzel zaman geçirmektedirler. Tiyatro Topluluğu, çeşitli etkinlikler yapmak ve oyunlar sergilemek üzere her eğitim-öğretim yılının başlangıcında bir tanışma toplantısı düzenlemektedir. Sen de Tiyatro Topluluğu’na dahil olarak çeşitli etkinliklerde yer almak istiyorsun ve bu tanışma toplantısına katılıyorsun. Tanışma toplantısına *Suriye’den ailesiyle birlikte Türkiye’ye göç etmiş olan Alaa adında* bir öğrenci arkadaşın da katılıyor. Böylece Karabük Üniversitesi Tiyatro Topluluğu’nun yeni üyeleri olarak Alaa ile bir arada sıkça vakit geçirmeye başlıyorsunuz. Sen, Alaa ile sohbetleriniz esnasında onunla Türk gelenekleri ve Suriye (kendi ülkesinin) gelenekleri hakkında konuşuyorsun. Alaa ile sohbetleriniz boyunca kültürlerinizin bazı farklı yönleri bulunmasına rağmen; çok fazla benzer noktası olduğunu da keşfediyor ve sohbetten oldukça keyif alıyorsun. Alaa, Türkiye’de senin gibi yakın arkadaşları olduğu için kendisini şanslı hissettiğini dile getiriyor. Benzer şekilde sen de Alaa ile arkadaşlığının, oldukça eğlenceli ve hoş olduğunu düşünüyorsun.

Alaa ve tiyatro topluluğu üyesi diğer arkadaşlarımız ile birlikte üniversitenizi temsilen turnelere hazırlanıyorsunuz. Birlikte sergileyeceğiniz oyunu ekip olarak hep birlikte yazdınız ve neredeyse her gün prova yapmak için bir araya geliyorsunuz. Alaa, sen ve ekipteki diğer

arkadaşlarınızın sıkı çalışması ve özverisiyle oyun kısa zamanda sergilenmeye hazır hale geliyor. Sen, Alaa ve ekip arkadaşlarınız heyecanınıza rağmen çok güzel bir oyun sergiliyorsunuz. Sergilediğiniz oyun tüm salon tarafından takdir görüyor ve alkışlanıyor. Alaa ve sen kuliste heyecanla birbirinizi tebrik ediyor ve oyunun kritiğini yapıyorsunuz. Turneye katılımınız ve çok başarılı bir şekilde oyununuzu sergilediğiniz için size bir plaket veriliyor. Verdiğiniz emeğin karşılığında beğenilmek ve takdir görmek sizi çok mutlu ediyor. Tiyatro Topluluğu bünyesinde Alaa ve sen birçok oyunda birlikte yer alıyor, birlikte çalışıyor ve stresli zamanlarınızda birbirinize destek oluyorsunuz. Sen Alaa ile arkadaşlığının, oldukça hoş ve ilginç olduğunu düşünüyorsun ve onunla tanıştığın için şanslı hissediyorsun.”

EK 15

MANİPÜLASYON KONTROL SORULARI

İlk 3 soru yalnızca hayali temas grubunda yer alan katılımcılara yöneltilmiştir.

1. Alaa kimdir ve nerelidir?

1. Suriyeli bir öğrenci
2. Afganistanlı bir öğrenci
3. Azerbaycanlı bir öğrenci

2. Senaryoya göre Alaa ile aranızdaki ilişkinin bağlamını aşağıdakilerden hangisi daha doğru tanımlamaktadır?

1. İş birliği
2. Rekabet
3. Nötr

3. Senaryoya göre Alaa ile ilişkinizi aşağıdakilerden hangisi daha iyi yansıtıyor?

1. Sıcak
2. Soğuk
3. Nötr

4- “Zihnimde canlandırdığım senaryo”

Silik	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Berrak
Bulanık	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Net
Donuk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Canlı
Loş	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Parlak
Belirli Değil	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Çok Belirli
Sade	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ayrıntılı

EK 16

SİĞİNMACILARA YÖNELİK ÖNYARGI ÖLÇEĞİ

	Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1.Sığınmacılar geldikleri yere geri dönmelidirler.							
2.Sığınmacılar zaman, para ve yer israfçıdır.							
3.Sığınmacıların götürüleri getirilerinden daha fazladır.							
4.Sığınmacılar bizim sorunumuz değildir.							
5.Sığınmacılar yardıma muhtaçmış gibi davranırlar.							
6.Sığınmacılar toplumumuza uyum sağlayamazlar.							
7.Sığınmacıların ülkemizde olmaları çok tehlikelidir.							
8. Sığınmacıların yardıma ihtiyacı var, ancak ülkemizde bu yardıma daha fazla ihtiyacı olan insanlar var.							
9. Sığınmacılar ülkelerinde güvenli durum oluştuğunda geri dönmelilerdir.							
10.Sığınmacıların ülkemize sadece suç geçmişi olmayanları gelmelidir.							
11. Sığınmacılar anca yasal göçmenlerden sonra ülkemize kabul edilmelilerdir.							

EK 17 **SOSYAL TEMAS ÖLÇEĞİ**

Aşağıdaki ankette Türk halkının Suriyelilerle ne düzeyde iletişimde olduğunu anlamak için bazı sorular sorulmuştur. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizin görüş ve düşüncenize karşılık gelen seçeneği (rakamı) “Hiç” ten “Her Zaman ”a giden 1 ile 5 arasındaki uygun gördüğünüz rakamı işaretleyiniz.

TEMAS SIKLIĞI

1.Hiç 2. Nadiren 3.Ara sıra 4.Sık sık 5.Her zaman

1. Ne sıklıkta Suriyelilerle okul/iş gibi resmi yerlerde iletişim halindesiniz?

1 2 3 4 5

2. Ne sıklıkta Suriyelilerle komşu olarak iletişim halindesiniz?

1 2 3 4 5

3. Ne sıklıkta Suriyelilerle yakın arkadaş-dost olarak iletişim halindesiniz?

1 2 3 4 5

4. Ne sıklıkta Suriyelilerle resmi olmayan/özel konuşmalar yapmaktasınız?

1 2 3 4 5

5. Ne sıklıkta Suriyeli tanıdıklarınıza ev ziyaretine gitmektesiniz?

1 2 3 4 5

TEMAS KALİTESİ

1. Suriyelilerle olan ilişkilerinizde iki tarafın da eşit olduğunu hisseder misiniz?

1.Kesinlikle Eşit Değil 2.Eşit Değil 3.Kararsızım 4.Eşit 5.Kesinlikle Eşit

2. Suriyelilerle ilişkilerinizi gönüllü olarak mı yoksa istemeden/mecburi olarak mı sürdürüyorsunuz?

1.Tamamıyla istemeden 2. 3. 4. 5. Tamamıyla isteyerek

3. Suriyelilerle olan ilişkiniz yüzeysel mi yoksa tamamen içten midir?

1.Tamamıyla yüzeysel 2. 3. 4. 5.Tamamıyla içten

4. Suriyelilerle olan ilişkinizden keyif/memnuniyet duyar mısınız?

1.Kesinlikle memnun değilim 2. 3. 4. 5.Kesinlikle memnunum

5. Suriyelilerle olan ilişkiniz rekabete mi yoksa iş birliğine mi dayanır?

1.Rekabete
dayanır

2.

3.

4.

5. İş birliğine
dayanır

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK ÖNYARGININ DERECEİ, ÖNYARGIYLA İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER VE ÖNYARGININ AZALTILMASI

ORIGINALITY REPORT

7 %	6 %	4 %	1 %
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	www.nesnedergisi.com Internet Source	1 %
2	dergipark.org.tr Internet Source	1 %
3	acikbilim.yok.gov.tr Internet Source	1 %
4	ojs.emu.edu.tr Internet Source	1 %
5	ichus.org Internet Source	<1 %
6	etd.lib.metu.edu.tr Internet Source	<1 %
7	"Analysis of Hate Speech and Hate Crimes From A Social Psychological Perspective: A Review", Nesne Psikoloji Dergisi, 2021 Publication	<1 %
8	Submitted to Iğdır Üniversitesi Student Paper	

ÖZGEÇMİŞ

